

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

ICV 2017: 76.66

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія Філологія

2019

Том 22, № 1

Київ
Видавничий центр КНЛУ

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

ICV 2017: 76.66

**Visnyk
of Kyiv National
Linguistic University**

**Visnik
Kyivs'koho nacional'noho
linhivisty'chnoho universy'tetu**

**Series Philology
Seriia Filolohiia**

2019

Volume 22, No. 1

**Kyiv
KNLU Publishing Center**

УДК 811.1'1
ББК 81.40/59

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

Реєстраційне свідоцтво № 8830 серія KB від 03.06.2004 року

Наукове фахове видання України в галузі “Філологічні науки” (Додаток № 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 р., № 1328), входить до наукометричної бази даних **Index Copernicus** (<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=43291>).

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради Київського національного лінгвістичного університету від 19 квітня 2019 року.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць / гол. ред. Баган М.П. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2019. Т. 22, № 1. 200 с.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія публікує наукові статті та рецензії, присвячені актуальним проблемам сучасного мовознавства та перекладознавства, що висвітлюють особливості розвитку й функціонування германських, романських, слов'янських, східних та інших мов світу, а також знайомить з новими здобутками науковців у сфері когнітивної лінгвістики, зіставного мовознавства, комунікативної лінгвістики, дискурсології, лінгвокультурології, психолінгвістики та лінгвофілософії.

Редколегія

Головний редактор –

доктор філологічних наук, професор М.П. Баган.

Заступник головного редактора –

доктор філологічних наук, професор С.В. Волкова.

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук Г.Б. Мінчак.

Члени редколегії:

доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура,

доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько,

доктор філологічних наук, професор О. П. Воробйова,

кандидат філологічних наук, доцент Я. В. Гнезділова,

доктор філологічних наук, професор Н. К. Кравченко,

доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова,

кандидат філологічних наук, доцент І. П. Пініч,

доктор філософії у лінгвістиці Ж. Пентковська-Бжезінська (Республіка Польща),

доктор філологічних наук, професор Р. І. Савчук,

доктор філологічних наук, професор І. І. Серякова,

доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо,

доктор філологічних наук, професор С. І. Терехова,

доктор філософії у лінгвістиці, професор Е. Табаковська (Республіка Польща),

доктор філософії у філології, професор Фарук Сейф, (Сполучені Штати Америки),

доктор філологічних наук, доцент С. Т. Шабат-Савка.

Адреса редколегії:

Україна, 03150, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73,

Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: knlu-pzs@ukr.net Tel.: +38 (050) 571-32-78, (068) 554-23-79.

<http://philmessenger.knlu.edu.ua>

УДК 811.1'1
ББК 81.40/59

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

State Registration Certificate No. 8830 KB series of 03.06.2004

Registered scientific publication of Ukraine in the field of "Philological Studies" (decision of the Presidium for the State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine of 21.12.2015 № 1328/8), included into **Index Copernicus** (<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=43291>).

*Recommended for publication by the decision of Kyiv National Linguistic University
Scientific Board of 19.04.2019.*

Visnyk of Kyiv National Linguistic University, Series "Philology" (Visnik Kiïvs'koho nacional'noho lingvističnogo universitetu. Seriâ Philolohiâ): Collection of scientific papers / Editor-in-Chief Myroslava P. Bahan. Kyiv : KNLU Publishing Center, 2018. Vol. 21, No. 2. 200 p.

Visnyk of Kyiv National Linguistic University (Philology series) publishes research articles and book reviews that address topical issues of contemporary linguistics and translation studies, with the aim to reveal the specificity of the evolution and functioning of Germanic, Romance, Slavic, Oriental, and other world languages. The journal acquaints the readers with the latest scholarly gains in Cognitive Linguistics, Contrastive Linguistics, Communicative Linguistics, Discourse Studies, Culture Studies, Psycholinguistics, and Philosophy of Language.

Editorial Board Members

Editor-in-Chief

Doctor of Philology, Professor Myroslava P. Bahan.

Co-Editor

Svitlana V. Volkova, Doctor of Philology, Professor.

Executive Secretary

Candidate of Sciences (Linguistics) Halina B. Minchak.

Editorial Board

Olha R. Valihura, Doctor of Science (Philology), Professor,
Roman V. Vasko, Doctor of Science (Philology), Professor,
Olha P. Vorobyova, Doctor of Science (Philology), Professor,
Yaroslava V. Gnyezdilova, PhD (Philology), Associate Professor,
Nataliya K. Kravchenko, Doctor of Science (Philology), Professor,
Vira H. Nikonova, Doctor of Science (Philology), Professor,
Iryna P. Pinich, PhD (Philology), Associate Professor,
Jozefina Piatkowska-Brzezinska, PhD (Philology), Senior Lecturer (Republic of Poland),
Ruslana I. Savchuk, Doctor of Science (Philology), Professor,
Iryna I. Seryakova, Doctor of Science (Philology), Professor,
Olena I. Steriopolu, Doctor of Science (Philology), Professor,
Svitlana I. Terekhova, Doctor of Science (Philology), Professor,
Elzbieta Tabakowska, PhD (Linguistics), Professor Emeritus (Republic of Poland),
Farouk Y. Seif, PhD (Philology), Professor Emeritus (USA),
Svitlana T. Shabat-Savka, Doctor of Science (Philology), Associate Professor

Editorial board address

Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasyl'kivs'ka Str., 73
03150, Kyiv-150 Ukraine
E-mail: knlu-pzs@ukr.net. Tel.: +38 (050) 571-32-78, (068) 554-23-79.
<http://philmessenger.knlu.edu.ua>

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

<i>Ahmadova A. Kh.</i>	Rebirth of the postmodern detective novel	8
<i>Денисовець І. В., Дерев'янка Л. І.</i>	Емоційно-оцінний потенціал словотворчих суфіксів демінутивності та пестливості в сучасній українській дитячій прозі	18
<i>Доброштан Т. В.</i>	Телесное оформление эмоциональных состояний человека и их объективация в языке (на материале прозы Бориса Акунина)	27
<i>Іваненко І. М., Шавардова О. Ю.</i>	Тіло як конотат опозиції “свій” – “чужий” (на матеріалі сучасної української прози)	38
<i>Кагановська О. М.</i>	Розгортання текстових концептів французької художньої прози: морфосинтаксичний аспект	45
<i>Луньова Т. В.</i>	Концепт КОЛІР в англomовному мистецтвознавчому дискурсі: зіставний аналіз есе Джона Бергера і Джеда Перла про творчість Анрі Матісса	56
<i>Pinich I. P.</i>	The discursive emotional aspect of ideological transitions in the Victorian age	66
<i>Pradivlianna L. M.</i>	Birth of a surreal image in attributive constructions	78
<i>Farouk Y. Seif</i>	Beyond forecasting and prediction: the role of phantasmagorical memory in imagining the future	88

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ЛЕКСИКОГРАФІЯ

<i>Баган М. П.</i>	Співвідношення синтетизму й аналітизму в сучасній українській лінгвістичній термінології	100
<i>Коробова І. О.</i>	Лексико-семантичне освоєння новітніх англiзмів у сучасній українській мові	109
<i>Приймак Д. М.</i>	Вторинність і плагіат як передумови низької якості іншомовно-українських словників (на матеріалі англійсько-, французько- та італійсько-українських видань)	123
<i>Ренчка І. Є.</i>	Кольороназви в системі цінностей радянського суспільства (на матеріалі “Словника української мови” в 11 томах)	153

ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ Й ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Данилевська О. М.</i>	Мова в системі цінностей сучасного українського підлітка	162
<i>Фудерер Т. О., Данилевська О. М.</i>	Престиж української мови та ставлення до двомовності за оцінками мовців різних вікових груп	173
<i>Vaščenko O. O., Garbuzová R.</i>	Typické chyby ukrajinských studentu ve studiu češtiny: problémy interference	182

ІНФОРМАЦІЯ (ХРОНІКА)

<i>Гливінська Л.</i>	Сьогодення перекладу і перекладознавства: цінності vs труднощі	190
<i>Вимоги до рукописів</i>	197

CONTENTS

DISCOURSE STUDIES. TEXT LINGUISTICS

<i>Ahmadova A. Kh.</i>	Rebirth of the postmodern detective novel	8
<i>Denysovets I. V., Derevianko L. I.</i>	Emotional and evaluation potential of diminutive word-formation suffixes in modern Ukrainian children's prose	18
<i>Dobroshtan T. V.</i>	Physical representation of the human's emotional conditions and it's reflections in language (in Boris Akunin's idiostyle)	27
<i>Ivanenko I. M., Shavardova E. Yu.</i>	The body as a connotate of opposition FRIEND :: ENEMY (in present-day Ukrainian prose)	38
<i>Kahanovska O. M.</i>	Textual concept development in French literary prose: morphosyntactic aspect	45
<i>Lunyova T. V.</i>	The concept COLOUR in essays on art written in English: a comparative analysis of John Berger's and Jed Perls's essays about Henri Matisse	56
<i>Pinich I. P.</i>	The discursive emotional aspect of ideological transitions in the Victorian age	66
<i>Pradivlianna L. M.</i>	Birth of a surreal image in attributive constructions	78
<i>Farouk Y. Seif</i>	Beyond forecasting and prediction: the role of phantasmagorical memory in imagining the future	88

LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY

<i>Bahan M. P.</i>	Correlation between synthetism and analytism in modern Ukrainian linguistic terminology	100
<i>Korobova I. O.</i>	Lexico-semantic development of the newest English loanwords in the modern Ukrainian language	109
<i>Pryimak D. M.</i>	Lack of originality and plagiarism as preconditions of Ukrainian bilingual dictionaries inferior quality (A study of English-, French-, and Italian-Ukrainian Dictionaries)	123
<i>Renchka I. Ye.</i>	The names of colors in the system of values of the Soviet society (in the Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes)	153

PROBLEMS OF SOCIOLINGUISTICS AND LINGUODIDACTICS

<i>Danylevska O. M.</i>	System of values in the language of modern Ukrainian teenager	162
<i>Fuderer T. O., Danylevska O. M.</i>	The prestige of the Ukrainian language and attitude towards bilingualism in the assessments of different-age-group speakers	173
<i>Vashchenko O. O., Garbuzova R.</i>	Typical mistakes Ukrainian students make while studying the Czech language: the problems of interference	182

INFORMATION

<i>Hlyvinska L.</i>	190
<i>Guidelines for authors</i>	197

ДИСКУРСОЛОГІЯ. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 1751

REBIRTH OF THE POSTMODERN DETECTIVE NOVEL

AHMADOVA A. KH.

Candidate of Philological Sciences,
Azerbaijan University of Languages, Baku
aliye.axmedova82@mail.ru

Introduction. This paper analyzes narrative changes in the detective genre, especially the influence of post-modern era on its reformation. From a metaphysical perspective, such writers as Borges, Eco, Auster, Grillet etc., contributed new narrative techniques to detective fiction. Though it traces back to ancient literature, the detective genre is a product of the XIX th century American literature.

Purpose. The paper aims at revealing the features of postmodern detective novel in the focus of fundamental theories of metaphysical detective story by interpreting the samples from the novels written in this genre. The main task of this study is to investigate the features of metaphysical detective fiction.

Methods. The research is based on the methods of comparative analysis, structural analysis and textual analysis.

Results. By researching metaphysical detective genre, the paper reveals that such significant components of postmodern theory as rhizomatic narrative structure, intertextuality, pastiche, and parody subverted classical form of the detective novel and established new literary genre as an anti-detective or metaphysical detective novel. The paper foregrounds that metaphysical detective story is used to raise a series of questions and suspicions; the author raises interest to a mystery and avoids resolving it by the reader.

Conclusions. My research findings indicate that the metaphysical detective is a sub-genre of classical detective, which comprises metaphysical elements depicting author's philosophical views to universal values in a framework of the rhizomatic structure. Metaphysical detective genre is characterized in cultural-historical aspects where the historical facts are reminded to the reader by literary devices as pastiche, parody, intertextuality and rhizomatic maze.

Keywords: detective, mystery, metaphysical, fiction, truth, genre, theory.

ВІПРОДЖЕННЯ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ

АХМАДОВА Алія Х.
кандидат філологічних наук
Азербайджанський університет мов, Баку
aliye.axmedova82@mail.ru

Вступ. У статті проаналізовано нарративні зміни в жанрі детективу, простежено вплив постмодерної доби на його реформування. Незважаючи на те, що цей жанр відомий ще зі стародавньої літератури, особливого розвитку він набув в американській літературі XIX століття. З метафізичного погляду, такі письменники, як Борхес, Еко, Остер, Гріє та ін., внесли нові техніки оповіді в детективну літературу. Видається актуальним з'ясувати засадничі принципи побудови метафізичного детективу на основі вивчення творів цього жанру.

Метою роботи є виявлення особливостей постмодерністського детективного роману в руслі фундаментальних теорій вивчення метафізичної детективної оповіді на основі аналізу текстів відповідного жанру. Одне з основних завдань – вивчення особливостей метафізичного детективного роману.

Методи. Дослідження ґрунтується на методах порівняльного, структурного та текстового аналізу.

Результати. Вивчення метафізичного детективного жанру виявило, що значні компоненти постмодерністської теорії, такі як ризоматична наративна структура, інтертекстуальність, пастиш, пародія перекидають класичну форму детективного роману і створюють новий літературний жанр – антидетективний, або метафізичний, детективний роман. Дослідження постмодерністського детективного роману в цьому аспекті показало, що автори цих творів завдяки наративним технікам і прийомам викликають інтерес читача до описуваних подій, активізують його когнітивну діяльність щодо розгадування певних таємниць і пошуку шляхів виходу з сюжетного лабіринту.

Висновки. Результати проведеного аналізу свідчать про те, що метафізичний детектив є піджанром класичного детективу, який містить метафізичні елементи, що зображують авторизовані філософські погляди на загальнолюдські цінності в рамках ризоматичної структури. Метафізичний детективний жанр відтворює культурно-історичні аспекти, причому автор оповіді залучає історичні факти завдяки таким наративним прийомам, як пастиш, пародія, інтертекстуальність і ризоматичний лабіринт.

Ключові слова: детектив, загадка, метафізичний, вигадка, істина, жанр, теорія.

Introduction. Last century is considered to be the period of cultural, economic and historical changes in the existence of humanity. Consequently, visible changes have happened in the field of literature, especially in its development. In contemporary literary culture new narrative techniques have become the subject of the debate. **The aim of my research** is to identify the origin of metaphysical detective and to analyze it from postmodernist perspectives. Investigating the development of detective fictions, Borges said: “We, reading the detective novel are an invention of Edgar Allan Poe” (1985).

Recent developments in the field of detective fiction have heightened the need for researching its origin and further increase. In the middle of the XIX century Edgar Allan Poe’s enriched literature with a new genre and enlarged its frameworks by writing “The Murders in the Rue Morgue” (1841), which carried out all the demands of detective fiction. As a matter of fact, the first traces of it were seen in three short stories (“The Murders in the Rue Morgue” (1841), “The Mystery of Marie Roget” (1842–43) and “The Purloined Letter” (1845)) of Edgar Allan Poe, that’s why he is considered the originator of the detective genre in literature. However, the founder of the detective genre was unaware of his contribution. Poe was never aware of the fact that he had opened a new path in literature. His character C. Auguste Dupin was the first detective in the whole history. The master of bizarre characters had created fascinating images of mad men, drunks, enigmatic women, mysterious murderers and by this way succeeded to thrill his readers. Edgar Allan Poe in his fiction mainly emphasizes horror and fright with nightmare or ghosts, supernatural events such as return from death and terrifying sounds coming from tombs or places where dead people were buried, unknown epidemical diseases, cannibalism etc. These are descriptions of realism with no reality which might be called gothic literature. Moreover, its rebirth is related to Edgar Allan Poe’s creative activity. Nowadays, in the field of the thrilling tales, the follower of Edgar Allan Poe is considered Stephen King, who is famous as a real king of the horror stories.

Before World War I the short story was detective fiction’s predominant literary form. With the time, detective story expanded to novel length. While Edgar Allan Poe is considered “The Father of Detective Story”, Anna Katherine Green (1846-1935) regarded as “The Mother of Detective Novel”. She was a favorite writer of Agatha Christie who confessed that she took a great influence from Anna K. Green’s writing. At the beginning of the 20th century, her well-constructed mystery fiction arose a great interest to detective stories with her unforgettable characters such as the detective Ebenezer Gryce and the spinster Amelia Butterworth. The talented writer’s first novel “The Leavenworth Case” (1878) succeeded to be sold over 150.000 copies in a year. Her literal diligence managed to shape the detective genre into its classical form. It is believed that with the series of detective stories Anna

Katharine Green at her time made the detective a pop genre in American literature. Being the daughter of a lawyer Anna K. Green often used real events in her novels and realistic atmosphere of her fiction made it more successful. The main contribution of Anna K. Green to modern detective literature is that, she was the first, who created a girl detective” by her character Violet Strange.

The next great step forward in the development of the detective novel in the English speaking world can be found in the creative activity of Wilkie Collins. A prolific writer introduced full-length novels “Woman in White” (1860) and “The Moonstone” (1868), the series of which were published in a daily magazine edited by Charles Dickens. A good number of literary critics recognized “The Moonstone” as the first modern detective novel. In the field of the detective genre, Edgar Allan Poe and Wilkie Collins were considered the predecessors of Anna K. Green. Nevertheless, the great author Charles Dickens’s efforts in the formation of Victorian detective novel is not underestimated. In a satirical manner, Dickens in his famous novel “Bleak House” (1853) describes a judicial system of England. His fictional hero inspector Bucket is considered to be the first ever police detective.

The Golden age of the detective fiction is considered between the 1920s–1930s. The genre reached the peak of its success with crime-related chain stories in the works of Agatha Christie and Conan Doyle who remains popular to these days. Both of them created a sublime example of quintessential detective stories, and their novels became the source of inspiration for their successors and for thousands of other amateur detective writers. At the same time, their achievements in the field of detective genre brought into existence the amateur detectives. It happened as a result of the popularity of Agatha Christie’s and Conan Doyle’s protagonist detectives, who became the role model for millions of others of that profession. Agatha Christie’s Hercule Poirot and Conan Doyle’s Sherlock Holmes are the best ever known literary characters and the famous fictional detectives of all times. By the way, Agatha Christie is honoured with the title of “The Queen of Detective Novel”. That way, we may better appreciate their contributions to the world literature.

Belgian writer George Simenon with his “Maigret series” follows Conan Doyle's classical detective tradition. The commissar Jules Maigret being the protagonist of more than 100 books of Simenon, won fame to his author, who somehow resembles Hercule Poirot. But Simenon's fictional detective solves criminal cases by intuition, simultaneously, through rationale and psychological deduction; therefore the metaphysical sense of his novels is obvious. Apparently, he was the most prolific writer whose books were translated into 53 languages.

The traditional detective genre possesses a number of features that it acquired with the beginning of the postmodern era. Thus, 100 years on and the postmodern detective novel had passed a great process of development. Later, the genre is expanded, specialized, upgraded, improved, as far as, social, political, cultural and historical conditions have strongly influenced the establishment of the postmodern ideology. While the classical detective genre belonged to an age of reason, meaning and closure, the postmodern detective is characterized by lack of meaning, disclosure, feeling of loss, uncertainty. Accordingly, the detective genre in the postmodern era is characterized by continuous changes, so under the influence of postmodern literary tradition, the following subgenres as cozy, hard boiled, soft boiled, police procedural, spy novel, psychological thriller, caper story, forensic and locked room mystery appear within the detective genre. Nowadays, each of them as a different type of detective fiction is developing and all of these subgenres have one and the same goal – to describe transgressions in a society. A group of literary critics claim that the metaphysical detective fiction can also be called an anti-detective story. Theplot of metaphysical fiction comprises supernatural mystery where the solution does not have to be logical, and the criminal case creates chaos by perplexing reader in finding hidden clues about the crime. The genre, indeed, comes a long way since the traditional detective springs up. All said apart, the detective genre didn’t changed its fundamental structure with the passage of time. Crime and the crime-solving process remain the fundamental aspects in any kind of detective story. One of the most distinguishing features of metaphysical detective story is that it

dramatizes illusions as truth within fragmented and not related but highly interconnected texts with deep underlying meanings. The biggest fundamental idea in the postmodern detective fiction is that the detective hero is unable to solve the mystery, and inevitably casts doubt on the reader's similar attempt to make sense of the text and the world.

An Argentinean writer Jorge Luis Borges created the fascinating example of a postmodern detective with his tale "Death and the Compass" (1942) where the reader simultaneously faces the reality and unreality. Here, the mystical elements display the truths as illusions, reality as absurdity, meaning as meaninglessness.

Reading "Death and the Compass", one can easily find out that Borges is a great adorer of Edgar Allan Poe and the traces of his influence to Borges's fiction are seen from the first pages of the short story. Describing reasonable quality, intelligence and the logical manner of thinking of Lonrot, he compares his character to Auguste Dupin: "Lonrot thought of himself as a pure logician, a kind of Auguste Dupin" (Auster, 2006, ð. 65).

Borges' detective fiction is a vivid example of postmodern text, which mirrors supernatural existence and echoes the harmony of the universe. That's the way to show its endorsement of the metaphysical. English literary critic Emron Esplin states: "We know that Poe influences Borges, but Borges changes how we read Poe" (2016).

By creating postmodern detective story, Borges pays attention to every single sign and a word in his fiction. There are two main characters in the short story – the detective Lonrot and the police officer Treviranus. His character Erik Lonrot is a ratiocinate detective, who accurately tries to solve the puzzle of the mystery. Borges presents Lonrot as Swedish by nationality and in Swedish, a word "lön" means "secret", "confidential", "hidden" or "illegal" and the last syllable of Lonrot, – "rot" in German stands for "red". The antagonist of the novel the criminal Red Scharlach's name also has a meaningful definition – in Swedish it means "Red Scarlet". We understand from the names of the characters that the hidden red is pursued by another "red" – Red Scarlet. Predominantly, from the very beginning the author moves his reader to solve the mystery and reveal the culprit together with the detective. It is a specific feature of classical detective fiction, but other nuances change the nature of the detective story. In this sense, Borgesian fiction with his clue-puzzle narratives reformed the classical genre, and his prose being a postmodern detective subverts all old traditions of traditional detective fiction. The author pretends as if he helped the reader to unfold the puzzle behind the crime. Borges raises suspicions on the crime motives; eventually, the narrator of the story expresses his hesitations, and complains about puzzling condition of the case. At the end of the story, the detective was able to solve the mystery, as he was murdered by the criminal and the story ends up with the open ending. The fragmentation reveals the motive of revenge at the end of the story. When Scharlach realizes that Lonrot is the same detective who had arrested his brother 3 years ago, he kills him. According to its narrative structure, "The Death and the Compass" is a vivid example of the metaphysical mystery, which forces readers to decode thoughts of the author and reveal occult truths. In this sense, a labyrinth is a major element of Borgesian text. He uses the labyrinth to puzzle his reader over the context: "...I sensed that the world was a labyrinth, from which it was impossible to flee" (Borges, 1963, p. 7). In "Death and Compass" the crime was organized so accurately and in detail that it resembles the work of a clock which never makes mistakes even for a second. So, all four crimes happened in the evening of the third of each month. But, Hebrew calendar unfolds the secret of the number *four*: "...It manifested that the Hebrew calculate a day counting from dusk to dusk and therefore the deaths occurred on the fourth day of each month" (Borges, 1963, p. 8).

The symmetry in organization of crimes confuses both, the main detective hero Lonrot and the reader. Every crime happens at a predicted definite time, while the final crime – the murder of Lonrot – deconstructs the stream of the plot. While, Borges and Scharlach put Lonrot into the labyrinth from the beginning of the story, Lonrot (including the readers) understands it at the last moment, just before his death.

The first victim was a rabbi and at the place of the crime a piece of paper was found with the following words: "*The first letter of the Name has been said*" (Borges, 1963, p. 2).

Investigating every detail of the crime by means of deductive reasoning, a logician Lonnrot dedicated himself to reading volumes about Jewish religion in the hope of solving the mystery: "A large octavo volume revealed to him the teaching of Israel Baal Shem-Tov, founder of the sect of the Pious; another volume, the virtues and terrors of the Tetragrammaton, which is the ineffable name of God..." (Borges, 1963, p. 2).

Tetragrammaton is written as YHVH in Latin and indicates the four-letter biblical name of the God of Israel. Borges metaphysically associates these four crimes with the four letters of the name of God and philosophically gives explanations about religion and the name of God. Borges demonstrates his knowledge of religion. There is a compelling similarity between Christianity, Islam and Judaism. Therefore, Borges's allusive commentaries about the 99 names of God can be referred to Islamic philosophy: "Tradition numbers ninety-nine names of God" (Borges, 1963, p. 2). Chesterton writes: "What a man really afraid of is a maze without a centre" (Borges, 1998, p. 86). In the centre of the meaning is meaninglessness, a reader tries to associate all informative materials, every philosophical commentary, each logical conclusion of the detective hero with the crimes, but Borges perplexes his reader. It's a simple revenge case; there are no philosophical explanations, and no needs to read so much for solving the mystery. Borges's writing style serves to educate the reader, not to help him (or her) to unfold the crime case. He tries to construct new literary mechanism, which functions to involve reader to take part in the story, and from my standpoint, appropriately, we can call this process just "reader as a researcher".

Michael Holquist, who calls metafictional detective story "metaphysical", explains that the detective should uncover the truth about crime even if there is no complicated reason for it or it is an avenge (Marcus, 2013). I would like to clear it out that in postmodern detective fiction each event has a deep metaphysical meaning. For example, in "Death and the Compass" three crimes are planned, however, four happened as the fourth one was Lonnrot himself. Literary critics claim that those crimes are the interpretation of an ancient Roman history of Tresviri. At the reign of Caesar, Tresviri or Triumviri in Roman antiquities was a board of three – extraordinary commissioners. According to Roman history, Caesar increased their number to four, but Augustus reverted to three. In this sense, Borges narrative reflects a perfect etymological-historical association between Poe and himself. No doubt, the inspector Treviranus's name is taken from ancient Tresviri while emperor Augustus' name resembles the name of Poe's sophisticated detective Augustus Dupin.

Researches on metaphysical detective fiction show that within the story there are multiple texts and all fragmented texts are harmonically interconnected. In literary theory, it is called intertextuality. Scientific studies of Julia Kristeva and Roland Barthes helped us to understand the inner structures of the intertextuality. Theoretically, it is a shaping of the text's meaning by another text. As a matter of fact intertextuality as a literary device comprises in itself such figures as allusion, quotation, calque, plagiarism, translation, pastiche and parody. Borges in his work "Death and the Compass" uses intertextuality; moreover, analyzing his fiction we understood that there is a perfect example of pastiche inside it. The name Treviranus and the hidden story behind it is the best example of pastiche. Pastiche is often used literary technique in a postmodern text, which shows imitation of another text. Pastiche has an informative character, and constantly reminds other art works, enriching reader's knowledge by imitating them within modern context.

In the novel "The Name of Rose" (1980) Umberto Eco named his protagonist William of Baskerville which from the first sight reminds the master of classical detective novels Conan Doyle and his famous crime novel "The Hound of Baskervilles". The crucial point of both novels is solving the mystery, at this point, we remember Sherlock Holmes and his companion Watson. Eco creates a perfect pattern of pastiche by his protagonist William of Baskerville and Adso (name of Dr. Watson

changed to Adso by reducing some letters of it). William's detective abilities and his wisdom obviously carry the resemblance to that of Sherlock Holmes. Sometimes, he parodies conversation between Sherlock Holmes and Dr. Watson.

"My good Adso, my master said, "during our whole journey I have been teaching you to recognize the evidence through which the world speaks to us like a great book" (Eco, 1983, p. 17).

Nevertheless, it doesn't mean that, Eco mocks at Conan Doyle's detective novel, but quite contrary, Eco attempts to demonstrate his respect to him, meanwhile letting the reader to know that he got an impetus from Doyle's fiction.

In its turn, the narrative strategy of the novel "The Name of Rose" makes it clear that the main detective is Eco – his character speaks on behalf of him. Eco's novel structurally is underpinned by global, historical and moral motives, which gives mystical atmosphere to a narrated story. He took some interesting facts from historical events and interpreted them in a postmodern way. Eco constantly tries to convey deep philosophical meanings about history of mankind to his reader. In the novel, Aristotle's book of Comedy's placing out of reach reveals history, as well as, deciphers the philosophy of laugh in the field of science (according to book of Aristotle it is an art) and religion (which consider it a sin):

"Laughter kills fear, without fear there can be no faith, because without fear of the Devil there is no more need of God" (Eco, 1983, p. 51).

Church's blind librarian (the library was constructed as a labyrinth) Jorge, reminds us of Jorge Luis Borges, and it is another fine example of pastiche created by Eco. With postmodern narrative technique Umberto Eco lets his reader simultaneously read both the classical and postmodern detective novel, but as a semiotician, he succeeded to use every sign as a symbol of every notion that makes his novel an absolutely pure example of postmodern detective fiction. In my opinion, the metaphysical detective appears to be an informative source for inner spheres of history, the author presents the information in such a way that a reader is perplexed in distinguishing whether it is a fact or fiction. Let us look at the example from the novel: "Aristotle says in the book of secrets that communicating too many arcana of nature and art breaks a celestial seal and many evils can ensue:

Which does not mean that secrets must not be revealed, but that the learned must decide when and how" (Eco, 1983, p. 57).

Writing this novel Eco depicts 14th-century Italian life, especially, the religious atmosphere of the country which has a great impact on the psychological development of the people. Eco begins the novel with an interesting metaphor: "In the beginning was the Word and the Word was with God and the Word was God" (1983). Literally, again he acts as a detective, who tries to unfold philosophical mysteries beyond the history and attempts to break barriers between the past and modernity. But his postmodernity exaggerates the reality by the metaphysical way: "...because the Devil is knowledge and God is by definition knowledge!" (Eco, 1983, p. 37).

The mysterious death of 7 monks in 1327 in a Benedictine church in Italy became an inspiring idea for Eco to write a novel and decipher all confrontations of the church life of Italy. The author represents the events of Middle Ages Italian history so professionally and accurately that a reader doubts its unreality. William of Baskerville and Melk of Adso are invited to the church to uncover the mystery behind the death. Eco parodies Sherlock Holmes wisdom:

"O Lord God, what a terrible mystery my imprudent superiors were broaching at that moment, the one driven by anxiety and the other by curiosity.....Perhaps for this reason he was begging Brother William to uncover a secret he himself suspected, though he was unable to reveal to anyone – and he hoped my master, with the power of his intellect, would cast light on – what he, the abbot, had to shroud in shadows because of the sublime law of charity" (Eco, 1983, p. 24).

One of the essential features of the postmodern detective is that the author gives a mission to his reader and moves him (her) to search, analyze and solve the mystery. There is one mystery, but

plenty of solution variants for revealing it. Even the title or the name of the novel helps readers to unfold hidden underlying message of the author. Hence, many critics of the novel "The Name of Rose" tried to analyze the name of it; at this point, a question arises – why Eco gave such a kind of unrelated name to his novel? The question still hasn't an exact answer. A reader attempts to find out which underlying message the author conveys by using this name. Naturally, it is impossible. At the first glance, we remember Shakespeare's Romeo and Juliet, where the name of rose is spoken. Then we encounter other argumentations. Eco didn't agree with those considerations indicating the example from Bernardo de Cluny's (Archbishop of Toledo, died 1124) poem: "Stat rosa pristina nomine; nomina nuda tenemus" – Yesterday's rose endures in its name. Greek mythology says the rose was created by the Goddess of Love Aphrodite, which symbolizes love. The legend narrates that the roses grew from her tears and the blood of her lover Adonis. So, ancient mythological texts describe her with hundreds of multicolored flowers, especially with roses (on her head and under her feet) surrounded her. But according to another version, the rose symbolizes Christ's blood or the blood of Christian martyrs (it coincides with the death of monks in the church).

Investigators of Eco's creative activity think differently, nevertheless they claim that "the rose" indicates a lover of abbot, whose name never mentioned within the novel, for others the name of the book is closely connected with the central meaning of the novel. The plot has a labyrinthine structure and literary scholars argue that the petals of rose which hide the black spot inside might be the symbol of the labyrinth. There are a great number of versions about symbolization of the rose. In my opinion, among them the most appropriate version is taken from Roman mythology, which I suppose, coincides with the underlying meaning of Eco's book. According to it, if a rose is placed on the door of a room, it symbolizes the discussion of secret or confidential matters inside. The phrase sub rose (under the rose), means to keep a secret and derives from this ancient Roman practice. However, for Eco, "the rose" has a multiple meaning, everybody should interpret it individually: "I having said this, I leave the reader to arrive at his own conclusions" (<https://www.umbertoeco.com/name-of-the-rose> Title and the last line).

The Last quarter of the XX th century was a prolific period in the formation of metaphysical detective fictions. Similarly, Paul Auster also emphasized metaphysical aspects in his narrative and like Borges and Eco he also attempted to renew this genre. From postmodernist perspectives, we can call his novel "City of Glass" (1983) as a vivid example of anti-novel. Paul Auster skillfully composed a metaphysical detective fiction, in which not only culprit or mystery, but also cosmogony is investigated according to philosophical views of thinkers. The example will underpin our position: "According to Stillman, the discovery of the New World was the quickening impulse of utopian thought, the spark that gave hope to perfectibility of human life from prophecy, some years later, that America would become an ideal state, a veritable City of God" (2006, p. 42).

Paul Auster's postmodernity reflects itself in his scientific commentaries. In the novel "City of Glass" there is a text inside the text, the book inside the book; there is a rhizomatic interconnection of books within one book. For example, on behalf of his character Stillman's investigation of the language system and his inferences, Paul Auster gives compelling information about John Milton's creative work and continues detecting the formation of language: "In *Paradise Lost*, for example, each keyword has two meanings – one before the fall and one after the fall. Names became detached from things; words devolved into a collection of arbitrary signs; language had been severed from God. The story of the Garden, therefore, records not only the fall of man but the fall of language" (2006, p. 57).

In the trajectory of my own research, I arrived at this point that, the roles of the writer and detective are interchangeable. Readers observe events through the detective's eyes, at this very moment the author's philosophical commentaries lead readers to interpret each detail and find mystical hidden truths. Environmental details play a great role in daily human life, it seems to Quinn that they are able

to speak to him, and they carry the meaning that prevail a simple fact of their existence: "Private eye.At the same time, it was also the physical eye of the writer, the eye of the man that the world reveals itself to him" (Auster, 2006, p. 8).

All of the famed figures of postmodern detective novel intended to write ratiocinative tale (or novel) with a subverted plot. The king of detective stories Edgar Poe contributed multiple aspects to detective genre. He used to make his readers search for meaning and deciphering uncovered symbols, which implicitly indicates the lost reality. I agree with claims of other critics that Poe's fiction has metaphysical elements. Like Borges, Paul Auster also admits that he took the impetus from the creative activity of Poe, and that was he who inspired him to create a series of detective novels. The deep admiration of Poe's creative world was reflected in "City of Glass" as he reminds his reader the words of Auguste Dupin with a high respect: "And yet, what it that Dupin says in Poe? 'An identification of reasoner's intellect with that of his opponent'" (2006, p. 40).

Commonly, postmodern ideology calls for questions as it overturns expectations of a reader, therefore, mystery ends without ending. Because, a postmodernist text is characterizes by a narrative open ending, in which actions and dialogues continue, though the novel finishes. Like Borges's detective hero, Auster's protagonist also wasn't able to solve the mystery. During more than 2 months, the detective observed the apartment, where his client lived, not leaving that place, he stayed there even for nights, and waited for Stillman senior's coming. He observed all comings and goings in order to catch the suspicious man, and prevent him to cause harm. An unexpected conclusion puts the effect of shock on a reader and the detective character Quinn. The most wanted man has already committed suicide two and a half months ago, and the detective became aware of this fact later. The novel finalizes with an open ending as what happens with the detective remains unknown.

Some literary critics assert that the detective story has a very ancient history and it goes back to ancient Greek literature. Western literature considers that the classical origin of detective fiction comes from Sophocles "The King Oedipus", where the murder of Laius is searched. Dramatizing psychological confrontations of characters, the search for true identity (as postmodern character's Oedipus also searches his real identity) is a more universal issue which combines ancient and contemporary literature today. However, in Eastern literature, "One Thousand and One Nights" is regarded as an initial detective fiction. The story of "The Three Apples" from that book has an interesting plot with sufficient elements of detective. Accidentally, a corpse of a woman sliced into parts was found. The caliph of the country becomes very upset from this event and gives a task to his vizier to solve this case and punish the murder. Moral degradation is hidden behind the crime, and a quietly innocent woman was murdered mistakenly for the suspicion of a betrayal. Deleuze's anti-Oedipal theory rejects Freud's traditional conception: "... we must not be too surprised that the crime novel so faithfully reproduces Greek tragedy, since Oedipus is always called on to indicate any such coincidence. While it is the only Greek tragedy that already has this detective structure, we should marvel that Sophocles' Oedipus is a detective, not that the detective novel has remained Oedipal" (Deleuze, 2004). This fact draws our attention to Allan Robbe Grillet, who subverted the myth of Oedipus in his postmodern detective novel "The Erasers".

In conclusion, I want to say that postmodern ideology obtaining transformations in basic theories of art, especially in literature, requires new tendencies. The postmodern text having a meta-narrative system expands the framework of abstraction of postmodern ideology. In this sense, the meta-narrative system arranges multiple narratives simultaneously. In the field of detective fiction, postmodern ideology experiments with metaphysical approaches, placing center transcendental and spiritual truth. The metaphysical detective is a sub-genre of classical detective which comprises metaphysical elements, which depict author's philosophical views of universal values in the framework of the rhizomatic structure. The metaphysical detective genre is characterized by cultural-historical aspects, where the historical facts are reminded to readers by literary devices as pastiche, parody, intertextuality,

metafiction and rhizomatic maze. A reader of metaphysical detective turns back to the history and understands the future metaphysically. The past and the future face each other in the present; the historical and the cultural experience of human beings is achieved in it. The most influential representatives of postmodern detective, subverted inner theories of the classical detective genre, and reconstructed metaphysically established a new genre. Being the product of postmodern philosophy the metaphysical detective plays the role of a cultural bridge between traditional and contemporary detective genres. One book opens the window to a number of other books and makes the reader be a reasoner. I personally think that, a postmodern detective differs from other literary genres because of its intellectually based structure, because the writer, the protagonist (the detective) and the reader might be highly qualified specialists of semiotics in order to interpret each sign and hypothesize over the cause that leads to a deduction. The nature of a crime, its mysterious character and the solution process define the genre of the work. In the detective story of metaphysical kind, if a crime is more enigmatic, it means that the author is more intelligent. In an organization of the crime, the more difficult the puzzle constructed by the author is, the smarter the reader is needed to solve it. For Deleuze, in the detective fiction deductive and inductive reasoning plays an important role. He explains his thoughts in the following way: "The idea of truth in classic detective novel was totally philosophical, that is, it was the product of the mind. So, it is that police investigation modeled itself on philosophical inquiry, and conversely, gave to philosophy an unusual object to elucidate: crime" (Deleuze, 2014). In metaphysical detective fiction of E.A. Poe, J.L. Borges, U. Eco, P. Auster, G. Perec and S. King – the novel ends with a question rather than an answer. Literally, metaphysical detective story is used to raise a series of questions and suspicions; an author raises interest to a mystery and excludes the reader's ability to resolve it. Because the writer introduces multiple clue-puzzle narratives, so, uncertainty about nature of the crime dominates in reader's mind. Michael Holquist writes: "Metafictional detective story ... is not concerned to have a neat ending in which all questions are answered, and can be forgotten" (Holquist, 1972).

Analyzing metaphysical detective genre we arrived at this point that, metaphysical detective genre being subgenre of classic detective follows the literary traditions of postmodernism, in which puzzle plot raises plenty of questions and every reader solves the mystery logically. Speaking from the postmodernist perspectives, we observe that contemporary detective authors introduce mystery in fragmented way. Fragmentation as a literary form constructs inner structures of the story, which is mainly characterizes by contradictions and paradoxes. Investigations over the mystery divide each part of evidence into chaotic pieces; reader firstly deconstructs then constructs the clues. Multiple versions of a crime solution hide under a unique event. In the traditional detective story, the main point is to reveal the murder, but in postmodern or in another word, in metaphysical fiction, the life is rather important than the death. In truth, detective genre always has entertaining features, on the ground of this, it is considered non serious literature. The research shows that metaphysical detective fiction is beyond the unserious literature and it can be referred as ultimately serious and sophisticated literature. A Classic detective story simply entertains, while metaphysical detective educates its reader. Reading metaphysical detective story a reader turns into a virtual detective and tries to unfold the crime case before the detective character. Meantime, the author's writing style enables readers to gain experience from metaphysical fiction. Here, not the crime, but its narration style plays a significant role. Universal values and cosmogonic ideas semiotically decode reality and philosophically reflect life within chaos.

Conclusion. Finally, I would like to underline the fact that metaphysical detective fiction has been derived from the classic detective, and depicts different cultural stereotypes in linear narrative structure within a renewed detective story, which puts the detective theme in the central position of the novel, but avoids making it a quintessential detective. Literatures of different nations have their own Edgar Allan Poes (Borges in Latino-American, Boris Akunin in Russian, Conan Doyle in English,

Emile Gaboriau in French, George Simenon in Belgian, Chingiz Abdullayev in Azerbaijani literature, etc). Speaking about Edgar Poe's influence on detective literature, it would be sensible to recall the father of Japanese detective novel Edogawa Rumpo, who used the pseudonym RumPO throughout his career and by this way demonstrated his admiration to great master of detective stories. One of the most important findings of the research is that metaphysical detective is the first step to establish seriousness of detective genre in the literary canon. There is a triangle of smartness between an author, a reader and a detective character. All the three, have to be smart in order to construct mystery, which dissolves the barriers between reality and unreality.

REFERENCES

- Auster, Paul. (2006). *The New York Trilogy*. New York: Penguin Classics.
- Bennet, Maurice J. (2012). *The Detective Fiction of Poe and Borges*. Comparative Literature.
- Borges, J.L. (1963). Death and Compass. ("La Muerte y la brujula", 1942). Translated by Anthony Kerrigan. In *Ficciones*, 129-41. New York: Grove.
- Borges, J.L. (1954). *Collected Ficciones*, Translated by Andrew Hurley. New York: The Penguin Press.
- Borges, J.L. (1998). *Jorge Luise Borges: Conversations*. Oxford: University of Mississippi Press.
- Bresler, Fenton. (1983). *The Mystery of Georges Simenon, A Biography*. Beaufort Books Print.
- Deleuze, G. (2004). *Desert Islands and Other Texts 1953-1974*. Translated by Michael Taormina. New York: Edited by David Lapoujade.
- Deleuze: *The Philosophy of Crime Novels*. Retrieved from <https://www.socialecologies.wordpress.com>
- Eco, U. (1983). *The Name of Rose*. (*Il Nome della rosa, 1980*). Translated by William Weaver, San Diego.
- Esplin, Emron. (2016). *Borges's Poe: The Influence and Reinvention of Edgar Allan Poe in Spanish America*, Madrid.
- Holquist, Michael. (2015). *Whodunit and Other Questions: Metaphysical Detective Stories in Post War Fiction*. Maryland: John Hopkins's University Press.
- Johnson, Christopher. (2015). *Intertextuality and Translation: Borges, Browne, and Quevedo*. London: Oxford Press.
- Marcus, L. (2003). *Detection and Literary Fiction*. In the Cambridge Companion to Crime Fiction., Martin Priestman (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, London.
- Merivale, Patricia & Sweeney S.E. (Eds.). (2011). *Detecting Texts: The Metaphysical Detective Story from Poe to Postmodernism*. Philadelphia: U of Pennsylvania P, Pennsylvania.
- Poe, E. A. (1984). "Murder in the Rue Morgue". In *Poetry and Tales, edited by Patrick F. Quinn*, New York.
- Poe, E. A. (2015). *Fantasy and Horror Classics*. "William Wilson". New York: Bibliography Press.
- The blooming and Fragrant History of Roses*. Retrieved from <https://www.ancient-origins.net/history>
- The connection between Borges and Poe*. Retrieved from <https://blogs.ias.gatech.edu/2016/01/29>
- The Detective Fiction of Poe and Borges*. Retrieved from <https://www.borges.pitt.edu>
- The Mythological Rose*. Retrieved from <https://www.charentonmacerations.com>
- Title and the last line*. Retrieved from <https://www.umbertoeco.com/name-of-the-rose>
- "Truth detectives": *the philosophy of metaphysical detective fiction*. Retrieved from <https://www.researchonline.mq.edu.au>
- Woscoboinik, Julio. (1998). *The Secret of Borges*. New York: University Press of Amerika.
- Min bir gecə. (2007). 8 cilddə. (VII cild 757-894-cü gecələr) Rus dilində tərcümə edən İ.Yaqubov; red. M.Qasımlı, Şərq-Qərb, Bakı.

Дата надходження до редакції 25.02.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

УДК81'373.611:821.161.2-93'06

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОВОТВОРЧИХ СУФІКСІВ ДЕМІНУТИВНОСТІ ТА ПЕСТЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ

ДЕНИСОВЕЦЬ І. В.

кандидат філологічних наук
*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*
denysovets.ira@gmail.com

ДЕРЕВ'ЯНКО Л. І.

кандидат філологічних наук
*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*
derevyanko.adyl@gmail.com

У дослідженні обґрунтовано функційний взаємозв'язок категорій емоційності й оцінності, що є семантично близькими, але не тотожними. Проаналізовано лексичні одиниці, що передають емоційно-оцінну семантику суфіксами демінутивності та пестливості. Створено типологію лексико-семантичних груп зменшено-пестливих дериватів. Окреслено коло словотворчих суфіксів, здатних виконувати емоційну й оцінну функції, визначено їхнє пріоритетне місце в системі засобів експресивізації мови сучасних українських прозових творів для дітей.

З'ясовано, що в сучасному українському дитячому дискурсі переважають деривати зі значенням пестливості, ніжності, голубливості, ласкавості. Це зумовлено пошуком підґрунтя для вербалізації емоційно-оцінної семантики, завдяки якій постають різноманітні та досить тонкі експресивні відтінки, що супроводжують й увиразнюють мову художніх дитячих творів.

Ключові слова: емоційність, оцінність, словотворчий суфікс, демінутивність, пестливість, сучасна дитяча література.

EMOTIONAL AND EVALUATION POTENTIAL OF DIMINUTIVE WORD-FORMATION SUFFIXES IN MODERN UKRAINIAN CHILDREN'S PROSE

DENYSOVETS IrynaViktorivna

Candidate of Philology

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
denysovets.ira@gmail.com

DEREVIANKO Lyudmyla Ivanivna

Candidate of Philology

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
derevyanko.adyl@gmail.com

Introduction. The study focuses on complex categories that are inextricably linked, complementing each other – emotionality and evaluation, their functional differences were mentioned; lexical units with emotionally-evaluation semantics were analyzed, which were formed by the suffixes of diminutivity; the typology of lexical-semantic groups of diminutive derivatives was singled out; outlined the range of word-formation suffixes, capable to perform emotional and evaluative functions, their priority place in the system of means of expressing the language of contemporary Ukrainian prose works for children was determined.

Purpose. The purpose of the paper is to thoroughly analyze the emotionally-evaluative function of word-formation suffixes of *diminutivity* and *pettiness* in the works of contemporary Ukrainian children's authors.

Methods. Using the methods of functional analysis and quantitative calculations, the word-formation specificity of the idiolect of contemporary children's writers has been established.

Results. The undisputed dominant in a number of word-formation suffixes involved in the structuring of nouns with diminutive meanings used in modern children's prose was determined. Among the nouns-implementers of diminutive semantics, the leading place belongs to the names of objects, persons, and other beings, motivated by lexemes of the male and female gender. In addition to these derivatives, high-quality adjectives, as well as adverbs, are involved in the formation of expressive coloring.

Conclusion. It is found out that in the modern Ukrainian children's discourse derivatives with the significance of diminutive and tenderness dominated by. This is due to the search for a foundation for the verbalization of emotional and evaluative semantics, due to which there are various and rather subtle expressive shades that accompany and express the language of children's literary works.

A characteristic feature of the writer idiosyncrasy of contemporary Ukrainian children's authors is the organic use of nouns, adjectives and adverbs with word-formation suffixes – the expressions of objective diminution, diminution and pettiness, and only pettiness. Most of these derivatives are formed using the word-forming suffix *-k-*. These are diminutives mostly of the female genus – the names of objects, persons, and other beings. The second place is occupied by nouns with suffix *-as*, motivated by masculine nouns. In the third place, the noun will derive the middle class with the suffixes *-en'-enat-*, *-a / -at-*, which indicate the young age of the creatures (insemination).

Keywords: emotionality, evaluation, word-formation suffix, diminutivity, modern children's prose.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки помітна тенденція до ґрунтовного дослідження засобів вираження емоційно-оцінної семантики, експресивної лексики, словотвірної експлікації емоційності та оцінності. Ці питання висвітлено в працях багатьох українських (Г. М. Сагач, М. В. Кравченко, В. А. Чабаненка, Н. Ф. Клименко, О. О. Тараненка, Н. Д. Бабич, Т. А. Космеди, Т. П. Вільчинської, Л. Б. Шутак, Л. П. Летючої, Н. І. Бойко, Є. А. Карпіловської, І. В. Онищенко, В. В. Нагель та ін.) та закордонних лінгвістів (Ш. Баллі, В. В. Виноградова, Є. М. Галкіної-Федорук, О. П. Горбунова, В. І. Шаховського, Н. О. Янко-Триницької, Н. О. Лук'янової, В. К. Харченко, О. Й. Блинової, Л. М. Васильєва, О. М. Вольф, В. М. Телії, Н. Д. Арутюнової, А. Вежицької, М. Ю. Кайкита ін.).

Художні твори для дітей щодо суфіксального вираження емоційно-оцінного забарвлення предметно не вивчали, хоч саме в текстах, розрахованих на молоду вікову категорію читачів, категорії оцінності та експресивності відіграють особливу роль. Отже, актуальність пропонованого дослідження зумовлена потребою уточнити специфіку вираження емоційно-оцінної семантики в творчості сучасних українських дитячих письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно виділяють два підходи до витлумачення лінгвістичного статусу категорії емоційності, у межах яких останню кваліфікують або як стилістичну, або як функційну категорію. З одного боку, емоційність – це компонент стилістичної конотації, а з іншого – це здатність виражати емоційний стан мовця і його ставлення до повідомлюваного факту.

Емоційність співвідносять із психічним аспектом людської діяльності. В. М. Телія вважає, що ця категорія пов'язана з емоційною сферою психіки і корелює з певними типами емоцій, тобто є категорією психологічною (1991, с. 42). Подібну думку висловив і В. І. Шаховський, наголосивши, що на мовному рівні емоції трансформуються в емотивність, тому емоційність – це психологічна категорія, а емотивність – мовна. Емоційність відображає психічний стан людини, тоді як емотивність – це вербалізація емоцій мовця (1998, с. 61).

Питання про те, якою є категорія емоційності: лінгвістичною чи психологічною, – різні автори розв’язують неоднаково. Н. О. Лук’янова вважає, що емоційність – лінгвістична категорія, яка спрямована на вираження почуттів суб’єкта (1986, с. 32). Р. О. Якобсон виокремлює емотивну (експресивну) функцію емоційності висловлювати ставлення мовця до того, про що він говорить (1978, с. 19). О. П. Горбунов вважає емоційність психічним явищем, пов’язаним із мовою через експресивність (1971, с. 133).

З категорією емоційності тісно переплітаються досить різноманітні оцінно-характеристичні відтінки, що супроводжують і ускладнюють мову художніх творів, роблять її виразною, адже за допомогою них читач вчиться адаптуватися до динамічного соціуму. Оцінна лексика є потужним засобом створення сатиричного, гумористичного та комічного ефекту в книгах сучасних українських дитячих авторів.

Відмінність між емоційним та оцінним компонентами визначається тим, що для окремих підкласів емоційних явищ функція оцінки виявляється по-різному. Емоції виражаються незалежно від оцінки. Важливою є теза про те, що семантика емоційності перебуває в діапазоні “схвалення – несхвалення”, а не “добре – погано”, як у категорії оцінки.

Схиляємося до думки тих мовознавців, які вважають, що категорії оцінки й емоційності є окремими мовними (стилістичними) категоріями, проте можуть передбачати одна одну. Якщо семантика слова поєднує емоційний та оцінний компоненти, визнаємо їхній взаємозв’язок, однак не порушуємо питання про первинність одного з них. На наш погляд, оцінки та емоції виникають одночасно, а не на підставі одна одної.

Мета статті полягає в ґрунтовному аналізі емоційно-оцінної функції словотворчих суфіксів демінутивності та пестливості у творах сучасних українських дитячих авторів. Поставлена мета передбачає розв’язання таких *завдань*: окреслення кола словотворчих суфіксів, здатних виконувати емоційну та оцінну функції демінутивності й пестливості, виокремлення й характеристику лексико-семантичних груп слів, утворених за допомогою суфіксів – виразників зменшеності, ніжності, ласкавості. *Предмет дослідження* становить стилістичний та словотвірний потенціал емоційно-оцінних суфіксів демінутивності й пестливості в сучасній українській дитячій прозі.

У статті використано синхронно-описовий метод, що дав можливість ґрунтовно вивчити структурно-семантичну природу та стилістичний потенціал емоційно-оцінних лексем, структурованих суфіксами демінутивності, проаналізувати їхні лексико-семантичні групи, а також методи функційного аналізу та кількісних підрахунків – для встановлення словотвірної специфіки ідіолекту сучасних дитячих письменників.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській мові, як і в багатьох інших слов’янських мовах, нові лексеми утворюють переважно суфіксальним способом. Приєднуючись до твірної основи, суфікси сприяють появі слів, що входять до вжитку з певним лексичним значенням. Особливу групу становлять суфікси, які надають значенню слова додаткового відтінку (певного емоційного забарвлення). Їх називають суфіксами “суб’єктивної оцінки”, або демінутивними та пейоративними (Скалозуб, 2012, с. 158). Такі словотвірні процеси свідчать про те, що мова як відкрита динамічна система, крім основних, комунікативної та номінативної функцій, виконує також і додаткову функцію – емоційно-експресивну.

Українська мова має невичерпний потенціал словотворчих суфіксів, за допомогою яких автори художніх творів для дітей можуть експресивно передати найтонші відтінки почуттів, переживань, а також кількісну, емоційну, естетичну, етичну та сенсорну оцінку.

Одним із традиційних засобів вираження емотивної оцінності є демінутивні утворення, або зменшено-пестливі форми, які широко використовують для досягнення експресивно-емоційного забарвлення речення.

Суфікси демінутивності надають новоутвореному слову різних експресивних значень, що пов’язані з категорією суб’єктивної оцінки предмета і його ознак. Демінутивні утворення –

це похідні іменники, прикметники, прислівники, дієслова, займенники, що виражають значення зменшеності, яке супроводжується здебільшого ще й семантикою суб'єктивної позитивної оцінки – значенням пестливості.

У проаналізованих творах сучасних українських дитячих письменників найвищий відсоток – 365 одиниць (60 %) – становлять іменники зі словотворчими суфіксами – виразниками демінутивності та пестливості.

Мовознавці по-різному класифікують демінутивні лексеми. У нашому дослідженні використано класифікацію Г. М. Сагач (1976), згідно з якою виокремлено:

1. Зменшену лексику. До цієї групи належать слова, пов'язані з уявленнями про кількісні відношення, тобто вони передають розмір, міру вияву ознаки, напр.: *будинок – будиночок, хата – хатка*. Для демінутивів первинним є значення зменшеності, проте це не єдине значення, яке вони виражають. У цій групі суфікси слів можна замінити лексичними синонімами, що вказують на розмір, міру, ступінь вияву певної ознаки тощо. Такими лексичними синонімами можуть бути прикметники *маленький, невеликий, короткий, вузький* тощо, напр.: *З цікавості я легенько поторсав маленькі воріття, що, здавалося, вросли в іржаві петлі* (Нестайко, 2010, с. 15); *Грифа так захопився, так розмахався крильцятами, що втратив рівновагу і – шубовсть у воду* (Нестайко, 2011, с. 105).

2. Пестливу лексику. Ця група охоплює слова, що не викликають уявлення про розмір предмета, а лише вказують на пестливе ставлення до нього, напр.: *Отож понаскладав грошенят багацько* (Жолдак, 2010, с. 6); *Ох ви мої жартунчики! – усміхнулася Джуля і підповзла ближче* (Мовчун, 2012, с. 24); *Тату, татуню, врятуй лиса! – почала плакати Оксана* (Вздутьська, 2013, с. 83).

3. Зменшено-пестливу лексику. У цій групі об'єднано слова, що, з одного боку, викликають уявлення про розмір предмета чи явища, а з іншого – вказують на ставлення автора до них, напр.: *Серед гілок жили два маленькі створіннячка* (Ковальська, 2008, с. 4); *На наших малюнках красуні-абрикосівни обмахувалися віялами-листочками, а маленькі абрикосенята сиділи у візочках* (Павленко, 2011, с. 66); *Коли Землятко піросло, воно гралося з кометенятами, метеоренятами і дуже любило, коли його лоскотали цапенятами тваринки і діти* (Українська література для дітей : хрестоматія, 2011, с. 773). У двох останніх реченнях персоніфіковано маленькі абрикоси, метеорити і комети, що живуть цілими родинами і ведуть активний спосіб життя. Це дало змогу передати їхній маленький вік і розмір, а також змалювати їх лагідно.

Демінутивні іменники, уживані у творах сучасних українських дитячих письменників, належать до таких лексико-семантичних груп:

1. Загальні назви осіб та осіб, пов'язаних родинними зв'язками, напр.: *– Як вам не соромно! – ще з далеку загукала дівчинка, ледве побачила негідну картину: троє здорованів цькують малого школярика* (Радущинська, 2012, с. 17); *Мамочко, ріднесенька, приходь швидше* (Нестайко, 2006, с. 67). Словотворчі суфікси демінутивності надають лексемам відтінків прихильності, ніжності, доброзичливості та створюють загальний емоційний колорит пестливості.

2. Назви тварин, птахів, напр.: *Любі мої білченята, як вам сьогодні гулялося* (Чередниченко, 2007, с. 30); *Якби ж я був дятликом, то й попроти́нав би в очеретяній трубочці дірочки* (Чередниченко, 2007, с. 44).

3. Зменшено-пестливі загальні назви, що розпадаються на менші лексико-семантичні підгрупи:

3.1. Зменшено-пестливі назви частин тіла людей і тварин, напр.: *Кругле веснянкувате личко, носик бараболькою, біляве волосся кумедно стовбурчилось їжачком, і голубі очі весь час сміються* (Нестайко, 2006, с. 9); *З цих розмов я зрозумів, що мені дістався дуже хороши́й кіт – із зубками, кігтяками, очиськами, і я повинен сам як скоріше на нього подивитися* (Чеповецький, 2012, с. 69).

3.2. Зменшено-пестливі назви будівель, їхніх частин, інтер'єру та меблів, напр.: *Крутиться коло, і крутяться крісельця на ланцюгах* (Нестайко, 2006, с. 214); *Ми звернули ліворуч у маленькі дверцята й опинилися у величезній, гігантській темній залі* (Нестайко, 2009, с. 271).

3.3. Зменшено-пестливі назви одягу та аксесуарів, напр.: *Завжди у чепурненьких платтячках з великими бантиками* (Нестайко, 2006, с. 26); *Дениско завжди в чистенькій гарній сорочечці, у випрасуваному костюмчику* (Нестайко, 2006, с. 105).

3.4. Зменшено-пестливі назви харчових продуктів, напр.: *Мабуть, хтось проходив – яблучка захотілося* (Нестайко, 2009, с. 439); *Геннадію Максимовичу, візьміть оселечка* (Нестайко, 2010, с. 161).

3.5. Зменшено-пестливі назви одиниць міри й часу, напр.: *Обнявшись, вони якусь хвилюк шепотілися, потім підходили до капітанів* (Нестайко, 2006, с. 20); *І вже ані краплиночки не шкодував, що пірнув по ті листи* (Нестайко, 2009, с. 475); *Я знаю ту хвилюночку* (Нестайко, 2009, с. 112).

4. Особові імена персонажів дитячих творів зі значенням пестливості, напр.: *Тим часом мама трирічного Богдасика не мала спокою* (Мовчун, 2012, с. 26); *Що у прадіда з прабабусею був ще хлопчик, син Павлуна, який помер у війну в шість років* (Кононенко, 2010, с. 30).

Усі проаналізовані демінутиви передають емоційно-позитивну, доброзичливо-схвальну авторську оцінку. Вони виражають похвалу, любов, захоплення, повагу, співчуття, пестливість, доброзичливість, прихильність, ввічливість та інші позитивні відтінки значень, слугують засобом створення ласкавого тону мовлення, ліричного настрою – щирого, задушевного, емоційного. Їхні суфікси надають основному значенню зменшеності конотативного відтінку ніжності, симпатії (Дмитрієва, 1987). Такі утворення виконують у дитячих творах роль характерологічних засобів змалювання персонажів, переважно маленьких дітей, жінок (матерів) та людей літнього віку.

Як відомо, значення об'єктивної зменшеності й позитивної оцінки виражає велика група суфіксів, що сполучаються з твірними основами здебільшого конкретної й рідше абстрактної семантики. Серед цих суфіксів – *-к-, -ик, -ець, -ен', -атк- (-ятк-), -енятк-*.

Найбільше дериватів сформовано за допомогою словотворчого суфікса *-к-*, напр.: *Хто ж служитиме вірненько, матиме долярів жменьку* (Воронина, 2004, с. 59); *Кульбабка тільки регочеться* (Чередниченко, 2007, с. 72). Такі демінутиви утворені від іменників жіночого роду – назв предметів та істот. Деривати як від назв істот, так і від назв неістот мають зменшено-пестливе значення, щоправда, відтінок пестливості переважає, коли мотивувальною є назва істоти, а значення зменшеності – коли мотивувальне слово позначає предметність, напр.: *Пан Потапенко пригорнув дружину і прошепотів у її маленьке волохате вущко* (Мовчун, 2012, с. 45).

Друге місце посідають іменники із суфіксом *-ик*. Вони мотивовані переважно іменниками чоловічого роду. Для багатьох із них характерне позитивне емоційне забарвлення. Відтінок фамільярної симпатії іменникам із суфіксом *-ик* властивий значно рідше, ніж пестливості, прихильності. У творах дитячих українських письменників таких лексем немає, пор.: *Тут до нас підкотив, чихаючи, той самий невеличкий тепловозик* (Вдовенко, 2007, с. 35). Великий відсоток серед лексем із суфіксом *-ик* зі значенням пестливості становлять ті, що вказують на малий вік героїв дитячих творів, напр.: *На добраніч, мій зайчику! Мама Зайчиха поцілувала Зайченя. На добраніч, мій слончику! Мама Слониха поцілувала Слоненя* (Мовчун, 2012, с. 10).

На третьому місці іменникові деривати середнього роду із суфіксами *-ен'/-енят-, -а/-ат-*, які досить виразно вказують на молодий вік істот (недорослість), а суфікс *-к-*, що приєднується до таких дериватів, увиразнює відтінок голубливості, напр.: *Зозуляка-скупердяка, жаль тобі одньенького курчатка погратися* (Чередниченко, 2007, с. 197); *І я виліз на отаке здоровенницьке дерево. А у гнізді цудліченята* (Нестайко, 2006, с. 11). Такі демінутивні деривати характерні для дитячих художніх творів, адже їхніми персонажами дуже часто є тварини (домашні або дикі звірі), які перебирають на себе особливості людської поведінки й живуть у своєму

вигаданому суспільстві, подібному до світу людей. Суфікси *-ен'* та *-енят-* функціують у назвах частин тіла, назвах істот, малих за віком, із відтінком позитивної характеристики істоти. Ці суфікси надають іменникам водночас значення пестливості та малого обсягу чи розміру. Ю. Чеповецький використовує такі форманти не тільки в назвах істот чи осіб, але й у загальних назвах, що позначають явища чи предмети, створюючи колорит задушевності, ласкавості, милування, напр.: *Посміхнувся Пік двома зубенятами і став туди, куди наказав солдат* (Чеповецький, 2013, с. 174).

Найменш активним є суфікс *-ець*, що надає іменникам значень об'єктивної зменшеності, симпатії, прихильності, напр.: *На земній кулі не існувало жодного материка, жодної країни і навіть малесенького острівця, де б глобус не був* (Чеповецький, 2013, с. 5).

У сучасному художньому дитячому дискурсі переважають деривати зі значенням пестливості з відтінками ніжності, ласкавості, співчуття. Вони утворені за допомогою суфіксів *-ок*, *-иц'*, *-ачк-* (*-ячк-*), *-ичк-*, *-оньк-*, *-еньк-*, *-усь*, *-ус'*, *-унь*, *-ун'*. Найпродуктивнішими є суфікси *-оньк-*, *-еньк-*, *-усь*, *-унь*, які мають найвищий ступінь емоційного навантаження та створюють гаму пестливості, ускладнюючи його супровідним відтінком інтимної сердечності й щирості. Такі словотворчі суфікси слугують засобом стилізації, надаючи іменникам відтінків прихильності, особливої ніжності та любові, напр.: *Ой, болять ніженьки, пече попереk* (Ковальська, 2008, с. 24); *Але сусідоньки зайнялися справами, а в Катрусі питання лишилися* (Новікова-Бемм, 2013, с. 75). Суфікс *-еньк-* надає іменникам дуже яскравого відтінку пестливості й ніжності, ліричного настрою, напр.: *Онученько, що це за чоловіки вискочили з нашої квартири* (Воронина, 2008, с. 124); *Звичайно, й у нього була своя пісенька – пісенька-нетакалка, і співав він її своїм дерев'яним, тріскотливим голосом завжди невлад* (Чеповецький, 2012, с. 9). В останньому реченні дуже вдало передано ніжно-ліричний колорит дитячості, адже цю пісеньку названо *позіхалкою*, бо її виконують перед сном, і вона вказує не лише на задушевність ситуації, а й на маленький вік героя дитячого твору.

Друге місце посідають деривати, утворені за допомогою суфіксів *-к-*, *-очк-*, *-ечк-*. Вони виражають здебільшого емоційні відтінки пестливості, ніжності, прихильності, ласкавості, гордості, милування, напр.: *Громадяночко, чи справді це Ваша дитина – почав присікпуватися Єгор Гарбуз* (Новікова-Бемм, 2013, с. 64); *Я навіть не знаю, де твоє гніздечко* (Чередниченко, 2007, с. 63).

Третє місце серед лексем, що типово виражають пестливість, ніжність, прихильність з відтінком об'єктивної зменшеності, посідають ті, що утворені за допомогою суфікса *-ок*, напр.: *Там, за кволою річечкою, ріс невеликий лісок, нічим ніби й не примітний* (Павленко, 2011, с. 11). Іноді цей суфікс надає словам трохи зниженого значення, відтінку фамільярності, напр.: *У класі почувся смішок* (Вздутьська, 2013, с. 58); *Річ у тім, що я злетів трохи вгору, щоб роздивитися, і побачив, як від яру, злодійкувато озируючись, пригинцем підкрався до куреня якийсь панок у котелку* (Нестайко, 2010, с. 128).

Суфікси *-иц'*, *-ачк-* (*-ячк-*) надають дериватам лише емоційних відтінків прихильності, ніжності та пестливості, проте вони є найменш продуктивними в цій групі, напр.: *І не просто будяк, а живий: голова колюча. Оццями кліпає* (Нестайко, 2008, с. 150); *Буде й нам шана! Буде й князюваннячко* (Українська література для дітей: хрестоматія, 2011, с. 733).

Суфіксальні іменники демінутивності-пестливості об'єднані в такі лексико-семантичні групи:

1. Назви вигаданих персонажів, напр.: *У старій як світ мамі Землі, яка мільйони років родила птахів, метеликів, риб, коней, людей, у 2000 році народилося Землятко* (Українська література для дітей: хрестоматія, 2011, с. 773).

2. Назви земельних територій, напр.: *А тут – городчик з котячою м'ятою і валер'яною* (Павленко, 2011, с. 15).

3. Назви речовин, матеріалів, напр.: *Домовичок її шампуньками та пральними порошками мие і накручує на бігуді* (Українська література для дітей: хрестоматія, 2011, с. 767).

4. Назви результатів інтелектуальних процесів, етикетних формул, напр.: *Пробач, моя думонько, я забула його намалювати* (Чередниченко, 2007, с. 213); *Привітчик! Я тут морозиво продавала* (Павлюк, 2003, с. 5).

5. Назви транспортних засобів, напр.: *Бо, здивувати мене шаленим стрибком, автомобільчик несподівано чхнув* (Воронина, 2012, с. 63).

6. Назви частин доби, певних відрізків часу, напр.: *Я мотоциклом із самого раночку завезу* (Нестайко, 2012, с. 111); *Хвилиночку! – сказав він і кинувся до дірочки, через яку вони хлебтали молоко з молочного Шляху* (Чеповецький, 2011, с. 39).

7. Назви явищ природи, небесних тіл, напр.: *Учора воно пережило перший землетрусик – і тато Космос викликав лікаря* (Українська література для дітей: хрестоматія, 2011, с. 773); *І тільки Сонечко знало, що через мільйони років із далекого сузір'я Альфа Кассіопея прилетить за Землятком-принцесою принц Деміург* (Українська література для дітей: хрестоматія, 2011, с. 774).

У виявленні семантики суфіксальних емоційно-оцінних іменників важливу роль відіграють контекстуальні засоби, зокрема сполучення оцінних іменників із прикметниками, що мають пестливе забарвлення, напр.: *Пиріжки мої смачнесенькі, з сиром, з джемом, рум'янесенькі* (Чеповецький, 2012, с. 77).

Вони характеризуються насамперед регулярністю словотвірного зв'язку між твірними основами якісних прикметників, з одного боку, і похідними формами з властивим їм значенням суб'єктивної оцінки – з іншого. Основною сферою формування якісних прикметників на позначення виразної ознаки є прикметникові основи. Варто зазначити, що тільки в системі якісних прикметників можливий словотвірний зв'язок: прикметникова основа + словотвірний суфікс = прикметникова одиниця з новим значенням. Посилення вияву ознаки похідними формами досягають за допомогою суфіксів *-еньк-, -есеньк-, -ісеньк-, -усіньк-(-юсіньк-)*, напр.: *У тебе ж гладенька шерсть, за колючки не чіплятиметься* (Нестайко, 2008, с. 120); *Ми здорові-здоровісінькі! – підхопив я* (Нестайко, 2008, с. 143); *Така, понімаєте, манюусінька, і не побачили, а великі діла робить* (Нестайко, 2009, с. 60).

Ці суфікси, приєднуючись до прикметникової основи, надають їй значення прихильності, інтимно-ласкавого ставлення, лагідності та ніжності. У дитячих художніх творах похідні прикметники із семантикою зменшеності трапляються зрідка, тому що вони частіше виражають різноманітні емоційно-оцінні відтінки. Зменшено-пестливі форми прикметників уживають і для передання теплоти й задушевності щодо певної особи, яка опинилася в скрутному становищі. Такі прикметники виражають співчутливе ставлення до цієї особи, жаль у зв'язку з її злидненим становищем, напр.: *Слабеньке в нього було здоров'я* (Нестайко, 2010, с. 10); *Худенький – сама шкіра та кістки, як каже бабуся Світлана. Ключиці стирчать, ребра виринаються, руки тоненькі – соромно сорочку скинути* (Нестайко, 2010, с. 7).

Поширені у творах сучасних українських дитячих письменників також суфіксальні прикметники, що виражають радість, доброзичливе ставлення до особи, захоплення її поведінкою або особистими якостями. Яскравим виразником емоційно-оцінного та експресивного забарвлення є поєднання демінутивних іменників з емоційно забарвленими прикметниками, що самі вже вказують на малий розмір. Такі емоційно забарвлені прикметники є своєрідними епітетами, ужитими з іменниками у звичайній формі. Тут вони втрачають своє основне значення і виконують лише стилістичну функцію. Поєднання в одному контексті зазначених похідних підсилює емоційне забарвлення всього вислову, допомагає увиразнити моменти, пов'язані з уживанням зменшено-пестливої форми основного слова, напр.: *Очі великі фіалкові, червоні губи, як пелюстки троянди, носик рівенький, вушка маленькі – ну, просто красуня та й годі*

(Нестайко, 2008, с. 148). Такі прикметникові форми є невід'ємною ознакою дитячих художніх творів і репрезентують колорит інтимності та голублення, надаючи дитячому художньому дискурсу свіжості, оригінальності, образності та естетичної виразності.

Досить активно в сучасних дитячих творах функціують емоційно-забарвлені прислівники із суфіксами *-еньк-*, *-к-*, *-ісінк-*, що надають змалюваній ситуації додаткового значення ласкавості, пестливості, радості чи задоволення, напр.: *Обереженько взяв хоботом Бровка Барбосовича, підняв і підніс до годинника* (Нестайко, 2011, с. 38); *Глип – а позаду нас на стільцях сидять укупочці Довгий, Злюкін і Малявка* (Нестайко, 2010, с. 181).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Емоційність та оцінність – це складні стилістичні категорії, що нерозривно пов'язані й гармонійно доповнюють одна одну. Емоційність відображає психологічні переживання суб'єкта, оцінність – позитивну або негативну оцінку об'єкта чи явища. Функційні відмінності цих категорій полягають у тому, що оцінність виконує аксіологічну функцію, тобто передає думку суб'єкта щодо цінності того чи того предмета, явища, тоді як емоційність виконує афективну функцію, слугуючи для вираження почуттів людини. На цьому підґрунті постають різноманітні й досить тонкі емоційно-оцінні відтінки, що супроводжують і ускладнюють мову художніх творів сучасних українських дитячих авторів, роблять її виразною.

Безумовно, характерною ознакою письменницького ідіостилу сучасних українських дитячих авторів є органічне використання іменників, прикметників та прислівників зі словотворчими суфіксами – виразниками об'єктивної зменшеності, зменшеності й пестливості та лише пестливості. Найбільше таких дериватів утворено за допомогою словотворчого суфікса *-к-*. Це демінутиви переважно жіночого роду – назви предметів, осіб, інших істот. Друге місце посідають іменники із суфіксом *-ик*, мотивовані іменниками чоловічого роду. На третьому місці іменникові деривати середнього роду із суфіксами *-ен'* *-енят-*, *-а / -ат-*, які вказують на молодий вік істот (недорослість), а суфікс *-к-*, що приєднується до таких дериватів, увиразнює відтінок голубливості. Найменш продуктивним є суфікс *-ець*, що надає іменникам значення об'єктивної зменшеності, симпатії, прихильності.

У сучасному українському дитячому дискурсі переважають деривати із семантикою пестливості та відтінками ніжності, ласкавості, співчуття. Вони утворені за допомогою суфіксів *-ок*, *-иц'*, *-ачк-* (*-ячк-*), *-ичк-*, *-оньк-*, *-еньк-*, *-усь*, *-ус'*, *-унь*, *-ун'*. Коли такі лексеми називають малі за віком істоти, у них наявне значення об'єктивної зменшеності та симпатії, ніжності й ласки, відповідно вони є зменшено-пестливими іменниками. Дослідження інших традиційних та індивідуально-авторських способів творення лексем на позначення експресивної семантики в сучасній українській дитячій прозі становить одну з перспективних ліній вивчення мовних явищ у творах сучасних українських дитячих авторів.

ЛІТЕРАТУРА

- Горбунов, А. П. (1971). О природе эмоционального и формах его выражения в художественной литературе. *Труды Иркутского государственного университета им. Жданова*, 7, 131-149.
- Дмитриева, Е. Е. (1987). Эмоционально-оценочная предметная лексика со значением лица в “Петербургских повестях” Н. В. Гоголя. *Лингвистические исследования: Общие и специальные вопросы типологии*, 5, 85-90.
- Коць, Т. А. (2016). Оцінність як семантико-стилістична категорія публіцистичного стилю. *Українська мова*, 4, 78-86.
- Лукьянова, Н. А. (1986). *Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики)*. Новосибирск: Наука.
- Сагач, Г. М. (1976). Морфолого-стилістичні особливості емоційних суфіксів іменників чоловічого роду *-ок*, *-ик*, *-чик*, *-ець*, *-очок*, *-ечок*, *-ичок*. *Мовознавчі студії*, 3, 7-11.

- Скалозуб, Л. Г. (2012). Дериваційні особливості демінутивної лексики (на матеріалі творів Марка Вовчка та Остапа Вишні). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 5, 57-164.
- Телия, В. Н. (1991). Механизмы экспрессивной окраски. *Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности*, 54, 36-66.
- Турчак, О. М. (2015). Експресія та експресивність як складові функціональної характеристики okazionalizmiv (на матеріалі преси кінця ХХ ст.). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Філологічні науки"*, 1(9), 164-169.
- Шаховский, В. И. (1998). Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации. *Филологические науки*, 2, 59-65.
- Якобсон, Р. О. (1978). О лингвистических аспектах перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*, 21, 16-24.

REFERENCES

- Gorbunov, A. P. (1971). O prirode emotsionalnogo i formah ego vyirazheniya v hudozhestvennoy literature. *Trudy Irkutskogo gos. un-ta im. Zhdanova*, 7, 131-149.
- Dmitrieva, E. E. (1987). Emotsionalno-otsenchnaya predmetnaya leksika so znacheniem litsa v "Peterburgskikh povestyah" N. V. Gogolya. *Lingvisticheskie issledovaniya: Obschie i spetsialnyie voprosy tipologii*, 5, 8590.
- Kots, T. A. (2016). Otsinnist yak semantyko-stylistychna katehoriia publitsystychnoho styliu. *Ukrainska mova*, 4, 78 – 86.
- Lukianova, N. A. (1986). *Ekspressyvnaia leksyka razghovornogo upotrebleniyia (problemy semantyky)*. Novosybyrsk : Nauka.
- Sahach, H. M. (1976). Morfoloho-stylistychni osoblyvosti emotsiinykh sufiksiv imennykiv cholovichoho rodu -ok, -yk, -chyk, -ets, -ochok, -echok, -ychok. *Movoznavchi studii*, 3, 7-11.
- Skalozub, L. H. (2012). Deryvatsiini osoblyvosti deminutyvnoi leksyky (na materialy tvoriv Marka Vovchka ta Ostapa Vyshni). *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*, 5, 57-164.
- Teliya, V. N. (1991). Mehanizmy ekspressivnoy okraski. *Chelovecheskiy faktor v yazyike: yazykovyie mehanizmy ekspressivnosti*, 54, 36-66.
- Turchak, O. M. (2015). Ekspresiiia ta ekspresyvnist yak skladovi funktsionalnoi kharakterystyky okazionalizmiv (na materialy presy kintsia KhKh st.). *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia "Filolohichni nauky"*, 1(9), 164-169.
- Shahovskiy, V. I. (1998). Yazykovaya lichnost v emotsionalnoy kommunikativnoy situatsii. *Filologicheskie nauki*, 2, 59-65.
- Yakobson, R. O. (1978). O lingvisticheskikh aspektah perevoda. *Voprosy teorii perevoda v zarubezhnoy lingvistike*, 21, 16-24.

*Дата надходження до редакції 17.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 811.161.1'221.2:811.161.1'23:159.942.5: 821.161.1 Аку

ТЕЛЕСНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ ЧЕЛОВЕКА И ИХ ОБЪЕКТИВАЦИЯ В ЯЗЫКЕ (на материале прозы Бориса Акунина)

ДОБРОШТАН Т. В.

кандидат филологических наук, доцент
Киевский национальный лингвистический университет
darse_avval@ukr.net

Статья посвящена изучению паралингвистических средств общения в современном русском языке и их связи с эмоциями человека. Паралингвизмы выявлены в авторском тексте Бориса Акунина, описаны и классифицированы. Доказана и проиллюстрирована непосредственная связь паралингвистических средств общения с эмоциональными состояниями человека. Проанализированы группы эмоций, которые объективируются паралингвизмами. Проведен их количественный и семантический анализ. Вычленены и описаны доминирующие паралингвизмы и соответствующие им эмоции. Показан прагматический потенциал текста и роль невербалики в оформлении оригинального авторского стиля писателя.

Ключевые слова: паралингвизм, невербальные средства общения, кинема, фонация, психофизиологические симптомы, эмоция, оценка, коннотация.

ТІЛЕСНЕ ОФОРМЛЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ОБ'ЄКТИВАЦІЯ В МОВІ (на матеріалі прози Бориса Акуніна)

ДОБРОШТАН Тетяна Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
darse_avval@ukr.net

Вступ. Розвиток сучасної лінгвістичної науки позначений дослідженням невербальних засобів, що разом з вербальними передають змістову інформацію, доповнюють або заміщують вербальне повідомлення. Особливу увагу приділено емотивності, що пов'язана з мовним вираженням емоцій та почуттів людини.

Мета. Статтю присвячено вивченню паралингвальних засобів у сучасній російській мові та їх зв'язку з емоціями людини.

Методи. У роботі використано такі методи та прийоми лінгвістичних досліджень, як описовий, метод компонентного аналізу та прийом кількісного аналізу.

Результати. Масив дібраного та описаного матеріалу свідчить про те, що емоційні стани людини яскраво відображаються в її невербальній поведінці: у жестах, міміці, позах, рухах, фонаційних характеристиках, психофізіологічних симптомах та реакціях. Паралингвизми виявлено в авторському тексті Бориса Акуніна та класифіковано. Доведено й проілюстровано безпосередній зв'язок паралингвальних засобів комунікації з емоційними станами людини. Проаналізовано позитивні та негативні емоції, що об'єктивуються паралингвизмами. Проведено кількісний і семантичний аналіз дібраних одиниць. Виокремлено 158 об'єктивацій. Обрано та описано домінантні парамовні засоби й емоції, що їм відповідають.

Висновок. Перше місце за частотою вживання належить кінемам. Серед них – вільні словосполучення та соматичні фразеологізми. На другому місці – звукові симптоми, на третьому – фонаційні характеристики героїв, на четвертому – вегетативні реакції, на останньому – рухові симптоми. У тексті роману переважають дієслова з конотативним значенням, що виражають оцінки, ставлення, характеристики героїв та виносять певну ознаку на перший план. Виокремлені та описані паралингвизми охоплюють широкий

емоційний спектр. Домінують емоції страху та жаху, а також гніву й люті. Крім цього, частотними є емоції подиву та здивування, відчаю й безвиході, хвилювання та занепокоєння, уваги й зосередженості, радості, щастя та задоволення, а також сорому й провини. Використання автором невербальних компонентів комунікації, що презентують емоції, посилює прагматичний потенціал тексту та формує неповторний авторський стиль.

Ключові слова: паралінгвізм, невербальні засоби комунікації, кінема, фонація, психофізіологічні симптоми, емоція, оцінка, конотація.

PHYSICAL REPRESENTATION OF THE HUMAN'S EMOTIONAL CONDITIONS AND IT'S REFLECTIONS IN LANGUAGE (IN BORIS AKUNIN'S IDIOSTYLE)

DOBROSHYAN Tetyana Volodymyrivna

Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor

Kiev National Linguistic University

darse_avval@ukr.net

Introduction. Modern linguistic is characterized by great investigation of the non-verbal elements of communication. Non-verbal elements of communication connect with verbal elements, transfer the meaning information and complement or replace a verbal message. Emotivity which is associated with human emotions and feelings is especially studied. Non-verbal elements reflect bodies sphere, describes a gests or pose and contemporaneously uses for characteristic of human's feelings.

Purpose. This paper focuses on the paralinguistic units in modern Russian language and it's connection with human's emotions and felleengs.

Methods. Some linguistic methods were used in our research: descriptive, component analysis method, quantitative calculation method.

Results. The paper illustrated that emotional conditions reflect in human's non-verbal behavior: in gests, facial expresions, poses, body movements, vegetative reactions, sound symptoms and motor symptoms. Boris Akunin's novel was analyzed. Paralinguisms were examined and classified. Connection of the paralinguistic units with human emotions and evaluations has been investigated and illustrated in our thesis. Positive and negative emotions and paralinguisms which represent these emotional groups were described. Quantitative and semantic analyzes are also presented in our research. 158 objectifications are presented in text. The dominant paralinguistic components and appropriate emotions were found and considered.

Conclusion. It may be noted that 3 groups of paralinguisms with some options are found in Boris Akunin's novel: kinemas (gests, facial expresion, pose, body movements), phonation characteristics, psychophysiological symptoms and reactions (vegetative reactions, sound symptoms, motor symptoms). There are a lot of connotative verbs in Akunin's novel, which objectify different evaluations, attitudes, characteristics and accentuate the main sign. All groups of paralinguistic units reflect wide emotional range. Prevalence of negative emotional moods and its reflection in linguistic units has been established. It was concluded that Akunin's heroes feels fear/ horror and anger/ rage more often than positive feelings. Besides it was shown that amazement, despair, excitement, attention, gladness, happiness, satisfaction, shame and blame are also frequency in text. Special attention was paid to the pragmatic potential of Akunin's text. Pragmatic potential intensifies as a result of using non-verbal elements of communication which present human's emotions.

Key words: paralinguism, non-verbal elements of communication, kinema, phonation, psychophysiological symptoms, emotion, evaluation, connotation.

Человека делают мимика, манера ходить и садиться, жесты, интонации, особенные словечки в разговоре, энергия взгляда. Ну и, само собой, антураж – одежда, первое впечатление, имя, звание. (Борис Акунин "Пиковый валет")

Формулирование проблемы и обоснование ее актуальности. Современная лингвистическая наука характеризуется высоким интересом к эмоциональной сфере человека, а также к вербальным и невербальным средствам ее описания и выражения. Языковые и неязыковые средства характеристики человека находятся в сфере научных интересов многих отраслей знания, однако данная проблема остается недостаточно изученной и открытой, в первую очередь, из-за сложности и многоаспектности самого понятия “эмоция(-и)”. Именно поэтому **актуальность** заявленной темы исследования и его место среди научных изысканий не вызывает сомнений. Функциональное исследование невербальных средств коммуникации, а также восприятие эмоций на основе невербального поведения исследуется междисциплинарной наукой паралингвистикой. Термин “паралингвистика” предложил американский лингвист А. Хилл, который исследовал связь неязыковых явлений с языком (Hill, 1952).

Анализ последних исследований и публикаций. В русистике важность изучения невербалики отмечали в своих трудах по языкознанию А. А. Шахматов, Ф. Ф. Фортунатов, Е. Д. Поливанов, И. А. Бодуэн де Куртенэ (Шахматов, 1976; Фортунатов, 1976; Поливанов, 1968; Бодуэн де Куртенэ, 1963). Но научное изучение средств невербальной коммуникации началось с трудов Л. П. Якубинского и Р. О. Якобсона, которые системно изучали жесты и мимику как окоязыковые явления (Якубинский, 1923; Якобсон, 1970; Якобсон, 1975). Кроме того, Л. П. Якубинский выявил роль апперцепции в невербальном коммуникативном акте (1923, с. 123). Особое место в изучении средств невербальной коммуникации отводится этнолингвистическому направлению, представители которого рассматривают национальную специфику жестов и мимики. Здесь следует вспомнить научные изыскания американского антрополога Д. Эфрона, который в своей монографии опроверг расовые теории и доказал социальную основу жеста (Efron, 1972).

Важным направлением в изучении невербальных средств коммуникации является семиотическое направление, представленное трудами таких зарубежных и отечественных ученых, как, например, Р. Л. Бердвистелл, П. Экман, Г. В. Колшанский, Н. Н. Смирнова, Ю. А. Сорокин, И. Н. Горелов, Е. В. Красильникова, Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров и мн. др. (Beirdwhistell, 1970; Ekman, Scherer, 1982; Колшанский, 1974; Колшанский, 1979; Смирнова, 1971; Сорокин, 1998; Горелов, 1980; Красильникова, 1983; Верещагин, Костомаров, 1990).

Американский антрополог Р. Бердвистелл является основателем науки кинесики (более адаптированное название – кинетика), которая изучает коммуникативную значимость телесных движений в ситуациях общения (Beirdwhistell, 1970). На современном этапе развития лингвистики кинесике отводится узкая роль науки о жестах и жестовых движениях, наряду с которой профессор Г. Е. Крейдлин выделяет паралингвистику, окулеснику, гаплику и другие разновидности (всего 10 разновидностей) (2005, с. 22).

В современном языкознании вербальные и невербальные компоненты коммуникации рассматриваются в неразрывном единстве и эквивалентности в устной, письменной речи и в художественном тексте. Эмоциональная сфера коммуникации выступает одной из составляющих человеческого фактора в языке, а эмотиология, или лингвистика эмоций, является значимым направлением науки о языке. В этой связи стоит вспомнить, в частности, вклад работ В. И. Шаховского, С. Г. Воркачева, А. Вежбицкой, Л. Г. Бабенко в развитие эмотиологии (Шаховский, 1995; Воркачев, 1992; Вежбицкая, 1996; Бабенко, 2004).

Эмоции невербальны по своей сути, они не столько проговариваются, сколько проявляются в жестах, мимике, просодике и других невербальных проявлениях. Существует достаточно много классификаций эмоций в психологической и лингвистической научной литературе. Например, классификации К. Изарда, П. Экмана, Е. П. Ильина, В. И. Шаховского, Б. И. Додонова, П. К. Анохина и многих других ученых. Однако нет такой классификации, которую приняли бы безоговорочно все исследователи.

В то же время ученые единогласно утверждают, что эмоциональные состояния человека находят свое яркое выражение и отражение в невербальном поведении: в жестах, мимике, позах, движениях, психофизиологических симптомах и реакциях. Именно это научное утверждение является основополагающим для нашего исследования и обуславливает в определенной мере его актуальность и место в современной науке. В своем исследовании мы опираемся на классификации эмоций К. Изарда, П. Экмана и украинского лингвиста, автора словаря эмоций Ю. Ф. Прадида, поскольку считаем данные классификации наиболее полными и позволяющими всеобъемлюще раскрыть внутренний мир героев акунинского романа (Изард, 2000; Изард, 2008; Ekman, Scherer, 1982; Прадид, 1994).

Художественный текст тесно связан с действительностью, с эпохой, с личностью автора и героев. Он во всей своей полноте и разнообразии отражает характер, эмоции и переживания субъекта, а также моделирует живое человеческое общение в различных речевых ситуациях. Таким образом, художественный текст обладает, по мнению исследователей, прагматическим потенциалом, то есть воздействует на читателя, активизируя мыслительную деятельность, эмоциональную сферу и, как следствие, вызывая различные переживания и чувства.

Использование в художественном тексте невербальных компонентов коммуникации, объективирующих эмоции, еще больше усиливает воздействие этого текста на читателя (Баженова, 2004, с. 27). Именно поэтому выбор художественного текста в качестве материала для исследования является оправданным, интересным и актуальным.

Цель статьи: исследовать роль и значимость паралингвистических средств в оформлении эмоциональных состояний человека.

Заявленная цель предполагает постановку и решение таких **задач**: 1) выделить и классифицировать невербальные средства передачи информации в романе Бориса Акунина “Пиковый валет”, 2) проанализировать, какие эмоции объективируют выделенные группы паралингвизмов, 3) вычлени и описать доминирующие паралингвизмы и доминирующие эмоции, 4) показать, какие невербальные средства участвуют в оформлении определенных эмоций героев, 5) исследовать прагматичный потенциал романа и роль невербалики в оформлении оригинального авторского стиля писателя.

Изложение основного материала. Массив отобранного и описанного языкового материала обширен (158 объективаций) и является достаточным для написания и оформления данного научного опуса, а также позволяет с большой вероятностью сделать выводы по заявленной теме. В своем исследовании мы использовали классификацию невербальных способов передачи информации, предложенную в докторской диссертации И.С. Баженовой. Данная классификация основана на многочисленных психологических и лингвистических работах и представляется нам наиболее разветвленной и детальной.

Среди невербальных средств коммуникации, которые автор использует для выражения душевных состояний своих героев и характеристики их внутреннего мира, И.С. Баженова выделила такие группы: 1) психофизиологические симптомы, среди которых можно конкретизировать такие подгруппы, как а) вегетативные реакции, б) звуковые симптомы и в) двигательные симптомы; 2) фонационные характеристики, среди которых выделяются интонация, высота тона, сила звука, паузы, молчание; 3) кинемы, обозначающие значащие положения и изменения положения человеческого тела и лица (мимика, жесты, движения, позы) (Баженова, 2004, с. 5).

Среди перечисленных невербальных средств коммуникации безусловное лидерство принадлежит кинемам. Их насчитывается в тексте 84 единицы. Например, *кивнуть, сердито ткнуть* (в кого-то), *рвануть ворот, взерошить волосы, дёрнуть подбородком, уронить голову на руки, осесть* (на пол), *ехидно / невесело улыбаться, нахмуриться, скривиться, постучать костяшками пальцев по лбу, захлопнуть дверь, вращать глазами, смахнуть слезу, поморщиться,*

обмереть / замереть, вытянуться в струнку, закоченеть, сжаться, приосаниться, остолбенеть, присесть, прошмыгнуть на цыпочках, рухнуть (на стул) и др. Следует отметить, что среди кинем, найденных в тексте повести, большое количество представлено соматическими фразеологизмами, выражающими своей семантикой эмоции человека и его внутреннее состояние. Центральным компонентом этих устойчивых единиц (соматизмов) выступают названия частей тела (человека или животных).

Среди соматизмов преобладают такие, как голова / башка, рука / руки, глаз / глаза, сердце, нос, зуб, рот, плечо / плечи, нога / ноги, бровь / брови, палец / пальцы. Итак, из 84 кинем в тексте анализируемой повести 26 – это соматические фразеологизмы. Например: *точить зуб, вешать нос, втянуть / вжать голову / башку в плечи, стиснуть пальцы, покачать головой, всплеснуть руками, пожать плечами, покачать головой, погрозить (кому-то) пальцем, прижать руки к груди, повесить / потупить голову, схватиться за сердце, глядеть во все глаза, наморщить нос, насунуть / сдвинуть брови, челюсть отвисла, таращить / выпучить глаза, захлопать глазами, разинуть рот* и др.

Не менее объемную группу представляют такие экспрессии эмоций, как звуковые симптомы. Общее количество таких объективаций – 26: *взвизгнуть, заверещать, закричать, вскрикнуть, простонать, ахнуть, вздохнуть, причмокнуть, охнуть, завопить, выдохнуть, застонать, крякнуть, крикнуть, вздыхать / вздохнуть, всхлипнуть, вскричать* и др.

Отдельно хотелось бы сказать о специфике и яркости языкового оформления звуковых симптомов в повести Бориса Акунина. Автор, конечно же, использует нейтральные глаголы с прямым значением (*кричать-крикнуть-закричать, вздыхать-вздохнуть, стонать-застонать* и мн. др.). В то же время текст Акунина пестрит глаголами с коннотативным значением, которые выражают оценки, отношение автора, характеристики героев и выдвигают какой-либо признак на первый план.

Интересных глагольных примеров в тексте романа “Пиковый валет” более чем достаточно: *крякнуть, закудахтеть, причмокнуть, завопить, заверещать, буркнуть, пророкотать, залепетать, пробормотать, рвякнуть, остолбенеть, обмереть, закоченеть, рухнуть, прошмыгнуть, разинуть, таращить(ся), уставиться, набычиться, содрогнуться*. Иногда для языкового оформления эмоциональных состояний своих героев автор использует глаголы высокого стиля: *воскликать-воскликнуть, вскричать-вскрикнуть, возводить-возвести, смежать-смежить, глядеть, сиять-просиять, светлеть-просветлеть* и др.: “– Я что...Я буду нем, – пролепетал он. – Честное слово. – Эт-то еще кто? – рвякнул его сиятельство, кажется, впервые углядев жалкую фигуру рассыльного. – Пац-чему здесь?” (Акунин, с. 32).

На третьем месте с совсем небольшим отрывом – фонационные характеристики героев. Достаточно часто эмоциональные всплески и аффективные состояния оформляются при помощи голоса, интонации, силы звука, высоты тона, пауз, молчания и других видов фонации. Фонационных средств выражения эмоций выделено 25: *просипеть, прохрипеть, залепетать / пролепетать, буркнуть, пророкотать, рвякнуть, закудахтеть, пропищать, пробормотать, взвизгнуть фистулой, перейти на шепот / прошептать, сделать паузу, утратить дар речи, молчать, заговорить сухо / жёстко, шумно сопеть* и др.

Сильные эмоции, как правило, невозможно скрыть. Даже если человек не говорит о своем эмоциональном возбуждении, об этом говорит его тело. Особенно данное утверждение касается сильных эмоций гнева, страха, стыда, удивления. О том, что человек испытывает данные эмоции, часто сигнализирует изменение цвета лица и кожных покровов, потливость и другие внешние проявления, которые называют вегетативными симптомами. Это группа паракинем тоже достаточно полно представлена в тексте. Автор описывает эмоциональное состояние своих героев, используя эффектные изменения портрета и при этом комментируя телесные выражения эмоций. Вегетативные реакции занимают четвертое место среди эмоциональных

объективаций и насчитывают 13 единиц. Вот они: *стать красным / покраснеть / побагроветь, просветлеть, смертельно побледнеть, стать багровым, стать потным, стать / сделаться блее мела, вспотеть от напряжения, сделаться мрачнее тучи, просиять*. Вегетативные реакции (краснота, бледность или, наоборот, мрачность кожных покровов) основоположники отечественного лингвострановедения В.Г. Костомаров и Е.М. Верещагин назвали “симптомами душевных движений и состояний”. Именно они, по мнению ученых, выражают то, что прямо не наблюдается, а именно: душевное состояние человека (1990).

Самая малочисленная группа невербальных единиц – двигательные симптомы. Она представлена в тексте всего десятью единицами и занимает пятое место в нашей классификации: *трястись, попятиться, дрожат / трясутся руки / губы, дрожит палец, подбородок заходил ходуном, содрогнуться, поёжиться*.

Исследователи единодушны в том, что первое место среди паралингвизмов по степени отражения эмоций и частотности занимают кинемы, а именно: жестовые и мимические проявления субъекта. Этот факт подтверждается и анализом нашего фактического материала. Так, в исследуемом тексте выделены жестовые проявления эмоций в количестве 36 единиц и мимические средства коммуникации, отражающие эмоции, в количестве 32 языковых единиц. Среди найденных в тексте языковых единиц присутствуют как свободные единицы (*обхватить себя за локти, дернуть подбородком, кивнуть, нахмуриться, погрозить, дернуть ворот, улыбнуться, напрячь лицо, возвести глаза к потолку* и др.), так и фразеологически связанные (*пожать плечами, схватиться за голову / за сердце, вешать нос, точить зуб, хлопать глазами, разинуть рот, насупить брови, морищить нос* и др.).

Результаты проведенного анализа языкового материала привели нас к интересному заключению. Жесты, мимика, позы, выражения лица, движения тела, фонация, звуковые и вегетативные реакции, выражающие эмоциональные состояния и всплески, охватывают достаточно широкий спектр эмоций и чувств. В этот перечень входят: гнев, страх, отчаяние, стыд, вина, удивление, пренебрежение, недоумение, решительность, безразличие, сочувствие, волнение, беспокойство, радость, счастье, удовлетворение, интерес, сосредоточенность, внимание, страдание, мука, уныние, любовь, страсть, одобрение, угроза, удовольствие, уважение, трепет, разочарование, злорадство, досада и их “крайние” проявления, называемые аффектами (например, ярость, безысходность, ужас и др.).

Однако, доминируют, несомненно, деструктивные эмоции страха и ужаса (45 объективаций из общего числа), а также гнева и ярости (22 объективации). Кроме базовых эмоций страха и гнева у героев романа преобладают такие эмоции, как удивление и изумление (17 объективаций), отчаяние и безысходность (12 объективаций), волнение и беспокойство (8 объективаций), внимание и сосредоточенность (8 объективаций), радость, счастье и удовлетворение (5 объективаций), а также стыд и вина (4 объективации). Остальные описанные выше многочисленные эмоциональные состояния человека представлены в тексте романа единичными примерами.

В оформлении ведущей эмоции страха принимают участие все группы выделенных паралингвизмов: кинемы (жесты, мимика, позы, движения), фонационные характеристики героев и психофизиологические симптомы (звуковые симптомы, вегетативные реакции и двигательные симптомы). Приведем примеры из текста: *“Еропкин в ужасе присел – видно, ноги подкосились. Хотел перекреститься, но побоялся, проворно спрятал руку за спину, да еще на мужиков оглянулся – не крестятся ли. Те не крестились, тоже трястись”* (Акунин, с. 203-204). *“От чрезмерного эффекта и вышла незадача. Когда из-под земли замогильно воззвал глухой голос, Еропкин взвизгнул и подпрыгнул, его подручные тоже шарахнулись, и самое главное было не слышно – куда деньги нести”* (Акунин, с. 198).

Важным является тот факт, что двигательные симптомы (содрогание конечностей, губ и другие проявления), как показал анализ текста, дружно выражают лишь одну эмоциональную реакцию – страх. Например: *“Еропкин стоял ни жив ни мертв: толстые губы трясутся, глаза выпучились”* (Акунин, с. 186).

В языковом оформлении второй по частотности эмоции гнева участвуют также практически все паралингвистические средства, кроме поз, движений и двигательных симптомов. Приведем примеры из текста: *“Прокурор вскочил и закричал срывающимся от праведного негодования голосом”* (Акунин Б., с. 251). *“Момус сдернул с ноги кожаную туфлю и свирепо метнул, целя в золотистую челку – не лезь, не мешай думать, но створка проворно захлопнулась. Он яростно взъерошил волосы (во все стороны полетели папильотки) и, грызя чубук, заскрипел медным пером по бумаге”* (Акунин, с. 91).

Удивление исследовательница Ю.Н. Куличенко относит к конструктивным (позитивным, положительным) эмоциональным состояниям наряду с радостью и интересом (2011). Однако наш лингвистический анализ доказал, что эмоциональное состояние удивления не встречается в тексте романа в чистом виде, оно зачастую показано с примесью других эмоций и чувств: страха (скорее, испуга), возмущения, неуверенности, недоумения, тревоги. Именно поэтому мы позволим себе называть эту эмоцию бинарной. Следует отметить, что эмоция удивления демонстрируется в тексте Бориса Акунина, как правило, в виде своего крайнего проявления – изумления. Удивление / изумление представлено большей частью мимическими проявлениями, жестами, а также звуковыми симптомами. Например: *“Анисий захопал глазами, и шеф счел нужным добавить (только яснее от этого не стало): – Конечно, грубовато, но для нашего Валета, п-пожалуй, в самый раз. Должен клюнуть. Все, Тюльпанов, хватит глаза тарачить. За работу!”* (с. 126). *“...– Вы что, не видите: этот блаженный – ваша хорошая и даже, можно сказать, интимная знакомая? – Нет! – схватился за сердце Анисий. – Не может быть!”* (с. 228). *“Анисий ахнул от подобной наглости и встревоженно оглянулся на шефа. Тот недобро усмехнулся”* (с. 158).

Отчаяние и безысходность выражаются у героев романа при помощи, в первую очередь, жестов, а также мимики и звуковых симптомов. Вот примеры из текста романа: *“– Держи ее! – отчаянным голосом крикнул Эраст Петрович. Анисий рванулся с места вслед за шустрой девицей”* (с. 86-87).

Следующее по частотности эмоциональное состояние волнения и беспокойства презентуется в тексте романа жестовыми и мимическими паракинемами, а также вегетативными реакциями и звуковыми симптомами. Например: *“– Как это, нет прощения? – забеспокоился Еропкин, и даже из кустов, за пять сажен, было видно, как на лбу у него заблестели капли. – Мало – дам еще. Сколько дать-то, ты скажи!”* (Акунин, с. 195). *“– Спасибо тебе, добрый человек, что не дал пропасть душе христианской. Протянул заморышу руку, тот со слезами на глазах стиснул Момусу пальцы и отпустил не сразу”* (Акунин, с. 106).

Внимание и сосредоточенность также входят в список наиболее частотных эмоциональных проявлений в тексте романа. Они выражены при помощи мимики, поз и фонации. Например: *“И вот уже неделю Тюльпанов смотрел в оба. Поутру, идя на завидную службу, покупал весь набор городских газет. Подчеркивал в них все примечательное и необычное, а за обедом докладывал шефу”* (Акунин, с. 69). *“Шеф сделал паузу, и Анисий весь подался вперед, с одной стороны, потрясенный блестящей перспективой триумфального возвращения в жандармское, а с другой, предчувствуя, что сейчас будет высказано нечто, еще более головокружительное”* (Акунин, с. 216).

Предпоследняя по численности группа паралингвистических средств выражает эмоции счастья, радости и удовлетворения и охватывает, главным образом, вегетативные реакции, а также жестовые, мимические проявления и позы. Например: *“– Ты кофей вон Тюльпанову*

подай. А мы с тобой что-то давненько на мечях не тренировались. Японец весь просветлел, грохнул поднос на стол, так что черные брызги полетели, и опрометью кинулся вон из кабинета” (Акунин, с. 223). “Тюльпанов на миг замер, пытаясь разглядеть в потемках свое лицо. Судя по счастливому блеску глаз (больше все равно ничего видно не было) – никак не он, а совсем другой, незнакомый Анисию человек” (Акунин, с. 152). “– Здравствуйте, Т-тюльпанов, – сказал надворный советник, перебирая пальцами зеленые нефритовые четки, и Анисий аж обмер от удовольствия – никак не предполагал, что Эраст Петрович его помнит, тем более по фамилии” (Акунин, с. 17).

Последняя по частотности группа паралингвистических средств выражает эмоции стыда и вины. Их герои романа “Пиковый валет” испытывают, как ни странно, довольно нечасто. Однако, есть примеры невербального оформления стыда и вины при помощи жестов, вегетативных реакций и фонационных характеристик: “...Вот Иннокентий их сопровождал. – Долгорукой сердито ткнул в чиновника, и тот аж всплеснул руками. – Ваше высокопревосходительство, да откуда ж мне было...” (Акунин, с. 27). “Он взглянул на Тюльпанова, и тот покраснел. Ну не виноват же он, в конце концов, что пусть через пень-колоду, но понимает по-французски!” (Акунин, с. 18).

Приступая к работе над данной научной публикацией, мы планировали рассмотреть еще один очень интересный и актуальный аспект проблемы паралингвистических средств передачи информации – гендерный. Однако, текст повести Бориса Акунина не дал желаемого материала, который бы являлся основанием для проведения такого исследования и для формирования соответствующих выводов. Полагаем, что теневая позиция гендерной составляющей обусловлена спецификой самого авторского текста, в котором главным героем выступает мужчина выдающихся талантов и качеств, и его окружение состоит, в основном, также из мужчин. Исключение составляют две женские фигуры: графиня Опраксина и Мими. Первая описана автором как натура высокомерная и нервная. Ее тело выражает высокомерие, гнев, недовольство, брезгливость и скуку.

Вторая героиня является актрисой по жизни, и все ее эмоции вряд ли можно считать настоящими. Она азартно подмигивает, стреляет глазками, фальшиво улыбается и опускает глаза / ресницы. Все жесты и мимические движения Мими не передают никаких истинных душевных состояний. Есть лишь несколько невербальных единиц, которое окружают испытанное героиней чувство естественного, звериного страха, похожее больше на инстинкт самосохранения, а также испытанные ею отчаяние / безысходность и уныние / печаль. Эти примеры действительно заслуживают исследовательского внимания, и их можно привести в статье: “Ой! – вскрикнула стриженная девица, и так жалобно, что у Анисия сердце защемило. – Момчик, я не хочу в тюрьму! – Что поделаешь, девочка, закон есть закон, – легкомысленно ответил бессердечный мошенник, потихоньку отступая к двери. – Мерзавец! – простонала Мими. – Стой!” (Акунин, с. 243). “Похоже было, что Мимочке суждено отдуваться одной за всех. Она уронила золотую головку на скрещенные руки, беззвучно заплакала” (Акунин, с. 247).

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенный нами анализ текстового материала позволяет сделать следующие выводы. Во-первых, эмоциональные состояния человека находят свое яркое выражение и отражение в невербальном поведении человека, в его жестах, мимике, позах, движениях, психофизиологических симптомах и реакциях. Это подтверждается массивом отобранного и описанного языкового материала – 158 объективаций. Во-вторых, невербальные средства передачи информации в романе Бориса Акунина “Пиковый валет” мы разделили на такие группы и подгруппы: 1) психофизиологические симптомы (вегетативные реакции, звуковые симптомы и двигательные симптомы); 2) фонационные характеристики; 3) кинемы (мимика, жесты, движения, позы). Первое по частотности употребления и богатству объективаций место принадлежит кинемам (84 единицы). Среди

языковых единиц, оформляющих кинемы, присутствуют как свободные, так и фразеологически связанные (соматические фразеологизмы). Из 84 кинем 26 – соматические фразеологизмы. На втором месте – звуковые симптомы (26 единиц), на третьем – фонационные характеристики героев (25 единиц), на четвертом – вегетативные реакции (13 единиц), на последнем, пятом, – двигательные симптомы (10 единиц). В тексте романа Бориса Акунина выделено большое количество глаголов с коннотативным значением, которые выражают оценки, отношение автора, характеристики героев и выдвигают какой-либо признак на первый план. В-третьих, выделенные и описанные паралингвизмы охватывают довольно широкий эмоциональный спектр, однако доминируют эмоции страха и ужаса (45 объективаций), а также гнева и ярости (22 объективации). Кроме них, частотными выступают такие эмоции: удивление и изумление (17 объективаций), отчаяние и безысходность (12 объективаций), волнение и беспокойство (8 объективаций), внимание и сосредоточенность (8 объективаций), радость, счастье и удовлетворение (5 объективаций), а также стыд и вина (4 объективации). В-четвертых, использование автором невербальных компонентов коммуникации, объективирующих эмоции, усиливает прагматический потенциал текста и помогает сформировать неповторимый, узнаваемый авторский стиль.

В перспективе возможны исследования паралингвистических средств в поведенческих стратегиях и тактиках, а также роли невербалики в объективации отдельных деструктивных и конструктивных эмоций в рамках художественного текста или живого разговорного дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабенко, Л. Г. (2004). *Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа*. Москва: Акад. Проект; Екатеринбург: Деловая книга.
- Баженова, И. С. (2004). *Обозначения эмоций в художественном тексте. Прагматический аспект*. (Автореф. дис. докт. филол. наук). Москва.
- Бодуэн де Куртэнэ, И. А. (1963). *Избранные труды по общему языкознанию*. (Т. 2). Москва: Издательство АН СССР.
- Верещагин, Е. М., & Костомаров, В. Г. (1990). *Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. Москва: Русский язык.
- Вежбицкая, А. (1996). *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
- Воркачев, С. Г. (1992). Безразличие vs презрение. *Вопросы языкознания*, 1, 79-86.
- Горелов, И. Н. (1980). *Невербальные компоненты коммуникации*. Москва: Наука.
- Изард, К. (2000). *Психология эмоций*. Санкт-Петербург: Питер.
- Изард, К. (2008). *Эмоции человека*. Москва: Директ-Медиа.
- Колшанский, Г. В. (1974). *Паралингвистика*. Москва: Наука.
- Колшанский, Г. В. (1979). Проблемы коммуникативной лингвистики. *Вопросы языкознания*, 6, 51-62.
- Красильникова, Е. В. (1983). Жест и структура высказывания в разговорной речи. В Е.А. Земская (Ред.). *Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика. Жест*. (с. 214-235). Москва: Наука.
- Крейдлин, Г. Е. (2005). Язык тела и кинесика как раздел невербальной семиотики (методология, теоретические идеи и некоторые результаты). В Г. И. Кабакова, Ф. Конт (Сост.). *Тело в русской культуре: сборник статей*. (с. 19-37). Москва: НЛЮ.
- Куличенко, Ю. Н. (2011). *Этнокультурная специфика мимического выражения внутреннего состояния субъекта в русском и английском коммуникативном поведении*. (Автореф. дисс. канд. филол. наук). Волгоград.
- Поливанов, Е. Д. (1968). *Статьи по общему языкознанию*. Москва: Наука.

- Смирнова, Н. Н. (1971). *Невербальные аспекты коммуникации (на материале русского и английского языков)*. (Дисс. канд. филол. наук). Москва.
- Сорокин, Ю. А. (1998). *Введение в этнопсихолингвистику: Учебное пособие*. Ульяновск: УЛГУ.
- Фортунатов, Ф. Ф. (1976). Значение звуковой стороны в языке. В Б.И. Косовский (Сост.). А. Е. Супрун (Ред.). *Общее языкознание. Хрестоматия*. (с. 182-196). Минск: Высшая школа.
- Шахматов, А. А. (1976). Учение о предложении. В Б.И. Косовский (Сост.). А.Е. Супрун (Ред.). *Общее языкознание. Хрестоматия*. (с. 306-328). Минск: Высшая школа.
- Шаховский, В. И. (1995). О лингвистике эмоций. *Язык и эмоции*. (с. 3-15.). Волгоград: Перемена.
- Якобсон, Р. (1975). Лингвистика и поэтика. В Е. Я. Басин, М. Я. Поляков (Ред.). *Структурализм: "за" и "против"*. Сборник статей. (с. 193-230). Москва: Прогресс.
- Якобсон, Р. О. (1970). Да и нет в русской мимике. В В. А. Звегинцев (Ред.). *Язык и человек: Сб. статей памяти проф. П. С. Кузнецова*. (с. 284-289). Москва: Изд-во Московского университета.
- Якубинский, Л. П. (1923). О диалогической речи. В Л. В. Щерба (Ред.). *Русская речь*. (Т. 1). (с. 96-194). Петербург.
- Beirdwhistell, R. L. (1970). *Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Efron, D. (1972). Gesture, Race and Culture. *Approaches to semiotics*, 9, 226. Paris: Mouton.
- Ekman, P., & Scherer, R. (1982). Methodological issues in studying nonverbal behavior. In *Handbook of methods in nonverbal behavior research*. (p. 1-44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hill, A. (1952). *Introduction to Kinesics*. Louisville: Univ. of Louisville press.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

- Прайд, Ю. Ф. (1994). *Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека*. Симферополь: Редотдел крымского комитета по печати.

ИСТОЧНИК ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

- Акунин, Б. (2005). *Пиковый валет: Роман*. Москва: ОЛМА-ПРЕСС.

REFERENCES

- Babenko, L. N. (2004). Fylolohycheskyi analiz teksta. Osnovy teoryu, pryntsyury y aspekty analyza. Moskva: Akad. Proekt; Ekaterynburh: Delovaia knyha.
- Bazhenova, Y. S. (2004). Oboznachenya emotsyi v khudozhestvennom tekste. Prahmatycheskyi aspekt. (Avtoref. dys. dokt. fylol. nauk). Moskva.
- Bodun de Kurtenэ, Y. A. (1963). Yzbrannyye trudy po obshchemu yazykoznaniiu. (T. 2). Moskva: Yzdatelstvo AN SSSR.
- Vereshchahyn, E. M., & Kostomarov, V. H. (1990). Yazyk y kultura. Lynhvostranovedenye v prepodavanuu russkoho yazyka kak ynostrannoho. Moskva: Russkyi yazyk.
- Vezhbytskaia, A. (1996). Yazyk. Kultura. Poznanye. Moskva: Russkye slovary.
- Vorkachev, S. H. (1992). Bezrazlychye vs prezrenye. Voprosy yazykoznaniiya, 1, 79-86.
- Horelov, Y. N. (1980). Neverbalnye komponenty kommunykatsyy. Moskva: Nauka.
- Yzard, K. (2000). Psykholohiya emotsyi. Sankt-Peterburh: Pyter.
- Yzard, K. (2008). Emotsyy cheloveka. Moskva: Dyrekt-Medya.
- Kolshanskyi, H. V. (1974). Paralynhvystyka. Moskva: Nauka.
- Kolshanskyi, H. V. (1979). Problemy kommunykativnoi lynhvystyky. Voprosy yazykoznaniiya, 6, 51-62.
- Krasylnykova, E. V. (1983). Zhest y struktura vyskazyvaniya v razghovornoй rechy. V E.A. Zemskaya (Red.). *Russkaia razghovornaia rech: Fonetyka. Morfolohiya. Leksyka. Zhest*. (s. 214-235). Moskva: Nauka.

- Kreidlyn, H. E. (2005). Yazyk tela y kynesyka kak razdel neverbalnoi semyotyky (metodolohiya, teoreticheskiye udey y nekotorye rezultaty). V H. Y. Kabakova, F. Kont (Sost.). Telo v russkoi kulture: sbornyk statei. (s. 19-37). Moskva: NLO.
- Kulychenko, Yu. N. (2011). *Этнокультурнаїа спєцїфїка мумьчєскогo вьгразнєнїа внутрєннєгo сoстoїанїа субьєктa в русскoм у англїйскoм кoммунїкатывнoм пoвєдєннї. (Avtoref. dyss. kand. fylol. nauk). Volhohrad.*
- Polyvanov, E. D. (1968). Staty po obshchemu yazykoznanııu. Moskva: Nauka.
- Smyrnova, N. N. (1971). Neverbalnye aspekty kommunikatsyy (na materyale russkogo y anhlıyskogo yazykov). (Dyss. kand. fylol. nauk). Moskva.
- Sorokyn, Yu. A. (1998). Vvedeniye v etnopsykholınhvıstyku: Uchebnoye posobyey. Ulianovsk: UIHU.
- Fortunatov, F. F. (1976). Znachenıye zvukovoi storony v yazyke. V B.Y. Kosovskiy (Sost.). A.E. Suprun (Red.). Obshchee yazykoznanıye. Khrestomatiya. (s. 182-196). Mynsk: Vysshaya shkola.
- Shakhmatov, A. A. (1976). Uchenıye o predlozhenıı. V B.Y. Kosovskiy (Sost.). A.E. Suprun (Red.). Obshchee yazykoznanıye. Khrestomatiya. (s. 306-328). Mynsk: Vysshaya shkola.
- Shakhovskiy, V. Y. (1995). O lınhvıstyke emotsıı. Yazyk y emotsıı. (s. 3-15.). Volhohrad: Peremena.
- Yakobson, R. (1975). Lınhvıstyka y poetyka. V E. Ya. Basyu, M. Ya. Poliakov (Red.). Strukturalızm: "za" y "protıv". Sbornyk statei. (s. 193-230). Moskva: Prohress.
- Yakobson, R. O. (1970). Da y net v russkoi mımyke. V V. A. Zvehıntsev (Red.). Yazyk y chelovek: Sb. statei pamiaty prof. P. S. Kuznetsova. (s. 284-289). Moskva: Yzd-vo Moskovskogo unıversıteta.
- Yakubynskiy, L. P. (1923). O dyalohıcheskoi rechı. V L. V. Shcherba (Red.). Russkaya rech. (T. 1). (s. 96-194). Peterburh.
- Beirdwhıstell, R. L. (1970). Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Efron, D. (1972). Gefture, Race and Culture. Approaches to semiotics, 9, 226. Paris: Mouton.
- Ekman, P., & Scherer, R. (1982). Metodological issues in studying nonverbal behavior. In Handbook of methods in nonverbal behavior research. (p. 1-44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hill, A. (1952). Introduction to Kinesics. Louisville: Univ. of Louisville press.

LEKSYKOHRAFYChESKYJ YSTOChNYK

- Pradyd, Yu. F. (1994). Russko-ukraynıyskij y ukraynıysko-russkij frazeolohıcheskij tematičeskyj slovar': Emotsıı cheloveka. Symferopol': Redotdel krymskogo komyteta po pečaty.

YSTOChNYK YLLYuSTRATYVNOHO MATERYALA

- Akunyn, B. (2005). Pykovyj valet: Roman. Moskva: OLMA-PRESS.

*Дата надходження до редакції 11.04.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК: 811.161.2 808.5

**ТІЛО ЯК КОНОТАТ ОПОЗИЦІЇ “СВІЙ” – “ЧУЖИЙ”
(на матеріалі сучасної української прози)**

ІВАНЕНКО І. М.

кандидат філологічних наук
Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ivanenkoi@ukr.net

ШАВАРДОВА О. Ю.

кандидат політичних наук,
babenuk@ukr.net

У статті досліджено роль тіла як маркера опозиції “свій”–“чужий” у прозі воєнної тематики. Проаналізовано, за якими зовнішні рисами людина може бути віднесена до свого чи ворожого військового табору, яким чином тілесні ознаки індивіда можуть корелювати з його політичною позицією. Виокремлено групу лексем, які використовуються для опису тіла ворога, з’ясовано відмінності в зображенні особи, пов’язані зі зміною її політичної позиції.

Схарактеризовано конотат каліцтва як виправдання відсутності власної політичної позиції, а також можливості вибору сторони протистояння. Особливу увагу звернено на особливості відтворення зовнішності військових злочинців. Матеріалом дослідження послуговували популярні сучасні українські твори, присвячені подіям на Сході України: “Інтернат” Сергія Жадана, “Позивний “Бандерас” С. Дзюби, А. Кірсанова.

Ключові слова: соматична лексика, оцінно-експресивна функція, мовна політика, мовна ситуація, конотація.

**THE BODY AS A CONNOTATE OF OPPOSITION FRIEND :: ENEMY
(in present-day Ukrainian prose)**

IVANENKO Iryna Mykolaivna

Ph.D. in Philology,
Institute of Philology of the Taras Shevchenko
National University of Kyiv
ivanenkoi@ukr.net

SHAVARDOVA Olena Yuriivna

Ph.D. in political sciences
babenuk@ukr.net

Introduction. The article focuses on the role of the body as a marker of the opposition friend :: enemy in military prose. The external features of belonging the person to this or that military camp, as well as the way of the individual’s bodily features correlation with his political position are analyzed. A group of lexemes used to describe the body of the enemy, as well as changes in the external characteristics of a person when changing its political position are singled out. Particular attention is given to the connotation of injury as a justification for the lack of its own political position, as well as the possibility of choosing the side of the confrontation. Much attention is paid to the peculiarities of the image of the appearance of war criminals in contemporary works. As a material of the research, popular contemporary Ukrainian works devoted to the events in the East of Ukraine were selected: Sergei Zhadan’s “Boarding School”, S. Dzyuba’s “Call Sign “Banderas”, A. Kirsanov.

Purpose. The paper aims at revealing the vocabulary, which is used to describe the body of the enemy in military prose.

A descriptive *method* and the method of analysis of intelligence information are applied.

Results. In general, analyzing the lexemes that are used to describe the appearance of the enemy in the military texts denoting the conflict in the East of Ukraine, we can come to the following conclusions: contemporary Ukrainian writers gradually move away from the tradition of depicting persons belonging to the category “alien”, with distinct connotes of deformity. They are often described as ordinary people, can be neutral (like the Mannequin) or have attractive features (for example, there is a description of the appearance of Beard from the “Call Sign “Banderas”). This tendency is about rethinking the portrait of the enemy. She also emphasizes the complexity of the situation in the East of the country, because her opponents are former friends, neighbors (according to the data analyzed by the Tories).

Conclusion. Of particular interest for further study is the consideration of other works devoted to ATO, the isolation of the somatic vocabulary used to denote enemies, the derivation of general patterns of its use, as well as a comparative analysis of these linguistic units and somatic words used to denote enemies in the literature of the twentieth century.

Key words: somatic vocabulary, evaluative-expressive function, language policy, linguistic situation, connotation.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Сучасна українська література є одним з найцікавіших об’єктів дослідження, оскільки вона дає змогу осягнути ті зміни, які відбуваються на різних рівнях мови: лексичному, фонетичному, синтаксичному. Вона є лакмусовим папірцем, що демонструє політичні настрої народу та загальні тенденції його світосприйняття. Соматизми, тобто найменування частин тіла, слугують одним із найпомітніших пластів лексики художнього твору. Вони відображають значно ширші знання носіїв мови про довкілля. Соматичну лексику сповна досліджено у фразеології, проте вона вельми показова в художніх творах. Особливо актуальним вважаємо вивчення її в романах, присвячених подіям на Сході.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соматичну лексику, її роль у мовленні й художньому дискурсі аналізувало чимало мовознавців. Так, Н. М. Дяченко у своїй дисертації “Номінативні поля соматизмів та відсоматичних утворень в українських діалектах” докладно схарактеризувала соматизми як основу для вторинної номінації в українських говорах. Її робота становить велику цінність для тих лінгвістів, які досліджують особливості говірок, проте не повністю покриває потреби у вивченні соматичної лексики в мові літературних творів (2008). Н. М. Григорів у статті “Фреймовий підхід до реалізації гендерних стереотипів” описує фреймові структури як засоби репрезентації стереотипних знань гендерної тематики (2012). Дослідник доводить, що стереотипізація гендерних особливостей є складником явища категоризації дійсності відповідно до глобальної когнітивної моделі гендерних концептів. Дослідження В. В. Чуднова інтерпретують соматичну лексику як невід’ємний складник лінгводидактики, дають чіткіше визначення та класифікацію таких одиниць (2007). Історію становлення деяких номенів частин тіла у своєму науковому доробку розглядає О. І. Гладі (2001). Його робота присвячена історії розвитку афіксів у слов’янській лексиці, вона докладно описує моделі творення таких слів, їхні локальні особливості. Таке дослідження є підґрунтям для подальших лексичних студій щодо соматичної лексики, але ніяк не вичерпує їх. Перелічені праці вагомі для сучасного мовознавства, однак вони спрямовані більшою мірою на вивчення історичних аспектів формування назв частин тіла. Незважаючи на велику кількість праць цієї тематики, вони не охоплюють питань про позначення опозиції “свій” – “чужий” у сучасній українській літературі, присвяченій збройному конфлікту на Сході України. Частково заповнити цю лакуну має пропонуване дослідження.

Мета статті – простежити особливості використання лексики для опису тіла ворога у творах на військову тематику. Для реалізації поставленої мети виконано низку завдань: розглянуто два сучасних романи – “Інтернат” Сергія Жадана та “Позивний “Бандерас” С. Дзюби, А. Кірсанова. З цих текстів вибрано лексику, ужиту для опису ворогів. На основі її систематизації та опису визначено закономірності використання таких лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна українська література не могла залишитися осторонь болючої теми конфлікту на Сході України. Сьогодні саме вона чітко оцінює те, що відбувається в цьому регіоні, дає змогу пересічним громадянам визначити причини конфронтації, а також розібратися в складних взаємозв'язках “свій” – “чужий” у цій зоні. Збройному протистоянню присвячено цілу низку творів. Одними з найбільш показових щодо зображення ворога є романи “Інтернат” Сергія Жадана та “Позивний “Бандерас” С. Дзюби, А. Кірсанова. Обидва твори мали великий успіх у громадськості, саме тому їх обрано об’єктом дослідження.

Твір С. Дзюби, А. Кірсанова “Позивний “Бандерас” є одним з найбільш цікавих з погляду лексики, ужитої для означення ворогів та “своїх”. Він ґрунтується на щоденникових записках справжнього українського військового з позивним “Індіанець”. Автори під час роботи над згаданим текстом неодноразово виїжджали до зони АТО, спілкувалися з іншими військовими, отримували консультації щодо описів, які використано в книзі, а також в однойменному фільмі. Саме такий підхід до опрацювання матеріалу дав змогу найточніше відобразити те, що відбувається на Сході, в усіх аспектах, зокрема лексичному. Його варто докладно вивчати з таких причин:

- Твір порушує дуже важливу тему для сучасного українського суспільства, він окреслює причини, з яких війна на Сході України розпочалася, розкриває мотивацію як українських військових, так і “ополченців”.

- Незважаючи на те, що в представленому детективі чітко визначені сторони протистояння, він не зумовлює сприймання жителів Донбасу як ворогів. І це важливо донести до дітей з різних областей України, які матимуть у майбутньому відновлювати мир з населенням цього регіону.

- На відміну від інших текстів, присвячених конфлікту на Сході, “Позивний “Бандерас” дає об’єктивну, невикривлену картину війни, не ідеалізує жодної зі сторін протистояння.

У романі вдало дібрано лексику для опису зовнішності “своїх” та “чужих”. Такі описи не спрощені, багато уваги звернено не лише на особливості зовнішності (колір очей чи зріст), а й на міміку, жести, характерні для тієї чи тієї дійової особи. Особливо цікавим є опис двох персонажів, які в тексті функціонують як вороги, – це Борода (він же Ходок – відомий диверсант-перевертень) і Манекен (представник російських спецслужб). У тексті наявні ще й другорядні герої, які належать до стану ворогів, однак їх описано побіжно, і тому вони не становлять особливого інтересу для дослідження. Більш того, автори книги зазначають, що саме ці два персонажі є ключовими для розуміння протистояння: “Війна триватиме, доки таких, як Ходок і Манекен, не буде знищено” (Дзюба & Кірсанов, 2018). Для більш продуктивного наочного сприйняття Ходока та Манекена див. таблицю 1, у якій систематизовано лексику, використану для опису зовнішності названих персонажів.

Таблиця 1

Лексеми, використані для опису Ходока та Манекена в романі С. Дзюби, А. Кірсанова “Позивний “Бандерас”

	Ходок	Манекен
Опис зовнішності	<i>Бородатий велетень, величезна рука, очі в нього були добрі – великі, блакитні, руде волосся</i>	<i>Чоловік років сорока п’яти, невисокий на зріст сивий, охайно зачесане сиве волосся, тонкі пальці, сині очі, шрам під правим оком, тонкі губи</i>
Деталі одягу	<i>Звичайна уніформа десантника</i>	<i>Цивільний дорогий костюм, біла сорочка</i>
Голос	<i>Бас, упевнений</i>	<i>Голос, який не визнавав заперечень, заспокійливо мовив, холодний некліпаючий погляд</i>

Продовження табл. 1

Деталі міміки	<i>Щира посмішка (найчастотніший опис міміки Бороди в романі), широка голлівудська посмішка, посміхнувся бридкою посмішкою, злостиво посміхнуся</i>	<i>Незворушне обличчя, щось на зразок посмішки, холодний мов крига погляд, схожий на рептилію, неприємна саркастична посмішка</i>
---------------	---	---

Важливо відзначити, що представлених персонажів не всі герої твору, яких можна віднести до своїх, сприймають однаково. Так, Бандерас, який орієнтувався на інформацію про Манекена від СБУ, упізнав його за основними прикметами і знав точно, яка людина перед ним. Мореман, який цією інформацією не володів, сприйняв диверсанта як особу безпечну, зауважив, що він “схожий більше на якогось директора рекламної агенції, ніж на військового” (Дзюба & Кірсанов, 2018). Саме це призводить до його фатальної помилки і загибелі від рук диверсанта. Що ж до Бороди (він же Ходок), то деталі його опису змінюються залежно від того, за кого його сприймають. Поки він асоціюється в Бандераса, Моремана та інших героїв із союзниками, вони вважають його другом, сприймають як гарного великого чоловіка з приємною посмішкою (автор постійно на ній акцентує) і називають Бородою. Після викриття його справжньої ролі в описаній історії цей персонаж фігурує лише як Ходок, його посмішка не зникла, але описана тепер експресивно забарвленою лексикою (бридка, злостива), що увиразнює справжню суть цього персонажа. До розкриття істинного обличчя Бороди автор цих означень не використовує.

Загалом аналізуючи особливості зображення тіла ворогів у цьому творі варто відзначити такі тенденції:

- Зовнішність основних персонажів не викликає в їхнього оточення підозри (якщо говорити про інших дійових осіб твору, зокрема й розвідників). Герої сприймаються як доброзичливі помічники (Борода) або ж звичайні солідні особи старшого віку, які не можуть нашкодити (Манекен). Це дозволяє їм маніпулювати людьми, підставляти тих, хто має підозрілий вигляд, справляє враження підступної, жорстокої особи (ситуація з колишнім беркутівцем, який налаштував проти себе весь табір, хоча не був винен в жодному злочині).

- У зовнішності цих персонажів немає відразливих рис, на які міг би звернути увагу читач. Це дає змогу авторам детективу тримати інтригу до повного викриття Ходока. Натомість С. Дзюба, А. Кірсанов наділяють деякими неприємними характеристиками інших осіб, яких читач сприймає як “своїх”. До цієї категорії персонажів належить Льоха, який кульгає через поранення. Спершу він сприймається негативно, однак пізніше себе виправдовує, рятуючи односельців. Також подібний прийом автори використовують для зображення беркутівця майора Моляра. Через це спершу його сприймають за диверсанта Ходока.

- Емоційно-забарвлена лексика в їхніх описах насамперед характеризує міміку (в обох випадках – посмішки), що яскраво простежується в описі Бороди-Ходока. Доки він сприймається героями як “свій”, доти має приємну посмішку. Щойно з’ясовується істинна суть чоловіка, його починають називати Ходоком (маска Бороди, яку він використовував для спілкування з українськими військовими, зникає), його посмішка стає “бридкою”, “злостивою”. Сам читач при цьому розуміє, що насправді не змінюється ні внутрішня суть Ходока, ані його настрої. Отже, емоційно забарвлені слова дають змогу авторам викликати в читачів різні емоції від одного обличчя.

- Через опис зовнішності С. Дзюба, А. Кірсанов відображають характер персонажа. Так, постійна акцентуація на посмішці Бороди як під час подій, хороших для українських воїнів (день народження диверсанта), так і під час убивства військових та підготовки обстрілу села, дає змогу читачеві зрозуміти, що насправді цей персонаж майже не має емоцій. Більш того, така деталь дозволяє ідентифікувати його не як нормальну людину, а як маніяка. У творі це теж виражено на лексичному рівні: “Типовий маніяк, подумала Жень” (Дзюба & Кірсанов, 2018).

Отже, соматична лексика в аналізованому творі ефективно “працює” на створення правильного образу ворога-диверсанта, який упродовж тривалого часу не розкриває себе і справляє враження не лише нейтрально налаштованої людини, а й союзника. Така інтерпретація повністю відповідає детективному сюжету.

Не менш цікавим є зображення ворога в романі-подорожі Сергія Жадана “Інтернат”. Його головний персонаж – звичайний учитель Паша, який має перетнути лінію фронту, аби забрати з інтернату власного племінника. Основний герой проходить складний трансформаційний шлях – від звичайної людини, яка не цікавиться війною і взагалі не розрізняє сторони протистояння, до особистості з більш-менш чіткою життєвою позицією. Окреслюючи проблематику представленого твору сам автор в одному з інтерв’ю зауважив: “Про їхній вибір і відсутність у них вибору, про їхню позицію і відсутність у них цієї позиції, необхідність брати на себе відповідальність і відсутність звички брати на себе відповідальність. Весь цей комплекс дуже складних і болючих питань, які багатьох непокоять і турбують... Для мене було важливо спробувати показати, як я і говорив, ці події очима мирного населення. На будь-якій війні місцеве населення позбавлене голосу” (Куришко, 2017). У творі С. Жадана, на відміну від роману С. Дзюби та А. Кірсанова, немає чітко вираженої позиції побратим-супротивник, унаслідок чого й соматичну лексику в ньому дібрано за іншим принципом.

Роман “Інтернат” відрізняється від “Позивного “Бандераса” С. Дзюби, А. Кірсанова тим, що для його головного героя ще від початку оповіді немає ані ворогів, ані друзів. С. Жадан описує ставлення героя до різних представників суспільства так: “Всі однакові, повторює Паша, швидко рухаючись у темряві, всі. Серед його знайомих – точно всі. Всі як один” (2017). Лише в середині оповіді він перетинає лінію фронту, потрапляє до інтернату і розуміє реальну різницю між власним та ворожим світом. При цьому Паша не зауважує, до якої саме політичної сили належать вороги. Для нього ознакою влади тієї чи іншої групи на його території є лише відповідність її прапорів тому прапору, який висить на школі біля рідної станції.

З огляду на специфіку сприйняття ворогів в аналізованому романі їх варто поділити на дві великі групи: вороги за політичною ознакою (окупанти, яких Паша зустрічає на вокзалі), цивільні, яких головні герої сприймають як ворогів (люди, які виступають проти інтернату, є ініціаторами вбивства його співробітників). І перша, і друга складається з великої кількості людей різного віку, яких спорадично зустрічає головний герой у своїй мандрівці. Описи цих великих груп персонажів порівняно в таблиці 2.

Таблиця 2

Лексеми, використані для опису внутрішніх і зовнішніх ворогів у романі С. Жадана “Інтернат”

	Зовнішні вороги	Внутрішні вороги
Опис зовнішності	<i>Сильні молоді зуби, молодий, русявий, акуратний Широкі вилиці, вузькі, залипли якісь, розрізи очниць. Теж пацан</i>	<i>Темні однакові силуети, які неможливо розрізнити, навіть точно порахувати</i>
Деталі одягу	<i>Начищені берці, білий маскхалат, чорна пухка куртка, стара офіцерська планшетка, новенька незабруднена форма</i>	<i>Одяг темний, одноманітний, брудний, пахне тютюном, мастилом</i>
Голос	<i>Питає пошепки</i>	<i>Має агресивні нотки</i>
Деталі міміки	<i>Усміхнений, скрипить зубами, відвертається</i>	<i>Немає можливості розгледіти</i>

Аналіз особливостей зображення тіла ворога в романі Сергія Жадана дає підстави для таких висновків:

- Внутрішні вороги, за С. Жаданом, перетворюються на сіру масу, яку не можна розгледіти. Вони не мають виразних ознак зовнішності, голосу, міміки. Їхніми прикметами є неприємний запах тютюну та мастила, агресивна російська мова, велика кількість лайки. У тексті зауважено, що внутрішні вороги – це свої, яких не влаштовували співмешканці ще за мирних часів. Війна лише посприяла розкриттю їхньої суті, дала офіційний дозвіл для боротьби з власними сусідами. На основі опису внутрішніх ворогів їх можна асоціювати зі страхами головного героя та його оточення.

- Зовнішнім ворогам С. Жадан не надає жодних жахливих рис. Вони відрізняються від цивільного населення новенькою формою, кращим настроєм. У тексті неодноразово акцентовано на тому, що вони мають гарні, наче з параду речі. Говорять вони переважно російською (але ця мова притаманна і внутрішнім ворогам), використовують лайку. Більшість зовнішніх ворогів – молоді люди, фактично призовники.

- Вороги внутрішні і зовнішні в “Інтернаті” не мають якихось демонічних рис, вони позбавлені огидних деталей в описі зовнішності і сприймаються як “свої”. Дехто з них – давній знайомий головного героя. Одного з таких ворогів сам Паша характеризує як “хорошого хлопця”, згадує, як він колись займався з ним українською мовою для складання іспитів. Усе це означає, що для нього політичне розмежування на своїх та чужих є умовним.

- Опис ворогів, і зовнішніх, і внутрішніх, ми отримуємо лише після безпосередньої комунікації героїв з ними. С. Жадан не подає описів зовнішності ворогів з телевізора, газет, інших джерел інформації, які могли б виконувати агітаційну функцію. У такий спосіб відтворено відносно об’єктивну картину.

- У романі “Інтернат” опис зовнішності ворогів ґрунтується суто на емоційно нейтральній лексиці (на відміну від роману “Позивний “Бандерас”). Самі описи короткі, побудовані в основному за рахунок іменників та прикметників. Рідко використано порівняння. Такий підхід до створення портретів дозволяє лише умовно розрізняти своїх та чужих у тексті.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, сучасні українські письменники поступово відходять від традиції зображення осіб, які належать до категорії “чужих”, з виразними конотатами потворності. Часто вони описані як звичайні люди, можуть мати нейтральні (як у Манекена) або привабливі (прикладом чого є опис зовнішності Бороди із “Позивного “Бандераса”) риси. Така тенденція говорить про переосмислення портрету ворога. Вона також підкреслює складність ситуації, що склалася на Сході країни, адже в ній противниками стають колишні друзі, сусіди, що підтверджує мовний матеріал проаналізованих творів. Особливий інтерес для подальшого дослідження становить аналіз інших творів, присвячених АТО, вичленування соматичної лексики, що використовується на позначення ворогів, виведення загальних закономірностей її використання, а також зіставне вивчення способів опису ворогів у літературі ХХ ст. і ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

- Василенко, Г., & Булкіна, І. (2018). *Сергій Жадан. Інтернат*. Url: <https://krytyka.com/ua/reviews/internat>.
- Григорів, Н. М. (2012). *Фреймовий підхід до репрезентації гендерних стереотипів*. Url: file:///C:/Users/Aziz/Downloads/923-Article%20Text-1573-1-10-20180625.pdf
- Дзюба, С., & Кірсанов, А. (2018). *Позивний Бандерас. Військовий детектив*. Харків: Вид-во “Ранок”: Фабула.
- Дяченко, Н. М. (2008). *Номінативні поля соматизмів та відсоматичних утворень в українських діалектах*. Київ.

- Жадан, С. (2017). *Інтернат*. Чернівці: Меридіан Черновіц.
- Илиади, А. И. (2001) Об одной группе соматической лексики в связи с вопросами славянской именной суффиксации. *Folia onomastica Croatica 10. Poseban otisak*. Zagreb, pp. 83-94.
- Куришко, Д. (2017). *Жадан про "Інтернат": приводячи війну у дім, ти ризикуєш втратити багато*. Url: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504>
- Чуднов, В. В. (2007). *Соматическая лексика в аспекте преподавания русского языка как иностранного: на материале тематической группы "Наименования внутренних органов человека"* (Дисс. канд. филол. наук). Москва.

REFERENCES

- Vasylenko, H., & Bulkina, I. (2018). Serhij Zhadan. *Internat*. Url: <https://krytyka.com/ua/reviews/internat>.
- Hryhoriv, N. M. (2012). *Frejmovyj pidkhd do reprezentatsii hendernykh stereotypiv*. Url: <file:///C:/Users/Aziz/Downloads/923-Article%20Text-1573-1-10-20180625.pdf>
- Dziuba, S., & Kirsanov, A. (2018). *Pozyvnyj Banderas. Vijs'kovyj detektyv*. Kharkiv: Vyd-vo "Ranok": Fabula.
- Diachenko, N. M. (2008). *Nominatyvni polia somatyzmiv ta vidsomatychnykh utvoren' v ukrains'kykh dialektakh*. Kyiv.
- Zhadan, S. (2017). *Internat*. Chernivtsi: Merydian Chernovits.
- Ylyady, A. Y. (2001) Ob odnoj hruppe somaticheskoy leksyky v sviazy s voprosamy slavianskoj ymennoj suffyksatsyy. *Folia onomastica Croatica 10. Poseban otisak*. Zagreb, pp. 83-94.
- Kuryshko, D. (2017). *Zhadan pro "Internat": pryvodiachy vijnu u dim, ty ryzykuiesh vtratyty bahato*. Url: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504>
- Chudnov, V. V. (2007). *Somaticheskaja leksyka v aspekte prepodavanyia russkoho iazyka kak ynostrannoho: na materyale tematicheskoy hruppy "Naymenovanyia vnutrennykh orhanov cheloveka"* (Dyss. kand. fylol. nauk). Moskva.

*Дата надходження до редакції 1.04.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 81' 42.131.1 "312"

РОЗГОРТАННЯ ТЕКСТОВИХ КОНЦЕПТІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ: МОРФОСИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ

КАГАНОВСЬКА О. М.

доктор філологічних наук, професор
Київський національний лінгвістичний університет
romanphilology@knlu.kyiv.ua

У статті обґрунтовано переваги нового комплексного семантико-когнітивного підходу до вивчення текстових концептів французької художньої прози, що передбачає аналіз їх на семантичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному рівнях. Мета дослідження – простежити когнітивну та комунікативну динаміку текстових концептів у французьких романах середини ХХ сторіччя, урахувавши їхні імпліцитні та експліцитні вияви. Визначено функції морфосинтаксичних засобів текстобудови (дієслів, дієслівних конструкцій, ретроспективного часу) на всіх рівнях розгортання текстових концептів. Установлено основні функції концептів французької художньої прози: інтеграційну, диференціації та індивідуалізації. Доведено, що мовленнєвий план текстового концепту віддзеркалює реальність відповідними мовними і мовленнєвими засобами. Через текстові концепти отримує аргументацію внутрішня логіка художнього тексту, уможлиблюється проникнення в його текстовий континуум.

Ключові слова: концепт, мегаконцепт, французька художня проза, імплікація / експлікація, дієслово, ретроспектива.

TEXTUAL CONCEPT DEVELOPMENT IN FRENCH LITERARY PROSE: MORPHOSYNTACTIC ASPECT

КАГАНОВСЬКА Олена Марківна
Doctor of Sciences (Philology), Professor
Kyiv National Linguistic University
romanphilology@knlu.kyiv.ua

Introduction. Analysis of the texts belonging to the mid of the XXth century manifests the deviation from the formal characterization of textual phenomena. The paper suggests a new comprehensive semantic and cognitive approach to textual concepts of French literary prose at semantic, metasemiotic and metametaseiotic levels.

Purpose. The paper aims at revealing the morphosyntactic features of the textual concepts in French literary prosaic texts of the mid of the XXth century.

Methods. The paper grounds on conceptual analysis, textual analysis, modelling the imaginary space theory, and narrative analysis.

Results. Comprehensive semantic and cognitive approach allows to create a hierarchy of textual concepts and define their functions in the mid of the XXth century French novels. The research focuses on revealing the cognitive and communicative dynamics in the unfolding textual concepts viewed through textual implication and explication. Such approach allows to create a hierarchy of the textual concepts and define their functions in the mid- XXth century French novels.

Conclusions. Text forming function of textual concepts actualized in literary text is predetermined with the boundaries of metareality as total semantic space of the texts. Double nature of textual concepts is explained by interconnection of mental and lingual levels. It is approved the tendency of textual concepts development in morphosyntactic aspect (verbs, verbs constructions, retrospective tense) at all levels of their hierarchy, and the functions of their integration, differentiation and individualization in the novels under consideration are determined.

The paper proves that super categorization as ground feature of the textual concepts helps to construe the conceptual context that puts the text out of certain time and space. In interpreting the communicative dynamics of folding the textual concepts in French literary prosaic texts of the mid of the XXth century the paper reveals such lingual means of text formation, which coincide with the narrative structure of literary text. Morphological aspect of this process is predetermined by usage the verbs and grammar tenses, retrospective one in particular. Syntactic aspect is realized by rhetoric questions and author's remarks.

Key words: concept, megaconcept, French prose, implication / explication, verb, retrospective.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Результати дослідження семантики художнього тексту останніх десятиліть засвідчили динамічний підхід до формування теорій, сутність яких полягає в поясненні механізмів художньої творчості. Згідно з працями вітчизняних дослідників художнього тексту увага до цього питання зумовлена інтересом до глибинних семантичних процесів у художньому тексті і є закономірним явищем у розвитку філологічної науки, пов'язаним з необхідністю виокремлення, аналізу й послідовного опису художніх творів.

Актуальність теми статті зумовлена важливістю вивчення семантики художнього тексту та розкриття її інтенціонального аспекту для виявлення механізмів і функціональної специфіки художньої творчості. Актуальним залишається пошук нових методологічних принципів аналізу текстових концептів з огляду на термінологічну невизначеність поняття текстового концепту. У цій статті спробуємо обґрунтувати ефективність саме комплексного підходу до вивчення текстових концептів художнього твору, що забезпечить інтеграцію когнітивного і наративного планів, а це дасть змогу простежити та проаналізувати динаміку розгортання текстових концептів і продемонструвати їхню структурну розгалуженість.

Метою запропонованої статті є представлення морфосинтаксичного аспекту розгортання, структурування й моделювання текстових концептів французької художньої прози середини ХХ століття шляхом розкриття їхньої когнітивної та комунікативної динаміки відповідно до ієрархії цих концептів і виконуваних ними функцій у художніх творах. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення такого основного завдання, як окреслення характерологічного поля текстових концептів французької художньої прози із визначенням функції морфосинтаксичних засобів текстобудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Така характерна якість текстових концептів художнього тексту, як імплікативність, визначає залучення комплексної методики дослідження, теоретичні засади якої були обґрунтовані Л.В. Щербою в працях 30-х років минулого століття. Важливим завданням стало виокремлення мовних та мовленнєвих засобів, за допомогою яких виражається ідейний і пов'язаний з ним емоційний зміст художніх творів (Щерба, 1957, с. 97). У подальшому центр уваги було перенесено на поєднання лінгвістики і поетики з виділенням їх в особливу філологічну галузь, яка, будучи близькою до мовознавства і літературознавства, водночас є відмінною від одного й іншого. Вивчення концептуальної організації художнього тексту стає домінантним у дослідженні його семантики, що зумовило пріоритетність концептуального підходу в лінгвопоетиці.

Одна з фундаментальних тез концептуального підходу до вивчення семантики художнього тексту ґрунтується на положенні про відносну незавершеність художнього тексту. Художній характер твору розкривається не в копіюванні й кодуванні дійсності, а в дієвому її відображенні й перетворенні, поза якими "образ, що нічого не значить, це всього лише мертвий відбиток, а знак, що нічого не значить, це механічний шифр; *i me й инше не має відношення до творчості* [курсив наш. – О.К.]" (Barthes, 1966, p. 339-340). Визначення художнього твору як складного організованого цілого, а не як простого текстотвірного коду (ibid., p. 342), підводить до розуміння опосередкованості художньої реальності через внутрішньомовні кореляції, що зумовлює поєднання концептуального та семіотичного підходів.

У семантичному просторі відбувається, на думку Р. Барта, інтеграція “комунікативної й поетичної” мов: “Якби в слова був лише один смисл, той, що зазначений у словнику, якби друга мова не розшарувала саму думку про вірогідність мови, не було б і літератури” (Barthes, 1966, p. 52). У вітчизняній лінгвістиці положення про різносмисловість, двошаровість мови інтегроване в понятті подвійності, стереоскопічності світу художньої літератури. Стереоскопічність стає тим важелем, що впливає на глибинність семантики художнього тексту і сприяє дослідженню її як явища, знаковий характер якого визначає його імпліцитний характер.

Звернення до текстових концептів, з одного боку, зумовлене внутрішньою логікою художнього тексту, з іншого – їхньою винятковою роллю в експлікації фактів, що полягає в “поясненні руху, при якому текст немовби розгортає світ перед самим собою” (Гадамер, 1991, с. 99). Текстові концепти витлумачують цілком різнопланово – як засоби своєрідного програмування з огляду на те, що метою текстового аналізу має бути не те, що автор *хоче сказати*, а *реально сказане*, незалежне від намірів автора; інакше кажучи, об’єктом інтересу стає сам художній текст.

У розгортанні текстових концептів особливу концептотвірну роль виконують дієслова, дієвий стан яких виступає рушійною силою у визначенні наративного рівня й відповідного оповідного типу художніх творів. На текстовому рівні динамічна природа дієслів маркує їх у когнітивному й комунікативному планах, що дозволяє розглядати їх у плані відображення “певного шару людського досвіду” (Кубрякова, 1992, с. 84) та визначає їх якість входження у “неелементарну ситуацію” (Старикова, 1976, с. 97). Дієвість дієслів імплікує зв’язки логіко-семантичного плану, характерно, що до них залучена вся ієрархія текстових концептів – від мегаконцептів до концептуальних складників.

Будучи структурою, укладеною в конкретну форму, дієслово, з одного боку, передає зміст, виражений як мовними, так і немовними засобами, і, з другого, формує уявлення про світ художнього твору з певної наративної позиції. У цьому аспекті дієслова постають як “ментальні предикати”, що виконують функцію засобів вираження стану-ставлення суб’єкта до певного мисленнєвого змісту, який є предметом висловлення (Радзієвська, 1998, с. 107). Створюваний за допомогою дієслів діяльнісний світ сприяє полісемії, окреслюючи цілісність поверхневої структури і багатоелементність глибинної структури.

Діяльнісна природа дієслів, їхня корелятивність з різними часовими планами неминуче пов’язані з фактором руху (розумового чи фізичного), що свідчить про наявність розумово відтвореного сліду (Кубрякова, 1992, с. 86). Відбиваючи імпліцитно знання мовця, дієслова засвідчують його наративну позицію.

Виклад основного матеріалу. Специфічний статус дієслів у розгортанні текстових концептів демонструє макроконцепт (див. Кагановська 2002) ЛИЦЕМІРСТВО в романі Р. Кено “Le dimanche de la vie” (див. фрагмент 1):

1. *Y a pas la moindre trace d’humanité en eux, continua l’autre. Ils pensent qu’à eux. Ah! pauvre France! [...]*

– *Ils sont égoïstes, n’est-ce pas? dit Valentin.*

– *C’est bien vrai: ils pensent qu’à eux, pas à moi.*

– *Et à moi, dit Valentin, vous croyez qu’ils pensent un peu? [...] Vous y arrivez, vous, à penser aux autres?*

– *Meussieu!*

– *Et à soi-même, continua Valentin. Ça n’est pas commode non plus. Moi, voyez-vous, meussieu, je pense au temps, pas au temps qu’il fait, je crois que c’est inutile quand on vit dans une région tempérée, non, je pense au temps qui passe et, comme il est identique à lui-même, je pense toujours à la même chose, c’est-à-dire que je finis par ne plus penser à rien* (Queneau, DV, 228).

Розгортання макроконцепту ЛИЦЕМІРСТВО зумовлене вживанням дієслова *penser* à qqch з двома різними конекторами: *penser aux autres* і *penser à soi*. Залежно від вибору того чи того конектора повністю змінюється концептуальна картина:

penser aux autres – ДОБРОТА, САМОПОЖЕРТВА,
penser à soi – ЕГОЇЗМ, ЖОРСТОКІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ.

Підґрунтям макроконцепту ЛИЦЕМІРСТВО є оклична конструкція *Ah! pauvre France!*, яка в семантичному плані імплікує САМОПОЖЕРТВУ: думати про когось ≠ думати про себе ⇒ САМОПОЖЕРТВА. Герой розглядає як неприхований егоїзм оточення стосовно нього саму можливість, що інші можуть не думати про нього: *ils pensent qu'à eux, pas à moi*.

У наративному аспекті окреслюється внутрішньо-нульовий рівень фокалізації, таку оповідь кваліфікуємо як інтрагомодієгетичну. Від роздумів загального плану про долю “бідної Франції”, яка опиняється у владі егоїстів, герой повертається до думок про самого себе (наративний фокус сконцентровано на його власних знаннях і думках), де судження₁ *je pense toujours à la même chose* завершується лицемірним судженням₂: *je finis par ne plus penser à rien*, а отже, “одне й те ж саме” – це лицемірство і нічого більше (див. рис. 1):

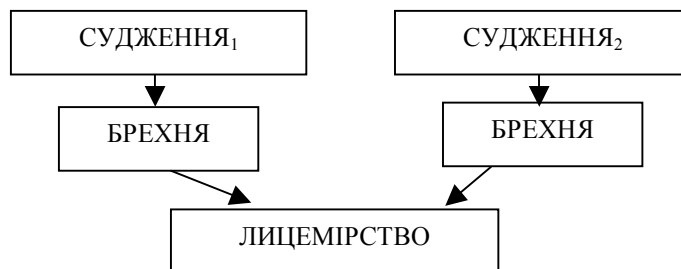

Рис. 1. Схема розгортання макроконцепту ЛИЦЕМІРСТВО (Queneau, DV)

Запитання про здатність думати про інших: *Vous y arrivez, vous, à penser aux autres?* (“А особисто вам вдається думати про інших?”) є формальним, позбавленим щирості, тому що, за свідченням самого героя, він не перестає думати про єдину річ – про ніщо: *je pense toujours à la même chose, c'est-à-dire que je finis par ne plus penser à rien*.

Дієслова і дієслівні часи виконують особливу роль у розгортанні текстових концептів, оскільки визначають нове спрямування текстової ситуації, відмінне від експлікованого. Дієвість дієслів, що становить одну з їхніх когнітивних ознак, істотно впливає на динаміку оповіді загалом та на віддзеркалений ними фрагмент світу художнього твору. Саме завдяки дієсловам концептуальний зміст інтерпретується з певної наративної позиції. Тобто функція концептотворення виявляє значні смислові відмінності між експлікованою й імплікованою інформацією, що дає підстави констатувати внутрішньо-нульовий наративний рівень відповідно до інтрагетеродієгетичного оповідного типу.

Дослідження текстових концептів у наративному просторі художнього твору передбачає аналіз текстових функцій дієслівних часів. Зокрема, великий інтерес викликає категорія **ретроспекції**. Як особливу категорію драматургічного тексту її виокремив у середині 30-х років минулого сторіччя Н.В. Петров, наголосивши, що вона дає змогу “експонувати образ у теперішнє, минуле та майбутнє” одночасно (1934, с. 58). Розуміння ретроспекції як форми дисконтинууму дозволило І.Р. Гальперіну розглядати її як своєрідний “перепочинок у бігу лінійного розгортання тексту, що відносить читача до попередньої змістово-концептуальної інформації” (1981, с. 105). Таким чином, ретроспекція – це сутність концептуального плану. Так званий **ретроспективний час** із лінгвопсихологічних позицій визначив американський психолог Е. Арнхейм з погляду неможливості ізольованого вивчення досвіду “теперішнього моменту”. На його переконання,

цей досвід є “не більш ніж останнім і недавнім серед нескінченної кількості чуттєвих досвідів, які виникали в людини на життєвому шляху. Тому новий образ контактує зі слідами, що залишилися в пам’яті людини від тих образів, які вона сприймала в минулому. Ці сліди взаємодіють один з одним на основі їхньої подібності, і новий образ не може уникнути їхнього впливу” (1974, с. 60). Такі сліди минулого досвіду містяться у свідомості людини та природно моделюють її поведінку й психологічні настанови.

Функціонування образу в двоїстому вимірі “теперішнє / минуле” дає підстави інтерпретувати відношення експліцитності / імпліцитності як словесно виражену модель одного з варіантів образів, тобто своєрідних слідів чуттєвого чи предметно-логічного планів. Залежно від того, якому саме варіанту образів віддано перевагу, актуалізується або імпліцитний, або експліцитний спосіб відображення фрагмента (художнього) світу. Так, шляхом ретроспективного огляду проходить розгортання текстового мезоконцепту РОДИНА в романі М. Еме “Denise” (див. фрагмент 2):

2. *Sur la porte de l'appartement qu'avaient habité mes parents avec mon frère et moi, je pouvais voir encore la trace de la plaque rectangulaire en émail posée par mon père et qui portait en lettres noires sur fond blanc: Omar Verheoven. Mécanicien des Ch. De Fer. Cette plaque, la seule de tout l'immeuble, avait été pour moi un sujet de souffrance. Elle me faisait presque autant de honte que le chapeau de ma mère qui était la seule femme des ces immeubles ouvriers, même avant la guerre, à se coller un galurin sur le chef. [...] Mes parents étaient certes de très honnêtes gens et ils le sont encore, mais j'en avais honte. Avant la guerre [...] les mécaniciens qui conduisaient les locomotives étaient considérés comme une élite du monde ouvrier. Ils faisaient un peu figure de héros, encore auréolés de ce romantisme du progrès qu'ils représentaient si bien du temps de Zola. Mon père vivait avec le sentiment profond d'accomplir une destinée exemplaire, d'être devenu, lui fils de mineur, l'honneur et le rempart du prolétariat français. [...] Que ma mère ait été ridicule avec ses chapeaux et ses gants (des gants!), c'est évident et même si j'en ai souffert, il n'y avait certes pas de quoi la maudire. Et qu'elle ait été ambitieuse pour ses fils, rien ne nous semble plus légitime. [...] Ce qui rendait chez nous l'atmosphère étouffante, ce devait être le couple Verheoven et pour mieux dire le parfait accord de ces deux époux. Ils se complétaient si bien [...] qu'entre eux, il n'y avait pas de place pour leurs enfants. Mon frère et moi gravitions autour de ce double trône de toutes les vertus laïques. Fille d'un petit fonctionnaire de l'Enregistrement, ma mère avait une soif ardente de respectabilité. Bien qu'étant très économe, elle nous habillait avec recherche et nos vêtements nous valaient à l'école communale les moqueries et surtout l'hostilité des copains. Elle craignait pour nous les mauvaises fréquentations et s'efforçait de réduire nos contacts avec les enfants Maillard mal tenus, mal embouchés, indisciplinés, qu'elle jugeait être une mauvaise compagnie pour des garçons bien élevés. Paul et moi, il fallait aussi qu'on ne perde pas de vue l'avenir qui nous était promis et qui, dès le départ, nous séparait des autres gosses. Ainsi mon père et mère faisaient-ils figure, dans cet immeuble ouvrier, de petits bourgeois suffisants, distants, repliés sur leur dignité. [...] ils étaient puants, ils étaient à flanquer dans la poubelle. J'ai eu si souvent à rougir de la trop visible conviction qu'ils avaient de leur supériorité sur tous nos voisins qu'ils m'ont sensibilisé à toutes les formes de la vanité, de l'orgueil, de la suffisance et du mépris* (Aymé, D, 29-32).

У фрагменті розмежовано протилежні наративні позиції персонажів – батьків та дітей. Позиція оповідача певною мірою подвійна, оскільки враховує різні погляди: його власний і його батьків. Прагнучи дотриматися нейтральності викладу, оповідач, з одного боку, мусить корелювати власний погляд, що пройшов випробування часом: *je pouvais voir encore la trace*: trace n.f. – “empreinte, vestige marquant le passage d'un corps, d'un homme ou d'un animal” (Robert, 1992, p. 1031) і претендує на всеосяжність. На рівні оформлення граматичних часів зверхність оповідача передана Plus-que-parfait: *Cette plaque [...] avait été pour moi* (рівень нульової фокалізації). Таким чином, проходить кореляція узагальненого погляду з персоналізованими

уявленнями особи, безпосередньо задіяної в оповідний ланцюг (рівень внутрішньої фокалізації). З іншого боку, позиція подвійного зображення виявляється в поєднанні фактично несуміжного екстрагомодієгетичного (при описі поведінки й психологічного стану батьків у третій особі) та інтрагомодієгетичного (в описах власного душевного стану і вихідних психологічних настанов) оповідних типів. У ретроспективі (з вибором *Imparfait* як базового часу: *je pouvais voir, faisait, était – étaient, conduisaient, faisaient* тощо) відбувається певне узгодження інтра- та екстрагомодієгетичних оповідних типів.

Мезоконцепт РОДИНА розгортається в напрямку зміщення традиційного уявлення про світ батьків як суто позитивний у бік усвідомлення його як край негативною. Це уявлення ґрунтується на ідеї самодостатності батьків в усіх планах (*ils faisaient figure de petits bourgeois suffisants, avec le sentiment profond d'accomplir une destinée exemplaire*), які піднеслися щодо дітей на недосяжну висоту: *de très honnêtes gens, l'honneur et le rempart du prolétariat français, une soif ardente de respectabilité*. У такому світі для дітей немає місця навіть на периферії цієї ідилічної, майже сюрреалістичної картини, де батьки бездоганно доповнюють одне одного: *le parfait accord de ces deux époux, ils se complétaient si bien*. Якщо в батьківському всесвіті відсутній дитячий світ (*entre eux, il n'y avait pas de place pour leurs enfants*), його не можна вважати традиційним, а тим більше світом "світських чеснот": *Mon frère et moi gravitions autour de ce double trône de toutes les vertus laïques*. Навпаки, це спотворений світ, у якому порушено традиційні уявлення про мораль, адже сама згадка про батьків завдає дітям страждань, викликаючи в них відчуття сорому (*un sujet de souffrance ⇒ la honte*).

Подібне відчуття сорому переслідує дітей упродовж усього їхнього життя як за непотрібний їм у дитинстві вишуканий одяг (*elle nous habillait avec recherche*), який викликав в інших дітей лише насмішку та заздрість (*nos vêtements nous valaient les moqueries et surtout l'hostilité des copains*), так і за заборону спілкуватися з ровесниками, яких батьки вважали представниками "іншого кола": *s'efforçaient de réduire nos contacts avec les enfants Maillard, elle craignait pour nous les mauvaises fréquentations*.

Паралельне існування двох світів (традиційного і спотвореного) дозволяє розглядати традиційний світ як своєрідний світ у світі, оскільки світ дітей реалізується переважно у світі батьків. З погляду етики світ родини Вереван є вихолощеним, тобто ЗАПЕРЕЧЕНИМ традиційною мораллю. ДОБРОЧИННІСТЬ, не підкріплена відповідними вчинками, стає ПСЕВДОДОБРОЧИННІСТЮ і викликає огиду навіть у близьких людей (*ils étaient puants, ils étaient à flanquer dans la poubelle*: *puant adj. – fam.: "qui est d'une fatuité insupportable"* (Larousse, 1989, p. 838); *flanquer dans la poubelle – fam.: "lancer, jeter, faire sortir comme une chose inutile et désagréable"* (ibid., p. 434)), інакше кажучи, підлягає ЗАПЕРЕЧЕННЮ. Мезоконцепт РОДИНА розгортається в концептуальних складниках ПСЕВДОДОБРОЧИННІСТЬ і ЗАПЕРЕЧЕННЯ; останній результує в концептуальному складнику ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ (див. рис. 2):

Рис. 2. Схема розгортання мезоконцепту РОДИНА (Аумé, D)

У художньому тексті особливу роль відіграє інтегративний зв'язок синтаксису зі стилістикою, у якому закладена експресивність художнього твору. У зв'язку синтаксису та семантики тексту закладена залежність формальної синтаксичної структури від семантичної структури, що включає синтаксичну схему в семантичне зображення майбутнього вислову (художнього в тому числі) і становить його основу. Фактично йдеться про взаємозв'язок двох планів – змістового, який визначає особливості авторської манери викладу, композиції, жанрового стилю тощо, та формального лексико-граматичного побудування. Поза цим зв'язком фактично неможливо дійти висновку як щодо художньої значущості твору, так і щодо характеру індивідуально-художньої системи автора. Підхід до вивчення синтаксису художнього тексту залишається пріоритетним у сучасних французьких дослідженнях, у яких доводиться, що структурні особливості та організація синтаксису художнього твору являють собою “найпридатніше поле діяльності” у вивченні семантики тексту і мовної техніки вираження смислу: “У традиційному мовознавстві вивчення синтаксису ніколи не проводилося на шкоду семантиці, а семантичний підхід відіграє першочергову роль у вивченні художнього тексту” (Присто, 1983, с. 81).

Так, комунікативна сутність риторичного запитання в розгортанні текстових концептів (не спрямованого в принципі на отримання репліки з боку адресата) пояснюється передусім чітко вираженою експресією риторичного запитання, яка не дозволяє зберігати стилістичну нейтральність (Береговская, 1984, с. 27). “Експресивна енергія” риторичного запитання виникає внаслідок протиріччя між синтаксичною формою і комунікативним змістом, яке полягає скоріше в оцінюванні вже висловленого судження, а не формалізованого інформаційного запиту. Сутність риторичного запитання становить невідповідність питальної форми стверджувальному смислу, що загалом виражене в протиставленні форми змісту, а отже, створює смислове підґрунтя для розуміння риторичного запитання. Згідно із зауваженням Г.-Г.Гадамера, назву риторичного запитання отримав “феномен перетворення чогось, що має вигляд запитання, у висловлювання” (1991, с. 66-67). Якщо проаналізувати переростання питальності у стверджувальність, очевидним стає стверджувальний зміст у питальній формі, що має важливе значення в розкритті сутності текстових концептів художнього твору. Своєрідність питально-відповідної форми риторичного запитання слугує розгортанню текстового концепту ДЕГРАДАЦІЯ СВІДОМОСТІ в романі М. Еме “Le chemin des écoliers” (див. фрагменти 3-4):

3. [...] *est-ce qu'ils ne devraient pas savoir leur métier à l'âge de quinze ou seize ans au lieu de perdre des années bêtement à potasser Virgile, Racine, Platon, et un tas d'empaillés qui n'ont aucun lien avec notre époque* (Aymé, CE, 158).

4. – *Toi, l'idéo-social mou, tu es fier d'avoir un fils qui risque sa peau pour une cause qu'au fond de toi-même tu détestes autant que le nazisme et tu ne feras rien pour l'en empêcher.*

– *Je respecte son choix, et je suis fier de lui, parfaitement.*

– *Et l'autre, le benjamin, qui s'est trotté avec une poule: j'espère que tu respectes son choix aussi? L'amour, c'est comme l'héroïsme, ça mérite le respect* (ibid., 158).

На семантичному рівні постулюються утилітарність знання підлітків (*est-ce qu'ils ne devraient pas savoir leur métier au lieu de*) та зневага до тих, хто прагне отримати знання: *perdre des années bêtement, potasser Virgile, Racine, Platon, un tas d'empaillés qui n'ont aucun lien avec notre époque*. З цією метою у фрагменті 3 сконцентровано стилістично забарвлену лексику пейоративного спрямування:

– perdre v.t. (des années) – “faire un mauvais emploi” (Larousse, 1998, p. 760);

– bêtement adv. – “sottement, stupidement” (ibid., p. 116);

– potasser v.t. – *fam.* péjoratif: “étudier avec application” (ibid., p. 808);

– un tas de – *fam.*: “beaucoup de” (ibid., p. 1002);

– empaillé adj. – “garni ou enveloppé de paille; *fam.* péjoratif: inutile, insensé” (ibid., p. 362).

Інформованість оповідача-“судді”, що визначає його як екстрагетеродієгетичного оповідача, слугує підґрунтям для подвійного бачення подій. З позиції всебачення оповідач фокалізований на внутрішньо-нульовому рівні, оскільки розміщується вище й одночасно рівнозначно стосовно описуваної ситуації. В обох фрагментах спостерігається обмеження інформації з її спрямуванням у негативному напрямі: у деградованій свідомості позитивним вважається або лише практичне, прикладне уміння, оскільки інтелектуальне знання не вписується в утилітарну свідомість обивателя, або прагнення поставити в один ряд патріота і бабія: *tu es fier d'avoir un fils qui risque sa peau pour une cause qu'au fond de toi-même tu détestes, Et l'autre qui s'est trotté avec une poule*.

Пейоративне спрямування стилістично забарвленої лексики простежується в сполученнях *risquer sa peau* (fam.: “mettre sa vie au danger” (ibid., p. 764)), з одного боку, і *se trotter avec une poule* (pop.: “se promener partout avec une femme légère” (ibid., p. 1002)), з іншого, відносно дієслівного звороту “être fier” (“qui s'enorgueillit, qui tire vanité de” (ibid., p. 428)). Почуття гордості за геройську поведінку одного сина – учасника руху опору, а також за іншого, який проводить весь вільний час з дівчиною легкої поведінки, пов’язане з тим, що наміри й одного, й другого потребують дійсно “геройських” зусиль. Не можна заперечувати, що “кохання, як і героїство, обидва заслуговують на повагу” – *L'amour, c'est comme l'héroïsme, ça mérite le respect*. Нейтральна інформація щодо отримання підлітками знань переосмислюється оповідачем у бік її негативного бачення, що свідчить про її обмеження: контекстуально “зменшення” “відсутність поваги до будь-яких вчинків персонажів”. Факт вчинку викликає сумнів у його доцільності, що згодом переростає в насмішку й презирство: “А інший, той, хто проводить увесь час зі шльондрою; я сподіваюсь, що ти також поважася його вибір?” (*j'espère que tu respectes son choix aussi?*), що становить підґрунтя для розгортання макроконцепту ДЕГРАДАЦІЯ СВІДОМОСТІ.

У наративному просторі художнього твору текстові ремарки спрямовані на виникнення імпліцитної інформації, відмінної від експлікованої в тексті, тобто певною мірою відіграють роль, близьку до ролі риторичних запитань. Різниця між цими формами логіко-синтаксичного структурування інформації полягає в тому, що функцією риторичних запитань стає або привнесення частки сумніву у висловлену раніше думку, або певне її корегування: у такому разі відбувається часткова зміна напряму текстової інформації в бік її збільшення. Текстові ремарки грають на спростуванні інформації, заданої в тексті. Завдяки тому, що текстові ремарки являють собою форму критичного зауваження, у якому відкидається еспліковане твердження (Николаева, 1987, с. 119), оповідь виходить на інтертекстуальний рівень, що визначає переважно екстрадієгетичний тип. В екстрадієгетичній оповіді текстові ремарки спрямовують розгортання текстових концептів французьких романів середини ХХ сторіччя в напрямі надання негативного забарвлення вихідній позитивній інформації.

Так, текстові ремарки слугують концептотвірним фактором у розгортанні концепту ДЕГРАДАЦІЯ СВІДОМОСТІ в романі М. Еме “Le chemin des écoliers” (див. фрагменти 5–6):

5. *Depuis trois ans que tu vis sans rien faire, tu passes ton temps à courir les filles et les cafés. Et quelles filles, quelles cafés* (Aymé, CE, 72).

6. – *Tu te venges comme tu peux de n'être qu'un gros rond de cuir, un margoulin de la petite combine avec pas plus d'esprit que la semelle de mes tatanes. ... tu me donnerait le fou rire. C'est pas avec ta mentalité de gros cave que tu peux comprendre ma nature d'artiste.*

– *Sur ta nature d'artiste, mon opinion est faite depuis longtemps* (ibid., 76).

Роль текстових ремарок у наведених фрагментах виконують фінальні фрази: заключна фраза монологу персонажа (фрагмент 5), відповідна репліка персонажа в діалозі (фрагмент 6). В обох фрагментах ремарка або репліка визначають сутнісну неадекватність стосовно попереднього тексту. Батьківський докір непутящому синові щодо недоцільності та аморальності проведення часу в кав'ярнях і в дівчат досить сумнівної репутації (*tu passes ton temps à courir les filles et les*

cafés) не мав би такого нищівного ефекту на сина, якби батько висловив його в експліцитній формі (*les mauvaises filles, les mauvais cafés*). Однак уникнення безпосереднього називання речей власними іменами: *Et quelles filles, quels cafés* (“І які дівчата, які кав’ярні”) надає питальному прикметнику *quel* нового, раніше непритаманного йому значення: *quel* \Rightarrow *mauvais*. Свідомість молодого людини, що повністю занурена в час національної трагедії країни в особисті розваги, в очах його батька набуває характеристики деградованої, що дозволяє йому в такий спосіб висловити презирство до сина.

Логічні зв’язки фрагмента 6 руйнуються не у шквалі звинувачень чоловіка (*un gros rond de cuir, un margoulin de la petite combine, pas plus d’esprit que la semelle de mes tatanes*) в неспроможності останнього оцінити артистичну натуру його дружини (*C’est pas avec ta mentalité de gros cave que tu peux comprendre ma nature d’artiste*), а в його відповідній репліці, що стає ремаркою імперативної форми: *Sur ta nature d’artiste, mon opinion est faite depuis longtemps* (“Щодо твоєї артистичної натури моя думка склалася вже давно”), що покладає край претензіям дружини на будь-яку вишуканість. У такому разі запитання: *Quelle opinion?* імплікує негативну відповідь, оскільки думка чоловіка щодо артистичності дружини усталилася і, більш того, перевірена часом: *depuis longtemps*. Логічні зв’язки текстових ремарок (реплік) наведених фрагментів демонструють фокалізацію оповідача на внутрішньо-нульовому рівні, що пов’язано з його обізнаністю щодо поведінки й самоусвідомлення критикованих ним персонажів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Окреслення в другій половині ХХ сторіччя нових смислотвірних тенденцій у романських дослідженнях з проблематики художнього тексту зумовлене перенесенням акценту на зв’язок автора художнього твору з описуваною ним художньою реальністю. Концептуальна організація художнього тексту визначає його розгляд як ієрархічної структури змістового рівня, що позначає відхід від суто формалізованих характеристик художнього тексту. Текстотвірна роль текстових концептів художнього твору окреслюється межами метареальності як семантичного цілісного простору. Двоїста сутність текстових концептів визначається поєднанням у них розумового і мовленнєвого планів. Через розумовий план у художньому тексті утворюються образи, у яких утілюються певні культурно-зумовлені уявлення носіїв мови про світ. Мовленнєвий план текстового концепту віддзеркалює реальність відповідними мовними і мовленнєвими засобами. Через текстові концепти отримує аргументацію внутрішня логіка художнього тексту, уможливорюється проникнення в його текстовий континуум.

У комунікативній динаміці розгортання текстових концептів французьких романів середини ХХ сторіччя актуалізуються ті аспекти мовних засобів текстобудови, що прямо чи опосередковано узгоджуються з особливостями наративної структури художніх творів досліджуваного періоду. Морфологічний аспект розгортання текстових концептів детермінований дієсловами та дієслівними часами, зокрема ретроспективним часом, синтаксичний аспект – риторичними запитаннями і текстовими ремарками.

ЛІТЕРАТУРА

- Арнхейм, Э. (1974). *Искусство и визуальное восприятие*. Москва: Прогресс.
- Барт, Р. (1994) *Семиотика. Поэтика: Избранные работы*. [пер. с фр.]. Москва: Прогресс-Универсус.
- Береговская, Э. М. (1984). *Экспрессивный синтаксис*. Смоленск: Смоленск. гос. пед. ин-т им. К. Маркса.
- Гальперин, И. Р. (1981). *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва: Наука.
- Гадамер, Г.-Г. (1991). *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство.
- Кагановська, О. М. (2002). *Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя)*; [монографія]. Київ: Вид. центр КНЛУ.

- Кубрякова, Е. С. (1992). *Глаголы действия через их когнитивные характеристики В Логический анализ языка. Модели действия.* (84-90). Москва: Индрик.
- Николаева, М. А. (1987). О логико-семантических работах современных французских лингвистов *Вопросы языкознания*, 6, 121-133.
- Петров, Н. В. (1934). *Режиссер читает пьесу.* Ленинград: Художественная литература.
- Присто, А. (1983). Из книги “Морфология романа”. В *Семиотика*. Ю. Степанов (Ред.) (370-399). Москва: Радуга.
- Радзівська, Т. В. (1998). *Концептуалізація ментального простору в українській мові. Мовознавство*, 2-3, 107-117.
- Рикер, П. (2000). *Время и рассказ. Т.1: Интрига и исторический рассказ.* Москва; Санкт-Петербург: ЦГНИИ ИНИОН РАН, Культурная инициатива: Университетская книга.
- Старикова, Е. Н. (1976). *Проблемы имплицитной номинации в современном английском языке.* (Дис. д-ра филол. наук). Киев.
- Щерба, Л. В. (1957). *Избранные работы по русскому языку.* Москва: Учпедгиз.
- Эпштейн, М. Н. (1977). Диалектика знака и образа в поэтических произведениях А. Блока. В *Семиотика и художественное творчество.* [сб. ст.]. (338357). Москва: Наука.
- Barthes, R. (1966). *Critique et vérité.* Paris: Seuil.

СЛОВНИКИ, ДОВІДНИКИ

- Robert (1992). Petit Robert. *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française.* Paris: Le Robert.
- Larousse (1989). *Petit Larousse illustré.* Paris: Larousse.
- Larousse (1998). *Petit Larousse illustré.* Paris: Larousse-Bordas.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Aymé, CE: Aymé M. (1973). *Le chemin des écoliers* [ñollection folio]. Paris: Gallimard.
- Aymé, D: Aymé M. Denise. Cahiers Marcel Aymé, 13-14. Inédits, préfaces et correspondances. Sous la présidence de M. Lecureur. Dole: Edition S.A.M.A., 1997. (p.7-44).
- Queneau, DV: Queneau R. *Le dimanche de la vie.* Paris: Gallimard, 1952.

REFERENCES

- Arnhým, Ý. (1974). *Yskusstvo y vyzualnoe vospriyatye.* Moskva: Prohress.
- Bart, R. (1994) *Semyotyka. Poútyka: Yzbrannûe rabotû:* [per. s fr.]. Moskva: Prohress–Unyversus.
- Berehovskaia, Ý. M. (1984). *Ýkspressyvnûi syntaksys.* Smolensk: Smolensk. hos. ped. yn-t ym. K. Marksa.
- Halperyn, Y. R. (1981). *Tekst kak obúekt lnhvystycheskoho yssledovanyia.* Moskva: Nauka.
- Hadamer, H.-H. (1991). *Aktualnost prekrasnoho.* Moskva: Yskusstvo.
- Kahanovska, O. M. (2002). *Tekstovi kontsepty khudozhnoi prozy (na materialí frantsuzkoi romanistyky seredyny KhKh storichchia; [monohrafiia].* Kyiv: Vyd. tseñtr KNLU.
- Kubriakova, E. S. (1992). *Hlaholû deistvyia cherez ykh kohnytyvnûe kharakterystryky V Lohycheskyi analiz yazûka. Modely deistvyia.* (84-90). Moskva: Yndryk.
- Nykolaeva, M. A. (1987). *O lohyko-semantycheskykh rabotakh sovremennûkh frantsuzskykh lnhvystov Voprosû yazûkoznanyia,* 6, 121-133.
- Petrov, N. V. (1934). *Rezhysser chytaet pesu.* Lenynhrad: Khudozhestvennaia lyteratura.
- Prysto, A. (1983). *Yz knyhy “Morfolohyia romana”.* V *Semyotyka.* Yu. Stepanov (Red.) (370-399). Moskva: Raduha.
- Radziivska, T. V. (1998). *Kontseptualizatsiia mentalnoho prostoru v ukrainskii movi. Movoznavstvo,* 2-3, 107-117.

- Ryker, P. (2000). *Vremia y rasskaz*. T.1: Yntryha y ystorycheskyi rasskaz. Moskva; Sankt-Peterburh: TsHNY YNYON RAN, Kulturnaia ynytsyatyva: Unyversytetskaia knyha.
- Sarykova, E. N. (1976). *Problemû ymplysytnoi nomynatsyy v sovremennom anhlyiskom yazûke*. (Dys. d-ra fylol. nauk). Kyev.
- Shcherba, L. V. (1957). *Yzbrannûe rabotû po russkomu yazûku*. Moskva: Uchpedhyz.
- Ýpshtein, M. N. (1977). *Dyalektyka znaka y obraza v poýtycheskykh proyzvedeniakh A. Bloka*. V *Semyotyka y khudozhestvennoe tvorchestvo*. [sb. st.]. (338–357). Moskva: Nauka.
- Barthes, R. (1966). *Critique et vérité*. Paris: Seuil.

SLOVNYKY, DOVIDNYKY

- Robert (1992). *Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Le Robert.
- Larousse (1989). *Petit Larousse illustré*. Paris: Larousse.
- Larousse (1998). *Petit Larousse illustré*. Paris: Larousse–Bordas.

DZHERELA ILIUSTRATYVNOHO MATERIALU

- Aymé, CE: Aymé M. (1973). *Le chemin des écoliers* [ñollection folio]. Paris: Gallimard.
- Aymé, D: Aymé M. Denise. *Cahiers Marcel Aymé, 13-14. Inédits, préfaces et correspondances*. Sous la présidence de M. Lecœur. Dole: Edition S.A.M.A., 1997. (p.7-44).
- Queneau, DV: Queneau R. *Le dimanche de la vie*. Paris: Gallimard, 1952.

*Дата надходження до редакції 21.02.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 821.111-4:81'42

КОНЦЕПТ КОЛІР В АНГЛОМОВНОМУ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЕСЕ ДЖОНА БЕРГЕРА І ДЖЕДА ПЕРЛА ПРО ТВОРЧІСТЬ АНРІ МАТІССА

ЛУНЬОВА Т. В.

кандидат філологічних наук
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка
lunyovat@gmail.com

У статті з використанням методології когнітивно-дискурсивної парадигми проаналізовано концепт КОЛІР, вербалізований у мистецтвознавчих есе Джона Бергера та Джеда Перла про творчість одного й того самого художника – Анрі Матісса. Концепт КОЛІР ідентифіковано як автохтонний (за термінологією А. М. Приходька) для мистецтвознавчого дискурсу. Визначено закономірності вербалізації концепту КОЛІР у двох мистецтвознавчих есе сучасних англомовних авторів, з-посеред яких особливо відзначено метафоричну репрезентацію з використанням як джерела концепту ЗВУК. Ідентифіковано контексти актуалізації концепту КОЛІР, які виконують однакові функції в обох есе. Така подібність дозволяє припускати потенційну можливість об'єктивної, тобто вмотивованої власне художніми чинниками, інтерпретації твору мистецтва. Також простежено специфіку мовної репрезентації концепту КОЛІР у цих есе, детерміновану їхньою різною комунікативною спрямованістю.

Ключові слова: концепт, мистецтвознавчий дискурс, есе про мистецтво, концепт КОЛІР, актуалізація.

THE CONCEPT COLOUR IN ESSAYS ON ART WRITTEN IN ENGLISH: A COMPARATIVE ANALYSIS OF JOHN BERGER'S AND JED PERLS'S ESSAYS ABOUT HENRI MATISSE

LUNYOVA Tetyana Volodymyrivna

Candidate of Science in Philology
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
lunyovat@gmail.com

Introduction. The paper is devoted to the analysis of the concept COLOUR verbalized in the essays about Henri Matisse written by John Berger and Jed Perl. The context for the linguistic studies of the concept of COLOUR is provided through a brief outline of the linguistic approaches to the analysis of this concept and identification of the relation of the research on the verbalized concept COLOUR with the attempts to solve the question about the connection between language and thought as one of the key linguistic questions. The conception of A. Prikhodko about different types of concepts depending on their roles in constituting certain types of discourse is employed to identify the concept COLOUR as autochthonous, having the key role in the art-critical discourse. **The purpose** of the study is reveal the similarities and differences in the verbalization of the concept COLOUR in Berger's and Perl's essays. Methodological foundations of the research are the principles of the cognitive-discursive paradigm in modern linguistics. **The following methods** were used to analyse the data: analysis of definitions of lexemes, componential analysis, interpretation in the context, cognitive and pragmatic interpretation, comparative analysis. The study has revealed that the essays share the positive evaluation of the art of Matisse. However, the essays have different communicative aims with Berger striving to explain the creative genius of Matisse and Perl intending to get

the readers interested in Matisse's retrospective exhibition. Thus the concept COLOUR plays the key role in Berger's essays as a means of interpretation of Matisse's art, whereas it shares this role with three other concepts in Perl's essay. The analysis has revealed a number of the similarities in the actualization of the concept COLOUR in both essays. This concept is verbalized by the lexeme colour / color or the names of specific colours; in both essays the conceptual metaphor COLOUR IS SOUND is used; in both essays there are contexts of the actualization of the concept COLOUR which perform such functions: discussing the main principle of how Matisse used his colours, placing Matisse in the context of the art styles and comparing Matisse with other artists. Such similarities make **the conclusion** that it is possible to provide some sort of objective, well-grounded interpretation of the works of art plausible.

Key words: concept, art-critical discourse, essay on art, concept COLOUR, actualization.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Концепт КОЛІР належить до тих ментальних одиниць, які, зацікавивши науковців на етапі становлення когнітивної лінгвістики (як одну з найвідоміших і найвпливовіших робіт цього періоду можна вказати працю Анни Вежбицької (1996)), продовжують привертати дослідницьку увагу (так, концепт КОЛІР є об'єктом вивчення низки лінгвокогнітивних розвідок (Белобородова, 2000; Редька, 2006; Кулинская, 2013; Дужа, 2016)). Лінгвокогнітивним студіям концепту КОЛІР передують численні роботи, присвячені розгляду назв кольорів з погляду проблеми мовних універсалій, семантичної типології мов, національно-специфічних рис мовних моделей світу (Яворська, 1999, с. 42). Як зауважує Р. М. Фрумкіна, "цьому фрагменту лексики був наданий ніби особливий статус, який, схоже, можна зіставити лише зі статусом термінів спорідненості" (1984, с. 4).

Такий стійкий інтерес до вербальних засобів оприявлення концепту КОЛІР і самого концепту КОЛІР пояснюється тим, що результати вивчення цієї лінгвокогнітивної одиниці дозволяють отримати дані, важливі для розв'язання одного з фундаментальних лінгвістичних питань про зв'язок мови і мислення. У контексті сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми питання зв'язку мови і мислення постає як питання про конструювання смислів у процесі вербальної комунікації. Отже, дослідження вербалізованого концепту КОЛІР з позицій когнітивно-дискурсивної методології дозволяє зробити внесок у розв'язання актуального питання про закономірності пізнання світу людиною і мовної репрезентації пізнаних фрагментів світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця розвідка спирається на праці двох типів. По-перше, це роботи, у яких закладаються основи методології когнітивно-дискурсивного аналізу (Приходько, 2013; Бондаренко, Мартынюк, Фролова, & Шевченко, 2017); по-друге, це розвідки, які мають вужче спрямування і присвячені дослідженню мистецтвознавчого дискурсу (Булатова, 1999; Козловская, 2003; Милетова, 2012; Банькова, 2014; Хасанова, Милетова, & Бугаенко, 2014; Бельмесова, 2016; Мотовилець, Сурадейкіна 2017).

Згідно з А. М. Приходьком будь-якому дискурсу притаманні три типи концептів: метахтонні, автохтонні й аллохтонні. Метахтонні концепти є визначальними, вони формують ім'я дискурсу, автохтонні концепти є концептуальними константами, його "ключовими концептами". Аллохтонні концепти переносяться в певний тип дискурсу з іншого дискурсу, для якого вони є атрибутами його когнітивно-семантичного простору, з метою виконання певних комунікативних цілей (2013, с. 201-202).

Дослідження автохтонних концептів дозволяє з'ясувати когнітивну специфіку саме певного типу дискурсу. У своїй праці А. М. Приходько наводить автохтонні концепти для політичного, казкового, педагогічного, релігійного, спортивного дискурсів (2013, с. 202). Науковець не приділяє окремої уваги автохтонним концептам мистецтвознавчого дискурсу. Дослідження таких концептів можна простежити в студіях власне мистецтвознавчого дискурсу. Автохтонні, за А. М. Приходьком, концепти в таких розвідках названі "вузловими" (Булатова, 1999, с. 85, 88; Козловская, 2003, с. 75) або "базовими" (Бельмесова, 2016, с. 66), а складники "вузлових" концептів – "атомарними" (Булатова, 1999, с. 85, 88; Козловская, 2003, с. 75).

О. П. Булатова наводить досить розлогий список “концептуальних вузлів” для музичного та архітектурного мистецтвознавчих дискурсів (1999, с. 89-91), відносячи концепт КОЛІР до “атомарних” концептів як музичного (1999, с. 246), так і архітектурного мистецтвознавчих дискурсів (1999, с. 209). М. В. Козловська, застосовуючи підхід О. П. Булатової, формує список “концептуальних вузлів” для дискурсу про образотворче мистецтво, зіставляючи класичний (2003, с. 69-70) і сучасний (2003, с. 75-77) мистецтвознавчі дискурси. До концептуального вузла “Human perception” класичного мистецтвознавчого дискурсу М. В. Козловська відносить, з-поміж інших, концепти “dark”, “bright”, “light” (2003, с. 70). Отже, бачимо, що концепт КОЛІР введено до когнітивних студій мистецтвознавчого дискурсу як один з автохтонних концептів. Однак досі концепт КОЛІР не отримав докладного опису з погляду особливостей його мовної об’єктивації в мистецтвознавчому дискурсі. Відповідно виникає потреба здійснити дослідницьку роботу в цьому напрямі.

Метою статті є з’ясувати лінгвокогнітивні особливості репрезентації концепту КОЛІР у сучасному англomовному мистецтвознавчому дискурсі. **Завдання розвідки** – простежити закономірності вербалізації концепту КОЛІР у двох есе сучасних авторів і визначити специфіку мовної репрезентації досліджуваного концепту в аналізованих есе.

Матеріалом дослідження обрано сучасні англomовні есе про одного і того ж художника – Анрі Матісса, написані Джоном Бергером (2015) і Джедом Перлом (2001) – провідними сучасними художніми критиками й есеїстами. Анрі Матісс, видатний французький художник ХІХ–ХХ ст., відомий насамперед своїми пошуками в царині передачі емоцій за допомогою кольору. Для аналізу мовного матеріалу застосовано такі методи: дефінітивного та компонентного аналізу (для з’ясування семантичних складників лексем, котрі актуалізують концепт КОЛІР), контекстуально-інтерпретативного аналізу (для інтерпретації смислу зв’язних вербальних фрагментів, котрі репрезентують даний концепт) когнітивно-прагматичної інтерпретації (для з’ясування функціональної ролі контекстів актуалізації концепту КОЛІР в аналізованих есе), зіставного аналізу (для виявлення закономірностей і специфіки актуалізації концепту КОЛІР у двох есе).

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість Анрі Матісса в обох аналізованих есе визнано видатним культурним явищем. Джон Бергер розпочинає своє есе із твердження про те, що велич Матісса визнана, однак не до кінця зрозуміла: “*Matisse’s greatness has been recognised but not altogether understood.*” (2015, с. 279). Джек Перл називає Анрі Матісса героєм, який заклав основи сучасного художнього всесвіту разом з Пабло Пікассо: “*Yet both heroes have rather complicated and even ambivalent relation to the advent of abstract art...*” (2001, с. 95). Така експліцитна висока оцінка творчості Матісса уподібнює розглядані есе одне до одного в плані вибору основного підходу до мистецтвознавчого аналізу: схвального чи критичного. Як бачимо, в обох есе послідовно застосовано схвальний підхід. Так, в есе Джона Бергера творчість Матісса осмислюється за допомогою концептів ДОСЯГНЕННЯ та ВИНАХІД, наприклад: “*Matisse’s achievement rests on his use – or in the context of contemporary western art one could say his invention – of pure colour*” (2015, с. 279), а також ГЕНІЙ, наприклад: “*Perhaps the best way of defining Matisse’s genius [...]*” (2015, с. 280). В есе Джеда Перла таким когнітивним інструментом осягнення творчості Матісса є концепт ВІДКРИТТЯ, наприклад: “*Abstraction was the promised land of twentieth-century art. Matisse and Picasso discovered it and at moments defined it [...]*” (2001, с. 95). Усі виокремлені концепти, а саме: ДОСЯГНЕННЯ, ВИНАХІД, ГЕНІЙ і ВІДКРИТТЯ, мають у своєму складі позитивну оцінку.

Хоча загальне оцінне мистецтвознавче спрямування обох аналізованих есе є однаковим, їхня комунікативна спрямованість відрізняється. Есе Бергера має на меті з’ясувати й докладно пояснити, у чому ж саме полягає незбагнена велич Матісса як художника. Есе Перла спрямовано головню на те, щоб представити одну з ретроспективних виставок Матісса, яка на момент

написання есе готувалася до відкриття. Саме цією відмінністю в комунікативній спрямованості можна пояснити різну роль концепту КОЛІР у двох есе. У тексті Бергера цей концепт відіграє ключову роль, оскільки саме він слугує засобом інтерпретації творчості художника, наприклад: “*Matisse’s achievement rests on his use – or in the context of contemporary western art one could say his invention – of pure colour*” (2015, с. 279). Бергер фокусується на творчості Матісса як цілісному й унікальному культурному явищі й витлумачує її унікальність за допомогою одого ключового концепту, пропонуючи читачеві чітко сформоване і яскраве бачення творчості художника.

У тексті Перла концепт КОЛІР також виконує важливу роль, однак він не є єдиним засобом інтерпретації творчості митця, а функціонує поряд із трьома іншими концептами: АБСТРАКЦІОНІЗМ (наприклад: “*Even as Matisse and Picasso bring European art to the brink of abstraction, their work remains firmly grounded in the world around them*” (2001, с. 95)), ПРОСТОТА (наприклад: “*There has always been a tendency to explain Matisse’s career in terms of a striving for simplicity*” (2001, с. 97)) та СКЛАДНІСТЬ (наприклад: “*If I were to diagram the entire career, I would say that its large movement is simplicity-complexity-simplicity*” (2001, с. 100)). Перл готує читача до перегляду великої виставки, а відтак пропонує читачеві набір когнітивних ресурсів для сприйняття і розуміння експонованих творів художника.

Розглянемо докладно, як актуалізується концепт КОЛІР в есе Бергера. Мовними засобами оприявлення цього концепту є лексема *colour*, а також найменування різних конкретних кольорів, наприклад: “*reds, blacks, golds, cerulean*” (2015, с. 280). Ці лексичні засоби функціонують у складі менших і більших за обсягом вербальних контекстів, що виконують різні когнітивно-дискурсивні ролі. Розглянемо ці ролі в тому порядку, у якому вони реалізовані в тексті:

1) витлумачення суті художнього підходу Матісса до кольору, наприклад: “*Pure colour as Matisse understood it had nothing to do with abstract colour. He repeatedly declared that colour ‘must serve expression’. What he wanted to express was ‘the nearly religious feeling’ he had towards sensuous life – towards the blessings of sunlight, flowers, women, fruit, sleep*” (2015, с. 279). У наведеному фрагменті концепт КОЛІР актуалізовано тричі за допомогою вживання лексеми *colour*. У двох із цих трьох уживань концепт КОЛІР уточнено завдяки смисловим зв’язкам з атрибутами ЧИСТИЙ (*pure colour*) і АБСТРАКТНИЙ (*abstract colour*). Суть художнього підходу Матісса до кольору експлікується за допомогою цитування висловлення самого художника, яке в тексті графічно виділено за допомогою лапок (*colour ‘must serve expression’*). Це висловлення сформульовано абстрактними термінами, адже йдеться лише про колір і про вираження (*expression*). У наступному контексті запропоновано уточнене тлумачення наведеної цитати: Бергер пояснює, що художник прагнув передати свої почуття (*he wanted to express was ‘the nearly religious feeling’*) щодо певного фрагменту реальності – її реальних фізичних принадних аспектів (*he had towards sensuous life – towards the blessings of sunlight, flowers, women, fruit, sleep*). Таким чином, у розглянутому контексті актуалізації концепту КОЛІР витворюється смисл “для Матісса колір був засобом вираження почуттів до фізичних принад реальності”;

2) пояснення загальних принципів функціонування кольору в мистецькому творі, наприклад: “*When colour is incorporated into a regular pattern – as in a Persian rug – it is a subsidiary element: the logic of the pattern must come first*” (2015, с. 279). У наведеному фрагменті засобом об’єктивізації концепту КОЛІР теж є лексема *colour*. У контексті на прикладі перського килима пояснено, що за наявності певного повторюваного візерунка (*a regular pattern*) колір виконує другорядну роль (*it is a subsidiary element*) щодо візерунка (*the logic of the pattern must come first*);

3) розгляд кількох різних художніх функцій кольору на прикладі робіт конкретних митців, наприклад: “*When colour is used in painting it usually serves either as a decorative embellishment of the forms – as, say, in Botticelli – or as a force charging them with extra emotion – as in van Gogh. In Matisse’s later works colour becomes the entirely dominant factor.*” (2015, с. 280). У цьому

фрагменті концепт КОЛІР також оприявлено за допомогою лексеми *colour*. У контексті зіставляється роль кольорів на картинах Боттічеллі й Ван Гога: декоративний засіб чи засіб надання зображеному предмету додаткових емоцій відповідно, – і роль кольору в роботах Матісса, де саме колір стає винятково домінуючим фактором (*colour becomes the entirely dominant factor*);

4) уточнення функції кольору в роботах Матісса, наприклад: *“His colours seem neither to embellish nor charge the forms, but to uplift and carry them on the very surface of the canvas. His reds, blacks, golds, cerulean flow over the canvas with the strength and yet utter placidity of water above a weir, the forms carried along on their current”* (2015, с. 280). У наведеному фрагменті функції кольорів на картинах Матісса витлумачено за допомогою двох концептуальних метафор: КОЛІР МАТІССА – ЦЕ ПІДЙОМНА СИЛА (*“His colours seem [...] to uplift and carry them on the very surface of the canvas*) і КОЛІР МАТІССА – ЦЕ ПОТУЖНИЙ ПОТІК (*“His reds, blacks, golds, cerulean flow over the canvas with the strength and yet utter placidity of water above a weir, the forms carried along on their current”*);

5) опис впливу кольорів Матісса на глядача, наприклад: *“The numerous drawings that Matisse always made before he arrived at his final colour-solution are evidence of the paints he took to preserve the essential character of his subject whilst at the same time making it ‘buoyant’ enough to sail on the tide of his colour scheme. Certainly the effect of these paintings is what he hoped. Their subjects invite, one embarks, and then the flow of their colour-areas holds one in such sure equilibrium that one has a sense of perpetual motion – a sense of movement with all friction removed”* (2005, с. 280). У цьому фрагменті концепт КОЛІР, вербалізований за допомогою лексеми *colour*, метафорично концептуалізується як потік: КОЛІР – ЦЕ ПОТІК і оприявнюється в контексті двічі: *‘buoyant’ enough to sail on the tide of his colour scheme; the flow of their colour-areas*. Уплив кольорів Матісса на глядача, який споглядає його картини, теж передано метафорично: СПОГЛЯДАТИ КАРТИНИ МАТІССА – ЦЕ ПЕРЕБУВАТИ В БАЛАНСІ ПІД ЧАС РУХУ І ПЕРЕЖИВАТИ ВІДЧУТТЯ ВІЧНОГО РУХУ, КОЛИ НЕМАЄ ЖОДНОГО ТЕРТЯ (*then the flow of their colour-areas holds one in such sure equilibrium that one has a sense of perpetual motion – a sense of movement with all friction removed*). Як бачимо, у цій концептуальній метафорі дуже докладно визначено царину джерела, завдяки чому такий складний для розуміння й опису процес як реакція глядача на картину отримує досить конкретне і чітке визначення;

6) розкриття основного принципу використання кольорів Матіссом, наприклад: *“Nobody who has not painted himself can fully appreciate what lies behind Matisse’s mastery of colour. It is comparatively easy to achieve a certain unity in a picture either by allowing one colour to dominate or by muting all the colours. Matisse did neither. He clashed his colours together like cymbals and the effect was like a lullaby”* (2005, с. 280). Актуалізований у цьому контексті концепт КОЛІР (*colour*) входить до складу концептуальної метафори МАТІСС ВИКОРИСТОВУВАВ КОЛЬОРИ, НІБИ ГРАВ НА ТАРИЛКАХ, І ДОСЯГ ЗВУЧАННЯ КОЛИСКОВОЇ. У цій складній концептуальній структурі спостерігається взаємодія концептуальних метафори (МАЛЮВАТИ КОЛЬОРАМИ – ЦЕ ГРАТИ НА МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТАХ) та оксиморону (ТАРИЛКИ ЗВУЧАТЬ, ЯК КОЛИСКОВА). Така складна концептуальна структура слугує в есе для передачі смислу про справжню інноваційність використання кольорів Матіссом;

7) зіставлення творчості Матісса з роботами інших художників, які приділяли велику увагу кольору, наприклад: *“Perhaps the best way of defining Matisse’s genius is to compare him with some of his contemporaries who were also concerned with colour. Bonnard’s colours could hardly be more present, more blatant, and yet achieve a peace which is without a trace of nostalgia. Braque has cultivated his sensibility until it has become precious. Matisse broadened his sensibility until it was as wide as his colour range, and said that he wanted his art to be ‘something like a good armchair’. Dufy shared Matisse’s sense of enjoyment and his colours were as gay as the fêtes he painted; but Matisse’s colours, no less bright, go beyond gaiety to affirm contentment. The only*

man who possibly equals Matisse as a colourist is Léger. But their aims are so different that they can hardly be compared. Léger is essentially epic, civic artist; Matisse essentially a lyrical and personal one" (2005, с. 280-281). Як бачимо, цей контекст є досить розлогим. У ньому на основі покрокового зіставлення використання кольорів Матіссом з творчими підходами чотирьох інших художників (*Bonnard, Braque, Dufy, Léger*) зроблено висновок про перевагу Матісса майже над усіма іншими колористами (*The only man who possibly equals Matisse as a colourist is Léger*) і передано суть мистецького методу Матісса – ліричність та інтимність (*Matisse essentially a lyrical and personal one*);

8) розгляд використання кольорів Матіссом у контексті певних художніх стилів, наприклад: *"Fauves, whom Matisse led, recorded sensations. Their paintings were (and are) fresh and stimulating, but they depend upon and evoke a forced intoxication. When Matisse painted red flashes against ultramarine and magenta stripes to describe the movement of goldfish in a bowl, he communicated a pleasurable shock; one is brought up short by the climax, but no solution follows. It was for this reason, I think, that Matisse finally abandoned fauvism and returned to a more disciplined form of painting"* (2005, с. 281-282). У наведеному уривку використання конкретних кольорів Матіссом (*red, ultramarine, magenta*) розглянуто в контексті течії фовізму (*Fauves, fauvism*) й обгрунтовано як залученість художника до цього стилю (*Fauves, whom Matisse led*), так і рішенням відійти від нього (*Matisse finally abandoned fauvism and returned to a more disciplined form of painting*);

9) аналіз різних етапів у використанні кольору Матіссом, наприклад: *"Between 1914 and 1918 he produced paintings – mostly interiors – which are magnificently resonant in colour, but in which the colours seem assembled rather than dynamic – like the furnishings in a room. Then for the next ten years he painted his famous Odalisques. In these the colour is freer and more pervasive, but, being based on a heightening of the actual local colour of each object, it has a slightly exotic effect. This period, however, led him to his final great phase: the phase in which he was able to combine the energy of his early Fauve days with a quite objective visual wisdom"* (р. 281-282). У наведеному текстовому фрагменті різні етапи у використанні кольорів представлено метафорично: перший етап: КОЛЬОРИ – ЦЕ ЗВУЧНИЙ ЗВУК (*magnificently resonant in colour*), КОЛЬОРИ – ЦЕ СТАТИЧНЕ ВМЕБЛЮВАННЯ (*but in which the colours seem assembled rather than dynamic – like the furnishings in a room*), другий етап: КОЛЬОРИ – ЦЕ ВІЛЬНІ АГЕНТИ (*In these the colour is freer and more pervasive*), третій етап: КОЛЬОРИ – ЦЕ ПОЄДНАННЯ ЕНЕРГІЇ І МУДРОСТІ (*the phase in which he was able to combine the energy of his early Fauve days with a quite objective visual wisdom*);

10) висновок-узагальнення про творчість Матісса, а саме: *"But from such a vision he distilled experience of sensuous pleasure, which, disassociated from their circumstances, have something of the universal about them"* (2005, с. 282). У наведеному текстовому фрагменті, який є останнім реченням в аналізованому есе, стверджується універсальна значущість творчості Матісса (*have something of the universal about them*).

Перейдемо до розгляду особливостей актуалізації концепту КОЛІР в есе Джеда Перла. Як зазначалося в цій розвідці, в аналізованому есе порівняно з есе Джона Бергера значно менше контекстів актуалізації концепту КОЛІР. Мовними засобами репрезентації цього концепту є лексема *color*, а також найменування різних конкретних кольорів, наприклад: *"green and purple and blue and orange"* (2001, с. 98), *"blue-green-gray"* (2001, с. 98). Контексти актуалізації концепту КОЛІР виконують такі когнітивно-дискурсивні ролі:

1) розкриття основного принципу використання кольорів Матіссом, наприклад: *"In 1905, Matisse is pushing the colours that he sees in front of him to jangling extremes – on a face, patches of green and purple and blue and orange shove against one another startlingly, beautifully"* (2001, с. 94-95). У цьому контексті особливість використання кольорів Матіссом концептуалізується завдяки метафорі КОЛЬОРИ МАТІССА – ЦЕ РІЗКІ ЗВУКИ (*Matisse is pushing the colours [...] to jangling extremes*);

2) розгляд використання кольорів Матіссом у контексті певних художніх стилів, наприклад: *“The man on the street’s image of Matisse is of buoyant, simplified color shapes – the charged-up color of Fauvism, the bold arabesques of The Dance”* (2001, с. 98). У наведеному фрагменті творчість Матісса розглянуто в контексті фовізму (*Fauvism*), при цьому наведено приклад конкретної картини (*The Dance*);

3) зіставлення творчості Матісса з роботами інших художників, наприклад: *“More sophisticated viewers will think of Matisse in terms of the aspect of his achievement that has inspired Richard Diebenkorn’s abstractions – the severity of such blue-green-gray images as The Piano Lesson”* (2001, с. 98). У наведеному контексті творчість Матісса порівнюється з творчістю Річарда Дібенкорна (*Richard Diebenkorn*). Подібно до попереднього контексту як приклад згадано конкретну картину (*The Piano Lesson*) й описано її кольорову схему (*blue-green-gray*);

4) припущення щодо думок Матісса в процесі пошуку нового підходу до використання кольорів, а саме: *“This is the period of Matisse’s great book illustrations, of an increasingly freewheeling graphic style, and of paintings which, with their plethora of calligraphic black outlines setting off areas of acid, high-keyed color, stand (at least so far as I am concerned) as Matisse’s most hard-to-understand works in oil. [...] So I ask questions: Is Matisse thinking about painting in a new way? Is he thinking of the full color painting as an extension of a drawing? Ought one to regard these paintings as a Western version of the Oriental brush painting?”* (2001, с. 99-100). У наведеному фрагменті припущення щодо міркувань Матісса висловлено у формі питальних речень (*Is he thinking of the full color painting as an extension of a drawing? Ought one to regard these paintings as a Western version of the Oriental brush painting?*). При цьому друге питальне речення дозволяє розглянути творчість Матісса з погляду використання кольорів у контексті не лише західного, а й східного мистецтва.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, в обох есе простежено низку подібних когнітивно-дискурсивних рис, пов’язаних з актуалізацією концепту КОЛІР, а саме: концепт КОЛІР оприявлено як за допомогою лексеми *colour / color*, так і за допомогою назв конкретних кольорів; для витлумачення особливостей кольорів Матісса використовуються концептуальні метафори; спільними для обох есе є концептуальні метафори, цариною мети яких є концепт КОЛІР, а цариною джерела – концепт ЗВУК; в обох есе концепту КОЛІР атрибується якість, названа прикметником *buoyant*, який у контекстах обох есе одночасно актуалізує обидва свої значення: “плавучий” та “щасливий”; обом есе притаманні такі контексти актуалізації концепту КОЛІР, які виконують функції розкриття основного принципу використання кольорів Матіссом, розгляд використання кольорів Матіссом у контексті певних художніх стилів і зіставлення творчості Матісса з творчістю інших художників. Саме ці функції дозволяють достатньо об’єктивно й умотивовано зробити висновки про унікальність Матісса як колориста. Наявність спільних когнітивно-дискурсивних рис, пов’язаних з актуалізацією концепту КОЛІР, у двох різних мистецтвознавчих есе можна пояснити насамперед спільністю теми – аналізом творчості одного й того самого художника. Також така подібність дозволяє стверджувати можливість об’єктивної, тобто вмотивованої власне художніми чинниками, а не абсолютно довільної інтерпретації твору мистецтва. Водночас аналіз показав наявність специфіки кожного з двох зіставлюваних есе. Так, Джон Бергер удається до більших узагальнень, говорячи про картини Матісса взагалі, а Джек Перл після тверджень-узагальнень наводить конкретні приклади кольорових рішень у певних роботах Матісса. Ці відмінності пов’язані з різною комунікативною спрямованістю розглянутих есе: есе Бергера зосереджено на загальній оцінці творчості Матісса, а есе Перла – на тому, щоб привернути увагу глядачів до експозиції картин Матісса.

Перспективи дослідження вбачаємо в напрямі аналізу актуалізації концепту КОЛІР в мистецтвознавчих есе інших авторів і про інших художників, а також у поглибленому вивченні інших автохтонних для мистецтвознавчого дискурсу концептів.

ЛІТЕРАТУРА

- Банькова, Н. В. (2014). Объективация концепта “ИСКУССТВО” / ‘ART’ в художественном дискурсе в русском и английском языках. *Вестник РУДН. Серия Лингвистика*, 3, 106-119.
- Белобородова, И. В. (2000). *Концепт “цвет” в лингвокогнитивном аспекте (на материале автобиографической прозы)*. (Дис. канд. филолог. наук). Таганрогский государственный педагогический институт, Таганрог.
- Бельмесова, М. О. (2016). Ключевые особенности искусствоведческого дискурса в рамках текстовой актуализации английского лингвокультурного концепта “Painting” (на материале монографии Г. Рейнольдса “Turner. World of art”). *Вестник ЮУрГУ. Серия “Лингвистика”*, 13 (1), 62-68.
- Бондаренко, Е. В., Мартынюк, А. П., Фролова, И. Е., & Шевченко, И. С. (2017). *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка*. Шевченко, И. С. (Ред.). Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина.
- Булатова, А. П. (1999). *Лингво-когнитивный анализ искусствоведческого дискурса (тематические разновидности – музыка, архитектура)*. (Дис. канд. филолог. наук). Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Москва.
- Вежбицкая, А. (1996). Обозначение цвета и универсалии зрительного восприятия. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. (с. 231-290). Москва: Русские словари.
- Дужа, Л. І. (2016) Лексико-семантичне вираження концептів “білий”, “чорний” та “червоний” у поетичній картині світу українських неокласиків (на матеріалі поезій М. Зерова, М. Драй-Хмари та П. Филипповича). *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*, 42, 112-118.
- Козловская, М. В. (2003). *Особенности искусствоведческого дискурса на английском языке в XX веке и на современном этапе*. (Дис. канд. филолог. наук). Москва.
- Кулинская, С. В. (2013). Концепт “цвет” и языковая личность. *Вопросы филологии. Вестник Краснодарского университета МВД России*, 3 (21), 84-87.
- Милетова, Е. В. (2012). Лингвистические особенности современного англоязычного искусствоведческого дискурса. *Актуальные проблемы филологии: материалы Междунар. науч. конф.* Пермь: Меркурий.
- Мотовилець, О. В., Суродейкіна, Т. В. (2017). Концептуалізація МИСТЕЦТВА у мистецтвознавчому публіцистичному дискурсі. *News of Science and Education*, 1, 4, 22-27.
- Приходько, А. Н. (2013). *Концепты и концептосистемы*. Днепропетровск: Белая Е. А.
- Редька, І. А. (2006). Структура концепту КОЛІР та особливості його мовленнєвого втілення у художніх фотизмах (на матеріалі американської жіночої поезії середини ХІХ – кінця ХХ ст.). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ: філологія, педагогіка, психологія*. Київ: КНЛУ, 13, 44-48.
- Фрумкина, Р. В. (1984). *Цвет, смысл, сходство (аспекты психолингвистического анализа)*. Москва: Наука.
- Хасанова, З. С., Милетова, Е. В., & Бугаенко, Н. П. (2014). Некоторые параметры и характеристики англоязычного специализированного искусствоведческого дискурса. *Вестник БГУ*, 2. Взято з <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-parametry-i-harakteristiki-angloyazychnogo-spetsializirovannogo-iskusstvedcheskogo-diskursa>
- Яворська, Г. М. (1999). Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*, 2-3, 42-50.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Berger, John. (2015). Henri Matisse. In Berger, J. *Portraits: John Berger on artists*. Tom Overton (Ed.). (pp. 279-282). London, New York: Verso.

Perl, Jed (2001). Henri Matisse. *Writers on Artists*. (pp. 94-101). London, New York, Delhi, Sydney, Munich, Paris, Johannesburg: DK Publishing.

REFERENCES

- Bankova, N. V. (2014). Ob'ektyvatsyia kontsepta "YSKUSSTVO / 'ART v khudozhestvennom diskurse v russkom y anhlyiskom yazykakh. Vestnyk RUDN. Seryia Lynhvystyka, 3, 106-119.
- Beloborodova, Y. V. (2000). Kontsept "tsvet" v lynhvokohnytyvnom aspekte (na materyale avtobyohrafycheskoi prozy). (Dys. kand. fyloloh. nauk). Tahanrohskyyi hosudarstvennyi pedahohycheskyi ynstytut, Tahanroh.
- Belmesova, M. O. (2016). Kliuchevyye osobennosti yskusstvovedcheskoho diskursa v ramkakh tekstovoi aktualyzatsyy anhlyiskoho lynhvokulturnoho kontsepta "Painting" (na materyale monohrafyy H. Reinoldsa "Turner. World of art"). Vestnyk YuUrHU. Seryia "Lynhvystyka", 13 (1), 62-68.
- Bondarenko, E. V., Martyniuk, A. P., Frolova, Y. E., & Shevchenko, Y. S. (2017). Kak narysovat portret pytysy: metodolohyia kohnytyvno-kommunykativnoho analiza yazyka. Shevchenko, Y. S. (Red.). Kharkov: KhNU ymeny V.N. Karazyna.
- Bulatova, A. P. (1999). Lynhvo-kohnytyvnyi analiz yskusstvovedcheskoho diskursa (tematycheskye raznovydnosti – muzyka, arkhitektura). (Dys. kand. fyloloh. nauk). Moskovskyyi hosudarstvennyi unyversytet ymeny M.V. Lomonosova, Moskva.
- Vezhbytskaia, A. (1996). Oboznachenye tsveta y unyversalyy zrytelnoho vospriyatiya. Vezhbytskaia A. Yazyk. Kultura. Poznanye. (s. 231-290). Moskva: Russkye slovary.
- Duzha, L. I. (2016) Leksyko-semantychne vyrazhennia kontseptiv "bilyi", "chorny" ta "chervony" u poetychnii kartyni svitu ukrainskykh neoklasykiv (na materialy poezii M. Zerova, M. Drai-Khmary ta P. Fylyppovycha). Linhvystychni doslidzhennia: zbirnyk naukovykh prats KhNPU imeni H. S. Skovorody, 42, 112-118.
- Kozlovskaya, M. V. (2003). Osobennosti yskusstvovedcheskoho diskursa na anhlyiskom yazyke v KhKh veke y na sovremennom etape. (Dys. kand. fyloloh. nauk). Moskva.
- Kulynskaia, S. V. (2013). Kontsept "tsvet" y yazykovaia lychnost. Voprosy fylolohyy. Vestnyk Krasnodarskoho unyversyteta MVD Rossyy, 3 (21), 84-87.
- Myletova, E. V. (2012). Lynhvystycheskye osobennosti sovremennoho anhloiazychnoho yskusstvovedcheskoho diskursa. Aktualnye problemy fylolohyy: materyaly Mezhdunar. nauch. konf. Perm: Merkurs.
- Motovylets, O. V., Surodeikina, T. V. (2017). Kontseptualizatsiia MYSTETsTVA u mystetstvoznavchomu publitsystychnomu diskursi. News of Science and Education, 1, 4, 22-27.
- Prykhodko, A. N. (2013). Kontsepty y kontseptosystemy. Dnepropetrovsk: Belaia E. A.
- Redka, I. A. (2006). Struktura kontseptu KOLIR ta osoblyvosti yoho movlennievoho vtillennia u khudozhnikh fotyzmakh (na materialy amerykanskoj zhinochoi poezii seredyny KhKh – kintsia KhKh st.). Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO KNLU: filolohiia, pedahohika, psykholohiia. Kyiv: KNLU, 13, 44-48.
- Frumkina, R. V. (1984). Tsvet, smysl, skhodstvo (aspekty psykholynhvystycheskoho analiza). Moskva: Nauka.
- Khasanova, Z. S., Myletova, E. V., & Buhaenko, N. P. (2014). Nekotorye parametry y kharakterystyky anhloiazychnoho spetsyalyzirovannoho yskusstvovedcheskoho diskursa. Vestnyk BHU, 2. Vziato z <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-parametry-i-harakteristiki-angloyazychnogo-spetsializirovannogo-iskusstvovedcheskogo-diskursa>
- Yavorska, H. M. (1999). Movni kontsepty koloru (do problemy katehoryzatsii). Movoznavstvo, 2-3, 42-50.

- Berger, John. (2015). Henri Matisse. In Berger, J. *Portraits: John Berger on artists*. Tom Overton (Ed.). (pp. 279-282). London, New York: Verso.
- Perl, Jed (2001). Henri Matisse. *Writers on Artists*. (pp. 94-101). London, New York, Delhi, Sydney, Munich, Paris, Johannesburg: DK Publishing.

*Дата надходження до редакції 10.04.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 81'33:177

THE DISCURSIVE EMOTIONAL ASPECT OF IDEOLOGICAL TRANSITIONS IN THE VICTORIAN AGE

PINICH I. P.

Candidate of Linguistics, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University
ipinich@hotmail.com

Introduction. The discursivity of emotions in ideology enactment is frequently questioned in ideology critique, whereas modern historical, psychological and social studies recognize the pertinence of emotions in shaping discursive practices. The current study argues the modulatory function of moral emotions in defining the complex phenomenon of Victorian ideology. Therefore, the dynamics of ideology proliferation is believed to ground in the emotional coherence of moral judgments.

Purpose. The paper aims at investigating the large-scale process of ideology transitions characteristic of the Victorian period and beyond. The study lies in the assumption that ideological shifts pertaining to the period of the late 18th through early 20th centuries can be additionally tested in the term frequency of ideologically relevant issues as represented in the British English corpus brought by Google Books.

Methods. Successive implementation of dictionary entry analysis, componential analysis, and machine based frequency analysis has testified to the plausibility of presumptions on the correlation of ideology long-term dynamics to the dominant emotional repertoires of the times.

Results. The inventory of relevant ideologies has been provided in conformity with the earlier findings on the association of lexical representation of ideologies and moral emotions labels. The list of propositional ideologemes as fundamental doctrinal units of ideologies has been established basing on the common semantic features of nouns and adjectives defining the respective social practices in the contemporary dictionary entries. A frequency analysis aided by Google Books Ngram Viewer has evinced the heterogeneous process of ideologeme rises and declines.

Conclusions. The ideological nature of moral emotions translates to their potency of modification or adjustment of propositional ideologemes in their further processing both for maintenance and/or transit. The trends are displayed in the dynamics of interest to the relevant ideological matters, in the changes of the semantic structure of lexicalized ideologemes and the co-occurrence of emotion labels with the doctrinal linguoideologemes.

Keywords: discursivity, moral emotions, ideological transition, Victorian ideology, ideologeme.

ДИСКУРСИВНИЙ ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ ІДЕОЛОГІЧНИХ ПЕРЕХОДІВ У ВІКТОРІАНСЬКУ ДОБУ

ПІНІЧ Ірина Петрівна

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
ipinich@hotmail.com

Вступ. Попри широке визнання важливості емоцій у формуванні дискурсивних практик в історичних, психологічних та соціальних дослідженнях, їхню дискурсивну функцію в становленні ідеологій часто піддають сумніву у філософському аналізі ідеологій. Натомість виокремлюють пропозиційні доктринні та непропозиційні оцінні компоненти ідеологій. Пропоноване дослідження обстоює модуляторну функцію моральних емоцій у визначенні комплексного феномену Вікторіанської ідеології. Важливо довести, що динаміка поширення ідеології ґрунтується на емоційній когерентності моральних суджень.

Мета статті – проаналізувати широкомасштабні процеси ідеологічних переходів, характерних для вікторіанської доби та поза її межами. В основі дослідження лежить припущення, що ідеологічні зсуви, які притаманні періоду кінця XVIII – початку XX сторіччя, можуть бути додатково протестовані за допомогою частотності термінів на позначення ідеологічно релевантних понять, репрезентованих у корпусі британської англійської мови Google Books.

Методи. Шляхом послідовного застосування аналізу словникових дефініцій, компонентного аналізу та машинного аналізу частотності термінів підтверджено вірогідність припущень про зв'язок довгострокової динаміки ідеологій із домінантними емоційними репертуарами тих часів.

Результати. На основі аналізу взаємозустрічності лексичного втілення ідеологій і номінативних позначень моральних емоцій визначено інвентар ідеологій, характерних для вікторіанських часів. Вивчення спільних семантичних ознак іменників та прикметників на позначення відповідних соціальних практик у словникових визначеннях тогочасності дало змогу створити типологію пропозиційних ідеологем як фундаментальних доктринних одиниць. Аналіз частотності термінів, виконаний за допомогою пошукової машини Google Books Ngram Viewer, засвідчив тенденцію до неоднорідності становлення та занепаду ідеологем.

Висновки. Ідеологічна природа моральних емоцій полягає в їхньому потенціалі до модифікації пропозиційних ідеологем у процесі їх подальшого когнітивного опрацювання задля утвердження та/або переходу в іншу ідеологічну систему. Ці закономірності виявляються у змінах семантичної організації лексикалізованих ідеологем, у взаємозустрічності номінацій моральних емоцій та доктринних лінгвоідеологем, а також у частотній зацікавленості лінгвоспільноти ідеологічно значущими питаннями.

Ключові слова: дискурсивність, моральні емоції, ідеологічний перехід, Вікторіанська ідеологія, ідеологема.

1. Introduction

Numerous modern scholarly accounts of ideology as a set of ideas and beliefs which are preeminently infused with irrationality and emotions (Fine & Kennet, 1993; McAvoy, 2015) reverberate the original sensationalist theory of ideology propounded by Destutt De Tracy, where sensory aspects of cognition (along with memory, will, and judgment) are among the inborn human faculties that underlie the logical and psychological processes of generating ideas (Kennedy, 1979, p. 363; Head, 1985, p. 37-38). The view though has long been considered disputable and frequently brought forward the issue of emotional component of ideology arguable. The tendency rooted in the timeless dichotomies of idealism and materialism, metaphysics and science, objectivism and subjectivism, but more so in the antinomy of emotion and cognition.

The distinction set by Geuss in the organization of ideology constituents (1981, p. 5) dwells on the ideas of the Frankfurt school of critical theory and discerns between discursive or conceptual elements and non-discursive elements of ideology. The conceptual elements that involve ideas, concepts, and beliefs are the structural elements of ideology, as “they are givens” and comprise the belief system of a collectivity (Sartori, 1969, p. 401). The beliefs form the propositional side of an ideology, establish ideological conditioning of mind and serve as a “manifestation of the socially necessary consciousness” (Habermas, 1991, p. 88). The cognitive dimension of ideology allows for the classification of ideologies based on the “aboutness” of the beliefs. Therefore, religious, economic, political, legal, social, and moral ideologies are distinguished. Conversely, the irrational side of ideology evinces its functional properties, the efficiency of belief systems, and the intensity of these beliefs. Accordingly, the non-discursive elements embrace the psychological aspect of ideology enactment that of attitudes, rituals, habits, psychological dispositions, predilections, values, and desires (Geuss, 1981, p. 8).

This notwithstanding, the non-discursive nature of emotions is often questioned nowadays in the affect theories: a sentimentalist theory of mind (cf. Slote, 2014), a theory of emotional coherence (cf. Thagard, 2008), social intuitionist model of moral judgment (cf. Haidt, 2012). The claim about the discursive nature of emotions has gained a strong position in psychological, social and anthropological studies. Contemporary historical studies of emotions claim the indispensable role of sensations in the sustenance of social structures and distribution of powers across the society (Rosenwein, 1998; Stearns, 1994), affective causality of historical events and centrality of emotions in the history of morality (Boddice, 2018). Modern social studies also give prominence in ideology maintenance and ideology shifts to the “feeling rules” (Hochschild, 1979) that form the undersides of ideology and serve as an expression of the worldviews of its subjects (Koch, 2013, p. 128).

The particular interest of the current paper is the “discursivity” function (Foucault, 1988, p. 206) of emotions both as constituents and modulators of ideologies. The study substantiates the hypothesis of ideological transitions incurred by the dominant emotional repertoires of the time. The **purpose** of the article is to test the assumption on the relation of concurrency of ideological shifts to the fluctuation of interest to the ideologically relevant issues in the British English corpus brought by Google Books service. The paper argues that rising ideologies take over the ideologies in wane through the emotive domain of “ideological passion” (Sartori, 1969, p. 403). The transitory mechanisms within ideologies involve the cognitive procedures of acquisition, revision, and reviewing of the “ideological heritage” and further rejection of the contested elements or re-establishment of the admitted ones. The dynamics of ideology enactment though dwells on the “emotional coherence” of moral judgment and action-motivation reasoning (Thagard, 2006, p. 18) that form the psychological aspect of ideology appeal.

Moral emotions occupy the central position in the study of ideology transitions in the Victorian times. Firstly and more generally, the choice has been made under assumption much in concordance with the Parsonian model of cognitive, cathectic, and evaluative orientations in social systems (Parsons, 1991, p. xx). It follows that moral coerce and cathectic energy along with knowledge and cognition are among the key components in the maintenance of social order, meanwhile moral thinking forms the basis for “cultural ideology” (Getz & Narvaez, 1999, p. 447). Secondly, the tripartite organization of moral themes in a society as viewed by a modern moral theory (cf. Haidt, 2012, p. 115–118) proves congenial to the analysis of the changes in the structure of Victorian moral identity ranging from the ethic of divinity to the ethic of autonomy. Furthermore, modern psychological studies exhibit that falsifiability or testability of belief systems is but the less important than irrational unfalsifiability aspects of moral opinion as regards ideological convictions (Friesen, Campbell, & Kay, 2015, p. 155).

2. Lingual representation of ideology

Though, a “psychological approach to ideology enactment” (Pinich, 2019) does not necessarily involve the non-objectivist view of language exclusively. The paper argues that ideologies can find their reification in language through a system of their fundamental units – ideologemes. The ideologeme is a sygnificational praxemic unit of higher abstraction having the potency of shaping discursive practices. The bipartite nature of ideologemes translates to refraction of ideological mental units into paradigms of their potential lingual representations called linguoideologemes (Pinich, 2018d). Consequently, based on the prototype theory (Rosch, 1975) the following distinction among the linguoideologemes could be made:

1) *Full linguoideologemes* are linguistic representations of doctrinal ideologemes, descriptive in their nature that convey the propositional aspect of an ideology by outlining the doctrinal statement and establish the core of the conceptual structure of an ideology.

2) *Partial linguoideologemes* denote ideologically pertinent aspects of social ethics admitting action or state motivation. They are imprints of ideologically laden attitudes displaying in-group favouritism or out-group derogation that involve moral judgment of ideologically relevant issues.

3) *Acquired linguoideologemes* stand for linguistic units that inherit their ideological potency through the content of lingual representation of other non-dominant ideologies in the context. These units originally not ideologically laden acquire their relevance in the context of situation or action. Rhetorical figures, slogans, and citations are also among the linguistic means included in this type.

The efficiency of ideology enactment and proliferation resides in the extensive implementation of its verbal representation in discourse. This view underpins the fundamental claim of critical discourse analysis that attitude and knowledge form an *ad hoc* basis for sustaining the distribution of powers in a society (Van Dijk, 1998, p. 167) and from discursively constructed ideological opinions and ideological attitudes. Thus, full ideologemes can serve as the linguistic means for testability of ideological doctrines, whereas partial linguoideologemes are verbal means for substantiation the unfalsifiability of one's belief system and in the intra-group communication can be deployed with the pragmatic function of social marginalization and intractability, disregarding the propositional components of ideology. Partial linguoideologemes comprise an extensive pool of linguistic means for ideology penetration into the "non-ideological knowledge systems" (Žižek, 1994, p.15).

The co-occurrence of linguoideologemes testifies to the association of ideologemes in the systems of interconnected dominant and non-dominant ideologies of the time. The claim has been tested in a series of consecutive studies (Pinich 2018a; 2018b; 2018c) on the basis of qualitative and quantitative analyses of the corpus of British fiction texts retrieved from CLMET 3.1 (Corpus of Late Modern English Texts) employing the text manipulating techniques of the free software KH Coder. The research involving preeminently co-occurrence and term frequency analyses of moral emotion labels, as lexical representation of moral ideologemes, tested the dynamics in their conceptual structure in relation to the rising secular ideologies. Subsequently, the ideology transition mechanism has been defined as a gradual process intermediated by the modulation of ideologemes via the prevailing emotion scenarios of the Victorian morality. The transitory process subsumes moral ideologemes forming "mental configuration" (Bianca, 2017, p. 41) with propositional ideologemes conferring in this way an ideological ignite to a rising ideology. The feeling rules underlying ideologies dynamics are communicated in texts and enter the system of shared knowledge. Consequently, the content of emotions and the recognized display patterns make the attitudinal and motivational ideological components which are mirrored and subtly proliferated in the verbal messages of texts, fiction inclusively.

3. Reflection of Victorian ideology dynamics in the British English corpus of Google Books

This study is a reconnaissance into the plausibility of the earlier findings on the ideological discursivity of moral emotions throughout the period from the late 18th to the early 20th century. The period encompasses the pre-Victorian through post-Victorian times that is congruent with the analysis of long-term processes for ideological decline in religious beliefs and the rise of secular ideologies. The specialized British English corpus of Google's text corpora serves the source of the machine-based analysis employing an online search engine Google Ngram Viewer. The study is supplementary to the previous in-depth analysis of ideologeme association and focuses on the presence and dynamics of lexical representation of relevant ideologemes in the British texts dating from the 1780s to the 1920s.

The inventory of moral ideologemes is confined to the typology of moral responses involving positive and negative moral emotions as defined by Haidt (2003) and grey-zone moral reactions (Ben-Zeev, 2002). Positive moral emotions resulting from the recognition of appropriateness of moral behaviour are divided into other-praising emotions ranging from elevation to gratitude and pride, and other-suffering moral emotions of sympathy/compassion (Haidt, 2003). Negative moral emotions are triggered by denunciation of moral violations, and fall into two groups of other-condemning and self-conscious emotions. Other-condemning moral emotions involve anger, disgust, and contempt, while self-conscious negative emotions encompass prototypical moral emotions of guilt, shame,

and embarrassment (ibid.). Meanwhile, grey-zone moral reactions of envy, jealousy, resentment, and r resentment (bitterness) are infused by unjustified insults and undeserved inferiority and have the claim to justice (Fassin, 2013). Therefore, the moral linguoideologemes under scrutiny are represented by the respective moral emotion labels of *elevation, gratitude, pride, sympathy, shame, guilt, embarrassment, anger, disgust, contempt, envy, jealousy, resentment, and bitterness*.

The choice of relevant propositional ideologemes is substantiated by their relation to the actual ideologies of the times tested in my previous studies and grouped around RELIGION, ECONOMY, MONEY&FINANCE, POLICY&LAWMAKING, CRIME&PUNISHMENT, SOCIAL STATUS, GENDER, MORALITY&PRECEPTS, FAMILY&HOME, and WAR&WARCRAFT. The co-occurrence of their lexical representation to the labels of moral emotions signals their interconnectedness and predetermines their further co-placement in the search line of Ngram Viewer. The list though is not exhaustive and might seek an extension of which I am quite aware. Yet, the catalogue reverberates the views of historians who argue the amplitude of Victorian minds varying from teleological to utilitarian, from virtuous to sinful, and from altruistic to individual (Eccleshall, 2002; Himmelfarb, 1995). The view entails that Victorians, known for the “rigidity of ideas, circumstances, values, and attitudes” (Purchase, 2006, p. xi) and demonstrating the resilience of the puritan ethos in wane, concomitantly exhibited new, liberal and industrious approach to life within the domineering middle class. Therefore, the rise of secular ideologies witnesses a whole range shift to the canonized concepts of “work, bustle, determination, energy, purpose, progress, individualism, and charity” (ibid.). Nevertheless, this multi-minded basis of Victorian ethos serves as the starting point of Victorian ideology characterized by the transitory nature of many of its ideologemes that maintained significant links to the religious ideology forming a network of new associations to the dominant rising ones.

The selection of the linguoideologemes is based on the principle of association and entails the compilation of lemmatized noun and/or adjective forms of the associated lexical units retrieved from contemporary dictionary entries. Subsequently, religious linguoideologemes under analysis are sketched based on the Roget’s classification of religious affectations (1879, p. xiv) divided accordingly into institutions (*church, temple, canonicals, clergy, and ritual*), doctrines (*theology, revelation, Orthodoxy*), acts (*worship, idolatry, spell*), and sentiments (*piety, impiety, irreligion*). Legal linguoideologemes are distinguished in accordance with the definitions of law and jurisprudence provided by Webster’s Complete Dictionary of the English Language (1886, pp. 732, 757) involving power matters (*authorities, judicial power, judicial authority, jurisdiction, legal power, and power of legislating*) and regulations (*administration of justice, judiciary department, justice, statute, edict, regulation, decree, rights, law, and customs*).

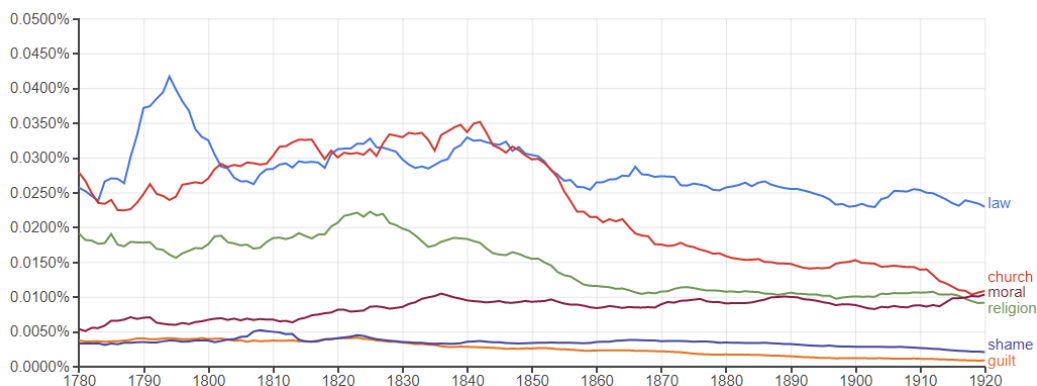
Morality issues include *ethics, moral, and moral principles, duty, virtue, standard, character and intention* (ibid., p. 858). Gender issues are reflected in the linguoideologemes to denote sex and marital status (*female, woman, lady, mistress, gentleman, husband, and wife*), origin (*middle rank, above yeomanry, above vulgar, husband-knight, earl-farther, good family, good breeding*), domestic chores (*domestic affairs, household*) and an outstanding behaviour (*gentle manners, refined manners*) as outlined in the entries on gender, gentleman, gentlewoman, and lady (ibid., pp. 563, 565, 747). Crime (ibid., p. 312-313) and punishment (ibid., p. 1062) find their representation through the system of linguoideologemes organized around an object of violation (*law, human, divine, morality, public welfare*), wrongdoing (*violation, disobedience, murder, theft, crime, offense, misdemeanor, sin, vice, wrong*), trespasser (*offender, criminal*), legal action (*enforcement, law, accuse, charge, fault, legal action, guilty, verdict*), and retribution (*suffering, pain, loss, calamity*).

Financial issues are refracted in the groups of linguoideologemes retrieved from the entries on economy and finance (Webster’s Complete Dictionary of the English Language, 1886, pp. 427, 512). Consequently, ECONOMY, MONEY&FINANCE encompass money management (*expenses, waste, loss, frugality, prudence, savings, domestic affairs, household matters*), financial policy

(*corporation, economy, state, system, rules, regulations, distribution, resources, Jewish economy, political*), money matters (*income, revenue, financial operations, public revenues, public money, funds*), capital management and beneficiary (*treasurer, financier, economist, ruler, receiver, farmer*). The co-arrangement of moral and propositional linguoideologemes dwells on their associations prompted in the earlier studies. For the convenience of reading graphs not all visual representations of linguoideologemes frequency are presented in the paper, which outlines only the general tendencies in the dynamics of interest to the ideologically relevant issues.

3.1 Guilt and shame in the procurement of legal and moral ideologies

The establishment of guilt-culture in the Western tradition by the beginning of the 19th century (Dein, 2013, p. 128) involved numerous changes in the systems of related ideologemes. The feeling of guilt was brought to the extreme point of neurosis through the Protestant religious practices cultivating individual responsibility and individual consciousness. This shift marked a transit from commonality to individualism and yielded the split in the structure of personal identity by “distinguishing religious identity from moral identity” (Hardy, Nadal & Schwartz, 2017). As the feeling of guilt at a moral failure threatening the parochial community was gradually dissolving, the spiritual hold of the divinity ethic in the Victorian era went in decline (Xiao, 2015). Therefore, the general decline of frequency of religious linguoideologemes in the corpus duplicates the tendencies of a dwindling interest to guilt and shame as observed in the occurrences of emotion labels (See Graph 1).

Graph 1. Occurrences of guilt/shame related linguoideologemes in the British English corpus, generated with the help of Google Books Ngram Viewer

The negative trend was favoured by the legislative takeover in the system of authorized discipline against guilt since the status of the English judicial system by the early 19th century had already achieved the level close to total regulation (Conley, 1986, p. 519). Consequently, the interest to legal matters surpasses the mentions of religion in the British texts of the late 18th early 20th centuries. The interest though is preserved to the ecclesiastical issues as the frequency of *church* occurrences from the beginning by the middle of the 19th century has the range similar to that of *law* occurrences and varies throughout the period from 0,02 to 0,01% exhibiting the general decline since the 1850s characteristic of most religious linguoideologemes.

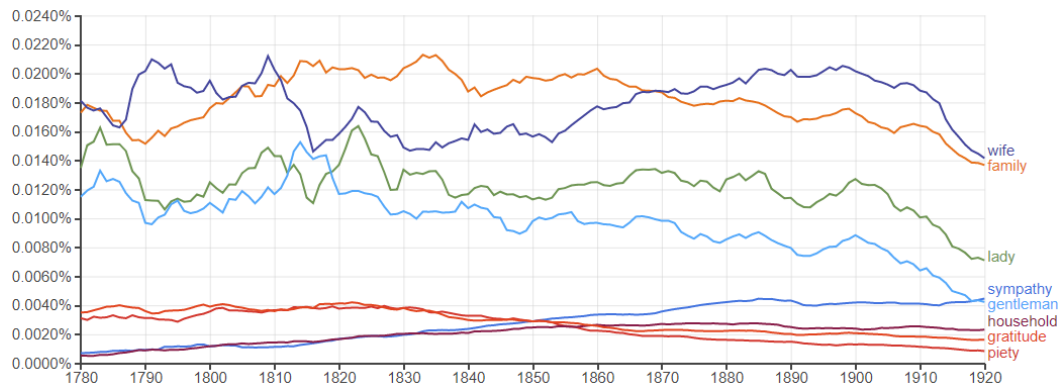
The rise of guilt triggered a deeper internalization of shame, moving the accent in emotion elicitors from the “consciousness of guilt or injured reputation” to the exposure of “that which nature promotes to conceal”, therefore interconnected with “decency and decorum” (Webster’s Complete Dictionary of the English Language, 1886, p. 1213). The expansion of the meaning with the move to the exterior ethical matters is mirrored in the similar ratio of shame to guilt as in *moral* to *religion*. Morality issues subsequently exhibit a wavelike interest to them: among the salient ones – *duty* starting from

0,01 % in the 1780s and reaching the highest of 0,016 % in 1830, goes down again to 0,01 % in the 1890s to slightly rise to 0,011 % by the 1920s, and *moral* mentions which increase from 0,005 % in the 1780s to 0,01 % in 1836 then hit the lowest by the end of the 19th century to restore its positions of 0,01 % by the 1920s.

3.2 Sympathy and gratitude as transitory religious ideologemes

Sympathy occupies the flagship position in a large-scale transit of religious ideologemes to the rising secular ideologies and is mediated by the principles of morality and precepts of the time. The feeling of gratitude as one of other-praising moral emotions along with awe and elevation evinces not a lesser relation to virtuous ideologemes. The action/state motivation that seeks the feeling of purity and optimism at looking on the exemplary behaviour or else yielding beneficiary's inclination to express friendliness and gratitude all have the potency of stirring a deep religious feedback betraying a strong incline to pro-sociality.

Defined as a hallmark of sentimentalist model of a society by Scottish philosophers Hume (1778) and Smith (2002), sympathy bridges an originally religious virtue ideologeme associated with temperance, charity, prudence, fortitude, justice, and kindness with a moral ideologeme proper. The centrality of its function lies in the retainment of stability to well-established ideological links which guaranteed the feeling of emotional safety and reciprocity on the recognized religious turf. And whereas virtuous sympathy claims altruistic egalitarianism, its moral incarnation retains the features of individualism and deontological ethics – intrapersonal emotional perception prescribed by the expectations of the society. The gradual trend towards the increase of interest to sympathy (0,0006 – 0,004 %) can be observed in Graph 2, which is also indicative of a symmetrically opposite dynamics of other female-related phenomena of gratitude (0,003 – 0,0016 %) and piety (0,003 – 0,0008 %), very much in conformity with the general tendency of a waning religious ideology.

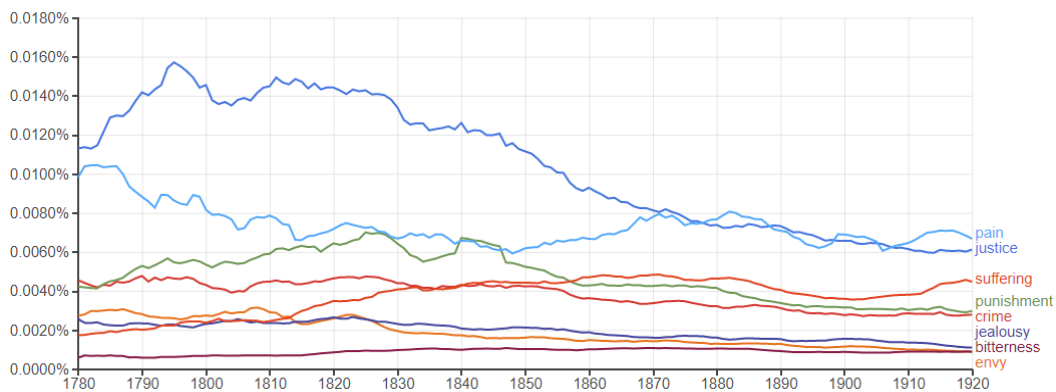
Graph 2. Occurrences of sympathy / gratitude related linguoideologemes in the British English corpus, generated with the help of Google Books Ngram Viewer

Further rise of capitalist utilitarian ideology modifies the social dimension of primarily universal human propensity to sympathize and channels it to a narrow, personal space “contained in the feminine and domestic spheres of life” (Lowe, 2007, p. 124-125). The ideologeme therefore becomes secluded to the “femininity issues which are strongly interconnected with the nature of power, substantiated by the Victorian capitalism” (Purchase, 2007, p. 76). The stability of gender hierarchy in the Victorian period procured men domination in every sphere of life (Purchase, 2007, p. 73). The definiteness of gender distinctions remained salient throughout the period. Therefore, the fluctuations of the interest to gender linguoideologemes denoting sex and marital status are alike, extending between 0,01 % and 0,02 % and evincing a general surge in the 1820s and a common decline in the late 1890s with the rise

of “contrary to laissez-faire ideology – the ideology of militarism, nationalism, and imperialism” (Himmelfarb, 1995, p. 318).

3.3 Jealousy, envy, and bitterness in facilitating the transition of ideologeme JUSTICE

Another ideological shift pertaining to the period is the transit of religious ideologeme JUSTICE to the CRIME&PUNISHMENT ideology. The change involved the divergence of the system of justice splitting the general justice into “distributive, procedural, and retributive” (Sabbagh & Shmitt, 2016). Utilitarian retributive justice underpinned the retreat from the rightful divine discipline for the failings of humanity and marked the turn to the authorized criminal sanctions proportionate to the moral deficit of the criminal (Conley, 1986, p. 519-520). The transit was substantiated by and for the purpose of preserving the power balance in the society. The inhibition of outward display of “envy and jealousy linked to unjust and undeserved inferiority” (Ben-Ze’ev, 2002) was attributed to indecency and more so to a sinful reaction. The inert and benign nature of the feelings was devoid of any dynamism needed for bringing in the changes to the social and financial standing of the dominated that resulted in the interiorization of a long-lasting moral attitude of resentment. The inaction and bitterness amounted to the exclusivity of “Victorian pain” delineated from the social suffering and characterized by distinguished individualism, solitude, and privacy (Ablow, 2017, p. 23).

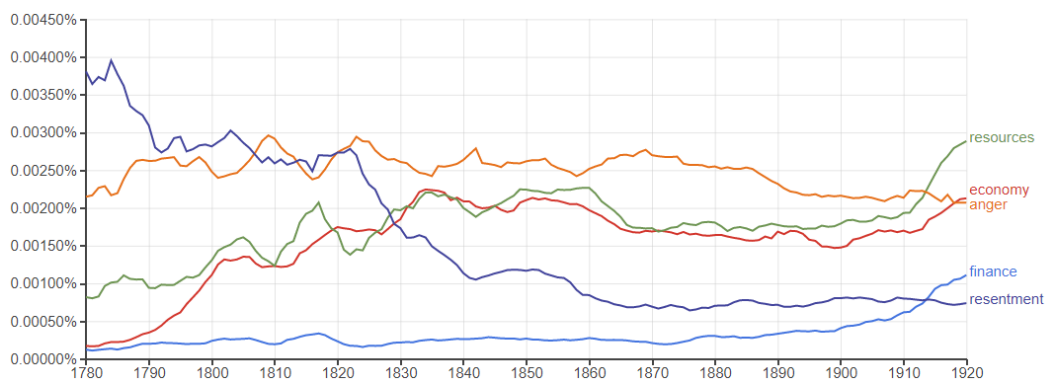
Graph 3. Occurrences of justice-related linguoideogemes in the British English corpus, generated with the help of Google Books Ngram Viewer

Successful placation of vice-related emotion display renders a gradual loss of interest to short-lived moral emotions of *envy* (0,002 – 0,0009 %) and *jealousy* (0,002 – 0,001 %). Conversely, *bitterness* frequency shows the positive dynamics in accord with the occurrence of other retributive feelings of pain and suffering. Though, the interest to *pain* in the corpus exhibits a slide from 0,01 % to 0,005 % by the middle of the 19th century with the following restoration of the interest in the 70s and 80s of the century linked purportedly to its inconceivable nature questioned by the late Victorian writers (*ibid.*, p. 10). Meanwhile, the interest to *punishment* and *crime* slightly dwindles down with the highest indicators demonstrated around the middle of the century. The negative dynamics of both linguoideogemes shows a decrease by 0,002 % from the initial indicator of 0,004 %. Morality issues exhibit a slow increase from 0,001 % in the beginning of the period to 0,002 % by the end of it. The trend was also incurred by outstretching the issues of moral code applied to men in power (Himmelfarb, 1995, p. 185) pushing the subordinated to seek their consolation in “the final proportions of eternal justice” (*ibid.*, p. 12).

3.4 Anger and resentment – a channeled ideological fervour of the times

According to Stearns’ characterization of Victorian anger, the channeling of emotion involved a number of successive changes in its conceptual structure, one of which was directing anger to

utilitarian competitiveness (1994). Thus, the establishment of anger linkage to economy and finance matters was a recognized practice for masculinity, whereas morality principles condemned anger in women and children. Gender distinctions in anger display favoured a two-party system of power relations; the authorized anger was compatible with the potency of the dominant group and its admittance in the dominated. The maintenance of power balance is observed in the dynamics of fluctuating interest to anger in the British English corpus (see Graph 3) which exhibits the median frequency of around 0,002 %. The highest indicators do not exceed the frequency of 0,003 %, but the lowest never go down below the median index. Meanwhile, resentment as a long-term attitude to injustice was deemed a sinful repining and lacked the ideological fervour. The tendency to the dissolvability of its cohesive power is also seen in the significant dive of the interest to the phenomenon from 0,003 to 0,001 % by the beginning of the 1840s and a gradual decline up to 0,0007 % by the end of the period.

Graph 4. Occurrences of anger-related linguoideogemes in the British English corpus, generated with the help of Google Books Ngram Viewer

Along with the channeled other-condemning moral emotions the rise of interest to economic matters can be observed throughout the period. The financial policy issues as well as money matters and money management exhibit a steady interest to them with the prominence given to *economy* (0,0001 – 0,002 %) and *resources* (0,0008 – 0,002 %), *losses* (0,0008 – 0,002 %) and *savings* (0,002 – 0,004 %), *income* (0,0009 – 0,003 %) and *funds* (0,0006 – 0,001 %). A decline of interest to *public money* (0,002 – 0,001 %) echoes the trend of lowering concern about *prudence* (0,003 – 0,0007 %) related to frugal management of household. Similarly, negative dynamics is shown in the occurrences of medieval *treasurer* with the frequency drop around 1830 from 0,001 % and a gradual slide to 0,0003 % by the end of the period. Instead, the rise of new job titles involved in managing finances, financier and economist, is displayed in the growing frequency of their mentions.

4. Conclusions

A large-scale transit of ideologemes in the Victorian era exhibits a significant shift of ideologies from religious to secular utilitarian ones. The pertinent changes are evinced in the extent of interest to the ideologically relevant issues throughout the period extending even beyond the years of Victoria's reign. The rise of propositional ideologemes encompassing the salient social practices of economy, finance, policy, law, jurisprudence and justice was mediated by the dominant emotional repertoires established through the system of moral judgments. Thus, the ideological nature of moral emotions translates to their discursivity that lies in modulating or determining propositional ideologemes and their processing both for their maintenance and further transit.

Lingual representation of ideologemes enables verification of the transitory processes through the expansion or reduction of their semantic structure and the frequency of their lexicalized representation

in the respective periods. A distinction among full, partial, and acquired linguoideologemes facilitates the study of the discursive practices for constructing verbal models in substantiating power distribution of a society. Thus, full linguoideologemes are recognized as means for testability of ideological doctrines, while partial serve as means for substantiating unfalsifiability of one's beliefs, and the function of acquired linguoideologemes lies in potential contextual ideological load of non-ideological knowledge.

The distribution of full linguoideologemes in the British English corpus highlights the relevance of doctrinal ideologemes in organizing the fundamental aspects of respective ideologies. A frequency analysis aided by Google Ngram Viewer has testified to the heterogeneous process of ideologemes rises and declines. The trends displayed in the frequency graphs point to the foregrounding of relevant issues in the rising ideologies of economy, finance, morality, and policy, whereas the diminution of ideologeme relevance is observed in the waning ideology of religion, as well as in those betraying the prospective decline – family and home, law and jurisprudence.

The study has proved earlier assumptions on the correlation of emotional ideologemes to the pertinent shifts in the prominent ideologies of the times. Subsequently, the gradual deterioration of interest to guilt is concurrent to the dissolving of religious egalitarianism as observed in the general decrease of term frequency mentioning the issues of religious sensations, acts and doctrines. Meanwhile, shame forefronting translated to the prominence given to manner ideologemes within the morality system. A general decline of interest to sympathy echoes the narrowing and further restriction of the issues pertaining to the fair sex, such as marital status and family matters along with the feelings of piety and gratitude. The concomitant decrease of frequency of linguoideologemes justice, crime, and punishment evinces loss of interest in the authorized retribution incurred by growing bitterness and search for consolation in the eternal justice. Though, the recognition of anger as a business related experience retains a stable interest to the emotion throughout the period, unlike resentment, the moral judgment of which condemns it to a sinful repining and exempts it from cohesive potency.

Further analysis of specific changes in the ideologeme systems of the 19th century is required to observe the trends of ideologeme transitory processes marked by discerned heterogeneity. The prospective study would also involve an in-depth analysis of ideologeme processing for building a preliminary model of ideology circulations in the Victorian times.

REFERENCES

- Ablow, R. (2017). *Victorian Pain*. Princeton: Princeton University Press.
- Ben-Ze'ev, A. (2002). Are envy, anger, and resentment moral emotions? *Philosophical Explorations*, 5 (2), 148-154. DOI:10.1080/10002002058538728
- Bianca, M. L. (2017). *The Nomiotic-Wave Theory of Mind and Inherent Logic*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Boddice, R. (2018). *The history of emotions*. Manchester: Manchester University Press.
- Conley, C. A. (1986). Rape and justice in Victorian England. *Victorian Studies*, 29 (4), 519-536.
- Dein, S. (2013). The origins of Jewish guilt: Psychological, theological, and cultural perspectives. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 15 (2), 123-137. DOI: 10.1080/19349637.2012.737682
- Eccleshall, R. (2002). *English Conservatism since the Restoration: An introduction and anthology*. London: Routledge.
- Fassin, D. (2013). On resentment and ressentiment: The politics and ethics of moral emotions. *Current Anthropology*, 54 (3), 249-267. DOI: 10.1086/670390.
- Fine, G. A. & Sandstrom, K. (1993). Ideology in action: A pragmatic approach to a contested concept. *Sociological theory*, 11 (1), 21-38. DOI: 10.2307/201978
- Friesen, J. P., Campbell, T. H., & Kay, A. C. (2015). The psychological advantage of unfalsifiability: The appeal of untestable religious and political ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108 (3), 515-529. DOI: 10.1037/pspp0000018

- Foucault, M. (1969). What is an author? In *Modern criticism and theory: A reader*. Lodge, D. (Ed.). (p. 196-210). London: Longman,
- Geuss, R. (1981). *The idea of a critical theory: Habermas and the Frankfurt School*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. Translated by Thomas Burger. Cambridge: The MIT Press.
- Haidt, J. (2003). The moral emotions. In *Handbook of affective sciences*. Davidson R. J., Scherer K. R., Goldsmith H. H. (Eds.). (p. 852-870). Oxford: Oxford University Press.
- Haidt, J. (2012). *Righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. New York: Pantheon Books.
- Hardy, S.A., Nadal, A.R.C. & Schwartz, S.J. (2017). The Integration of Personal Identity, Religious Identity, and Moral Identity in Emerging Adulthood. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 17 (2), 96-107. DOI: 10.1080/15283488.2017.1305905
- Head, B.W. (1985). *Ideology and social science: Destutt de Tracy and French liberalism*. Dordrecht, Boston, Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers.
- Himmelfarb, G. (1995). *Victorian minds: A study of intellectuals in crisis and ideologies in transition*. Chicago: Elephant Paperbacks.
- Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules, and social structure. *American Journal of Sociology*, 85 (3), 551-575.
- Hume, D. (1978). *A treatise of human nature*. L. A. Selby-Bigge & P. H. Nidditch (Eds). Oxford: Clarendon Press.
- Kennedy, E. (1979). "Ideology" from Destutt De Tracy to Marx. *Journal of the history of ideas*, 40 (3), 353-368. DOI: 10.2307/2709242
- Koch, G. (2015). Feeling rules – unfound treasures for the study of work cultures. In *Pathways to empathy: New studies on commodification, emotional labor, and time binds*. Koch, G. & Stefanie E. B. (Eds.). (p. 123-140). Frankfurt, New York: Campus Verlag.
- Lowe, B. (2007). *Victorian fiction and the insights of sympathy: An alternative to the hermeneutics of suspicion*. London, New York, Delhi: Anthem Press.
- McAvoy, J. (2015). From ideology to feeling: Discourse, emotion, and an analytic synthesis. *Qualitative Research in Psychology*, 12 (1), 22-33. DOI:10.1080/14780887.2014.958357
- Parsons, T. (1991). *The social system*. London: Routledge.
- Pinich, I. (2018a). Negative self-conscious moral emotions in constructing Victorian moral identity (a corpus-based study). In *Pivdennyj arkhiv. Philology: Collected paper*. Kherson: Kherson State University, 76 / Pinich I. Negative self-conscious moral emotions in constructing Victorian moral identity (a corpus-based study). In *Pivdennyj arkhiv. Filologichni nauky: Zbirnyk naukovykh prac'*. Kherson: KhDU, 76 / Pinich I. Negative self-conscious moral emotions in constructing Victorian moral identity (a corpus-based study). In *Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць*. Херсон: ХДУ, 76, 78-85.
- Pinich, I. (2018b). Positive moral emotions in cultivating ideology of VICTORIAN MORALITY (a corpus-based study). In *Scientific Notes. Series: Philological Sciences*. Ostroh: National University of Ostroh Academy publishing house, 1 (69), 2 / Pinich I. Positive moral emotions in cultivating ideology of VICTORIAN MORALITY (a corpus-based study). In *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademiya"*, seriya "Filolohiya". Ostroh: Vydavnytstvo Nacional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademiya", 1 (69), Ch. 2 / Pinich I. Positive moral emotions in cultivating ideology of VICTORIAN MORALITY (a corpus-based study). In *Наукові записки Національного університету "Острозька академія", серія "Філологія"*. Острог: Вид-во НаУОА, 1 (69). Ч. 2, 96-101. DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-96-101

- Pinich, I. (2018c). Religious ideologemes in transition: A residue of theological virtues in the emotionalist ethics of Victorian novels. In *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. III* (1), 274-313. Warsaw: De Gruyter Open, DOI: 10.2478/lart-2018-0006.ISSN 2453-8035.
- Pinich, I. (2018d). The rise of moral ideologemes in emotionalist ethics of Victorian novels (a corpus-based study). In *Topical issues of Romance and Germanic philology and Applied Linguistics*. Chernivtsi: Publishing House "Rodovid", 1 (15) / Pinich I. The rise of moral ideologemes in emotionalist ethics of Victorian novels (a corpus-based study). In *Aktual`ni problemy romano-germans`koyi filologiyi ta prykladnoyi lingvistyky*. Chernivci: Vydavnychyj dim "Rodovid", 1 (15) / Пініч І. The rise of moral ideologemes in emotionalist ethics of Victorian novels (a corpus-based study). In *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці: Видавничий дім "Родовід", 1 (15), 272-277.
- Pinich, I. (2019). Logical and psychological aspects of ideology enactment: A descriptive approach. Forthcoming in *Proceedings of international scientific and practical conference "Ad orbem per linguas"*, March, 20-22, Kyiv.
- Purchase, S. (2007). *Key Concepts in Victorian Literature*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rosenwein, B. H. (1998). Introduction. Anger's past: The social uses of an emotion in the middle ages. Rosenwein, B. H. (Ed.). (p. 1-6). Ithaca, London: Cornell University Press.
- Rosch, E. (1975). Cognitive representations of semantic categories. In *Journal of Experimental Psychology: General*, 104 (3), 192-233. DOI.1037/0096-3445.104.3.192
- Sabbagh, C. & Schmitt, M. (2016). Past, present, and future of social justice theory and research. In *Handbook of Social Justice Theory and Research*. C. Sabbagh & M. Schmitt (Eds). (p. 1-11). New York: Springer, DOI. 10.1007/978-1-4939-3216-0_1
- Sartori, G. (1969). Politics, ideology, and belief systems. *The American political science review*, 63 (2), 398-411.
- Slote, M. (2014). *A sentimentalist theory of the mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, A. (2002). *The theory of moral sentiments*. K. Haakonssen (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stearns, P. N. (1994). Victorian Style. In *American cool: Constructing a twentieth-century emotional style*. (p. 16-57). New York: NYU Press.
- Thagard, P. (2008). *Hot thought: Mechanisms and applications of emotional cognition*. Cambridge: The MIT Press.
- Thesaurus of English words and phrases classified and arranged so as to facilitate the expression of ideas and assist in literary composition*. (1879). Roget, P. M. (Ed.). New York: Thomas Y. Crowell & Co.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. London: Sage Publications.
- Xiao, B. (2015). Morality in Victorian period. In *Theory and Practice in Language Studies*, 5 (9), 1815-1821. DOI: 10.17507/tpls.0509.07
- Тішкек, С. (1994). The spectre of ideology. In *Mapping ideology*. Тішкек, С. (Ed.). London, New York: Verso.
- Webster's Complete Dictionary of the English Language* (1886). Goodrich Ch.A., Porter N. & Mahn C.A.F. (Eds.). London: George Bell & Sons.

Дата надходження до редакції 29.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

UDC – 811.111'42

BIRTH OF A SURREAL IMAGE IN ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS

PRADIVLIANNA L.

Candidate of Philological Sciences, Doctoral student
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv
lyu2005pra@gmail.com

Introduction. The article focuses on the problems of the surreal images in the poetry of David Gascoigne – one of the leaders of surrealist movement in Great Britain.

Surrealist image remains a complex phenomenon with weird, fantastic, dream-like qualities. To create surreality, it must conform to rigid criteria of juxtaposing distant realities.

Purpose of this paper is to define the types of semantic connections between the elements in the adjective/participle-noun constructions in Gascoigne's poetry and to analyze the linguistic mechanisms of creating a surreal image.

Methods. The research was carried out by means of the methods of structural, semantic and contextual analysis.

Results. Despite the fact that British surrealism was less automatic than the French original, the poems of David Gascoigne show the avant-garde tendency to the liberation of the language from the established norms and freeing the poems of narrative contexts. Reading surrealist poetry involves constant and systematic decoding of strange, sometimes absurd, often violent images.

The paper looks at various types of adjective-noun constructions in Gascoigne's poetic collection created both in accordance with the system of the language and by its violation, and analyses the ways of rendering the unconscious and creating the surreality.

Conclusions. Analyses of adjective/participle-noun combinations shows the mechanisms of image creation the poet uses in his works – expressions with literal meaning in inappropriate, metaphorical, hallucinatory contexts where they acquire new semantic shades of meaning, and combinations of lexemes that belong to incompatible semantic groups. The most complicated surrealist images are born of the interlocking of several tropes or are the product of the poet's appeal to dream-like states and his contacts with the artists. The links of meaning in these word-combinations are hard to find, which doesn't lead to the destruction of the image but inspires readers' spontaneous associations.

Key words: surrealism, image, adjective-nominative constructions, David Gascoigne.

НАРОДЖЕННЯ СЮРРЕАЛЬНОГО ОБРАЗУ В АТРИБУТИВНИХ КОНСТРУКЦІЯХ

ПРАДІВЛЯННА Людмила Миколаївна

кандидат філологічних наук, докторант
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
lyu2005pra@gmail.com

Вступ. Статтю присвячено проблемі вивчення механізмів створення сюрреального образу в поезії Девіда Гаскойна – одного з лідерів сюрреалістичного руху у Великій Британії. Сюрреальний образ є складним явищем з ознаками дивного, фантастичного, мрійливого, що утворюється при зіставленні максимально віддалених реалій та відповідає жорстким критеріям.

Мета статті – виявити типи смислових зв'язків між компонентами ад'єктивно-номінативних конструкцій у поезії Гаскойна та проаналізувати механізми створення сюрреального образу.

Методи. Дослідження виконано із застосуванням методів структурно-семантичного та контекстуального аналізу.

Результати. Незважаючи на те, що британський сюрреалізм був менш автоматичним, ніж французький оригінал, у поезіях Гаскойна чітко простежується авангардна тенденція до звільнення мови від установлених норм та збільшення складності самої поезії. Читання сюрреалістичної поезії передбачає постійне і систематичне розшифрування дивних, інколи абсурдних, часто насильницьких образів. Особливу сюрреальність створюють мотиви сну та метаморфози людей, предметів і природних елементів.

На матеріалі збірки Гаскойна розглянуто види ад'єктивно-номінативних конструкцій, що побудовані як відповідно до системи мови, так і з її порушеннями, та проаналізовано механізми створення ефекту сюрреальності й отримання доступу до несвідомого.

Висновки. Девід Гаскойн використовує два типи зв'язків у своїх поезіях – словосполучення з буквальним значенням у невідповідних, метафоричних, галюцинаторних контекстах, де вони набувають нових відтінків сенсу, та сполучення лексем, які належать до несумісних семантичних груп. Найскладніші сюрреалістичні образи народжуються від переплетіння кількох тропів або є продуктом впливу на поета сюрреалістичної естетики мрій і сновидінь та його зв'язків із художниками. Ланки сенсу або спільні семи в цих словосполученнях важко знайти, хоча це не призводить до руйнування образу, але надихає читача до спонтанних асоціацій.

Ключові слова: сюрреалізм, образ, ад'єктивно-номінативні конструкції, Девід Гаскойн.

Introduction. The experience of reading surrealist poetry, simply put, involves constant and systematic deciphering of strange, sometimes absurd, often violent images set in the illogical contexts. Dreamlike motives, metamorphosis of humans, objects and natural elements, which seem real and mysterious at the same time, create surreality, marvelous and bewildering, and mark this inter-war avant-garde movement.

Having established itself in numerous manifestoes and declarations as an experimental poetry, “research into human conditions” (Stockwell, 2012, p. 49), surrealism was an “attempt at a method for accessing the true nature of human perception” (Ibid.). Inspired by S. Freud’s discoveries in psychoanalysis, surrealists proclaimed their belief in the powers of the unconscious – reality, greater than the rational one, sought to reach it by means of automatic writing and reveal in their poetry through specific imagery. Surreal image thus was assigned “the role of privileged vehicle for bringing forth into the conscious mind the creative forces of the unconscious” (Quinn, 1985, p. 3) and the poets were given the part of “simple receptacles of so many echoes, modest recording instruments” (Breton, 1972, p. 27-28) of images of “the supreme reality” (Ibid, p. 37).

The definition of the surreal image, offered by the leader and one of the founders of surrealism – Andre Breton in *First Manifesto of Surrealism* (1924), was borrowed from the poet Pierre Reverdy: “The image is a pure creation of the mind. It cannot be born from a comparison but from a juxtaposition of two more or less distant realities. The more the relationship between the two juxtaposed realities is distant and true, the stronger the image will be – the greater its emotional power and poetic reality” (Breton, 1972, p. 20). The example of such image was taken from another French poet – predecessor of surrealist practices – Comte de Lautreamont: “As beautiful as the fortuitous meeting of a sewing machine and an umbrella on an operating table” (Ibid, p. 275).

To create such an image the poet has to relax into a meditative state in which – in E.B. Germain’s words – he “finds himself possessed by something other than his conscious ego, by a desire that would speak – often in revelatory tones” (1986, p. 76) and write down his thoughts quickly and without interference of the overactive mind.

In their experimentation with this method of writing and the content of the poems the surrealists revolutionized the poetic language, bringing forth, quite accidentally, new discoveries in the poetic form. For if the rational reality is expressed through a conventional language system, the new ‘surreality’ needed the language of its own.

Unfortunately, having set a paragon for a surreal image, Breton didn't elaborate on it, hence so much reluctance and doubts regarding the approaches to the study of its linguistic constituents. And though the image is the core concept of surrealist poetry, its complexity and, more often than not, absurdity and arbitrariness restrain the researchers who tend to "avoid direct confrontation" with it (Quinn, 1985, p. 3).

This paper aims to look at only one facet of a surrealist verse – the structure of poetic image, namely attributive "adjective/participle – noun" constructions, and, in an attempt to find the connecting links of meaning, will analyze the linguistic mechanisms of blending "juxtaposed and distant realities" into a holistic image.

Analysis of recent publications. It should be noted that surrealist image has been an object of quite a few studies which demonstrate different approaches to this phenomenon.

Thus, Shelley Quinn in a 1985 PhD thesis on surrealist imagery appeals to the discoveries in the fields of neurology, psychology and psycholinguistics. The researcher endeavors to "destroy the myths surrounding the movement" (p.12) and demonstrate that "surreal imagery need not, and indeed should not be read as an expression of the poet's subconscious" (Ibid, p. 268). She argues that "Breton's unconscious appears to be closely related to the neurologists' right hemisphere" (Ibid, p. 22). Surrealists searched for the ways to liberate their cognitive processes from rational thought and "rational" language and so experimented with the states where "analytical" left hemisphere's activity, responsible for verbal expression, was reduced to give way to and enhance activities of a more creative and "visual" right hemisphere.

Whereas we find it hard to dispute with Shelley Quinn, who, by the way, acknowledges "the very hypothetical nature" of the explanations offered in her work (Ibid, p. 268), we still find her classification of major imagery types, based on the hemispheric dominance, of great interest. In the historical survey from Romanticism to Surrealism, the author observes the move away from normative perception expressed in a combination of literal and figurative modes (left hemisphere images) towards more abstract verbalization of thoughts, dream imagery, and a greater visuality of the "right hemisphere dominant" automatic and homospatial writing of surrealists.

In another survey – from Baudelaire and Rambo to Paul Eluard – G.D. Martin also observes the increase in the complexity of poetry. Taking a linguistic approach to the study of imagery in his article on surrealist adjectives, the researcher uses exact linguistic methods to propose strict criteria for measuring "surrealist distance" proclaimed in the image definition. His classification of images is based on the "intrinsically contrastive nature of language" (1986, p. 12). The distance is short if the lexical elements (adjectives, participles, nouns) constituting the image can be combined naturally and literally or have plausible interpretation (Martin calls it 'relatively consonant uses'). It is greater if lexemes in word-combinations apply to inappropriate domains ('dissonant uses') or are found in symmetrical/asymmetrical oppositions (connecting lexemes in oppositions along the same or different semantic groups). He also defines the level of "destruction of the literal" and "syntactic illogicalities" (Martin, 1986, p. 27-28).

Comparing surrealist texts with the poetry of their predecessors G.D. Martin notes a marked progression "in the direction of increased asymmetry, increased dissonance, and an increased 'hallucinatory' effect" (Ibid, p. 17). However, despite the distance between the juxtaposed elements of the image being sometimes pushed to considerable length, the author concludes, the images in surrealist texts are never entirely irrelevant and still preserve links of meaning without which surrealist tension and puzzlement could not be aroused. "Total dissonance [...] is totally ineffective" (Ibid, p. 26).

In his article G.D. Martin limits himself to discussion of several types of attributive constructions. A wider research on the structure and semantics of the image in the poetic texts of the French surrealists was conducted by the Russian scientist E.L. Spasskaya (1992). She takes cognitive linguistics approach supplemented by lingvo-stylistics and lingvo-poetics to define the peculiarities

of a surreal image. The author observes that the semantic conflict which gives birth to a surrealist image occurs on the “macrogeneric level” which connects lexemes of different semantic domains. She also comes to the conclusion that a typical surrealist image is defined not by the language system but by the text and analyzes various types of transformations (lexical, phonetic, syntactic) as the means of surrealist image creation.

All classifications, made on the material of French surrealist poetry, in spite of different approaches to the texts, show the surrealist tendency to “a higher degree of dissonance” (Martin, 1986, p. 22), to increased liberation of the language from the established norms. As Andre Breton famously asserted: “The language has been given to man so that he may make Surrealist use of it” (1972, p. 32). Whether it is only the French language that has the potential for surrealist expression and creating surreality – is still the question for discussion.

On the whole, in spite of almost a 100-year long history of surrealist studies, not much research has been done on the language of surrealism. One of the possible explanations might be that scientists have not arrived at a common opinion regarding the question whether it is possible to rationally interpret what was created as a hymn to the irrational, whether it is ethical “to break their works into fragments and ascribe to them meanings developed by the intellect” (Jaiocha, 2016, p. 85). Peter Stockwell – a stylistician and the author of the recent 2017 publication on “The Language of Surrealism” writes: “any attempt to analyze, interpret, or account for the textual mechanics of such works is somehow itself inimical to the spirit of surrealism” (p. 21). At the same time, Stockwell recognizes the potential of linguistics in such studies and postulates that “surrealism is as accessible to stylistic analysis as any sort of literary text” (2012, p. 54). He acknowledges though that the surrealists themselves would have condemned him for such an academic approach.

Following those researchers who ‘dared’ to approach surrealist image in an attempt to observe the ways the language functions when it verbalizes unconscious (or right-hemisphere) impulses expressed in the new surrealist poetic forms, we will, given the space of the article, look at a very narrow aspect of the image – adjective-noun constructions in the English language and, using linguistic methods, try to analyze and classify the mechanisms which give birth to a surreal image.

The material of our study is the collection of poetry by David Gascoyne – one of the leaders of the British surrealist movement in 1930s, the author of *First English Surrealist Manifesto* (1935) and *A Short Survey of Surrealism* (1935). In these documents he states that surrealism “is by no means wholly the product of previous French culture” (1936, p. 132-133) and claims that “there is a very strong surrealist element in English literature” quoting Shakespeare, Marlowe, Swift, Young, Coleridge, Blake, Lear and Carroll “to prove the connection” (Ibid.).

Results and Discussion. The research into Gascoyne’s poetic style was undertaken mostly in the UK and the US (works of Rob Jackaman, Peter Stockwell, J.H. Matthews, R.L. Scott, M. Plumbley and others). In our previous publication on surrealist lingvo-poetic experiment we made an attempt to outline phonetic, semantic and syntactic peculiarities of surrealist techniques in David Gascoyne’s poem *And the Seventh Dream is the Dream of Isis* – in Michel Remy’s words – “the first surrealist work written in English” (1999, p. 32). The author creates surreality by focusing on the visual effects, building a specific dream-like world by putting ordinary objects or people into puzzling surroundings and forcing them to do things contrary to common sense. Lexical and phonetic repetitions, intonation and metric-system shifts in which lexemes acquire new semantic load and ‘signal’ additional meanings – are characteristics of Gascoyne’s poetry (Pradivlianna, 2019).

The type of attributive constructions we look at in this paper – adjective/participle + noun – is the strongest and the closest syntactic connection in the language system (Gasparov, 2012, p. 13). Quite a big number of adjectives in such word combinations in Gascoyne’s poetic collection (1965) preserve natural and literal meaning – “consonant use”, in Martin’s terminology, and form compatible connections with nouns. Some of such constructions have a narrative or discursive context quality:

*Goliath plunges his hand into the **poisoned well** (p. 21), the year is full of **unforeseen happenings** (2012), ...offer themselves to **unfrocked priests** (2012), a **large cocoa-tin full of shapeless lumps of wax** (2012), doors fall off their hinges in **ruined cathedrals** (2012). As is typical for these constructions, emotive vocabulary is often observed: a **winsome** young girl (p. 14), the **gruesome slum-visitors** (2012), there is a **horrible dentist walking out of a ship's funnel** (2012). Such word combinations, taken out of the context, do not create surreality and can be seen practically in any poetic work of any poetic period.*

The dream-like atmosphere appears when consonant word combinations are used in strange and unusual contexts: *an extremely **unpleasant odor of decaying meat** / arising from the **depelted flower** growing out of her ear* (2012), ***white curtains of tortured destinies*** (2012).

This seems to be the case with many surrealist images. Simon Karlinsky in his study of surrealism in twentieth-century Russian poetry gives the following criterion for defining the surreal imagery: "If the bizarre and unusual placed in believable or prosaic surrounding make a romantically fantastic impression, the effect of the prosaic and the believable placed within a bizarre or incongruous context is [...] likely to be surrealistic" (1967, p. 607).

Thus, apparent simplicity and normativity of consonant adjective-noun constructions is compensated by their use in illogical similes: *when hearts of troubadours unfold like **soaked mattresses*** (2012), incongruous surrealist contexts: *he knocked the **fragile statue** down / and ate her **sugar head*** (p. 14), constructions with *of*: *petals of **whirling flame*** (p. 21), *...and then light a **magnificent bonfire of old rusty nails**...* (p. 25). The latter type of constructions is especially powerful as they combine impossible objects, not just give dissonant attributes to them – like 'high style' expression with emotive adjective of positive semantics *magnificent bonfire* collides with a mundane *old rusty nails* with a possible link – the bright color of the fire and rust.

This is especially the case when the author connects lexemes of concrete and abstract semantics. The resulting metaphoric image enhances visuality of an abstract concept, as for instance in ***white curtains of infinite fatigue*** (2012) where psychic phenomenon of *fatigue*, on the one hand, acquires semantic shades of meaning attributed to it in the adjective *infinite* – "very great, and seeming to have no limit" (Macmillan), and, on the other, is semantically enriched through the word combination *white curtains* which calls for very personal associations caused by both the symbolic nature of the color *white* and the visual semantics of the word *curtain*.

It should be noted that such word combinations also increase the complexity of the image, as it is often hard to differentiate, which element is metaphorized, as in the example: ***divided terrain of anguish*** (p. 8).

The same mechanisms are used in the attributive constructions with the adjectives of color semantics. Consonant uses are quite rare: ***white birds fly across the ocean*** (2012) and most of them appear in the weird contexts: *...to engrave the foreheads of their footmen with **purple signs*** (2012); almost impressionistic: *and salt turns a **pale violet color** every day at seven o'clock* (2012); intensifying the metaphoric image: *...and **coal-black Hate** / Paused on the edge of the cliff* (p. 14), sometimes artistic, like a rich brushstroke of a painter, and also Freudian: *the **rainbow-colored barque of pleasure*** (p. 19).

Actually, erotic and violent contexts are typical for surrealist practices. In the example *fumes of sulphur envelop the houses of ill-fame / out of which **bloodred lilies** appear* (2012) negative connotation of the first line – visual and olfactory (*sulphur* – "a yellow chemical element that has a strong smell" (Macmillan)) is made even stronger with the word combination *bloodred lilies* (*lily* in this context probably represents "a male symbol, symbol of erotic love" (Roshal, 2008, p. 764-765) and with an attributive of color semantics *bloodred* actually creates a powerful associative image of violence).

Let's look at one more example of a violent image which is born out of the relatively consonant use of adjective in a metaphoric context: *the night grew like a savage plant / With daggers for its*

leaves and scarlet hearts / For flowers (p. 15). Comparisons like this are not typical for French surrealist poetry and, to our mind, reduce surrealistic effect as the readers can easily connect the growing night with a plant, the savage plant – with the thorns which look like daggers and the flowers might have the form of the hearts. And it is perhaps only the collision of *dagger* and an attribute *scarlet* that gives an extra layer of meaning to these lines giving rise to new associations of *savage night* and *scarlet/bloody daggers*.

A certain increase of the distance between the semantics of an adjective/participle and a noun in the attributive combinations can be observed in relatively consonant metonymic constructions: *the draperies / Drawn back by rigid hands* (p. 37) – adjective *rigid* applies to a person who drew the draperies; similarly: *the restless traffic of the quays* (p. 14), *white curtains of tortured destinies* (2012). The latter example presents a beautiful surreal image composed of the metaphoric opposition of *tortured destinies* (metonymic expression where abstract notion of *destinies* stand for *people*) and *white curtains* – word combination of concrete semantics which visualizes the abstract, on the one hand, and calls for individual associations, on the other.

More complex are dissonant uses of adjectives/participles in the attributive constructions (here we again use the terminology of G.D. Martin). These are expressions with the components which are opposite in meaning or belong to different semantic groups and are usually incongruous. The opposition in meaning can go along a single dimension: *the tale of his bright night* (p. 37) (night is supposed to be dark, not bright – hence the enhancement of the image with the implicit attributes – starry, with a full moon), *the light of the stars is attracted by transparent flowers* (p. 25) (both – adjective and noun are words of visual semantics but the solid objects – flowers acquire not typical characteristics: one can look through them). Similar oppositions – visual: *waking night* (p. 15), *round his slumber are drawn back/The rigid draperies* (p. 26); auditory: *a dim world uttering a voiceless cry* (p. 12), kinesthetic: *a blossom scattered by motionless wind* (p. 12).

The poet may also combine incompatible lexemes into associative image: *And ant-eaters' skiing-shoes / Which follow the glistening murders as far as the pond* (p. 25). It's hard to find rational connection between the elements of this attributive combination (where *glisten* – “shine because it is wet or covered with oil” (Macmillan)). E.L. Spasskaya, however, thinks that in the surreal expression the common seme might be absent and this will not lead to the destruction of the image but will offer additional potential for the reader's interpretation (1992, p. 138-139). Examples of such images will include: *the strongest canonical wastepaper-baskets* (p. 25), *Her shadow falling on the hungry stones* (p. 14), *savage pretense of knowledge* (p. 8), *the fevered breath of logic* (p. 8).

The lexemes in such word combinations not only belong to different semantic groups, their meaning can't be deciphered from the context. Karlinsky explains: “a genuinely surrealistic type of fantasy resists any kind of paraphrasable explication and excludes any possibility of allegorical interpretation” (1967, p. 607). The reader can exercise his association skills or just relax and try to perceive this poetry emotionally, letting the images arise and chase each other spontaneously in his/her mind.

Thus we can talk about the birth of surreality in the images like: *Once flown / The feathered hour will not return* (p. 15), *Swollen with dusk and dust / And hysterical rain* (p. 12), *The worlds are breaking in my head / blown by the brainless wind* (p. 12), *The soaring flight of thought beneath the sun* (p. 37). These images are multi-dimensional. For example, *feathered hour* stands for time, quite often metaphorically represented as a bird. But the poet uses two metonymies (feathers for a bird and hour for time) to create a surrealist metaphor. G.D. Martin beautifully clarifies: “The emotional effect of such images is of a chord being struck, rather than of a simple clash between different octaves” (1986, p. 28).

Such images consisting of several interlocking tropes produce an extremely strong effect. Completely metaphoric texture and absence of words in literal meaning in the lines *Full-blossoming*

hysterias / *Lavishly scattering their stained veined petals* create a weird, almost hallucinatory effect: abstract concept *hysteria* (usually associated with negative, wild or violent psychic forces) is personified (it scatters lavishly) and is given as an analogue of trees full of flowers that ‘throw’ the petals in random directions. The image is visual, metaphoric and associative.

Surrealist poetry is generally regarded as an apotheosis of metaphor. It should be noted however that not all attributive constructions used metaphorically in David Gascoyne’s poetry can be called surrealist. Some of them are quite common in poetic language: *autumn breath of mornings far from here* (p. 13), might appear in synesthetic combinations: *the fading cries of the light* (p. 12), *The whispering of unseen flames / A sharp taste in the mouth* (p. 14), or in synesthetic contexts: *...And fly away like birds towards the sound of roasting meat* (p. 21) – combining auditory, visual and olfactory analogies. They are far less automatic than the images in French surrealist writings of the 1920s. But then, surrealism in England was “less outrageous, less automatic, and more reasonable” (Jackaman, 1975, p. 74).

The hardest for analysis are the images with incongruous lexical items of incompatible semantics. David Gascoyne offers an abundance of poetic lines which show “transformation of the real into the illogic of dreams and hallucinations” (Scott, 2002, p. 71) and which are beyond interpretation: *her arms are like pieces of sandpaper / or wings of leprous birds in taxis* (2012), *Heraldic animals wade through the asphyxia of planets* (p. 21). Here we can only join Peter Stockwell who confessed: “By this point my cognitive knowledge is defeated” (Stockwell, 2005, 113). Some images though are clearly the product of the poet’s mixing with the artists. And it is familiarity with the surrealists’ paintings that can help with the poetic imagery.

For instance, image in attributive construction *a flock of banners fight their way through the telescoped forests* (p. 21) probably cannot be explained but it actually brings to memory works of Max Ernst who was famous for his frottage and rubbing technique (the artist dropped the paper at random on the boards of the floor and rubbed it with a pencil until the image appeared). His collection of *Forests* reflects surrealists’ desire to delve into the unconscious (forest thus becoming its symbol) in an attempt to meet one’s fears, phobias, and obsessions.

Other poetic images: *Planetary seed / Sown by the grotesque wind* (p. 12) or *Awaken the endless desert / Engrossed in its tropical slumber / Enclosed by the dead grey oceans* (p. 12) are taken from the poem *Yves Tanguy*, but even without the title they remind strange phantasmagorical landscapes of the artist. Rene Magritte’s love for depicting birds can be heard in the image: *The tale of his bright night / And his wing-shadowed day* (p. 37). The artistic link thus becomes the basic mechanism for the birth of an image in such adjective-noun constructions.

Influence of surrealism in Gascoyne’s poetry is not restricted to artistic motives. Quite common is the poet’s appeal to dreams and dream-like states – an essential component of surrealist esthetics: *that posture of oblivious dream* (p. 8), *White sanctuses of sleep / Under the heaped veils / The inexorably prolonged vigils* (p. 10). The latter example seems to be the product of free associations: *sanctus*, which is a hymn in Christian liturgy, is given a color adjective (audio-visual synesthesia), which might imply the symbolic meanings of the color *white* or create ‘a picture’ of the church chorus dressed in white robes while singing. Whether metaphoric reference *sanctuses of sleep* imply singing over the dead or anything else is really hard to say. In the same way, the context doesn’t help to clarify the meaning of attributive combination *the inexorably prolonged vigils* – whether the poet speaks about “a religious church ceremony at night” or “a period of time at night when you stay awake” (Macmillan) is equally hard to perceive. The distance between the juxtaposed realities seems to be quite big. Rob Jackaman commented that “all of these tactics seem to spring from the common surrealist ‘technique of unsettlement’, aimed at preventing the reader from feeling at home in the work of art” (1975, p. 76). It feels that the only way to read such poetry is to focus on one’s personal spontaneous associations and to attempt to make sense of them.

Another good example of the theme of sleep in David Gascoyne's poetry is a small stanza in the poem *Unspoken* which presents metaphorically sleep as a place of different colors. Here it is with the original punctuation:

*In sleep there are places places
Places overlap
Yellow sleep in the afternoon sunlight
Coming invisibly in through the pinewood door
White sleep wrapped warm in the midwinter
Inhaling the tepid snow
And sleeping in April at night is sleeping in
Shadow as shadow as water and articulate with pain (p. 10).*

While there is certain logic in connections like *yellow sleep in the sunlight* and *white sleep in the midwinter*, the main mechanism for the image genesis is still the semantic incompatibility of the elements of the combinations: the abstract lexeme *sleep* acquires color semes and anthropomorphic characteristics of *coming* and *inhaling*. Surrealist hypnagogic and hypnopompic states were important means of getting access to the unconscious and hearing its voice. Gascoyne's sleep-stanza and, possible, his journey to the unconscious finishes with shadow, water and articulation of pain. It is composed of predominantly visual images (with an element of tactile modality in *the tepid snow*) and though it can be easily 'seen' (just like a dream), we can still rely only on individual associations or sensory perceptions while reading.

Finally, one more mechanism of image creation is connected with the sound system of the language. George Mounin somewhat sarcastically describes it as "a disease which afflicts nearly all poets: the belief that certain words have inbuilt universal poetic associations" 1986, p. 6). The critic regards phonetic word-plays as "the empty formalism of technical devices" (Ibid.).

But, to our mind, some interesting images in Gascoyne's poetry develop around sound repetitions. Like in the lines: *And a great bird broke loose / Flapping into the silence with strident cries* (p. 8). While the first line contains an alliteration of [b] and [r] sounds and short words which create specific rhythm of four spondees in a row, we are more interested in the second line here. It begins with an onomatopoeic lexeme *flapping* reminding the noise of a bird's wings in motion. Voiceless fricatives [f], [p] somewhat suppress the sonorous [l] (*flapping*) and further develop into another voiceless fricative sound [s] in the words *silence strident*. Three repetitions of the diphthong [ai] in a chain of words *silence strident cries* sound like a real cry of a person or an animal. On the lexical level the sound fabric is created by the progression from the lexeme of the low deaf noise of the wings in the word *flapping* which breaks the *silence* and fills it with the sound of extreme volume – *strident cries*.

Even in the limited amount of examples of adjective – noun construction we can observe the additional effect that the phonetic elements produce in the surrealist contexts: alliterations – *Cold curtains of rock concealing the bottomless sky* (p. 37), *A great bird with cruel claws* (p. 8), *The rainbow-colored barque of pleasure / Brushing the fluid foliage aside* (p. 19); assonances – *The unchanging programme of its maneuvers / Its rasping grasping claws* (p. 18), *Lavishly scattering their stained veined petals* (p. 10).

Similar sounding words create a melody of the verse but they also serve as an organizing principle of poetry, being, in surrealism at least, sometimes the only link between the two otherwise absolutely incongruous words, like in *The fuming future sleeps no more* (p. 12), *Derision's flimsy feathers* (p. 19). The phonetic images that the sounds create are of great importance. And it is especially true when dealing with surrealist's 'plunges' into the unconscious which result in the automatic flow of associations.

Conclusion. To create surreality, image must conform to rigid criteria of juxtaposing distant realities. Analyses of only one semantic structure of the image – adjective/participle-noun combinations in the poetry of David Gascoyne shows a number of mechanisms the author uses in his works. Though there are a few natural narrative contexts, surreality is born when literal word-combinations occur in strange, incongruous, metaphoric, hallucinatory ambience where they acquire new semantic shades of meaning or in the expressions with the components opposite in meaning or belonging to different semantic groups. The links of meaning or common semes in these word-combinations are hard to find, though it doesn't lead to the destruction of the image but inspires readers' spontaneous associations. The hardest surreal images consist of several interlocking tropes which produce an extremely strong effect or are the product of the poet's contacts with the artists or of his appeal to dreams and psychic states.

Thus, surrealist image remains a complex phenomenon with weird, fantastic, dream-like qualities which is expressed in imagistic language freed from a narrative context. The mechanisms of such image creation in different syntactic constructions may be an interesting object of further study.

REFERENCES

- Гаспаров, М.Л. (2012). *Избранные труды*. (Том IV). Москва: Языки славянской культуры.
- Спаская, Е. Л. (1992). *Семантика и структура образа в поэтических текстах французских сюрреалистов*. (Дисс. канд. филолог. наук). Москва.
- Рошаль, В.М. (2008). *Энциклопедия символов*. Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Сова.
- Breton, A. (1969). *Manifestoes of surrealism*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gascoyne, D. (1936). *A Short Survey of Surrealism*. Great Britain: Sherval Press.
- Germain, E. B. (1986). Automatism and the birth of language. In Higgins I. (Ed.), *Surrealism and Language: Seven essays* (pp. 76-85). Edinburgh: Scott. acad. Press.
- Jackaman, R. (1975). View from the White Cliffs: A Close Look at One Manifestation of English Surrealism. *Twentieth Century Literature*, 21(1), 72-80.
- Jaiocha, A. (2016). The sleep of reason produces surreality. Surrealism in the context of dreams. *Magazyn antropologiczno-spoieczno-kulturowy "Maska"*, 30, 75-85.
- Karlinsky, S. (1967). Surrealism in Twentieth-Century Russian Poetry: Churilin, Zabolotskii, Poplavskii. *Slavic Review*, 26 (4), 605-617.
- Martin, G.D. (1986). A measure of distance: the rhetoric of the surrealist adjective. In Higgins I. (Ed.), *Surrealism and Language: Seven essays* (pp. 12-29). Edinburgh: Scott. acad. press.
- Mounin, G. (1986). Paul Eluard's forbidden words. In Higgins I. (Ed.), *Surrealism and Language: Seven essays* (pp. 1-11). Edinburgh: Scott. acad. press.
- Macmillan English Dictionary online*. Retrieved from: <https://www.macmillandictionary.com/>
- Pradivlianna, L. (2019). Dream and Reality in the Poetry of David Gascoigne. *Odessa Linguistic Journal*, 12, 32-38.
- Quinn, S. (1985). *Surrealist imagery and the right brain*. (PhD), The University of Alberta., Edmonton, Alberta.
- Remy, M. (1999). *Surrealism in Britain*. Aldershot, Hants, England ; Brookfield, Vt.: Ashgate.
- Scott, R. L. (2002). *David Gascoyne. From Darkness into Light: A Study of poetry 1932-1950*. (PhD), University of Northumbria, Newcastle.
- Stockwell, P. (2012). The surrealist experiments with language. In J. Bray (Ed.), *The Routledge Companion to Experimental Literature Routledge* (pp. 48-61). London, New York: Routledge.
- Stockwell, P. (2017). *The Language of Surrealism*. London, Macmillan Int. Higher Education.
- Stockwell, P. (2005). *Cognitive Poetics: An Introduction*. London, New York, Routledge.

LITERARY SOURCES

- Gascoyne, D. (1965). *Collected poems*. Oxford; New York: Oxford University Press.
Gascoyne, D. (2012). *Poems*. Retrieved from: www.poemhunter.com/poem/and-the-seventh-dream-is-the-dream-of-isis/

REFERENCES

- Hasparov, M.L. (2012). *Yzbrannyye trudy*. (Tom IV). Moskva: Yazyky slavianskoi kultury.
Spasskaia, E. L. (1992). *Semantyka y struktura obraza v poetycheskykh tekstakh frantsuzskyykh siurrealystov*. (Dyss. kand. fyloloh. nauk). Moskva.
Roshal, V.M. (2008). *Энцыклопедыя symvolov*. Moskva: ACT, Sankt-Peterburh: Sova.
Breton, A. (1969). *Manifestoes of surrealism*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
Gascoyne, D. (1936). *A Short Survey of Surrealism*. Great Britain: Sherval Press.
Germain, E. B. (1986). *Automatism and the birth of language*. In Higgins I. (Ed.), *Surrealism and Language: Seven essays* (pp. 76-85). Edinburgh: Scott. acad. Press.
Jackaman, R. (1975). *View from the White Cliffs: A Close Look at One Manifestation of English Surrealism*. *Twentieth Century Literature*, 21(1), 72-80.
Jaiocha, A. (2016). *The sleep of reason produces surreality. Surrealism in the context of dreams*. *Magazyn antropologiczno-spoieczno-kulturowy "Maska"*, 30, 75-85.
Karlinsky, S. (1967). *Surrealism in Twentieth-Century Russian Poetry: Churilin, Zabolotskii, Poplavskii*. *Slavic Review*, 26 (4), 605-617.
Martin, G.D. (1986). *A measure of distance: the rhetoric of the surrealist adjective*. In Higgins I. (Ed.), *Surrealism and Language: Seven essays* (pp. 12-29). Edinburgh: Scott. acad. press.
Mounin, G. (1986). *Paul Eluards forbidden words*. In Higgins I. (Ed.), *Surrealism and Language: Seven essays* (pp. 1-11). Edinburgh: Scott. acad. press.
Macmillan English Dictionary online. Retrieved from: <https://www.macmillandictionary.com/>
Pradivlianna, L. (2019). *Dream and Reality in the Poetry of David Gascoigne*. *Odessa Linguistic Journal*, 12, 32-38.
Quinn, S. (1985). *Surrealist imagery and the right brain*. (PhD), The University of Alberta., Edmonton, Alberta.
Remy, M. (1999). *Surrealism in Britain*. Aldershot, Hants, England ; Brookfield, Vt.: Ashgate.
Scott, R. L. (2002). *David Gascoyne. From Darkness into Light: A Study of poetry 1932-1950*. (PhD), University of Northumbria, Newcastle.
Stockwell, P. (2012). *The surrealist experiments with language*. In J. Bray (Ed.), *The Routledge Companion to Experimental Literature* Routledge (pp. 48-61). London, New York: Routledge.
Stockwell, P. (2017). *The Language of Surrealism*. London, Macmillan Int. Higher Education.
Stockwell, P. (2005). *Cognitive Poetics: An Introduction*. London, New York, Routledge.

*Дата надходження до редакції 08.04.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 81-119/801.732

BEYOND FORECASTING AND PREDICTION: THE ROLE OF PHANTASMAGORICAL MEMORY IN IMAGINING THE FUTURE

FAROUK Y. SEIF

professor emeritus
Antioch University Seattle, Washington, USA
fseif@antioch.edu

Introduction. Forecasting and predication are influenced by the conventional perception of a reality that has been engulfed by a reaction to austerity and scarcity. Forecasting and linear projection toward the future are problem-solving trajectories that aim at maintaining the status quo. The future is inventable, not inevitable. A desired future cannot be achieved through forecasting and prediction, whether in dystopian fiction or utopian fancy, but can be accomplished through an imaginative future memory and by design. Memory is a phantasmagorical phenomenon, where present reality is constructed by past memory, it can also be transformed by future memory. Future memory requires a shift from being trapped by the gravity of the present to the weightless imaginary future and the freedom of toying with the real. Past memory is recalled to augment strategies for solving current problems, but future memory is imagined to explore design alternatives. Whereas memory of the past becomes our familiar path to forecasting the future, memory of the future provides a meaningful way to access a wide range of unfamiliar options for imagining a desired future.

Purpose. The paper aims at explaining the possible ways of interpreting the language of future as semiology, which can be located within the larger scope of semiotics. Under this larger scope, there are three major semiotic systems: linguistics, kinesics, and objects.

Methods. In cognitive semiotic perspective the paper highlights the methods of interpreting the semiological concept of future in literary text focusing on psychological and sociological data.

Results. Going faster and acquiring material, physical things are considered winning the game of forecasting and projection. It is clear that postmodernity has been superseded by transmodernity. The core value of transmodernity, which embodies many integrative qualities and undissolved differences, emphasizes transparency between pre-modern, modern, and postmodern realities. Not only does transmodernity discard modernity's insistence on autonomy and absoluteness, it also transcends modernism and postmodernity's inclination toward dualistic rationality and an either-or position. A desired future in the transmodern world can be created through phantasmagorical memory and communicated by the notating and scoring process. Such future possibilities are emergent outcomes of the design process that teleologically reveals unlimited options.

Conclusion. Notating the imagination of phantasmagorical memory transforms the status quo into a visceral experience of a desirable future in our transmodern world. This is the way we can transform the present reality into a desired future reality. Without such memory, it would be difficult to avoid the despair about the status quo and to go beyond utopianism and dystopianism. To imagine the future is to transform absoluteness and to participate in a process that seeks meaningful change. Imagining a desired future in the transmodern world is essential for rejuvenating cultural practices and renewing natural environments. And notating imagination – the unseen forces behind physical manifestations – reveals an integrated consciousness that highlights the reciprocal relationship between cultural ethos and environmental ethics.

Keywords: design, future, imagination, memory, notation, phantasmagoria.

МІЖ ПРОГНОЗУВАННЯМ І ПЕРЕДБАЧЕННЯМ: РОЛЬ ФАНТАСМАГОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УЯВЛЕННІ ПРО МАЙБУТНЄ

FAROUK Y. SEIF

доктор філософії у філології, професор
Антіохійський університет у Сіетлі, Вашингтон, США
fseif@antioch.edu

У статті, що виконана в річищі когнітивно-семіотичного підходу, запропоновано способи інтерпретації мови майбутнього у фікціональних текстах з урахуванням канонів модернізму, постмодернізму й трансмодернізму. Автор зосереджує увагу на вивченні пам'яті як фантасмагоричного феномену, у якому реальність теперішнього конструюється на основі пам'яті минулого і може бути трансформована пам'яттю майбутнього.

Аналізуючи зміст і семантичну структуру понять прогнозування і попередження, автор доводить, що бажане майбутнє в трансмодерному світі може моделюватися саме завдяки можливостям фантасмагоричної пам'яті. Прогнозування і попередження мають вплив конвенціональної перцепції реальності, яка поглинула в річищі суворості і дефіциту. Прогнозування й лінійна проекція на майбутнє постають вирішальними траєкторіями, які спрямовані на утримання певного статусу кво. Майбутнє можна передбачити, але не минути. Бажане майбутнє не досягти завдяки прогнозуванню чи попередженню, адже його можна змоделювати. Майбутня пам'ять витримує зсув від гравітаційної пастки теперішнього до невагомої уявності майбутнього і незалежної гри з реальністю. У той час, коли пам'ять минулого слугує відомою стежкою до передбачення минулого, пам'ять майбутнього уможливує доступ до широкого кола невідомих опцій для уявлення бажаного майбутнього.

Ураховуючи ці особливості пам'яті, минулої, теперішньої і майбутньої, у статті обґрунтовано можливі шляхи розуміння й інтерпретації мови майбутнього (у фікціональних текстах модернізму, постмодернізму й трансмодернізму) як великого корпусу семіотики, що охоплює три основні семіотичні системи: лінгвістику, кінетику й фізичні об'єкти. Фізичні об'єкти виконують домінуючу роль у прогнозуванні й попередженні тієї чи тієї реальності. Досвідна реальність базується на власній реальності й уявленнях про цю реальність. Освоєння реальності, по-перше, починається з моменту усвідомлення людським розумом суті об'єктів реальності, а по-друге, крізь призму дії знаків, коли уявні об'єкти стають реальними речами. Без дії знаків не буде об'єктів, без об'єктів не буде усвідомлення світу речей, а без дизайну ні об'єкт, ні предмет не матимуть значення. Уявлення бажаного майбутнього в трансмодерному світі є звичайним для оновлення культурологічного досвіду й реінновації природного середовища. Фіксована уява – прихована сила, що криється за фізичною маніфестацією – розкриває інтегровану свідомість, яка висвітлює взаємні відносини між культурним етосом й екологічною етикою.

Ключові слова: дизайн, майбутнє, уявлення, пам'ять, фантасмагорія.

1. The Limits of Forecasting and Prediction

Contemporary societies seem to have become addicted to linear projection and forecasting through which glitzy superstructures and gigantic developments have become the driving competitive goal that ultimately leads to the commodification of the future. We live in a double-bind epoch: Either we are so reliant on analytical thinking that we overlook the significance of the realm of imagination, or we are so infatuated with fantasy that we rush nostalgically to a particular form or shape of utopian future. Our absolute limits seem to be the consequence of our avoidance of reframing the problems we encounter in the present situation, which have encouraged dependency on projection from the familiar present and predicting the unfamiliar future. These absolute limits have led to numerous world conflicts, economic austerity, and devastating environmental conditions. Sequential equations and linear projections into the future have merely repeated the problems of the past and have even led the world to the brink of extinction.

Generally, the aim of projection and forecasting is to make a minor alteration, or adjustment, of past and present conditions; the trajectory itself falls short from making a significant change. Undoubtedly, change can be triggered by different causes: a cosmic event or act of God; necessity or need predetermined by universal law; chance, an accidental event, an unintended act, luck, or the flip of a coin; chaos and disorder as a result of systems bifurcation and randomness; evolution and genetic reconstruction; or intentional design set forth by humans as agents of change (Seif, 2005). Other than intervention by design, there is little or no interference by human beings to handle these causes except by projection and forecasting based on the known past and familiar present. This is why it is through projection and forecasting augmented by problem-solving strategy that humans habitually mitigate changes imposed on them by other causes.

2. The Fallacy of Dystopian Pessimism and Utopian Optimism

The projection from the past and present toward the future may have encouraged a negative perception of what lies ahead, as best exemplified in Aldous Huxley's 1932 dystopian novel, *Brave New World* (Huxley, 1932); John Leslie's 1996 pessimistic book, *The End of the World* (Leslie, 1996); and Godfrey Reggio's 1982 devastating film, *Koyaanisqatsi: Life Out of Balance* (*Koyaanisqatsi: Life Out of Balance*) – to name just a few. Clearly, this gloomy art and literature is based on projections of the past and present, and forecasts of the future. Our inability to imagine and communicate new possibilities is often compromised or obstructed by forecasting and prediction.

Whether the result is doleful pessimism or overzealous optimism, predicating the future is a mere fiction of economic and social biases and political manipulations, constructed to stabilize that which is already in existence. In fact, conservative forecasting and predication are influenced by a reactionary response to the conventional perception of a reality that has been engulfed by austerity and scarcity.

Those who claim to dream of a utopian future through their narrative apparatus often fall too short. Utopian texts and dystopian science fiction seem to be either trapped in a particular form of the future or, in a Kantian sense, be involved in reproductive image-formation that represents an extension of the past and the present. Utopian and science fiction writers acknowledge that their work seems to be mere collages of bits and pieces of current experience, which are hostages to the common mode of thinking and doing. As Fredric Jameson (2005) argues, the most characteristic science fiction does not attempt to imagine a genuine future of our social system. Rather, the simulated futures of science fiction serve the different function of swapping our present into the determinate past of something imminent.

Futures constructed in the science fiction genre are not intended as genuine possibilities. The vocation of science fiction “is over and over again to demonstrate and to dramatize our incapacity to imagine the future, to body forth, through apparently full representations which prove on closer inspection to be structurally and constitutively impoverished” (Jameson, 2005, p. 288). The consequence of our inability to reframe problems, and rely on left-brain dominance, has encouraged dependency on forecasting from the familiar and predicting the future through fiction. Whether inciting pessimism or igniting optimism, prediction has triggered exaggerated expectations and numerous intractable conflicts in our world. By relying on science fiction, prediction has encouraged a bleak attitude about time to come. Likewise, by merely aiming at solving current problems, forecasting is marginally different from the present.

3. Other than Solving Problems of the Present: Imagining the Future by Design

Forecasting and predicting are commonly used for problem-solving strategies and cause-and-effect models. Forecasting the future is a mere problem-solving trajectory that aims at fixing what is broken, thereby maintaining the status quo. Granted, forecasts and predictions are effective in mechanical systems and problem-solving strategies; however, they are limited in capturing the infinite imaginative possibilities for renewing social systems. These models and methods lead to minor changes or tweaks that are described by systems theorists as a “first order of change” that fixes what already exists, whereas meaningful change is a “second order of change” that brings something new into being. In exploring

humans' relation to a desired future, the use of the term 'solution' is confusing. In social systems, there are only "ill-defined" (Cross, 2011) or "wicked problems" (Rittel & Webber, 1973), not well-defined or tamed problems, which are appropriate for mechanistic strategies.

What is needed in imagining the future is a creative reframing of challenges, which are more often viewed as problems to be solved. The so-called "design solution" to social or cultural problems is an oxymoron. Designing a solution implies that we have a problem. To design a solution, we must define the problem, and to define the problem requires staying within the context of existing boundaries. The strategy – defining problems and coming up with solutions – keeps on producing more problems, or repeating past, nonsensical actions.

Defining a problem based on limited observation of autonomous parts, and relying on existing patterns of thought without being aware of the whole, is like encountering and interpreting a strange object in total darkness! Forecasting and predicting are routine strategies for solving problems, which are well-defined, whereas imagining the future is based on the design approach that deals with ill-defined social problems. Labeling design as focusing mainly on problem solving or discovering facts about an observed phenomenon is misleading. If we have to use the term 'solution', then we can appropriately consider designers of the future as solution-focused, not problem-focused agents.

Solving problems is sometimes a necessary first step. Metaphorically, it is the first aid to stop the bleeding, but it does not lead to a long-term healthy way of living. Occasionally, a problem-solving strategy is a good immediate reaction, but it is not an ultimate response. Simultaneously handling problem-solving strategy and design approach may seem like a contradiction. Not quite. It is a paradoxical challenge. Yet, paradoxical challenges are often erroneously perceived as problems. Paradoxes are often perceived as problematic dualisms that must be fixed to favor one pole in a tensional pair over the other (Seif, 2014). But whenever paradoxes are perceived as problems, they can never be solved or dissolved. Rather, sooner or later, apparent solutions are discovered to be illusions, leading to ever-more-tangled problems.

How does paradoxical thinking relate to imagining the future? Imagination demands paradoxical thinking, which is the most significant skill needed in designing a desired future. Paradoxical thinking goes beyond an *either/or* mindset into a *both/and* posture and is reflective, transparent, and integrative (Gebser, 1949), all of which undoubtedly requires perseverance and resilience. One of the most astonishing aspects of imagining a desired future is that paradoxical thinking goes against what is expected as common sense into unexpected *uncommon sense*. That is, common sense is certainly expected in solving problems, whereas uncommon sense is needed for persevering through the paradox of being-in-the-world, yet being divorced from the current situation. There is a need to go beyond what we are conventionally able to predict into what we are imaginatively capable of creating.

4. Consciousness and Imagination

Charles S. Peirce says, "An imagination is an affection of consciousness" (CP 2.148); and according to Jean-Paul Sartre (1948), imagination is an essential, transcendental condition of consciousness. Therefore, consciousness would not exist or evolve without imagination, as much as imagination would not occur without consciousness. Imagination incites human beings to shift from common to uncommon sense, to play across boundaries of the existing known reality. All of this brings us to Peirce's concept of "pure play of musement" as a moderate indulgence of recreation (CP 6.458), where it is possible for the real and imaginary worlds to interact. For what defines the imaginary world and the world of the real is our attitude of consciousness (Sartre, 1948). Peirce also tells us that the universe is perfused with signs that transcend the physical world into an imaginary world; this may explain why Peirce declares that "the highest grade of reality is only reached by signs" (CP 8.327), where signs of the real and the imaginary are intertwined.

¹ Notating imagination does not rely on language as such. Its theoretical foundation suggests that thoughts occur through images, where images come before words. Imaginative thoughts seem to sit around in some noetic space, a sort of subliminal zone, waiting to be linguistified into being through the design conceptualization and sign process (Seif, 1999).

Giambattista Vico emphasizes the creative power of human beings to transform reality when he introduces *fantasia* (imagination), the human capacity to *ingegno* (imagine) anything desirable, and the capacity to convert imaginative thoughts and novel ideas through signs into works of art and innovations in design. According to Vico, this imaginary world is a basic human faculty, not only in the understanding of reality and what is being understood, but also in the re-creation and transformation of reality beyond mere fixing what is broken or maintaining that which already exists through problem-solving strategies. Granted, problem solving can be creative, but it is not necessarily an imaginative approach.

Fantasia is quite different from fiction. Fiction relies on *visualization* and is based on some facts that exist in real life, and at the same time are untrue, but likely to be true. It is often difficult to determine the boundary between fact and fiction (Danesi, 2007; Propp, 1928). Fantasia relies on *imagination*, and at first seems conceptually impossible, but as Jacques Derrida (Danesi, 2007) argues, impossibility is what happens outside our anticipation of possibility. Both possibility and impossibility reside in our consciousness and ways of imaginative thinking.

Visualization relies on the five senses: seeing, hearing, smelling, tasting, touching. But because imaginative thoughts are irreducible to sensation, they are not accessible through the senses. If I remember an event in my past life, Jean-Paul Sartre (1948, p. 263) says, “I do not imagine it, I *recall* it,” or visualize it. Of course, consciousness must be able to visualize in order to be able to imagine; to bring images into consciousness we must visualize them. Consciousness has a number of ways of “*surpassing the real in order to make a world of it*”; and this surpassing “can and should happen at first by affectivity or by action” (Sartre, 1948, p. 268).

Our senses alone are not our source of imagination (Barfield, 1977; Grudin, 1990). Through the use of the five senses (sight, smell, hearing, taste, and touch), memory of past experiences is usually recalled to the present, but memory can also be applied to create future experiences through imagination, not through the senses. Our senses are only servants of making the imagination recognizable. This is where I make a distinction between *visualization* and *imagination*: whereas visualization is recalling past experiences and events, imagination is envisioning events and creating experiences that have never occurred previously. This is why visualization and imagination are inclusive of each other, but not synonymous.

Consciousness does not separate, but rather distinguishes, the living present from the imagined future; the former is visualization and “the temporal ground on which my present perception develops;” the latter is imagination and “posited for itself but as *that which is not yet*” (Sartre, 1948, p. 264). The real and the imaginary paradoxically intertwine by navigation through diaphanous space and polychronic time (Seif, 2016a). In order to catch the inaudible and the invisible we must rely on a different structure, that which I have called elsewhere “notating imagination”¹ (Seif, 1999; Seif, 2009). To rely on memory as a “phantasmagorical” phenomenon (Bergson, 1912), and to engage in the notating process, we must practice imagination and visualization: imagining that which is yet-to-be and visualizing that which is imagined as a real living experience. This is what Vico meant by *fantasia* as a distinctive feature of the human mind, enabling us to form mental images from memories and experiences and playing with sign relations in a new way by crossing boundaries through them.

5. Persevering through Paradoxes of the Real and the Imaginary

Since reality is not merely the subjective conditions of physical existence, nor is it only those conditions independent of whether we are aware of them or not, experiencing reality is based on the real and the imaginary. Experiencing reality begins first when objects come into existence through the awareness of the human mind (Deely, 2004), and also when, through the action of signs, the imaginary object becomes the real thing. Without the action of signs, there could be no objects, and without objects there could be no awareness of things in the world, and without design, neither an object nor a thing can manifest in the world.

Paradoxically, the imaginary transcends the real in order to reconstruct the very existence of reality. This paradoxical statement seems to contradict common sense. But although common sense performs reasonably well in some circumstances, its very nature of being common is, ironically, itself not common sense (Sorensen, 2003). To persevere through this paradox, we need to shift from common sense to *uncommon sense*, so as to overcome the erroneous, socially constructed boundaries between the real and the imaginary.

Persevering through the paradox of the real and the imaginary requires our consciousness to be momentarily separated from being-in-the-world, by navigating through diaphanous space and polychronic time, in order to be able to imagine. And it is through this navigation that consciousness is able to momentarily withdraw from the world, surpassing the real in order to make the imaginal world real again. The paradox of withdrawing-from, yet being-in, the world is the necessary condition for making the imaginary real.

Imagining the future by design depends on our perseverance through this paradox of the real and the imaginary, where design intention does not lead to a predetermined destination or arrive at a specific solution, but is open to unexpected emergent outcomes (Seif, 2014; 2015), and where the action of signs does not distinguish between the real and the imaginary. Persevering through this paradox assists us to better understand the relation between intentionality and playfulness. While the former makes it possible for us to perceive the world and to make meaning of it, the latter is a moderate indulgence of play that is amusing and recreational.

This play of musement transcends search and research into design inquiry, which does not proceed with preconceived ideas.² Search and research have been associated with the scientific method, which is derived predominantly from inductive and deductive reasoning and seeks accurate understanding through the establishment of facts. Traditional search and research are triggered by needs and necessity, which may motivate a hypothesis directed toward a predetermined result or specific answer that, in turn, gives a biased view of reality (Buchanan, 1995; Cross, 1995).

But design inquiry is motivated by abduction, desire, and a sense of wonderment; and teleologically oriented toward unexpected and emergent outcomes. While both search and research are positioned mostly on a problem-solving trajectory and projection to maintain what has been in existence, design inquiry is oriented toward the emergence of that which is yet-to-come (Seif, 2016b). Design inquiry utilizes Peirce's abduction, which is achieved emotionally by inferring something from the conjunction of past and present realities, and goes beyond past memory into future memory. While present reality is constructed by past memory, it can also be transformed by future memory, which is the upshot of the playfulness of the *muse*, the sense of wonder of navigating through space-free and time-free reality.

6. The Muse of Phantasmagorical Memory: Playing with Boundaries

"Play, we all know, is a lively exercise of one's powers," where musement is a moderate indulgence of play that "has no purpose, unless recreation" (CP 6.458). Developing Peirce's concept of the play of musement, Thomas A. Sebeok (1981) also conjectures the possible real and imaginary worlds in the interplay among human beings and more-than-humans. In this sense, play of musement incites human beings, as "infinite-game players" (Carse, 1986) to continue playing *with* boundaries, not *within* the established boundary of known reality. In this way, human beings are in a position not only to question reality, but also to work for a better world (Petrilli, 2016) by imagining a desired future.

² Unlike the autonomous disciplines of the humanities and sciences, which rely mostly on *systematic* investigation of search and research and follow defined processes that are generally repeatable and result in predictable products, Design and semiotics utilize *systemic* inquiry, which is wholistic and integrative and can lead to unexpected outcomes. Design inquiry requires that facts and truths be considered as operational, indeterminate, and representative. Manipulation of these facts and truths, and toying with everything that is thought to be completely determined, have always involved a tentative withdrawal from absolute reality and the linear projection from the known past and present to the unknown future.

Once again, memories of the past are the familiar path to predicting and forecasting the future. While these memories generally provide explanations of historical events and physical conditions, they are not necessarily a meaningful way to imagine a preferred future. The future cannot be achieved through forecasting, predication, or science fiction, but only through the muse of phantasmagorical memory. Memory is commonly thought of as a recollection of past experiences and events. It is the capacity of the mind to store and retrieve experiences through images from the past. In ancient time, devoid of printing, the art of memory depended on sensory memorization of places and images (Yates, 1966). But memory as a phantasmagorical phenomenon does not separate past memory from future memory.

Memory of the past leads to repetition of that which has been in existence and, therefore, maintains the status quo. Conversely, memory of the future opens an infinite spectrum of new possibilities, leading to a breakthrough for a meaningful future. Although Immanuel Kant treats the image of the past, present, and future distinctly, there is a synoptic formation that incorporates all three. It has been suggested that when we replicate past representations or anticipate future representations we are retrieving images that have been derived from our experiences and stored in our imagination (Makkreel, 1990). This is not quite so. Although images are derived generally from our experience and imagination, images are retrieved from past memory through visualization, but are captured by future memory through imagination.

The nagging questions then become, how do we find a way throughout this web of memories? And how do we differentiate between recalling past memories and imagining future memories? Since imagination reveals the idea of the *whole*, it refines and crystallizes what is lacking in past memories and present experiences. To *remember* the future is to reframe our relationship with how we experience time. Although linear time is a concept we have accepted, it is not as real as it may appear; considering Einstein's work, time is a relative reality. Why is this important? What is the connection between perceived reality and future memory? Human beings perceived the world as a three-dimensional space modulated by the passage of time. In this sense, spatiality and temporality in human experience are merely ordering systems upon which all objects in the world can be perceived as real. The so-called 'present time' is an illusion; so is the notion of 'here'. Paradoxically, while the expression "here and now" is cognitively real, it is fundamentally untrue. Although space and time are held to be empirically real, they are not true. *What is real is not always true*. Neither are space nor time absolute notions (Seif, 2016c).

Interestingly, memory is from the Latin word *memoria*, which literally means "mindful remembering." One can make a case that to remember mindfully is to seek meaningful change, a transformation process, and this is, I believe, the core purpose of future memory. A meaningful approach to envision the future demands a shift from the gravity of the presence to the weightless, dreamlike state of an imaginable future. This transformation goes beyond the need for speed and accuracy into a transparent perception and meaning making. We need this transformational process to move beyond the perceived limitations and illusionary barriers of space and time that we have often unjustifiably constructed for ourselves.

Specifically, future memory is practiced as if one imagines being in a distant future and then reminiscing about the memory of the past, which is really a memory of the future. This may seem an oxymoron, but contradictions of the oxymoron are the true wisdom within all paradoxes. Indeed, it is possible to remember things that are yet-to-be. Ironically, strange as it may seem, it is easy to trick the mind to imagine future events and experiences, recalling and reminiscing about them as they were in the past.³

³ I use the idea of *future memory* with my graduate students and organizations to free their minds from the gravity of the present and to help them disregard, even temporarily, the limitations of current conditions. Many students and managers seem to have discovered the cognitive leap that is essential for creating a sustainable and meaningful future.

Phantasmagorical memory provides a cognitive leap that is essential for creating sustainable social change and environmental renewal. The content of this memory becomes the apparatus for imaginative interpretation that leads to intentional change. The challenge now is how to communicate or represent the complex and rich images of a life-to-come. This is where the concept of notating imagination (Seif, 1999) becomes dexterous and transcends linear projection to the future, whether in the form of utopian optimism or dystopian pessimism.

7. Phantasmagorical Memory and Notating Imagination

The idea of notating imagination is certainly an age-old phenomenon; it has its deep roots in primordial time. For instance, pre-historic cave paintings were not intended to serve as records of the past, as has commonly been believed. Rather, these paintings were graphic representations of magical thinking and enactment intended to create new realities and therefore influence the future. How do we capture and represent phantasmagorical memory? It is through notating imagination that we can communicate the mental images and visual thinking of time to come, with a potential for converting conceptualization into actualization, abstraction into concreteness. By integrating factual information and imaginative interpretations, the content of phantasmagorical memory can be represented and communicated both to oneself and to others.

As a robust means of intercommunicative signs, notating imagination is a graphic representation of phantasmagorical memory, which hardly can be attained and communicated in any other way. Being at the core of meaningful change, notating imaginative memory is an essential practice for externalizing thoughts and reflecting on that which is yet-to-be. The complexity of one's inner deliberation demands a different language for communicating and developing the vitality of phantasmagorical memory. In this sense, it is important to recognize that imaginative thinking far exceeds the natural languages that utopian text relies upon.

It is not unusual for natural language to monopolize the mind to a degree that thought is rendered a slave to words and imagination is trapped in sequential and analytical boxes (Koestler, 1964). That is why we need to use a robust representation capable of sustaining and communicating the cognitive shift triggered by phantasmagorical memory. However, notating imagination is not a replacement for written or spoken languages; rather, its inclusive quality and capacity to superimpose multiple images expands our cognitive understanding and visceral awareness.

Natural language is not enough for imagining a desired future. Ironically, while language makes it possible for us to think abstractly, we seem to abandon the use of images. For imagination involves more than logical, linear operations; it depends on the acquisition, interpretation, and manipulation of images and nonverbal codes. Imagination does not fit neatly into the mainstream, conservative thinking. Words are effective systems for describing life experiences and cognitive events, but they are not the experiences or events themselves (Koestler, 1964). Even with its magnificence and robustness, language is not indispensable to our thought. Language is helpful to abstract thinking; however, thinking is not in words (Seif, 2009). This is the paradox of the splendor and tyranny of language.

Abstractions and concreteness are the properties of all physical and mental things. Being not mutually exclusive, abstraction and concreteness are connected perceptually through the notion of generalization (Arnheim, 1969). Because abstraction is the human brain's highest function, it is an indispensable attribute of notating imagination. When we think of concepts such as freedom, justice, or peace, we are not thinking in physical images; rather we are thinking abstractly. And when we make imaginative connections among freedom, justice, and peace we are also thinking abstractly, but metaphorically. Only when we reflect, muse,⁴ and play with boundaries do we revert to images,

⁴ There is a strong connection between the notion of "memory" and the term "muse." In ancient Greek mythology, the goddess of the Titanic world *Mnemosyne* (memory or recollection) is mother of the Muses (Yates 1966). Essentially, *Mnemosyne* is the memory of the "great deed," the "founding of a new world order," and inspiration that "emanates from the beauty and harmony of the world." Etymologically, the word "muse," from *mousa*, means "the ponderess," or "dreamer" – to muse is "to ponder, to dream," or "reflect upon" (Gebser 1949: 317-318). Hence, memory (*Mnemosyne*) is the mother of all the arts and sciences of human creation

metaphors, and signs to trigger our imagination. The British philosopher Owen Barfield makes a good point for considering imagination as a whole new way of using language itself: One of the things that images, metaphors, and symbols do is to develop and strengthen our faculty of imagination. For without that we soon find that we can make nothing of them. It could be that, in a time still to come, this faculty, once it has been so developed, will be valued, not primarily as an end in itself, but rather as a preliminary training in a whole new way of using language – a way that will be neither vague and inaccurate on the one hand nor rigid and definition-ridden on the other. Language so used would be the true utterance of “double vision” inasmuch as it would embody a simultaneous, and yet not an *intermeddling*, awareness and acceptance of both the two opposite sides of the threshold (1977, p. 129).

Language as semiology can be located within the larger scope of semiotics. Under this larger scope, there are three major semiotic systems: linguistics, kinesics, and objects. Certainly, language is only one of three major systems of signification in almost any sociocultural setting. While language is one of our main systems of communication and signification, it is not our highest ability. A considerable portion of our mental activity is of a nonverbal character (Seif, 1999); we often use gestures and facial expressions in our communication, which indicates our disparate efforts to overcome the limitations of language.

According to Charles S. Peirce, semiotic signs in relationship to their objects are of three types: iconic, indexical, and symbolic. What concerns us here is the symbolic sign. A symbolic sign relates to its object only by an association of an idea, which has to be created and learned within a social or cultural context. Convention sets the random link between a symbolic sign and its object. In this type, signs and their objects are related by virtue of an agreement and convention, not by virtue of any quality intrinsic to either the object or its sign. Although there is an inclusion of the three sign types in any given representation, words in all natural-languages are predominantly symbolic signs. This symbolic representation of alphabets, of course, is different from Egyptian hieroglyphic systems of writing, Native American pictographs, and Chinese logograms.

These ancient systems of writing were in fact shorthand signs or *notae* (Yates, 1966). *Notae* may also be linked to the Latin word *notitia* (Hillman, 1992), in which the original meaning has much to do with the human capacity to conceptualize through the attentive noticing on which imagination depends. The very nature of noticing may convey the essence of notating mental images. In a general sense, notations are analogous to words in language and similar to writing. For those “who know the letters of the alphabet can write down what is dictated to them and read out what they have written. Likewise those who have learned mnemonics can set in places what they have heard and deliver it from memory” (Yates, 1966, p. 6-7). The process and skills of notating phantasmagorical memory can be learned.

To imagine is to make an image. The act of *making an image* is a “philomorphic”, or form-loving, act (Grudin, 1990). The act of making an image is really a lovemaking act. The act of making an image is giving life to form or “ensouling” (Hillman, 1992). In an Aristotelian sense, the soul “never thinks without a mental picture”. The notion of mental imagery has been one of the main philosophical discourses since Aristotle’s *De Anima*. More recently, the significant role of images in thinking has been emphasized by many artists as well as scientists. For instance, describing his thinking method, Albert Einstein once wrote: The words or the language, as they are written or spoken, do not seem to play any role in my mechanism of thought. The physical entities which seem to serve as elements in thought are certain signs and more or less clear images which can be ‘voluntarily’ reproduced and combined (Koestler, 1964, p. 171).

While specialized jargon and even linguistic obscurity have contributed to the advancement of human knowledge, they have rendered professional domains and fields more isolated. Consequently, each domain is becoming increasingly specialized in its vocabulary and the conceptual organization of its system. And while the tendency toward specialization has made professional mastery and

precision possible, it has also created rigid boundaries accessible only to those qualified practitioners who are well trained to play within those established boundaries. Creating a meaningful future demands a transdisciplinary approach, capable of crossing conventional boundaries and fields (Seif, 2015). Notating phantasmagorical memory is a means of communicating beyond cultural differences, disciplines of humanities and sciences, and the boundary of time into future generations, and perhaps extraterrestrial beings or other species. This process has far-reaching social and cultural implications for understanding the nature of reality and imagining the future.

8. Conclusion: Imagining the Future in the Transmodern World

We seem to be experiencing a major shift in our perceptions and experiences of reality, which once were seen as absolute. Yet while the shift is major, it is very subtle and sometimes slow. Such a subtle, slow shift also seems to have taken place from modernity to postmodernity. Modernity represents a linear trajectory that starts with colonialism and ends with postmodernity, which ironically has emanated as an eclipse of modernity by ignoring the historical success of its antecedents, turning the past into a storehouse of images and pastiches for self-indulgent imitation and simulacra of utopian optimism. Postmodernism seems to capitalize on modernity's slogan "time is money." And in doing so, postmodernists make the acceleration of time an important characteristic of absolute economic reality: going faster and acquiring material, physical things are considered winning the game of forecasting and projection. It is clear that postmodernity has been superseded by transmodernity (Dussel, 1985).

The core value of transmodernity, which embodies many integrative qualities and undissolved differences, emphasizes transparency between pre-modern, modern, and postmodern realities. Not only does transmodernity discard modernity's insistence on autonomy and absoluteness, it also transcends modernism and postmodernity's inclination toward dualistic rationality and an either-or position (Seif, 2008; Seif, 2015).

A desired future in the transmodern world can be created through phantasmagorical memory and communicated by the notating and scoring process. Such future possibilities are emergent outcomes of the design process that teleologically reveals unlimited options. Notating the imagination of phantasmagorical memory transforms the status quo into a visceral experience of a desirable future in our transmodern world. This is the way we can transform the present reality into a desired future reality. Without such memory, it would be difficult to avoid the despair about the status quo and to go beyond utopianism and dystopianism.

To imagine the future is to transform absoluteness and to participate in a process that seeks meaningful change. Imagining a desired future in the transmodern world is essential for rejuvenating cultural practices and renewing natural environments. And notating imagination – the unseen forces behind physical manifestations – reveals an integrated consciousness that highlights the reciprocal relationship between cultural ethos and environmental ethics.

Transmodernity offers circumstances *par excellence* for making a shift from our outdated habits and blind beliefs into a transparent imaginative consciousness. Such consciousness is capable not only of seeing through modernity, postmodernity, and transmodernity, but also of integrating the real and the imaginary in order to intentionally direct us toward ways of thinking and doing appropriate for creating a meaningful future. The heart of the matter is not that we need to cope with a complex, changing world by forecasting and projection; rather, we need to acquire the design thinking that allows us to learn how to navigate through the transmodern world creatively and resiliently. This is the way towards envisioning a desired future that transcends speculative utopian optimism and science fiction pessimism.

REFERENCES

- Arnheim, Rudolf (1969). *Visual Thinking*. Berkeley, CA: University of California Press.
Barfield, Owen (1977). *The Rediscovery of Meaning: and Other Essays*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.

- Bergson, Henri (1912). *Matter and Memory*, trans. Nancy Margaret Paul and W. Scott Palmer. New York, NY: The Macmillan Company.
- Buchanan, Richard (1995). Wicked Problems in Design Thinking. In *The Idea of Design: A Design Issues Reader* (Ed.). Victor Margolin and Richard Buchanan. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Carse, James P. (1986). *Finite and Infinite Games: A Vision of Life as Play and Possibility*. New York, NY: The Free Press.
- Cross, Nigel (1995). Discovering Design Ability. In *Discovering Design: Explorations in Design Studies*, ed. Richard Buchanan and Victor Margolin. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Cross, Nigel (2011). *Design Thinking: Understanding How Designers Think and Work*. Oxford, UK: Berg/Bloomsbury.
- Danesi, Marcel (2007). *The Quest for Meaning: A Guide to Semiotic Theory and Practice*, Toronto, Canada: University of Toronto Press.
- Deely, John N. (2004). *Why Semiotics?* New York, NY: Legas.
- Derrida, Jacques (2007). A Certain Impossible Possibility of Saying the Event, *Critical Inquiry*, 33, (2 (Winter 2007)), 441-461.
- Dussel, Enrique (1985). *Philosophy of Liberation*, trans. Aquilina Martinez and Christine Morkovsky. New York, NY: Orbis Books, 2003.
- Gebser, Jean (1949). *The Ever-Present Origin*, trans. Noel Barstad and Algis Mickunas, Athens, OH: Ohio University Press, 1985.
- Grudin, Robert (1990). *The Grace of Great Things: Creativity and Innovation*. New York, NY: Ticknor & Fields.
- Hillman, James (1992). *The Thought of the Heart and the Soul of the World*. Woodstock, CT: Spring Publications.
- Huxley, Aldous (1932). *Brave New World*. New York, NY: Harper & Brothers Publishers.
- Jameson, Fredric (2005). *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. New York, NY: Verso.
- Koestler, Arthur (1964). *The Act of Creation*. London, UK: Penguin Books Ltd.
- Koyaanisqatsi: Life Out of Balance*, 1982 film. Directed by Godfrey Reggio.
- Leslie, John (1996). *The End of the World: The Science and Ethics of Human Extinction*. London, UK: Routledge.
- Makkreel, Rudolf A. (1990). *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgment*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Peirce, Charles Sanders (1839–1914). *The Collected Papers of Charles S. Peirce, Vols. I–VI*, ed. Charles Hartshorne and Paul Weiss, Cambridge, MA: Harvard University Press. *Vols. VII–VIII*, ed. Arthur W. Burks (same publisher, 1958). References from this source are abbreviated as CP followed by numbers that refer to the volume and paragraph with a period in between.
- Petrilli, Susan (2016). *The Global World and its Manifold Faces: Otherness as the Basis of Communication*. Bern, Switzerland: Peter Lang AG.
- Propp, Vladimir (1928). *Morphology of the Folktale*, trans. Laurence Scott. Austin, TX: University of Texas Press.
- Rittel, Horst & Melvyn M. Webber (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning, *Policy Sciences*, 4 (2), 155-169.
- Sartre, Jean-Paul (1948). *The Psychology of Imagination*, trans. Jonathan Webber, New York, NY: Philosophical Library.
- Sebeok, Thomas A. (1981). *The Play of Musement*, Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Seif, Farouk Y. (1999). Sign Processes and Notational Design: Demystifying Design Thinking and its Representation, *Sign Processes in Complex Systems*, Proceedings of the 7th International Congress of the International Association for Semiotic Studies–Association Internationale de Sémiotique, 7–11 October 1999, ed. Walter Schmitz, Dresden, Germany: Technische Universität Dresden.

- Seif, Farouk Y. (2005). Social Change in the 'Aperspectival World': The Paradox of Social Reproduction and Cultural Innovation. *TRANS*, no. 16/2005. http://www.inst.at/trans/16Nr/01_2/seif16.htm.
- Seif, Farouk Y. (2008). At Home with Transmodernity: Reconstructing Cultural Identity in a Globalizing World. In *Transmodernity: Managing Global Communication*, ed. Doina Cmeziu, Proceedings of the 2nd ROASS Conference, Slavic-Moldova, Romania, 23-26 October 2008; Bacru, Romania: Alma Mater Publishing House, 2009, 248-256.
- Seif, Farouk Y. (2009). Communication in the Age of Great Turning: Understanding the Role of Analog and Digital Modes in Liberating Imagination. In *Communication: Understanding / Misunderstanding*. Proceedings of the 9th World Congress of the IASS/AIS, Helsinki-Imatra, Finland, 11-17 June 2007, ed. Eero Tarasti. Imatra, Finland: The International Semiotics Institute.
- Seif, Farouk Y. (2014). Paradoxes and Perseverance: Designing Through Antinomies of Life, *Semiotics 2014: The Semiotics of Paradox*. New York, NY: Legas. 2015, 135-160.
- Seif, Farouk Y. (2015). Reality Beyond Humanities–Science Schism: Revealing the Mutuality of Design and Semiotics, *The American Journal of Semiotics*, 31 (3-4), 311-336.
- Seif, Farouk Y. (2016a). Resilience and Chrysalis Reality: Navigating Through Diaphanous Space and Polychronic Time, *Signs of the Times*, Selected proceedings from the 10th International Conference of the Hellenic Semiotics Society, 2013, ed. Eleftheria Deltsoy & Maria Papadopoulou, 52-66.
- Seif, Farouk Y. (2016b). Can Design Inquiry Advance Edusemiotics? Rethinking Factual Information and Imaginative Interpretation, *Semiotica: Journal of the International Association for Semiotic Studies, Special Issue on Edusemiotics*, De Gruyter Online, DOI 10.1515/sem-2016-0122.
- Seif, Farouk Y. (2016c). What is Real is Not Always True! Reconstructing Reality in a Transmodern World. In *Is It Real? Structuring Reality by Means of Signs*, ed. Zeynep Onur, et al. Cambridge, MA: Cambridge Scholarship Publications, 46-65.
- Sorensen, Roy (2003). *A Brief History of the Paradox: Philosophy and the Labyrinths of the Mind*. New York, NY: Oxford University Press.
- Vico, Giambattista (1688–1744). *The New Science of Giambattista Vico*, trans. Thomas G. Bergin and Max H. Fisch. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1948.
- Yates, Frances A. (1966). *The Art of Memory*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Дата надходження до редакції 22.02.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ЛЕКСИКОГРАФІЯ

УДК 811.161.1

СПІВВІДНОШЕННЯ СИНТЕТИЗМУ Й АНАЛІТИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

БАГАН М. П.

доктор філологічних наук, професор
Київський національний лінгвістичний університет
mtbagan@ukr.net

У статті проаналізовано співвідношення синтетизму й аналітизму в сучасній українській лінгвістичній термінології. Установлено домінування аналітичного термінотворення, визначено переваги й недоліки термінів-словосполучень, з'ясовано передумови вибору аналітичного способу термінотворення.

Дослідження виконано за допомогою методу спостереження та описового методу. Принагідно застосовано структурний метод (для аналізу структури термінів) та метод функційного аналізу (для визначення функційних переваг термінів).

Попри домінування аналітичних термінів у сучасному українському мовознавчому дискурсі відзначено тенденцію до їхньої синтетизації, що виявляється у появі однослівних відповідників, термінів-комполітів та абревіатур. Обґрунтовано висновок: синтетизації термінів-словосполучень сприяють комунікативні потреби динамізації мовлення, а також те, що вона відповідає домінуючим синтетичним моделям українського словотворення. Вибір синтетичної чи аналітичної моделі терміна в лінгвістичному дискурсі залежить від прагматичних намірів мовця, його стилістичних уподобань. Подано практичні рекомендації: уникати як надміру аналітичних громіздких конструкцій, так і неоднозначних синтетичних термінів.

Ключові слова: термін, термінотворення, аналітизація, синтетизація, лінгвістичний дискурс.

CORRELATION BETWEEN SYNTHETISM AND ANALYTISM IN MODERN UKRAINIAN LINGUISTIC TERMINOLOGY

BAHAN Myroslava Petrivna
Doctor of Sciences (Philology), Professor
Kyiv National Linguistic University
mtbagan@ukr.net

Introduction. The relevance of the proposed article is due to the need for a comprehensive study of the signs of synthetism and analytism in modern Ukrainian literary language, in particular, on the material of linguistic terminology. This will make it possible to clarify the information on the relation between synthetism and analyticity in the modern Ukrainian language, as well as to clarify the peculiarities of modern Ukrainian terminology, which is constantly searching for the most effective ways of nominating scientific concepts. To find out the relation between synthetism and analytism is important not only for the exact typological qualification of the language, but above all for ascertaining the priority trends in its development.

The **purpose.** The paper aims at the studying of the correlation between synthetism and analytism in modern Ukrainian linguistic terminology.

Methods. The investigation is grounded on the observation method and descriptive method, structural method (for the analysis of the structure of terms) and the method of functional analysis (to determine the functional advantages of the terms).

Results. The article proves the productivity of analytical linguistic terms, since they reveal a number of advantages, in particular a high degree of semantic accuracy of the nomination of the scientific concept; motivation; less probability of polysemy development, which is not desirable for terminology; a high level of semantic connections that promote hierarchy and systematization of terminology.

Despite the dominance of analytical terms in contemporary Ukrainian linguistic discourse, a tendency towards their synthesizing is revealed, which is manifested in the emergence of one-word correspondences, terms-composites and abbreviations. The paper proves: synthesizing of terms-phrases are promoted by the communicative needs of speech dynamics, as well as the fact that it corresponds to the dominant synthetic models of Ukrainian word-formation.

Conclusion. The author emphasizes that neither synthesizing nor analytizing is a purely positive or purely negative trend. Analytical terms provide semantic transparency, clarity, academic presentation, synthetic – contribute to the dynamics of communication. The choice of a synthetic or analytical model of a term in linguistic discourse depends on the pragmatic intentions of the speaker, his stylistic preference.

The paper suggests practical recommendations to avoid as excessive analytical cumbersome term construction, as well as ambiguous synthetic terms.

Key words: term, term derivation, analytizing, synthesizing, linguistic discourse.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Українську мову традиційно уналежнюють до синтетичних мов з певними ознаками аналітизму. Співвідношення синтетизму й аналітизму дуже гнучке, оскільки залежить від багатьох зовнішніх, внутрішньомовних, комунікативно-прагматичних факторів. Актуальність статті зумовлена необхідністю всебічного вивчення динамічних процесів у номінативній сфері української мови. Це дасть змогу уточнити відомості про співвідношення синтетизму й аналітизму в сучасній українській мові, а також увиразнить особливості сучасного українського термінотворення, яке перебуває в постійному пошуку якомога ефективніших способів номінації наукових понять. З’ясувати співвідношення синтетизму й аналітизму важливо не лише для точної типологічної кваліфікації мови, а й передусім для встановлення пріоритетних тенденцій у її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема співвідношення синтетизму й аналітизму в українській мові цікавила багатьох дослідників (Вихованець, Городенська, 2004; Дубова, 2009; Ажнюк, 2011; Тараненко, 2016; Кислюк, 2014 та ін.). Більшість із них визначає типологічні ознаки мови переважно на основі аналізу одиниць морфологічного та синтаксичного рівнів мови, оскільки аналітизм пов’язаний саме з розщепленим вираженням мовної семантики. Науковці беруть до уваги специфіку творення категорійних форм різних частин мови, особливості їхнього функціонування в реченні, формування аналітичних синтаксичних морфем та ін. На основі аналізу цих параметрів морфологічну систему сучасної української мови кваліфікують “як синтетичну в основних виявах, але з виразними ознаками аналітизму” (Вихованець, Городенська, 2004, с. 42). Синтетизм убачають у перевазі однокомпонентних відмінюваних форм, тоді як аналітичним формам відводять допоміжну, компенсаційну роль, оскільки вони сприятимуть “заповненню тих лакун у категорійних парадигмах або парадигмах окремих лексем, на які не поширюється синтетичне формотворення” (Дубова, 2009, с. 65).

Установлення типологічних ознак української мови лише на основі дослідження її граматичної системи не дає повної картини про співвідношення в ній синтетизму й аналітизму. Уважаємо доречним урахувати також особливості вияву цих ознак у сфері термінологічної номінації, зокрема мовознавчих понять.

Мета статті – проаналізувати співвідношення синтетизму й аналітизму в сучасній українській лінгвістичній термінології. Для її досягнення передбачено виконати такі завдання: 1) визначити функціональні переваги й недоліки синтетичних і аналітичних термінів; 2) з’ясувати причини аналітизації й синтетизації української лінгвістичної термінології; 3) порівняти

співвідношення синтетизму й аналітизму у сфері лінгвістичної термінології з особливостями кореляції їх на морфологічному рівні мови; 4) подати практичні рекомендації щодо вибору синтетичної / аналітичної форми терміна.

Виклад основного матеріалу. 3-поміж чотирьох базових способів збагачення термінології: 1) термінологізація загальноживаної лексики (вторинна номінація); 2) запозичення, калькування; 3) деривація (морфологічне термінотворення); 4) синтаксичний спосіб (аналітичне термінотворення) – дедалі більшої продуктивності набуває останній, що й засвідчує аналітизацію наукової термінології. За підрахунками дослідників, багатокomпонентні терміни становлять “понад 70 % ... у різних термінологічних системах” (Панько, 1994, с. 138).

За будовою аналітичні мовознавчі терміни дуже різноманітні. Найпростіші з них мають форму простого словосполучення, утвореного на основі узгодження прикметника з іменником – назвою родового поняття, пор.: *регресивна асиміляція, словотвірний аналіз, твірна основа, вільний корінь, синтаксичний зв'язок, прямий додаток, узгоджене означення, складений підмет, складне речення, поширене речення, повне речення, односкладне речення, просторові відношення, пряма мова, відносний займенник, адвербіальна деривація, оцінна конотація, віддієслівний дериват, локативні дієслова, перехідне дієслово, антропоморфна метафора, предикативний прислівник, називний відмінок, мовна норма, синтаксична функція, адресатна синтаксема, повне узгодження, словозмінна парадигма, надфразна єдність, обернений період, словотвірний тип, парний сполучник, збірний числівник, видова пара, доконаний вид, майбутній час, умовний спосіб, субстанціальна синтаксема* та ін. Менш поширені двокомпонентні терміни, що сформувалися на основі прилягання залежного компонента до іменника – назви родового поняття, пор.: *категорія роду, категорія відмінка, категорія стану, категорія аспектуальності, обставина допусту, прислівник часу, предикат стану, суб'єкт дії, відношення зумовленості, відношення належності, відношення похідності, асиміляція за дзвінкстю, назви істот, грамема роду* та ін.

На основі двокомпонентних термінів з часом розвинулися трикомпонентні. Серед них домінують ті, два компоненти яких пов'язані з третім формою узгодження, пор.: *односкладне безособове речення, віддієслівна адвербіальна деривація, підрядний синтаксичний зв'язок, допустові семантико-синтаксичні відношення, продуктивний словотвірний тип, відіменниковий предикативний прислівник, орфографічна мовна норма, когнітивна антропоморфна метафора, інструментальна субстанціальна синтаксема* та ін. Проте досить уживані й трикомпонентні терміни, утворені різними формами зв'язку – узгодженням та керуванням (пор.: *службова частина мови, семантико-синтаксична структура речення, морфемна структура слова, концептуальна картина світу, вищий ступінь порівняння, актуальне членування речення, неозначена форма дієслова* та ін.) або приляганням та узгодженням (пор.: *компонент квантитативної семантики, дієслова фізичної дії, дієприкметник пасивного стану, дієслово минулого часу, іменники спільного роду, дієслова неповної парадигми* та ін.).

Багатокomпонентні терміни, що складаються з чотирьох–семи компонентів, поєднаних різними формами зв'язку, представлені в українській лінгвістичній термінології найобмеженіше. Імовірно, це зумовлено громіздкістю їхньої структури та часозатратністю оперування ними. За нашими спостереженнями, особливо складні номінації – в терміносистемі синтаксису сучасної української літературної мови, пор.: *складнопідрядне речення нерозчленованої структури з підрядною присубстантивно-атрибутивною частиною; складнопідрядне речення займенниково-співвідносного типу несиметричної структури; бесполучникове складне речення з недиференційованим синтаксичним зв'язком між частинами; валентно зумовлений керований другорядний член речення об'єктної семантики; складений дієслівний головний член односкладного речення*. Цілком логічно, що відображення специфіки складних синтаксичних конструкцій потребує розлогіх термінних назв.

Зростання аналітизму в українській мові пояснюють загальною тенденцією розвитку мов у бік аналітизації, ускладненням ментальної сфери людства, що зумовлює перевагу аналітичних форм експлікації, впливом європейських мов, передусім англійської, функціональною перевагою аналітичних форм, які забезпечують чітке й точне вираження семантики.

Цікаво, що ставлення до аналітизації української мови в науковців різне. Дехто вважає цей процес об'єктивним і таким, що відповідає загальній тенденції розвитку синтетичних мов. За визначенням О.А. Дубової, від середини ХХ ст. аналітизація набула статусу “універсальної” перспективи розвитку синтетичних мов (2009, с. 82). Натомість інші стурбовані невмотивованим зловживанням аналітичними книжними конструкціями саме в не книжних стилях, оскільки це призводить до “стильової деформації сучасної української мови” (Ажнюк, 2011, с. 39).

У сфері термінотворення аналітизацію вважаємо цілком логічною і вмотивованою, оскільки терміни-словосполучення виявляють низку переваг:

1. Їх вирізняє високий ступінь семантичної точності найменування наукового поняття, оскільки вони не просто називають певне поняття, а й указують на якусь принципову його ознаку (пор.: *мотивована основа, концептуальна метафора, вторинна номінація, індивідуально-авторський неологізм, порівняльний зворот, міжмовні омоніми*).

2. Терміни-словосполучення переважно мотивовані опорним компонентом.

3. У термінів-словосполучень менша ймовірність розвитку полісемії, що не бажано для термінології.

4. Терміни-словосполучення мають вищий рівень системності, оскільки вони чітко співвідносяться з терміном-гіперонімом (родовим поняттям), від якого утворені, і терміном – гіпонімом (видовим поняттям), пор.: *речення* (гіперонім) → *односкладне речення* → *односкладне безособове речення* (гіпонім). Вони легко формують також антонімійні відношення (*односкладне речення – двоскладне речення; похідна основа – непохідна основа; повна парадигма – неповна парадигма; власна назва – загальна назва; доконаний вид – недоконаний вид*). Усе це сприяє ієрархізації та систематизації термінології.

5. Терміни-словосполучення мають високу здатність до подальшого термінотворення за рахунок додавання нових характеристикних компонентів (пор.: *предикат* → *предикат стану* → *предикат фізичного стану / предикат внутрішнього стану / оцінний предикат стану*).

У функціонуванні синтетичних і аналітичних термінів немає принципових відмінностей. Усі вимоги, які науковці висувають до термінів узагалі, а саме вимоги: семантичної точності, прозорості, однозначності, стилістичної нейтральності, відповідності нормам, конвенційності, системності, дериваційного потенціалу, – стосуються також і термінологічних словосполучень.

Водночас багатокомпонентні терміни мають і деякі негативні ознаки. Це громіздкість структури й відповідно часозатратність уживання та сприйняття їх. Потрібно дуже уважно оперувати багатокомпонентними термінами, що утворені різними формами синтаксичного зв'язку й складаються більше ніж з чотирьох компонентів, пор.: *складнопідрядні речення нерозчленованої структури з підрядною присубстантивно-атрибутивною частиною; валентно зумовлений керований другорядний член речення об'єктної семантики; складений дієслівний головний член односкладного речення*. Отже, аналітичне термінотворення забезпечує прозору, але іноді громіздку номінацію лінгвістичних понять.

Незручність уживання багатокомпонентних термінів породжує тенденцію до їх спрощення, заміни простішими, а саме однокомпонентними відповідниками, пор.: *лексична одиниця* → *лексема; похідна одиниця* → *дериват; носій предикативності* → *предикатив; носій негачії* → *негатор; детермінантний другорядний член речення* → *детермінант; компонент із кількісним значенням* → *квантитатив; імперативне висловлення* → *імператив; титальне висловлення* → *квестив; контрастивна лінгвістика* → *контрастивістика; запозичення з німецької мови* → *германізм; стилістично маркована одиниця* → *стилістема*.

Характерно, що аналітичні терміни здебільшого поєднують компоненти різного походження – питомі й іншомовні, тобто відображають освоєння іншомовної термінології, тоді як їхні синтетичні відповідники – це переважно запозичені терміни. Ними зручніше оперувати, але аналітичні терміни з питомими лексемами – легше сприймати. Останні більш описово називають наукове поняття, виділяючи його семантичні складники. Наявність питомих компонентів теж важлива. Попри те що в умовах глобалізації сучасної науки особливої популярності набувають терміни-інтернаціоналізми, багато мовознавців віддає перевагу питомим термінам та освоєним термінам іншомовного походження з огляду на їхню прозорість, доступність, органічність в українськомовному науковому дискурсі. Аналіз лінгвістичних праць із семантичного синтаксису, комунікативної лінгвістики та стилістики сучасної української мови засвідчив паралельне використання однокомпонентних термінів іншомовного походження та питомих термінів-словосполучень з певною тенденцією до розвитку української лінгвістичної термінології на національній мовній основі (Баган, 2015, с. 13).

Паралельне функціонування аналітичних та синтетичних термінів зумовлене різними комунікативними настановами автора: аналітичним формам віддають перевагу, коли прагнуть точності, більшої книжності, академізму викладу; синтетичні – більш релевантні в умовах економії часу й засобів, а також у ситуаціях неформального професійного спілкування.

Для посилення книжності й академізму викладу деякі автори вдаються до семантично надлишкових аналітичних конструкцій, що ускладнює сприйняття мовлення. Наприклад у реченні: *У галузі мовознавства сформувалося декілька підходів до витлумачення когнітивного дисонансу* компонент *у галузі* надлишковий, якщо попереду не йдеться про галузевий поділ наук. Достатньо написати: *У мовознавстві сформувалося декілька підходів до витлумачення когнітивного дисонансу*. Або в реченні: *Адаптація запозиченої лексики відбувається внаслідок процесів транслітерування, транскрибування, гібридизування та ін.* автор невмотивовано використовує слово *процесів*, оскільки лексеми *транслітерування, транскрибування, гібридизування* містять суфіксально виражене значення процесу. Отже, варто було написати: *Адаптація запозиченої лексики відбувається внаслідок транслітерування, транскрибування, гібридизування та ін.*

Загалом українська мова має достатні словотворчі ресурси для синтетичного оформлення складних наукових понять. Це спостерігаємо в численних мовознавчих термінах-інноваціях, які дедалі частіше вживають на позначення досить складних понять, пор.: *одієслівлення* – набуття граматичних ознак дієслова; *зневизначення* – втрата або послаблення певних диференційних ознак; *знеособленість* – ознака за відсутністю значення особи; *суржикомовець* – людина, яка розмовляє суржиком; *унезалеження* – спростування залежності між мовними явищами й процесами; *безпідметовість* – ознака конструкції за відсутністю підмета, *оіноземлення* – надання чомусь ознак іноземної мови.

Тенденцію до синтетизації мовознавчої термінології відображають також численні терміни-юкстапозити, утворені словоскладанням. Цілком очевидна їхня корелятивність із термінами-словосполученнями, пор.: *термінні словосполучення – терміни-словосполучення; синонімійні терміни – терміни-синоніми*. За визначенням Н. Ф. Клименко, “словотворча структура складного слова перебуває під значним впливом синтаксичної структури еквівалентних складним словам словосполучень” (1984, с. 243), а Л. П. Кислюк вважає юкстапозити аналітичними утвореннями і за змістом, і за формою (2014, с. 209), проте на тлі словосполучень вони все одно постають більш цілісними номінативними одиницями.

У сучасній українській лінгвістичній термінології поширені два типи юкстапозитів:

1) юкстапозити з постпозитивним розташуванням характеристичного компонента, що перебувають у родо-видових відношеннях з опорним терміном, пор.: *терміни-словосполучення, терміни-синоніми, репліка-стимул, словник-тезаурус, іменник-комполит, іменник-юкстапозит, мова-джерело, мова-сприймач, слово-символ, слово-паразит;*

2) юкстапозити з початковим розташуванням характеристичного компонента, що набули останнім часом значного поширення, пор.: *інтернет-дискурс, медіа-дискурс, дискурс-аналіз, контент-аналіз, концепт-ідея, мінус-характеристики*.

Поширенню останніх сприяє вплив англійської мови, у якій іменник у препозиції до іншого іменника виконує атрибутивну функцію, тоді як в українській мові спеціалізованим засобом вираження атрибутивності є прикметник. Українською мовою природніше звучать усе-таки аналітичні терміни у формі словосполучень, пор.: *інтернетний дискурс, дискурсний аналіз, негативні ознаки*. Конструкції з двох іменників, на думку дослідників, “деформують системно зумовлену граматичну норму української літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника – спеціалізованого засобу реалізації ознаковості та обмежують відіменникове творення прикметників, що дає підстави констатувати їхній деструктивний вплив на українське прикметникове словотворення” (Городенська, 2013, с. 4). Час покаже, чи стримають рекомендації фахівців зумовлене впливом англійської мови словоскладання з початковим розташуванням характеристичного компонента в термінотворенні. Загалом у мовознавчій термінології їх поки що небагато.

Синтетизацію простежуємо також у заміні аналітичних лінгвістичних термінів термінами-композиціями, що постали внаслідок основокладання та уламкової аббревіації, пор.: *термінна система – терміносистема, концептуальна сфера – концептосфера, телевізійний дискурс – теледискурс, телевізійний онім – телеонім, лінгвістичний термін – лінгвотермін*.

Формування композитів та складноскорочених слів на базі термінів-словосполучень спричинене комунікативною потребою в спрощенні, лаконізації термінів, що відповідає потребам мобільності сучасного стрімкого життя.

Синтетизація термінної лексики означає формальну компресію аналітичних термінних словосполучень, що відбувається трьома способами:

1) унаслідок афіксальної деривації (*знеросійщення ← вилучення ознак російської мови; безпідметовість ← відсутність підмета в структурі речення*);

2) унаслідок добору до терміна-словосполучення однослівного синоніма (*спонукальне висловлювання – імператив; зіставне мовознавство – контрастивістика; запозичення з тюркських мов – тюркізм*);

3) унаслідок компресії терміна-словосполучення в юкстапозит, композит чи аббревіатуру (*інноваційний фразеологізм → фразеологізм-інновація; термінна система → терміносистема; функціонально-семантичне поле → ФСП; складнопідрядне речення → СПР*).

Деякі дослідники вважають композити та аббревіатури синтетичними лише за формою, але аналітичними за змістом, оскільки семантично вони корелюють із словосполученнями (Кислюк, 2014, с. 210). Безперечно, композити й аббревіатури перебувають у відношеннях похідності з термінами-словосполученнями, але визнання їх аналітичними за змістом, на нашу думку, є дискусійним. Більшість термінів, і навіть однокомпонентні, позначає складні поняття, які можна інтерпретувати лише у формі словосполучення, пор.: *безособовість ← відсутність граматичного значення особи; валентність ← здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ*. Семантика загалом аналітична, передбачає певний набір сем, тому розмежування синтетичних і аналітичних одиниць вважаємо вмотивованим лише на рівні їхнього оформлення.

Цілком очевидно, що сучасний лінгвістичний дискурс демонструє тенденцію до паралельного функціонування структурно різних термінів-синонімів: словосполучень, юкстапозитів, композитів та аббревіатур, пор.: *фразеологічна одиниця – фразеоодиниця – фразеологізм – фразема – ФО; концептуальна сфера – концептосфера – КС; колірний компонент – кольороназва – колоронім; тезаурусний словник – словник-тезаурус – тезаурус*.

Варто пам'ятати, що компресія форми сприяє лаконізації, низькій часозатратності вживання терміна, проте вона обернено пропорційна його чіткості й прозорості. Що компактнішим є термін (наприклад, термін-аббревіатура), то менш він прозорий й однозначний. Найістотнішою – аббревіаційною – компресією зазнають здебільшого широкоживані, популярні терміни, аббревіатури яких стали узвичаєними, пор.: *фразеологічна одиниця* → *ФО*; *лексико-семантичний варіант* → *ЛСВ*; *мовна картина світу* → *МКС*. Проте деякі аббревіатури внаслідок своєї лаконічності виявляються багатозначними. У мінімальних контекстах за відсутності списку умовних позначень можуть виникнути проблеми з інтерпретацією їх, пор.: *КС* – *концептуальна сфера* чи *концептуальна схема*? *ЛСГ* – *лексико-семантична група* чи *лексико-словотвірне гніздо*? *СР* – *синонімний ряд* чи *складне речення*? Отже, компресія форми потребує зважено підходу: не припустиме самостійне вживання аббревіатур без початкового розшифрування їх, не варто зловживати індивідуально-авторськими аббревіатурами в межах окремого дослідження, оскільки це ускладнює його сприйняття.

Паралельне функціонування аналітичних і синтетичних лінгвістичних термінів фактично означає розвиток синонімії, яку вважають небажаною для термінної лексики, оскільки це суперечить основній вимозі до терміна – один термін повинен відповідати одному науковому поняттю. Проте синонімія, що розвивається внаслідок синтетизації аналітичних термінів не така загрозлива, оскільки пов'язана з формальним позначенням понять і переважно не зачіпає їхньої семантичної інтерпретації. Паралельне функціонування структурно різних, але семантично тотожних термінів свідчить про динаміку термінотворення й пошуки науковцями якомога зручнішого термінного інструментарію.

Можливість паралельного використання синонімії, структурно різних термінів може й негативно позначатися на терміновживанні, зокрема призводити до ототожнення семантично близьких, але все-таки не ідентичних термінних назв. Наприклад, деякі автори вважають синонімії терміни *граматичне значення слова* й *грамема* (Кочерган, 1999, с. 89), тоді як в інших сучасних мовознавчих працях їх розмежовують: грамеми кваліфікують як “формальні позначки”, тобто формальні компоненти – носії граматичних значень, що формують ту чи ту граматичну категорію (Вихованець, Городенська, 2004, с. 43). Однокомпонентний термін *імператив* корелює з двома аналітичними термінами *форма наказового способу* та *спонукальне висловлення*. Цілком очевидно, що аналітичні терміни точніше передають позначувані поняття. Отже, важливо пильнувати, щоб прагнення до спрощення, компресії наукової термінології не спричиняло її сплутування, невмотивованого узагальнення й ототожнення.

Попри відзначену тенденцію до синтетизації, залишається величезна кількість аналітичних термінів, які не можна спростити, особливо термінів на позначення містких або вузькоспеціалізованих понять. Їхнє аналітичне оформлення об'єктивно зумовлене й науково виправдане.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Українська лінгвістична термінологія, на відміну від морфології та синтаксису української мови, засвідчує кількісну перевагу аналітичних термінів, що об'єктивно зумовлено аналітичністю наукового пізнання, його тяжінням до чіткості та прозорості.

На тлі кількісної переваги аналітичних термінів увиразнюється тенденція до їх синтетизації, що полягає в появі однослівних відповідників, термінів-комполітів та аббревіатур. Синтетизації термінів-словосполучень сприяють комунікативні потреби динамізації мовлення, а також те, що вона відповідає домінантним синтетичним моделям українського словотворення.

Ні синтетизація, ні аналітизація не є суто позитивною чи суто негативною тенденцією. Синтетичні та аналітичні терміни мають свої переваги й вади. Аналітичні терміни забезпечують семантичну прозорість, чіткість, академізацію викладу, синтетичні – сприяють динаміці спілкування. Вибір синтетичної чи аналітичної моделі терміна в лінгвістичному дискурсі

залежить від прагматичних намірів мовця, його стилістичних уподобань. Але важливо уникати як надміру аналітичних громіздких конструкцій, так і неоднозначних синтетичних термінів.

ЛІТЕРАТУРА

- Ажнюк, Л. В. (2011). Стильова деформація в українському мовленні російсько-українських білінгвів. *Мовознавство*, 2, 38-46.
- Баган, М. П. (2015). Нові тенденції у формуванні сучасної української синтаксичної термінології. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ*, 31, 9-13.
- Вихованець, І., & Городенська, К. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ: Пульсари.
- Городенська, К. (2013). Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? *Українська мова*, 2, 3-12.
- Дубова, О. А. (2009). Перспективи структурно-типологічних змін української і російської мов. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*, 17, 15(1), 82-89.
- Кислюк, Л. П. (2014). Явище аналітизму в сучасній українській словотвірній номінації. *Мовні і концептуальні картини світу*, 48, 209-216.
- Клименко, Н. Ф. (1984). *Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка.
- Кочерган, М. П. (1999). *Загальне мовознавство*. Київ: Академія.
- Панько, Т. І., Кочан, І. М., Мацюк, Г. П. (1994). *Українське термінознавство*. Львів: Світ.
- Тараненко, О. О. (2016). Тенденції до синтетизму в сучасній українській літературній мові (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, 19 (2), 91-100.

REFERENCES

- Azhniuk, L. V. (2011). Stylova deformatsiia v ukrainskomu movlenni rosiisko-ukrainskykh bilinhviv [Stylistic deformation in the Ukrainian language of the Russian-Ukrainian bilingualisms]. *Movoznavstvo*, 2, 38-46 [in Ukrainian].
- Bahan, M. P. (2015). Novi tendentsii u formuvanni suchasnoi ukrainskoi syntaksyschnoi terminolohii [New trends in the formation of modern Ukrainian syntactic terminology]. *Naukovyi visnyk kafedry Yunesko KNLU*, 31, 9-13 [in Ukrainian].
- Vykhovanets, I., & Horodenska, K. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy* [Theoretical morphology of the Ukrainian language]. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
- Horodenska, K. (2013). Novi yavyshecha ta protsesy v ukrainskomu slovotvorenni: dynamika chy destrukttsiia slovotvirnykh norm? [New phenomena and processes in Ukrainian word formation: the dynamics or destruction of word-formation norms?] *Ukrainska mova*, 2, 3-12 [in Ukrainian].
- Dubova, O. A. (2009). Perspektyvy strukturno-typolohichnykh zmin ukrainskoi i rosiiskoi mov [Prospects of structural-typological changes of Ukrainian and Russian languages]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia : Movoznavstvo*, 17, 15 (1), 82-89 [in Ukrainian].
- Kysliuk, L. P. (2014). Yavysheche analityzmu v suchasni ukrainskii slovotvirnii nominatsii [The phenomenon of analyticism in the modern Ukrainian word-building nomination]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 48, 209-216 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. F. (1984). *Slovotvorcha struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasni ukrainskii movi* [Word-forming structure and semantics of complex words in modern Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kocherhan, M. P. (1999). *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics]. Kyiv: Akademiia, [in Ukrainian].

- Panko, T. I., Kochan, I. M., & Matsiuk H. P. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo [Ukrainian Terminology]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Taranenko, O. O. (2016). Tendentsii do syntetyzmu v suchasni ukrainskii literaturnii movi (kinets XX – pochatok XXI st.) [Trends in synthetism in the modern Ukrainian literary language (the end of the XX – the beginning of the XXI century)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriia Filolohiia*, 19 (2), 91-100 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції 28.02.2019 р.

Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

УДК 811.161.2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ОСВОЄННЯ НОВІТНІХ АНГЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

КОРОБОВА І. О.

кандидат філологічних наук, старший викладач
*Національний університет
фізичного виховання і спорту України*
ira_korobova@ukr.net

У статті досліджено новітні запозичення англомовного походження в сучасній українській мові й визначено основні тенденції в поповненні її словникового складу в умовах глобалізації. З'ясовано мовні та позамовні чинники, що сприяють активному проникненню англійців в українську мову. Основну увагу зосереджено на систематизації способів лексико-семантичного освоєння новітніх англійців у сучасній українській мові. Названо основні етапи, які долає іншомовна лексика, пристосовуючись до фонетичної та граматичної специфіки української мови. Виділено найрепрезентативніші лексико-семантичні групи новітньої лексики англомовного походження в сучасній українській мові. Схарактеризовано їх за сферами вживання в українськомовному просторі. Проаналізовано структуру новітніх складноскорочених англійців.

Ключові слова: новітнє запозичення, неозапозичення, новітній англійцізм, лексико-семантична група, сфера вживання, етапи освоєння, семантичне освоєння.

LEXICO-SEMANTIC DEVELOPMENT OF THE NEWEST ENGLISH LOANWORDS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

KOROBOVA Iryna Oleksandrivna
Candidate of Philology, Senior Lecture
*National University of Ukraine
on Physical Education and Sport*
ira_korobova@ukr.net

Introduction. Ukrainian language does not develop in isolation. It is influenced by other languages in all areas of linguistic communication, which is demonstrated by the presence of borrowings serving as one of the most powerful means of replenishing its vocabulary. Extensive use of loanwords and expansion of their structural and semantic types in the Ukrainian vocabulary in the beginning of the 21st century call for their continuous registration and a comprehensive study.

Purpose. The purpose of the paper is to study the lexical and semantic adaptation of the latest English borrowings, to study the stages of their development, application and features of functioning in the modern Ukrainian language.

Methods. In the process of researching the newest words of English origin, the thematic classification method has been used, which has contributed to the distribution of the newest borrowings into lexical and semantic groups. The newest English loanwords have been captured by the method of continuous sampling, that is, by selecting borrowings in the order of their detection in the texts of the source base of the study. A functional approach has been applied, which made it possible to identify the functioning of the newest loanwords.

Results. It has been found out that the process of mastering the newest borrowings in the Ukrainian language is carried out step-by-step. Intensive introduction and functioning of the newest borrowings in the Ukrainian language is due to many linguistic and non-linguistic factors. Intra-linguistic and extra-linguistic factors are different in nature, impact and intensity of manifestation, but they act in any language in close interaction, rather than separately.

By the type of use, the newest English borrowings form two groups in the Ukrainian language. These are lexemes with a wide scope of application and lexical units with a narrow scope of application. The widely used newest words of English origin include words with their inherent high frequency of use in Ukrainian speech. A group of English loanwords with a narrow scope of use is structured by words, the specificity of which lies in the fact that they are used by separate groups of people related by professional activities. English slangisms and occasionalisms distinguished by sentiments and stylistic markings are also part of this group.

Conclusion. English loanwords prevail among neo-borrowings that have fallen into Ukrainian directly or through other languages. The dominant group in their composition is formed by direct borrowings. This is primarily due to the influence of globalization processes and increased interest of the Ukrainians in learning English. Wide introduction of newest words of English origin into the Ukrainian vocabulary has resulted in the emergence of interrelated extra-linguistic and intra-linguistic factors, though different in nature, impact and magnitude. The newest English loanwords at the present stage of development of Ukrainian society have entered almost all spheres of life. Some of them are not yet fully mastered by linguistic consciousness and are not fixed in Ukrainian dictionaries, but they are already widely used in language communication.

Keywords: newest borrowings, neo-borrowings, newest English loanwords, lexical-semantic group, range of use, stages of development, semantic development.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Словниковий склад мови віддзеркалює всі зміни, що відбуваються в житті суспільства. Курс на інтеграцію України в ЄС, процес глобалізації, орієнтація на країни Заходу спричинили тісну культурну, політичну та соціально-економічну взаємодію України з іншими країнами, що зумовило посилене надходження в українську мову чужомовної лексики (Нагорна, 2016, с. 2–3). У мовленнєвій практиці українців помітно зросла кількість новітніх англійців, що стосуються різних сфер людської життєдіяльності.

Вплив іноземних мов відчутний у всіх сферах комунікації. Значну кількість неозапозичень спостерігаємо у мові засобів масової комунікації, мові реклами, в корпоративній лексиці, побутовому мовленні тощо. У сучасних українських словниках іншомовних слів уже зафіксовано частину новітніх запозичень, проте вони й далі входять до української мови, а отже потребують кодифікації та фахового аналізу. Новітні запозичення, потрапивши на новий мовний ґрунт, зазнають семантичних, словотвірних, граматичних, фонетичних та стилістичних змін. Набуло актуальності теоретичне осмислення причин запозичень та способів адаптації чужоземної лексики в українськомовному просторі, дослідження етапів їхнього освоєння, сфер вживання та особливостей функціонування в сучасній українській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання кількості англійців у мовленні українців спричинило посилення уваги вітчизняних і закордонних лінгвістів до особливостей мовних контактів та специфіки засвоєння і функціонування запозичень у мові-реципієнті (Федорець, 2005, с. 64). Процес цей об'єктивний, і зупинити чи заборонити його не можливо. Завдання лінгвістів полягає, з одного боку, в об'єктивному вивченні причин, особливостей і наслідків цього явища, а з іншого – у виробленні критеріїв і норм функціонування іншомовної лексики, визначенні допустимого рівня кількості іншомовної лексики у мові, яка не загрожує функціонуванню мови як єдиної самобутньої системи (Кислюк, 2001, с. 51).

Наукові студії, присвячені дослідженню чужомовних лексичних одиниць, порушують цілу низку проблем: доцільності вживання англійців у сучасній українській мові (Вишнівський, 2015), ролі англійських запозичень в сучасній українській термінології кіномистецтва (Василяйно, 2012), мовних та позамовних причин проникнення англійців у сучасну українську мову (Молоткіна, 2016), адаптації англійських запозичень в сучасній українській мові (Ляхова, 2012), статусу англійських запозичень у лексичній системі українській мові (Зубарев, 2008; Дьолог,

2010), функціональних типів графічно неадаптованих англійців у назвах і рекламі українських організацій (Слобода, 2014), способів написання новітніх англійців в українській мові (Молоткіна, 2017), лексико-семантичного потенціалу англомовних запозичень у сучасній українській літературній мові (Ситенко, 2010; Чернікова, & Смілик, 2008; Козуб, 2017) та ін. Здебільшого дослідники констатують фонетичну, графічну та граматичну адаптацію англійців до української мови. Поглибленого вивчення наразі потребує лексико-семантичне освоєння цієї категорії лексики

Метою статті є з'ясування специфіки лексико-семантичної адаптації новітніх запозичень англомовного походження, дослідження етапів їхнього освоєння, сфер уживання та особливостей функціонування в сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Запозичення слів притаманне всім мовам світу. Цей процес є важливою ознакою їхнього розвитку. Українська мова – не виняток. Проникнення запозичень до неї зумовлене зовнішніми (екстралінгвальними) і внутрішніми (інтралінгвальними) чинниками. Зокрема, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. цьому посприяли масштабні зміни, що відбулися в суспільно-політичній, економічній, науковій, культурно-побутовій та інших сферах життя українського народу після здобуття ним незалежності. Вплинули також соціально-психологічні чинники, а саме: мода на запозичення, мовні та естетичні смаки, активне користування міжнародними соціальними мережами тощо.

Запозичення нової лексики в українську мову зумовлене також певними внутрішньомовними чинниками: можливістю швидкого номінування нового предмета, поняття, явища та розмежування близьких за змістом, але різних понять; прагненням до збереження семантичної чіткості лексичних одиниць, що виявляється в запобіганні полісемії й омонімії; тенденцією до економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль, що полягає в здатності чужомовної лексеми замінити описові звороти однослівними найменуваннями; відсутністю в українській мові позначень для новітніх процесів, реалій, дій, предметів; прагненням до порозуміння між партнерами та ін.

Внутрішні та зовнішні чинники різні за природою, силою впливу та інтенсивністю вияву. У кожен окремий момент розвитку мови на неї діють різні процеси, які залежать як від особливостей формування й функціонування лексико-семантичної системи, так і від соціально-історичної ситуації, потреб і смаків мовців (Ляхова, 2012, с. 21–22).

Освоєння запозичення в лексико-семантичному просторі нової для нього мови – процес складний і тривалий. Спираючись на теоретичні здобутки інших науковців та власні спостереження, запропоновано поділ усього процесу запозичення на дві фази: перша – це входження і друга – це освоєння та визначено чотири основних етапи освоєння новітніх запозичень у сучасній українській мові: 1) входження; 2) адаптація; 3) укорінення; 4) повне освоєння.

На етапі входження слово передають переважно латиницею й часто паралельно пояснюють у тексті. Графічне оформлення слова часто не послідовне, не уніфіковане. Також не до кінця встановлено межі його семантичного обсягу, у зв'язку з чим носії мови сприймають лексему як чужомовний елемент. Наприклад, досі не усталилося написання лексеми *онлайн* / *он-лайн* / *on-line* / *online* / *ON-LINE*, порівняйте: *Це й не потрібно – майже будь-що можна замовити он-лайн і отримати замовлення менш ніж за тиждень* (Д, № 145–146, 16–17.08.2013, с. 7); *Інша історія зі схожим он-лайн-проектом, що мала сумний для “продюсерів” фінал, теж почалася зі звернення небайдужих* (ІЗ, № 1–2, 14.01.2011, с. 19); *“Інтернет-банкінг” – дозволить цілодобово управляти своїми рахунками в режимі он-лайн* (РБУ, 2013, с. 2); *Учасники навчального процесу з використанням дистанційних технологій мають безліч можливостей, серед яких: індивідуальний навчальний план та графік навчання; власний он-лайн-консультант; найкращі світові методики викладання та навчання; об'єктивність оцінювання знань; доступ до електронних навчальних курсів європейського рівня, відеолекцій та відеоконференцій,*

інтерактивної навчальної карти (СВ, № 101, 12.09.2014, с. 5); Введення – це поповнення Вашого рахунку в системі Limonex наявним або безготівковим способом: через банкомати, у відділеннях банку, за допомогою **online**-систем, наприклад “Приват-24”, за допомогою інших платіжних систем (ЗМР 2 2009, с. 153); Передплатити “Україну молоду” можна у будь-якому поштовому відділенні України, а також скориставшись послугою “Передплата **ON-LINE**” на сайті www.presa.ua (УМ, 15–16.06.2012, с. 11).

Етап адаптації передбачає пристосування новітнього запозичення до орфографічних норм української мови. Чіткішого окреслення набуває семантичний обсяг лексеми. Вона ще не кодифікована в словниках української мови, проте функціонує за граматичними законами української мови (підлягає типовим парадигмам відмінювання). Наприклад: *фрілансер / фрилансер* (англ. *freelancer*), *стріт-арт / стрит-арт* (англ. *streetart*), *екстрім / екстрим* (англ. *extreme*), *нюзмейкер / ньюсмейкер* (англ. *newsmaker*). Наприклад: “*Це не **стріт-арт**, бо не звіди пішло, це ближче до настінного живопису, але не живопис. Я називаю це графікою на стіні*”, – каже Олександра (УМ, № 80, 06.06.2012, с. 10); *Благо – ефектно розписаних стін у Сумах – чимало. Більшість із цих робіт з’явилася в межах фестивалю **стріт-арту** “Кольорове місто”, але є й просто ініціативи місцевих митців* (Д, № 214–215, 22–23.11.2013, с. 44); *Тепер з понеділка до п’ятниці глядач зможе насолоджуватися півгодинними розмовами про “добре й вічне”, слухати історії успіху, пізнавати культурний ландшафт України, а по вихідним дивитися програми з **нюзмейкерами** тижня* (Д, № 179–180, 26–27.09.2014, с. 17); *Нам не обійтися без донорської підтримки з-за кордону, – зізнається **нюсмейкер** цього заходу* (ІЗ, № 1–2, 15.01.2015, с. 7). Деякі запозичення, комбінуючись з питомими лексичними одиницями, беруть участь у словотвірних процесах, пор.: *онлайнплатіж / онлайн-платіж* (англ. *online + платіж*), *он-лайнмагазин / онлайн-магазин* (англ. *online/on-line + магазин*) та ін.

Етап укорінення цікавий тим, що передбачає стабілізацію написання запозичень за орфографічними нормами української мови. Їх дедалі масовіше уживають у різних сферах комунікації і фіксують у словниках новітньої лексики. Наприклад, відносно вкорінилися в українській мові лексеми *серфінг, геймер, стилус, плей-лист, спам, фрілансер* та ін. Пор.: *Спам* (англ. *spam*) – 1) м’ясний продукт в післявоєнній Британії, напр.: *Навіть у післявоєнній Британії, охопленій економічною кризою, спам був чи не єдиним м’ясним продуктом острів’ян* (ІЗ, № 13, 28.03.2014, с. 26); 2) некорисна інформація рекламного характеру, яка розсилається великій кількості абонентів електронної пошти (ССЛіЖ 2009, с. 319), напр.: слово *спам* (від англійського *spam – “spicedham”,* тобто “пряна шинка”), що нині асоціюється зі світом інформаційних технологій (М, № 3, 28.03.2013, с. 26); *Фрілансер* (англ. *freelancer*) – 1) вільний журналіст, який не є штатним працівником редакції, створює свої матеріали за власними критеріями й уподобаннями і пропонує їх різним мас-медіа за домовлену плату (ССЛіЖ 2009, с. 345), напр.: *Україна посідає четверте місце в світі за доходами фрілансерів* (Д, № 197, 31.10.2012, с. 6).

Повне освоєння неозапозичення можливе лише тоді, коли воно пристосовується до орфографічних норм української мови і слугує твірною основою для похідних лексичних одиниць. Наприклад, до таких запозичень уналежнюємо англізми *фейк, коуч, стелс, селфі, тюнінг*, оскільки в сучасній українській мові вони вже мають чимало похідних, пор.: “*Не стань цеглинкою у величезній стіні паніки 99 % постів, які я бачу у фейсбуці, – це погано зліплений російський **фейк**, основна мета якого – довести вас до істерики, вашу маму до валокордону, сусіда до алкоголізму*”, – наполягає Віктор Ліс (Д, № 179–180, 26–27.09.2014, с. 14); *За її словами, вчора у соціальній мережі з’явилися два однотипні **фейкові** відео. Що спільного у цих двох відео? Відповідь одна – **фейковість, брехливість, замовність*** (<http://vikka.ua/novini/35278-zhukovska-otsinila-video-pro-brudnu-vodu-fejkovist>); *На всю Україну прославився і 63-літній пенсіонер з Кривого Рогу Валерій Крижов, який обміняв трикімнатну квартиру на вантажівку МАЗ*

й після проведення **тюнінга** вирушив на ній на фронт (ІЗ, № 7, 19.02.2015, с. 16); Як можна **тюнігувати** велосипед (<http://yakpros.ru/hobbi-ta-rozsvagi/31035>); **Тюнігування** автомобіля – це складний процес переобладнання його до такого стану, який би повністю задовольняв його власника (<http://econom.lnu.edu.ua/files/ek-you/n3/st12.html>); **Тюніговані** у воєнному стилі автівки, які дотепники називають гантраками, тепер можна побачити тут повсюдно (ІЗ, № 7, 19.02.2015, с. 16).

Запропоновану в роботі класифікацію етапів освоєння новітніх запозичень української мовою подано на рис. 1.

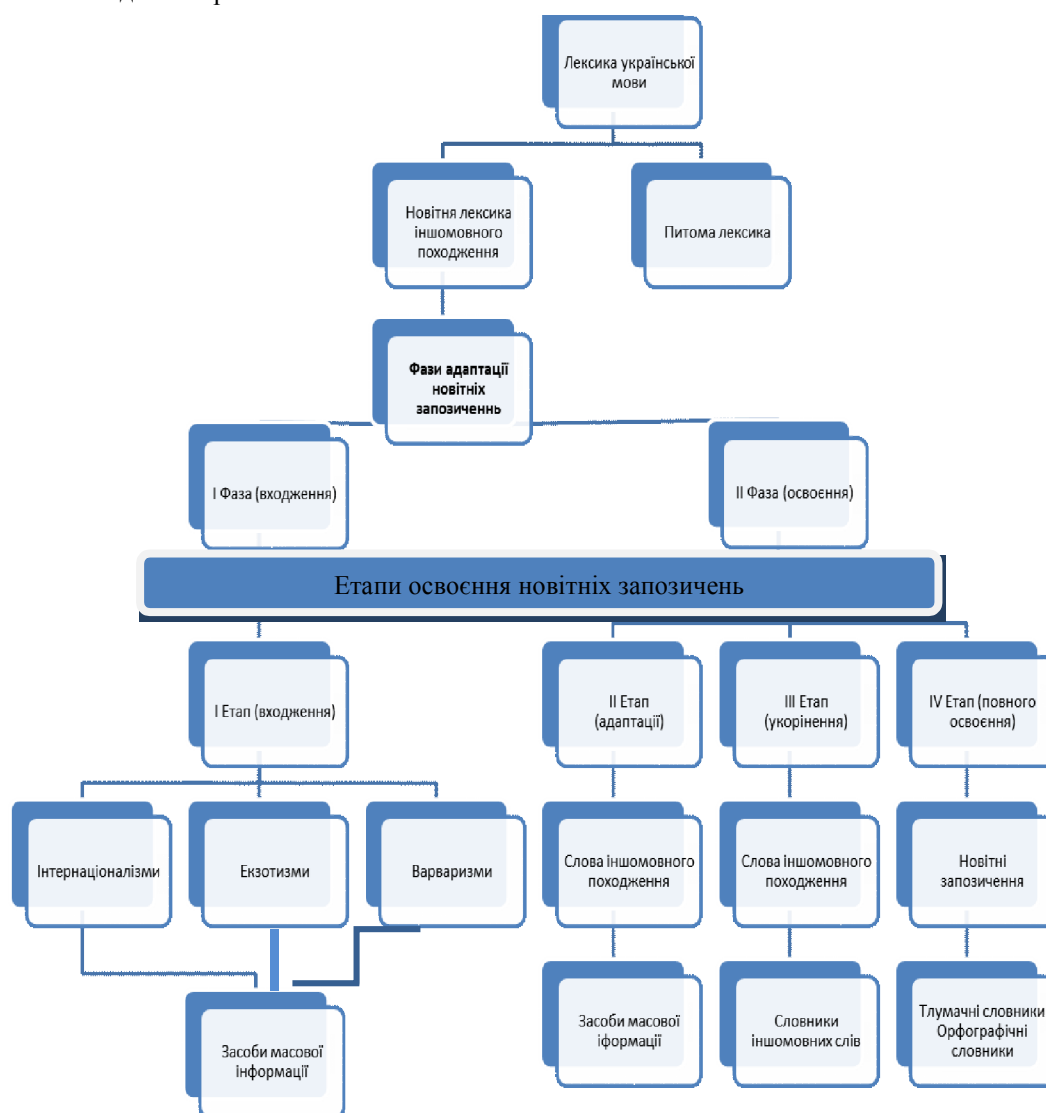

Рис. 1. Етапи освоєння новітніх запозичень

Звичайно, чіткої межі між етапами адаптації чужомовної лексики в українській мові немає. Тому, погоджуючись із думкою Г. Казаряна, можна зазначити, що пристосування й укорінення запозиченого слова загалом та семантичне й словотвірне освоєння його зокрема становить собою єдиний динамічний процес (2004, с. 14).

Усі ці процеси притаманні й новітнім англійським слівом. На нашу думку, вони заслуговують окремого термінового статусу: “новітній англійським слівом” – це запозичені протягом останніх десятиліть з англійської мови чи за її посередництва лексеми, а також ті, які увійшли раніше або повернулися з периферії та активізувалися, зазнавши на українському лінгвальному ґрунті семантичних змін і зрушень (Коробова, 2018, с. 26).

У процесі дослідження новітніх англійських слів використано функціональний підхід, який уможливив виявлення сфери функціонування новітніх запозичених слів. З-поміж досліджуваної лексики виокремлюємо неозапозичення, котрі розподіляємо відповідно до вживання в українській мові на кілька груп: 1) англійським слівом з широкою сферою застосування (*апсайклінг, буккросінг, кейтеринг, клінінг, пілінг* тощо) та 2) англійським слівом з вузькою сферою вживання, до яких належать а) англійським слівом зі спеціальною сферою застосування (*бенчмаркінг, боулдеринг, дауншифтинг, джибінг, карвінг*); б) англійським слівом-сленгізм (*драг-квін, ламер, сабдж, рулез, крякати*); в) англійським слівом-жаргонізм (*афтепати, юзер, геймер, дигерство, слот*); г) англійським слівом-оказіоналізм (*арт-гето, Меркозі, Мерколанд*).

Англійська мова сьогодні є основним джерелом збагачення лексико-семантичних систем багатьох мов світу й української зокрема. Це можна пояснити кількома чинниками: по-перше, англійськомовні країни досягли величезних успіхів в економіці та поступово почали впливати на весь світ, причому не лише на держави третього світу, що розвиваються (деякі з них обрали американську модель як зразок для наслідування), але й на розвинені країни Західної Європи, Китай та Японію. Тому саме англійська мова послугувала джерелом термінології з економіки, інформаційних технологій, науки, техніки, медицини, спорту тощо. По-друге, англійська мова поступово перетворилася на мову всесвітнього спілкування. По-третє, Британія, як відомо, була свого часу однією з найбільших імперій, що мала колонії в усіх частинах світу, тому в багатьох колишніх колоніях англійська мова й дотепер є державною (Індія, Австралія, Уганда, Ямайка, Зімбабве тощо). По-четверте, у багатьох галузях знань найбільший внесок упродовж ХХ ст. зробили саме вчені англомовних країн.

За характером функціонування англійським слівом поділяємо на дві групи.

Першу групу формують англійським слівом з широкою сферою застосування. До них належать лексеми, що увійшли до української мови раніше, але з певних причин повернулися з периферії мовлення та активізувалися в українському мовленні в останні десятиліття. Сюди ж відносимо й англійським слівом, які потрапили до української мови порівняно недавно, та англійським слівом, які в українському узусі зазнали семантичних змін і зрушень. До цієї групи ми зараховуємо такі лексеми: *андерлайн, віджеїнг, шоуінг, апсайклінг, буккросінг, капінг, кейтеринг, клінінг, коучинг, мувінг, тетмейл, пілінг, сайдинг, семплінг, серф* тощо, наприклад: *Загальна тенденція такого апсайклінгу – до нього вдаються не так з екологічних міркувань, як (часто) через бажання бути несхожим на інших, внести гумористичну родзинку у свій побут і світ навколо* (<http://tyzhden.ua/Society/57008>); *Таку ідею сповідують учасники нового для України руху буккросінг* (П, № 7 – 8, серпень, 2009, с. 28); *Деякі українські ресторатори жартують з приводу розвитку вітчизняного кейтерингу: всі вже легко і правильно вимовляють це слово, що є явним проявом того, що в Україні не тільки розібралися, що це таке, але й з'явився значний рух в розвитку кейтерингових послуг і почали по-справжньому боротися за клієнтів* (<http://ua.textreferat.com/referat-940-1.html>); *Клінінг – це не просто наведення порядку, а цілий комплекс послуг, що дозволяє підтримувати приміщення в ідеальній чистоті* (*klining-filosofiya-chistoti*).

До цієї підгрупи слів віднесено також такі запозичення, як: *драйв, графіті, ланч, лаунж* тощо напр.: *Той драйв – це більше, ніж іграшки та канцтовари* (<http://uk-ua.facebook.com/>); *Приміром, було, що ми (друзинники) ніяк не могли вирахувати хуліганів, які малювали на стінах не завше пристойні графіті* (ІЗ, № 3, 19.01.2012, с. 17); *У п'ятницю, 27 січня, традиційний Український ланч у швейцарському Давосі відкриється промовою Президента України Віктора Януковича*

(<http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1311248-ukrayinskij-lanch-u-davosi>); *На горішньому поверсі “Прем’єр Палацу” є лаунж, відкритий для гостей готелю та інших відвідувачів* (http://www.premier-palace.com/ua/info/press-room/published-articles-and-broadcast/view/swedish_post).

Новітні англійці виділеної групи активно вживають люди різних вікових та соціальних груп здебільшого в побутовій сфері, торгівлі, сфері обслуговування тощо.

Друга група охоплює лексеми з вузькою сферою вживання, наприклад: *вайбер, буткіт, варгейм, вендор, вінс’ютинг, воблер, геймплей, ф’юзинг, фішинг, плей-лист, дорвей* тощо, напр.: **Вайбер, вайбер** чи навіть **вібр**, по-різному називають цей додаток, проте це не перешкоджає йому мати більше 200 мільйонів користувачів в 193 країнах світу на початку серпня 2013, в тому числі 300 тисяч в Лівані і кілька мільйонів в Єгипті (<http://290937.inhands.web.hosting-test.net/index.php/category/startup/51/168>); *Професійне заняття вінс’ютингом вимагає від людини досвіду у не менш як 200 стрибків із парашутом* (<http://slovotvir.org.ua/words/vyngsiutyng>); **Фішинг** це спроба дізнатися певні персональні дані: кредитних карток, паролі доступу до онлайнних платежів тощо (ІЗ, № 13, 28.03.2014, с. 27); *Серед численних справ для душі вона [Катерина Новікова – головний експерт відділу психологічних та мистецтвознавчих експертиз ДНДЕКЦ МВС України] особливо захопилась ф’юзингом – дизайнерською технологією виготовлення декоративних елементів на склі чи дзеркалі, рідше – порцеляні* (ІЗ, № 25, 19.06.2014, с. 23).

Специфіка англійців із вузькою сферою застосування полягає в тому, що їх уживають деякі групи людей, пов’язані між собою професійною діяльністю, зокрема їх може об’єднувати банківська галузь, фінансова, економічна, правнича діяльність, новітні інформаційні технології, зайнятість у сфері спорту, журналістики тощо. Пор., наприклад, такі запозичення, як: *астротурфінг, аутстафінг, бенчмаркінг, боулдеринг, бутстрепінг, грейдинг, даунишифтинг, джибінг, джозгінг, кайтмунвокінг, карвінг, кардшарінг, квілінг, клікджекінг* тощо. Наприклад: *Зараз уже існує цілий словничок для опису нечесної чи неввічливої поведінки, від флеймінгу [flaming] (ворожі напади на людей на форумах чи в коментарях під текстами) до астротурфінгу [astroturfing] (анонімні коментарі, які начебто виглядають як спонтанні реакції громадськості, але насправді їх генерують політичні сили або піарники)* (<http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=3852>); *А адже біг Джозгінг – це самий широко поширений у світі і одночасно, найдоступніший вид фізкультури* (<http://owoman.com.ua/dzhogging-big>); *За допомогою квілінгу можна прикрасити рамки для фотографій, зробити подарункову листівку тощо* (http://ua.prostoblog.com.ua/osobisti/byudzheta/dekupazh_i_kviling); *Існує ймовірність, що зловмисник зможе здійснити атаку під назвою “клікджекінг”* (http://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=79609516).

Трапляються доволі часто й новітні англійці-сленгізми та англійці-жаргонізми, характерні для певних соціальних груп та категорій людей, здебільшого пов’язаних між собою певною діяльністю, захопленням тощо, наприклад: *драг-квін, кондишн, крякати, кулер, ламер, сабдж, рулез* та ін. Напр.: Термін “**драг-квін**” (“*drag-queen*”) позначає чоловіка, який виступає в жіночому образі, трансвестита, іншими словами (<http://sysnet.in.ua/koxannya/>); *По особистому досвіду скажу, що крякати вента-факс останніх версій так і не навчилися* (УМІ, с. 189); **Ламер** – це недохакер-переюзер, що звичайно з розумним виглядом пояснює те, в чому сам ні чорта не розуміє, у нього навіть немає в лексиконі слова “не знаю” (<http://megasite.in.ua/48398>); *У молодіжному слензі російської мови слово “рулез” має той же зміст, що й в англійському – rules (to rule) (“добре”, “правильно”, “здорово”)* (<http://wikitwiki.in.ua/index.php?newsid>).

Здебільшого такі запозичення становлять собою соціально-марковану лексику певних соціальних чи професійних груп. З-поміж англійців-жаргонізмів ми зафіксували такі: *афтенпати, юзер, мейл, геймер, варез, дигер, слот, флор, гамер, гестбук, крекер, рулез* та ін. Напр.: *На роботі чайник стає насмішкою для колег і системного адміністратора, і саме ці насмішки змушують*

його перебороти свої страхи і стати **юзером**, і чим швидше це відбудеться – тим краще! (<http://megasite.in.ua/48398>); *Щоправда, роль кілера мав виконати **геймер**, який погодився вбити аватари сина замовника в усіх он-лайн-іграх, у яких той брав участь* (ІЗ, № 4, 24.01.2013, с. 26); *Створення комп'ютерів та ігор на них дало нове життя поняттю **слотів*** (<http://poradumo.pp.ua/kompyter-i-internet/55051-scho-take-sloti-viznachennya.html>). Для таких лексем характерне експресивно-оцінне, стилістично знижене забарвлення.

Поширення англійськомовних жаргонізмів та сленгізмів, на нашу думку, зумовлене впливом таких соціальних явищ, як мода і попит на все американське, що пов'язане з банківською галуззю, фінансами, економікою, правничою діяльністю, новітніми інформаційними технологіями, журналістикою, спортом, розвагами тощо.

З-поміж новітніх англізмів натрапляємо на okazіоналізми – незвичні слова, утворені на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, які функціонують лише в певному контексті, у якому вони й виникають.

До новітніх запозичень, здатних створювати гумористичний ефект, належать okazіоналізми: *арт-гетто, Меркозі, Мерколланд*, напр.: *Схоже, що на зміну дуету **Меркозі** (Меркель і Саркозі) народжується новий – **Мерколланд** (Меркель і Олланд)* (УМ, № 70, 17.05.2012, с. 6).

Таким лексемам властиве емоційно-експресивне забарвлення та стилістична маркованість.

Поділ новітніх англізмів за сферами вживання в українській мові схематично зображено на рис. 2.

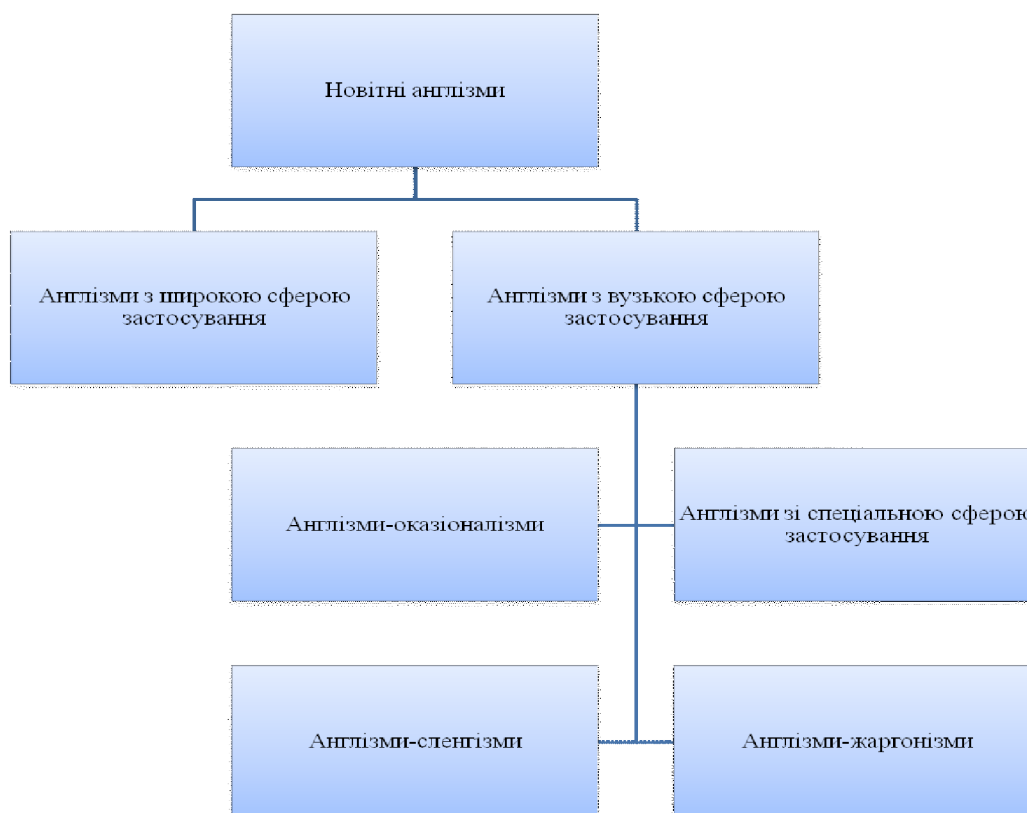

Рис. 2. Розподіл новітніх англізмів за сферами вживання

Англійська мова є лідером у постачанні абрєвіатур. Особливої актуалізації вони набули в мові засобів масової комунікації. З огляду на свою новизну, абрєвіатурні запозичення звичайно не зафіксовані в словниках української мови, тому становлять актуальний матеріал для дослідження.

Особливістю сучасного етапу розвитку мови є запозичення абрєвіатур, які зберігають латинську графіку й вимову за правилами мови-джерела, що свідчить про загальну тенденцію до інтернаціоналізації лексики. Пор.: *CNN* (Cable News Network) – Нова кабельна мережа, *ETG* (Eural Trans Gas) – Євротрансгаз, *ICAO* (International Civil Aviation Organization) – Міжнародна організація цивільної авіації), наприклад: *Телеканал побудовано за найкращими світовими зразками – CNN, DDC, World, Euronews, його формат не передбачає ведучих у студії, трансляції ток-шоу, серіалів, лише новини і корисна інформація 24 години на добу 7 днів на тиждень* (<http://teleprostor.com/dossier/ukraine/show-6536-telekanal-novin-24>); *Відповідно до інформації Всесвітньої організації цивільної авіації (ICAO) понад 90 країн зі 193 держав – членів ООН нині видають такі документи, при цьому ще понад два десятки держав готові до впровадження таких документів в найближчі роки* (ІЗ, № 1 – 2, 10.01.2013, с. 18).

Складноскорочені слова, які потрапили до української мови останніми десятиліттями, охоплюють кілька лексико-семантичних груп.

Першу групу сформували складноскорочені запозичення, що позначають міжнародні організації та об'єднання. До них належать: *ACEL* (англ. *Australian Council for Educational Leaders*) – Австралійський центр міжнародного права; *WATA* (англ. *World Association of Travel Agencies*) – Всесвітня асоціація туристичних агентств; *AEROSAT* (англ. *Aeronautical Satellite*) – Рада з використання супутників для потреб авіації, наприклад: *Ці ради об'єднуються в неурядові міжнародні організації, такі як Всесвітня асоціація туристичних агентств і туроператорів (WATA), Міжнародна рада турагентств (ICTA), Міжнародна федерація турагентств (IJTA) тощо* (http://pidruchniki.com/19110108/turizm/mizhnarodna_spiivpratsya_organizatsiyi_turizmi).

Другу групу становлять абрєвіатури науково-технічної сфери: *PWM* (англ. *Pulse-width modulation*) – широтно-імпульсна модуляція; *UIC* (фр. *Union Internationale des Chemis de Fer*) – Всесвітня неурядова організація із співробітництва між залізничними підприємствами, наприклад: *... команда "analogWrite (10, 64)" скаже мікроконтролеру подати на цифровий PWM вихід №10 сигнал зі шпаруватістю 25 %* (<http://poradumo.com.ua/161151-sho-take-shim-i-iak-vonavikoristovuyetsia-v-arduino/>); *3 ініціативи Міжнародного союзу залізниць (UIC) 7 травня 2013 року світ відзначав Міжнародний день безпеки на залізничних переїздах* (http://uz.gov.ua/press_center/latest_news/344781).

Третя група об'єднує спортивні найменування: *ATV* (англ. *All-Terrain Board*) – дошка, призначена для переміщення по рівній поверхні; *NEBL* (англ. *North European basketball league*) – Північноєвропейська баскетбольна ліга, наприклад: *(ATV) – дошка, схожа на скейтборд або сноуборд, цілком придатна для переміщення по досить рівній поверхні (асфальт, дно висохлого озера, відливні глиняні пляжі і т.д.), а ось для руху по пересіченій місцевості вона абсолютно не підходить* (<http://ua.realityandmyths.com/kajting/>); *Свого часу Павілоніс був президентом Федерації баскетболу Литви, директором національної збірної Литви та виконавчим директором NEBL* (<http://basketball.sport.ua/news/48358>).

За структурою в складі чужомовних скорочень, якими активно поповнюється українська мова, переважають акроніми – абрєвіатури, утворені від початкових звуків слів або сполук, що вимовляються як єдине слово (Селіванова, 2006, с. 19). До цього типу абрєвіатур належать слова специфічної структури, утворені скороченням одного слова чи різним поєднанням по-різному скорочених слів вихідного словосполучення, з-поміж яких виокремлюємо ініціально-прості (літерні – AEER, звукові – POST, літерно-звукові – VoIP), напр.: *9 листопада 2012 року у Берліні розпочала роботу щорічна конференція Асамблеї європейських прикордонних регіонів*

(*AEBR*) (<http://municipal.gov.ua/news/cat/11/page/4>) й ініціально-ускладнені аббревіатури – TD-SCDMA, пор.: *У світі існує безліч різних технологій для мобільного зв'язку. Найбільш популярні наступні: GSB, CDMA, PDC, TD-SCDMA й W-CDMA, більш відома як UMTS* (<http://media.mabila.ua/ua/articles/network-and-standart/>).

Від типу вихідного словосполучення, на базі якого воно утворене, залежить кількість структурних компонентів неоаббревіатури. Аббревіатури утворюються скороченням двох повнозначних слів, наприклад: *AC* (англ. *Absolute Ceiling*) – Абсолютна стеля, а також від словосполучень, що мають у своїй будові три, чотири й більше повнозначних слів, пор.: *AER* (англ. *Assembly of European Regions*) – Асамблея європейських регіонів, *ACEL* (англ. *Australian Council for Educational Leaders*) – Австралійський центр міжнародного права, *AIKMA* (англ. *International Association of Aircraft Manufacturers*) – Міжнародна асоціація конструкторів авіаційної промисловості, *EURACA* (англ. *European Air Carriers Assembly*) – Асамблея європейських перевізників, *AEROSAT* (англ. *Aeronautical Satellite Council*) – Рада з використання супутників для потреб авіації, *EUROCONTROL* (англ. *European Organization for the Safety of Air Navigation*) – Європейська організація із забезпечення безпеки авіації.

У складі новітніх запозичених аббревіатур функціонують такі: 1) складно-ініціальні: *LPT-port* (англ. *Line Printer Port*) – порт для лінії принтера; 2) звуково-складні: *CDAudio* (англ. *Compact Disk Audio*) – компакт-диск для прослуховування; 3) звуково-словесні та лексико-звукові: *ARCnet* (англ. *Attached Resource Computing Net*) – локальна обчислювальна мережа з приєднаними ресурсами; *NPCode* (англ. *Nonprint code*) – код на заборону друку.

Запозичення складноскорочених слів є об'єктивно-історичним процесом, який зумовлений постійними контактами України з іншими державами. Перенесені в українську мову аббревіатури різної семантики та структури поступово входять до активного вжитку. Нові аббревіатури вступають у системні зв'язки. Помітна тенденція до утворення їхніх варіантів, а саме – скорочених одиниць, які модифікують різні аспекти формального вираження, але мають однакове значення. Із часом лишається один із кількох варіантів аббревіатур, найбільш вдалий та вживаний. Високий ступінь освоєння таких слів сприяє розширенню їхньої сполучуваності та дериваційної потужності.

Важливим аспектом дослідження англійців є з'ясування особливостей їхніх змін під впливом мови-реципієнта. Використання англійських слів у сучасній українській мові не однакове, воно залежить від їхньої здатності асимілюватися в новітній лінгвістичній ситуації. Асиміляція англійців зазнає соціального впливу, оскільки засвоєнням іншомовної лексики різними соціальними групами носіїв мови не однакове. Еволюційне засвоєння англійців відбувається на фонетичному, графічному, граматичному та семантичному рівнях відповідно до правил української мови. Процес семантичного освоєння цих слів відбувається в таких напрямках:

1. Зміни семантичної структури, обсягу та характеру значень англійців під час входження до лексико-семантичної системи сучасної української мови та функціонування.
2. Перегрупування значень у семантичній структурі англійців, яке пов'язане з розвитком нового значення слова.
3. Пристосування англійців до лексико-семантичної системи української мови внаслідок їхньої взаємодії із близькими за значенням словами.

Певна частина англійців, що потрапили до української мови раніше, завдяки семантичній деривації розширила свій семантичний обсяг. Наприклад, іменник *графіті*, який потрапив до української мови з італійської за посередництва англійської мови, у якій функціонує зі значенням “малюнки або написи на стінах тощо в громадських місцях” (OALD, p. 674). “Словник іншомовних слів” за редакцією О. Мельничука в 1977 р. цю лексему зафіксував зі значенням “стародавні написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, пряслицях, стінах споруд тощо” (с. 184). Словник іншомовних слів за редакцією Л. Пустовіт подає таке значення лексеми *графіті*: “стародавні написи та малюнки на стінах

будівель, металевих виробках, посудинах тощо. Відомі давньогрецькі і римські графіті, а також графіті ранньослов'янського часу і Київської Русі, зокрема графіті софійські” (2000, с. 309). Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусла фіксує лексему *графіті* з поміткою *невідм., мн.* “стародавні написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, пряслицях, стінах тощо” (2009, с. 260). Новий словник іншомовних слів за редакцією Л. Шевченко засвідчує такі значення: 1) “стародавні написи побутового або магічного характеру, надряпані на стінах будівель, посудинах, предметах побутового призначення та ін.”; 2) “написи на стінах будівель, зроблені від руки” (2008, с. 170). Натомість у засобах масової комунікації останніх років усе частіше натрапляємо на дещо інше значення згаданой лексики – “зухвале і ексцентричне мистецтво вулиць, тісно пов’язане з хіп-хоп культурою і нескінченною кількістю стилів, предтечею яких були малюнки на стінах нью-йоркського метрополітена” (<http://do-yourself.eu/uk/pages/378253>), наприклад: *Приміром, було, що ми (друзинники) ніяк не могли вирахувати хуліганів, які малювали на стінах не завше пристойні графіті* (ІЗ, № 3, 19.01.2012, с. 17). Додаються нові значення слова, розвивається полісемія.

Натомість англійське слово *баєр* (англ. *buyer*) в українській мові зазнав звуження семантики. В англійській мові це слово має два значення: 1) “людина, яка купує щось дуже дороге”; 2) “людина, чия робота полягає у виборі товарів для великих магазинів” (OALD, р. 205 – 206), а в українській – функціонує з одним значенням – “фахівець із закупівель, який формує асортимент продукції для певної купівельної категорії і в певному ціновому діапазоні” (<http://posekretu.com.ua/116501-hto-takij-bajyer>), наприклад: *Основне заняття баєрів, особливо тих, які працюють у великих компаніях, закупівлі у певній товарній області* (<http://posekretu.com.ua/116501-hto-takij-bajyer>).

Новітнє запозичення *кейтеринг* (англ. *catering*) у мові-джерелі позначає “роботу з надання продуктів харчування та напоїв для зустрічей і світських заходів” (OALD, р. 233). В українській мові функціонує з двома значеннями. Перше значення було перейнято з англійської мови, бо потрапило до мови-реципієнта разом з назвою нового виду послуг у сфері харчування, наприклад: *Займаємось виїзним обслуговуванням, а саме: організацією фуршетів, банкетів та їх проведенням. Кейтеринг доступний кожному!* (<http://starofservice.com.ua/dir/kiiv/>). Друге значення цього слова розвинулося на українському мовному ґрунті – “новий напрямок ресторанного бізнесу та індустрії розваг”, пор.: *Деякі українські ресторатори жартують з приводу розвитку вітчизняного кейтерингу: всі вже легко і правильно вимовляють це слово, що є явним проявом того, що в Україні не тільки розібралися, що це таке, але й з’явився значний рух в розвитку кейтерингових послуг і почали по-справжньому боротися за клієнтів* (<http://ua.textreferat.com/referat-940-1.html>). Отже, новітнє запозичення *кейтеринг* в українській мові розширило свою семантику.

На початкових стадіях засвоєння англійців відчутний значний вплив англійської та української мовних систем на форму й семантику цих слів. Регулярні синтагматичні зв’язки англійця з корінними словами сприяють його семантичній означеності та самостійності, що виявляється в розвитку його внутрішньої та зовнішньої лексичної валентності, а саме здатності вступати в синтаксичні, лексичні, фразеологічні сполучення, здатності сполучатися з граматичними і словотворчими морфемами та підлягати процесу термінізації і детермінізації (Коробова, 2013, с. 111-112).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, зростання кількості англійців у сучасній українській мові зумовлене впливом глобалізаційних процесів та посиленням зацікавленості українців у вивченні англійської мови. Англійці широко використовують на позначення економічних, суспільно-політичних, культурно-побутових, наукових та соціально-психологічних понять. Новітня запозичена лексика з англійської мови освоєна не однорідно. Одні лексеми перебувають на етапі входження, інші – на етапі адаптації, ще інші зазнають вкорінення.

Лексико-семантичне освоєння англійзмів полягає в пристосуванні їх до лексико-семантичної системи української мови, а саме у встановленні ними семантичних та словотвірних відношень з питомими лексичними одиницями, у розширенні чи звуженні їхньої семантичної структури.

Виконане дослідження відкриває перспективи для поглибленого вивчення інших новітніх запозичень до української мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Василяйко, І. (2012). Англійські запозичення в сучасній українській термінології кіномистецтва. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Проблеми української термінології*, 733, 67-70.
- Вишнівський, Р. Й. (2015). До питання про доцільність вживання англійцизмів (на матеріалі сучасної української мови). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 1, 208-213.
- Дьолог, О.С. (2010). Англійцизми та особливості їх засвоєння в сучасній українській мові. *Функціональна лінгвістика: научний журнал*, 1 (1), 203-205.
- Зубарев, О. (2008). Статус англійських запозичень у лексичній системі української мови. *Волинська філологічна: текст і контекст*, 6, 434-441.
- Казарян, Г. Г. (2004). *Английские заимствования в современном русском языке (1990-2000 годы)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Ереван.
- Кислюк, Л. П. (2001). Нові англійські запозичення і термінологія. *Українська термінологія і сучасність (Збірник наукових праць)*, IV, 51-53.
- Козуб, Л. С. (2017). Особливості використання англійцизмів у сучасній українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 26 (2), 40-42.
- Коробова, І. О. (2013). Англійцизми в сучасній українській мові. *Актуальні питання філології (Збірник наукових праць)*, 5, 107-115.
- Коробова, І. О. (2018). *Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові*. (Дис. канд. філол. наук). Запоріжжя.
- Ляхова, О. В. (2012). *Динамічні процеси в лексико-семантичній системі сучасної української мови: розширення значення похідного слова*. (Дис. канд. філол. наук). Харків.
- Молоткіна, Ю. О. (2016). Мовні та позамовні причини проникнення англійцизмів у сучасну українську мову. *Соціум. Документ. Комунікація*, 2, 112-124.
- Молоткіна, Ю. О. (2017). Різні способи написання новітніх англійцизмів в українській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 7, 119-123.
- Нагорна, Ю. А. (2016). *Вплив англійцизмів та американізмів на сучасну українську мову*. Взято з <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/.../168>
- Селіванова, О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.
- Ситенко, О. О. (2010). Лексико-семантичні особливості англійських запозичень в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика" (Збірник наукових праць)*, XII, 166-171.
- Слобода, Н. В. (2014). Функціональні типи графічно неадаптованих англійцизмів у назвах і рекламі українських організацій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки*, 4, 87-94.
- Федорець, С. А. (2005). *Англійські запозичення в мові сучасної української реклами*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харків.
- Чернікова, Л. Ф., & Смілик, Т. І. (2008). Англійцизми в сучасній українській мові. *Філологічні науки*, 9, 132-257.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- Бусел, В.Т. (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн. та CD)*. Київ; Ірпінь: Перун.
- Гетьманець, М. Ф., & Михайлина, І. Л. (2009). *Сучасний словник літератури і журналістики*. Харків: Прапор.
- Нечволод, Л. І. (2011). *Сучасний словник іноземних слів*. Харків: Торсінг Плюс.
- Мельничук, О. С. (1977). *Словник іноземних слів*. Київ: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії.
- Пустовіт, Л. О. (2000). *Словник іноземних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень*. Київ: Довіра.
- Шевченко, Л. І. (2008). *Новий словник іноземних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень*. Київ: АРІЙ.
- Oxford *Advanced Learner's Dictionary of Current English* (2008). Edited by Joanna Turnbull. 7-th edition. Oxford: Oxford University Press.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Д – День (щоденна всеукраїнська газета)
- ЗМР – Збірник методичних рекомендацій з викриття злочинів у сфері економіки (документування та викриття злочинів у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій)
- ІЗ – Іменем закону (громадсько-правовий тижневик)
- М – Моменти (додаток до тижневика МВС України "Іменем Закону")
- П – Птаха (молодіжний журнал)
- УМ – Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета)

REFERENCES

- Vasyliiako, I. (2012). Anhlomovni zapozychennia v suchasni ukrainkii terminolohii kinomystetstva. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Problemy ukrainkoi terminolohii, 733, 67-70.
- Vyshnivskiy, R. Y. (2015). Do pytannia pro dotsilnist vzhyvannia anhlitsyzmiv (na materialii suchasnoi ukrainkoi movy). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 1, 208-213.
- Doloh, O. S. (2010). Anhlitsyzmy ta osoblyvosti yikh zasvoiennia v suchasni ukrainkii movi *Funktsionalnaia lynchvystyka: nauchnyi zhurnal*, 1 (1), 203-205.
- Zubarev, O. (2008). Status anhlitskykh zapozychen u leksychnii systemi ukrainkoi movy. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, 6, 434-441.
- Kazarian, H. H. (2004). *Anhlyiskye zaumstvovanyia v sovremennom russkom yazyke (1990-2000 hody)*. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Erevan.
- Kysliuk, L. P. (2001). Novi anhlitski zapozychennia i terminolohiia. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist (Zbirnyk naukovykh prats)*, IV, 51-53.
- Kozub, L. S. (2017). Osoblyvosti vykorystannia anhlitsyzmiv u suchasni ukrainkii movi. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 26 (2), 40-42.
- Korobova, I. O. (2013). Anhlitsy v suchasni ukrainkii movi. *Aktualni pytannia filolohii (Zbirnyk naukovykh prats)*, 5, 107-115.
- Korobova, I. O. (2018). Semantychne ta slovotvirne osvoinnna novitnikh zapozychen v ukrainkii movi. (Dys. kand. fylol. nauk). Zaporizhzhia.
- Liakhova, O. V. (2012). Dynamichni protsesy v leksyko-semantychnii systemi suchasnoi ukrainkoi movy: rozshyrennia znachennia pokhidnoho slova. (Dys. kand. fylol. nauk). Kharkiv.
- Molotkina, Yu. O. (2016). Movni ta pozamovni prychny pronyknennia anhlitsyzmiv u suchasnu ukrainku movu. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, 2, 112-124.

- Molotkina, Yu. O. (2017). Rizni sposoby napysannia novitnikh anhlitsyzmiv v ukrainskii movi. Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria: Filolohichni nauky (movoznavstvo), 7, 119-123.
- Nahorna, Yu. A. (2016). Vplyv anhlitsyzmiv ta amerykanizmiv na suchasnu ukrainsku movu. Vziato z <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/.../168>
- Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K.
- Sytenko, O. O. (2010). Leksyko-semantychni osoblyvosti anhliiskyykh zapozychen v suchasni ukrainskii literaturnii movi. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seria "Linhvistyka" (Zbirnyk naukovykh prats), KhII, 166-171.
- Sloboda, N. V. (2014). Funktsionalni typy hrafichno neadaptovanykh anhlitsyzmiv u nazvakh i reklamakh ukrainskykh orhanizatsii. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Filolohichni nauky, 4, 87-94.
- Fedorets, S. A. (2005). Anhliiski zapozychennia v movi suchasnoi ukrainskoi reklamy. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kharkiv.
- Chernikova, L. F., & Smilyk, T. I. (2008). Anhlitsyzy v suchasni ukrainskii movi. Fylolohycheskye nauky, 9, 132-257.

*Дата надходження до редакції 20.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 81'374=00:811.161.2'25](045)

**ВТОРИННІСТЬ І ПЛАГІАТ ЯК ПЕРЕДУМОВИ НИЗЬКОЇ ЯКОСТІ
ІНШОМОВНО-УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКІВ
(на матеріалі англійсько-, французько- та італійсько-українських видань)**

ПРИЙМАК Д. М.

аспірант

Київський національний лінгвістичний університет

audapro@ukr.net

У статті розглянуто найбільші англійсько-, французько- та італійсько-українські словники, проаналізовано походження представленого в них перекладного матеріалу. Виявлено, що такі лексикографічні видання ґрунтуються на копіюванні відповідних російських словників, часто з використанням засобів автоматичного перекладу. Показано типові приклади плагіату в українських словниках.

На базі виявлених фактів обґрунтовано причинно-наслідкові зв'язки, що призводять до низької якості сучасних іншомовно-українських словників. Продемонстровано їхні системні вади: хибний термінологічний переклад, використання непитомих лексико-граматичних конструкцій, скалькованих з російської мови, ігнорування правописних норм. Досліджено фактичний вплив низької якості словників на роботу фахівців і широкого загалу. Порушено проблему недотримання укладачами засад академічної доброчесності.

Ключові слова: іншомовно-українські словники, двомовні словники, вторинність, плагіат, термінологічний переклад, лексикографія.

**LACK OF ORIGINALITY AND PLAGIARISM AS PRECONDITIONS OF
UKRAINIAN BILINGUAL DICTIONARIES' INFERIOR QUALITY
(A Study of English-, French-, and Italian-Ukrainian Dictionaries)**

PRYIMAK Dmytro Mykhailovych

PhD Student

Kyiv National Linguistic University

audapro@ukr.net

Introduction. The use of high-quality general and specialised dictionaries is indispensable for professional translators and other users to work effectively with foreign languages. A lack of such dictionaries affects the opportunities of cross-cultural communication and is an evidence of an inferior condition of national lexicography. The issues of the quality of Ukrainian bilingual dictionaries have been paid minor attention in scientific research. While they are used widely, no analysis has been carried out to justify whether such dictionaries are appropriate in terms of quality.

The **purpose** of the article is to analyse the lack of originality and use of plagiarism in English-, French-, and Italian-Ukrainian dictionaries, emphasising how these factors precondition the dictionaries' inferior quality.

Methods. Secondary research was used for collecting necessary data. Comparative analysis allowed revealing the original sources from which Ukrainian dictionaries copy information. Translation analysis was performed to illustrate the dictionaries' inferior quality. Deductive thinking was used to investigate the implications for translators and the public.

Results. The findings of the research testify that all major English-, French-, and Italian-Ukrainian dictionaries are based on the use of plagiarism and direct copying of information from Russian dictionaries. The authors resort to Russian-Ukrainian translation, often with the use of automated translation software, to present the results as authentic Ukrainian bilingual dictionaries. These academically dishonest practices result in the dictionaries' systemically inferior quality: incorrect terminological translations, domination of Russian calques, and

violation of orthographic standards. Both professional translators and the public are thus deprived of any opportunity to use high-quality and genuine Ukrainian bilingual dictionaries.

Conclusion. The most widely used English-, French-, and Italian-Ukrainian dictionaries are rooted in copying from Russian dictionaries, which is the main factor preconditioning their inferior quality. This approach testifies the poor condition of Ukrainian lexicography today and illustrates the relevance of the issue.

Keywords: Ukrainian bilingual dictionaries, originality, plagiarism, terminological translation, lexicography.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Становлення української лексикографії на сучасному етапі перебуває під впливом тенденцій глобалізації та стрімкого розвитку технологій. Це зумовлює потребу у високоякісних перекладних словниках. Наявність таких дво- та багатомовних словникових видань визначає ефективність міжнародної комунікації та прямо впливає на компетенції українських перекладачів. У разі браку відповідних джерел загального чи спеціального спрямування утворюється інформаційний вакуум, що істотно ускладнює опрацювання інформації іноземними мовами. Як буде продемонстровано далі в цій статті, сучасні англійсько-, французько- та італійсько-українські словники, а також видання в інших мовних парах нерідко пропонують хибний матеріал унаслідок цілковитого копіювання з російських джерел та низькоякісного перекладу через третю мову – російську. Отже, факти несумлінного словникарства потребують ґрунтовного вивчення.

Актуальність дослідження полягає в необхідності доведення незадовільної якості найпопулярніших українських перекладних словників задля застереження фахівців і широкого загалу користувачів від послуговування неякісними лексикографічними працями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натепер будь-який аналіз зазначеної проблеми в українській мовознавчій літературі відсутній. Виявлення вад українського словникарства має лише спорадичний характер; натомість автори здебільшого наголошують позитивні аспекти розвитку лексикографічної науки. Так, Н. Г. Гордієнко (2011, с. 67-69) відзначає розширення географії українських словникових видань від 1990-х років, актуалізування та популяризування науково-практичної діяльності в цій галузі, а також збільшення напрацювань лексикографів на вузькоспеціальних напрямках. Л. О. Симоненко (2014, с. 30) зазначає, що термінологічне словникарство в незалежній Україні “успадкувало від своїх попередників багаті національні термінографічні традиції, примножило їх сучасною новітньою технологією”, а також позитивно оцінює істотне зростання кількості опублікованих на поточному етапі словникових видань. Ідентичні досягнення констатує у своїй статті й К. Т. Селівестрова (2013, с. 26), визначаючи період 1990-х років як “словниковий бум”.

В усіх згаданих працях і в дослідженнях інших науковців якісний складник іншомовно-українських словників (крім російсько-українських або українсько-російських) фактично не має належної уваги. Імовірно, саме через відсутність такого аналізу користувачі й надалі послуговуються словниками, що містять значні вади й неточності.

Мета статті – дослідити аспект вторинності та плагіату в англійсько-, французько- та італійсько-українських словниках і виявити вплив цих чинників на якість аналізованих видань. **Завдання статті:** проаналізувати англійсько-, французько- та італійсько-українські словники щодо можливого копіювання інформації з російських джерел; виявити якісні вади словників у наведених мовних парах і простежити зв'язок таких недоліків з використанням плагіату російських джерел; окреслити фактичні наслідки доведених фактів для українського користувача; схарактеризувати можливі шляхи покращення ситуації.

Методологія. До детального розгляду взято найбільші загальні (щонайменше 100 тис. перекладних одиниць) та спеціальні (щонайменше 20 тис. перекладних одиниць) англійсько-, французько- та італійсько-українські словники, видані в Україні. Загалом досліджено 13 словникових видань, перелік яких наведено в таблиці 1 нижче. Шляхом порівняльного

аналізу виявлено оригінальні російські джерела, з яких інформацію скопійовано через переклад українською мовою російськомовної частини відповідних видань.

Таблиця 1

**Перелік англійсько-, французько- та італійсько-українських словників,
укладених на базі прямого перекладу російськомовної частини
російських двомовних видань**

	Англійсько-українські словники	Російське джерело
1	Бусел, В. Т. (ред.). (2012а). <i>Англійсько-український словник. Українсько-англійський словник: 250 000 + 250 000 : два в одному томі : 500 000 од. пер.</i> Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.	Медникова, Э. М. и Апресян, Ю. Д. (ред.). (1993). <i>Новый большой англо-русский словарь: в 3 т.</i> (Т. 1). Около 250 000 слов. Москва: Русский язык.
2	Балла, М. І. (1996). <i>Англійсько-український словник: Близько 120 000 слів</i> (Т. 1). Київ: Освіта.	Гальперин И. Р. (ред.). (1972). <i>Большой англо-русский словарь: в 2 т.</i> (Т. 1). Москва: Советская энциклопедия.
3	Гороть, Є. І., Коцюк, Л. М., Малімон, Л. К. й Павлюк, А. Б. (за заг. кер. Є. І. Гороть). (2006). <i>Англо-український словник</i> . Вінниця: Нова Книга.	Гальперин И. Р. (ред.). (1972). <i>Большой англо-русский словарь: в 2 т.</i> (Т. 1). Москва: Советская энциклопедия.
4	Загнітко, А. П. й Данилюк, І. Г. (2012). <i>Великий сучасний англо-український, українсько-англійський словник</i> . Донецьк: ТОВ “ВКФ “БАО”.	Мюллер, В. К. (1995). <i>Англо-русский словарь</i> (24-е изд.). Москва: Русский язык; Электронная версия “Палек”.
5	Шевченко, Л. І. й Муравйов, В. І. (ред.). (2010). <i>Англійсько-український, українсько-англійський юридичний словник: близько 70 000 термінів</i> . Київ: Арія.	Андреанов, С. Н., Берсон, А. С. и Никифоров, А. С. (2003). <i>Англо-русский юридический словарь: около 50 тыс. терминов</i> . Москва: РУССО; Электронная версия “LingvoLive”.
6	Гільченко, Р. О. (2009). <i>Англійсько-український словник авіаційних термінів</i> . Київ: НАУ.	Марасанов, В. П. (1996). <i>Англо-русский словарь по гражданской авиации</i> (2-е изд.). Москва: Скорпион-Россия. Баринин, С. М., Борковский, А. Б., Владимиров, В. А., Воропаев, Н. Д., Гельман, Я. Л., Гольдберг, А. С. ... Чубуков, А. С. (1991). <i>Большой англо-русский политехнический словарь: в 2 т.</i> (Т. 1). Москва: Русский язык. Новиков, В. Д. (ред.). (2000). <i>Русско-английский физический словарь. Ок. 75 000 терминов</i> . Москва: РУССО.
7	Орлова, Н. В. (2010). <i>Англо-український та українсько-англійський словник педагогічних та психологічних термінів і понять: Навчальний посібник для студентів і викладачів вищих навчальних закладів. Близько 40 000 слів та словосполучень</i> . Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького.	Никошкова, Е. В. (2003). <i>Англо-русский словарь по психологии</i> (3-е изд.). Москва: РУССО; Электронная версия “LingvoLive”.

8	Мейнарович, С. В. й Кратко, М. І. (2010). <i>Англійсько-український словник з математики та кібернетики: біля 50 000</i> . Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.	Масловский, Е. К. (2008). <i>Англо-русский словарь по вычислительной технике и программированию (The English-Russian Dictionary of Computer Science): около 55 тыс. статей</i> (8-е изд.). Электронная версия “Lingvo”. Масловский, Е. К. (2008). <i>Англо-русский научно-технический словарь (The English-Russian Scientific Dictionary): около 140 тыс. статей</i> . Электронная версия “Lingvo”.
9	Варцаб’юк, А. Р. і Когут, І. Т. (за заг. ред. А. Р. Варцаб’юка) <i>Англійсько-український словник з мікроелектроніки та мікросистемної техніки</i> . Івано-Франківськ.	Онлайн-словарь “Мультитран”.
Французько-українські словники		Російське джерело
10	Бусел, В. Т. (ред.). (2012b). <i>Французько-український словник. Українсько-французький словник: 220 000 + 210 000: два в одному томі: 430 000 од. пер.</i> Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.	Гак, В. Г. и Ганшина, К. А. (2003). <i>Новый французско-русский словарь</i> . Москва: Русский язык – Медиа.
11	Ківалов, С. В. й Петлюченко, Н. В. (ред.). (2016). <i>Французько-український словник юридичних термінів</i> . Одеса: Національний університет “Одеська юридична академія”.	Мачковский, Г. И. (2009). <i>Французско-русский юридический словарь. Ок. 35 000 терминов</i> . Москва: ABBYY Press.
12	Яремійчук, Р. С., Копей, Б. В., Клюфінська, І. М. і Стефурак, Р. І. (2017). <i>Українсько-французький словник з нафтогазової справи (Серія “Нафтогазове обладнання”, т. 6)</i> . Івано-Франківськ: ІФНТУНГ.	Онлайн-словарь “Мультитран”.
Італійсько-українські словники		Російське джерело
13	Бусел, В. Т. (ред.). (2013). <i>Італійсько-український словник. Українсько-італійський словник: 230 000 + 210 000: два в одному томі: 440 000 од. пер.</i> Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.	Зорько, Г. Ф. (2004). <i>Новый большой итальянско-русский словарь</i> . Москва: Русский язык – Медиа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до обґрунтування результатів дослідження, доцільно навести зведені таблиці, які наочно засвідчують використання плагіату¹ в українських перекладних словниках. У таблицях 2–14 нижче в лівому стовпчику показано оригінальний матеріал російських словникових видань, у правому стовпчику – статті в українських двомовних словниках. Світло-сірим кольором і закресленим шрифтом у лівому стовпчику виділено відповідний матеріал російських словників, який фактично викинуто (не використано) під час створення українських видань. Назва кожної з таблиць 2–14 відповідає конкретному аналізованому українському перекладному словнику.

¹ У цій статті автор використовує термін “плагіат” на ґрунті припущення щодо відсутності у видавців українських словників відповідних угод з авторами та (або) видавцями англійсько-, французько- та італійсько-російських словників щодо дозволу на переклад таких словників, як того вимагає чинне на час написання статті законодавство України про авторське право й суміжні права. Крім того, у цій статті автор уживає поняття “плагіат” у його європейському, ширшому, ніж визначено в чинному українському законодавстві, змісті; з-поміж іншого, як “плагіат” для мети написання цієї автор інтерпретує копіювання російських словникових видань з подальшим перекладом російськомовної частини відповідних англійсько-, французько- та італійсько-російських словників.

Таблиця 2

Англійсько-український словник видавництва “Перун” за ред. В. Т. Бусла

<p>Медникова, Э. М. и Апресян, Ю. Д. (ред.). (1993). <i>Новый большой англо-русский словарь: в 3 т.</i> (Т. 1). Около 250 000 слов. Москва: Русский язык.</p>	<p>Бусел, В. Т. (ред.). (2012а). <i>Англійсько-український словник. Українсько-англійський словник: 250 000 + 250 000: два в одному томі: 500 000 од. пер.</i> Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.</p>
<p>с. 620–621: drift I [drift] <i>n</i> 1. медленне теченіє; медленне перемещеніє; <i>the — of labour into the city образн. приток рабочей силы в город; the — from the land образн. отток людей из деревни /из сельской местности/; to be on the — а) дрейфовать; б) плыть по течению</i> 2. мор. дрейф 3. ав. 1) девиация, снос 2) скорость сноса 3) угол сноса 4. воен. 1) деривация 2) движение облака дыма или отравляющего вещества 5. радио уход частоты 6. 1) направление (развития); тенденция; <i>— of affairs ход дел; направление развития событий</i> 2) лингв. тенденция развития языковой структуры; направление языкового развития 7. (подспудный) смысл; (скрытая) цель; стремление; <i>the — of a speech скрытый смысл речи; I don't catch /get, see, understand/ your — я не понимаю, куда вы клоните / к чему вы ведёте/; what's the — of all this? к чему бы это?; что бы это могло значить?</i> 8. пассивность; бездействие; <i>policy of — политика бездействия</i> 9. перегон (скота) 10. эвакуация раненых (<i>в тыл</i>) 11. (быстро проносящийся) ливень; снег, гонимый ветром <i>и т. п.</i> 12. 1) сугроб (снега); нанос (песка); куча (листьев <i>и т. п.</i>), нанесённая или наметённая ветром; лёд, вынесенный морем на берег 2) геол. моренный материал, делювий; ледниковый нанос 13. 1) молевой лесосплав 2) плывущее бревно 14. дрейфтерная или плавная сеть 15. южно-афр. брод 16. горн. горизонтальная выработка; <i>exploratory — разведочная горизонтальная выработка; main — главный штрек; главная выработка</i> 17. тех. упругое последствие 18. тех. пробойник</p> <p>drift II [drift] <i>v</i> 1. 1) относить или гнать (<i>ветром, течением</i>); сносить; <i>to — logs down the stream сплавлять лог</i> 2) относиться, перемещаться (<i>по ветру, течению</i>); дрейфовать; <i>to — ashore приблизиться к берегу; to — down the stream относиться вниз течением; to — with the current плыть по течению; сплавляться (о лесе и т. п.); the clouds are — ing across the sky облака плывут по небу</i> 3) изменять состояние; <i>I was slowly drifting into sleep я медленно погружался в сон; the conversation — ed from one subject to another разговор переходил с одной темы на другую</i> 4) радио уходить (о частоте) 2. плыть по течению; бездействовать; полагаться на волю случая; <i>to — through life жить бездумно; to — into war втягиваться /вплывать/ в войну; to — through life</i></p>	<p>с. 249: drift¹ [drift] <i>n</i> 1. повільний рух; повільне переміщення 2. мор. дрейф 3. ав. девіація, знесення; швидкість знесення; кут знесення 4. військ. деривація; рух хмари диму або отруйної речовини 5. рад. відхідти 6. напрямок (розвитку); тенденція; <i>лінгв.</i> тенденція розвитку мовної структури; напрямок мовного розвитку 7. (прихований) зміст; (прихована) мета; прагнення 8. пасивність; бездіяльність 9. перегін (<i>худоби</i>) 10. евакуація поранених (<i>у тил</i>) 11. злива (<i>що швидко минає</i>); сніг, що женеться вітром 12. замет (<i>снігу</i>); нанос (<i>піску</i>); купа (<i>листя</i>), нанесена або наметена вітром; лід, винесений морем на берег; <i>геол.</i> моренний матеріал, делювій; льодовиковий нанос 13. лісосплав розсипом; пливуча колода 14. дрейфтерна або плавна сітка (тенета) 15. діал. брід 16. гірн. горизонтальна виробка 17. тех. пружна післядія 18. тех. пробійник</p> <p>drift² [drift] <i>v</i> 1. відносити або гнати (<i>вітром, течією</i>); зносити; відноситися, переміщатися (<i>вітром, течією</i>); дрейфувати; змінювати стан; рад. відходити (<i>проти</i>) 2. плисти за течією; не діяти; покладатися на волю випадку 3. наспати (<i>кучугури</i>); наносити, заносити (<i>снігом</i>); виростати (<i>про кучугури, наноси</i>) 4. спец. сплавляти (ліс) розсипом 5. пробивати, розширювати або збільшувати отвір 6. гірн. проводити горизонтальну виробку</p>

<p>жить бездумно; to — into pessimism становиться все более пессимистичным; впадать в меланхолию; let things — пусть все идет как шло; ~ покоримся судьбе; things are allowed to — ~ все отдалось на волю судьбы, никто не хочет менять (естественный) ход вещей 3. 1) насыпать (<i>сугробы</i>); наносить, заносить (<i>снегом и т. п.</i>); the snow had — everywhere все занесло снегом 2) вырастать (<i>о сугробах, наносах и т. п.</i>) 4. спец. сплавлять (<i>лес</i>) μόлем 5. пробивать, расширять или увеличивать отверстие 6. горн. проводить горизонтальную выработку</p>	
--	--

Таблиця 3

Англійсько-український словник М. І. Балли

<p>Гальперин И. Р. (ред.). (1972). <i>Большой англо-русский словарь: в 2 т.</i> (Т. 1). Москва: Советская энциклопедия.</p>	<p>Балла, М. І. (1996). <i>Англійсько-український словник: Близько 120 000 слів</i> (Т. 1). Київ: Освіта.</p>
<p>с. 43: accident ['æksɪd(ə)nt] <i>n</i> 1. случай, случайность; риге — чистая случайность; by ~ случайно, нечаянно; 2. нещасний случай; катастрофа; аварія; to have /to meet with/ an ~ попать в катастрофу, потерпеть аварію /крушение/; without ~ благополучно; railway [motor] ~ железнодорожная [автомобильная] катастрофа; fatal ~ нещасний случай со смертельным исходом; industrial ~ нещасний случай на производстве; 3. лог. случайное свойство; побочное обстоятельство; 4. геогр. складка, неровность местности рельефа; — boat мор. спасательная шлюпка; ~ frequency rate <i>амер.</i> коэффициент промышленного травматизма; — hospital травматологическая больница; ~ insurance страхование от несчастных случаев; ~ prevention а) техника безопасности; б) предупреждение несчастных случаев; ◇ ~s will happen in the best regulated families всякое бывает; ≈ скандал в благородном семействе.</p>	<p>с. 26: accident ['æksɪdənt] <i>n</i> 1) випадок; випадковість; несподіванка; by ~ випадково, ненароком; 2) нещасний випадок, аварія, катастрофа; to meet with (to have) an ~ зазнати аварію, потрапити в аварію; railway (motor) ~ залізнична (автомобільна) аварія; industrial ~ нещасний випадок на підприємстві; fatal ~ нещасний (смертельный) випадок; 3) лог. побічна обставина; 4) геогр. нерівність поверхні, складка; □ ~ ~ insurance страхування від нещасних випадків; ~ prevention техніка безпеки; запобігання нещасним випадкам; ~ gate <i>амер.</i> коефіцієнт промислового травматизму; ~s will happen in the best regulated families <i>присл.</i> у сім'ї не без віродка.</p>
<p>с. 535: fold¹ I [fould] <i>n</i> 1. овчарня; загон для овец; 2. отара овец; 3. церк. паства; ◇ to return to the — а) вернуться в отчий дом; б) вернуться в лоно церкви; to bring back the stray sheep to the — а) <i>библ.</i> вернуть заблудшую овцу в овчарню; б) наставить на путь истинный. fold¹ II [fould] <i>v</i> 1. загонять (<i>овец</i>); помещать (<i>овец</i>) в загон. fold² I [fould] <i>n</i> 1. складка, сгиб; ~s of fat жировые складки (<i>на шее и т. п.</i>); to carry smth. in a — of one's robe прятать что л. в складках одежды; curtain that falls in perfect ~s занавес, падающий ровными складками; 2. сгибание; 3. кольцо (<i>змеи</i>); 4. спец. фальц; 5. геол. флексура, складка; 6. створ (<i>двери</i>). fold² II [fould] <i>v</i> 1. 1) складывать, сгибать; загибать; to — a letter [a newspaper] сложить письмо [газету]; to — clothes складывать одежду; to — down</p>	<p>с. 434: fold [fould] 1. <i>n</i> 1) кошара, загорода для овец; 2) отара овец; 3) церк. паства; 4) складка, згин; 5) згинання; 6) кільце (<i>змі</i>); 7) фальц; 8) геол. флексура; 9) стулка (<i>дверей</i>); двері; 10) застібка; крючок; гаплік; 2. <i>v</i> 1) заганыти (<i>овець</i>); 2) складати; згортати; згинати; 3) складатися; 4) загортати(ся); закутувати(ся); 5) обіймати; схрещувати (<i>руки</i>); to ~ smb. to one's breast пригорнути когось до своїх грудей; 6) фальцювати; 7) текст. дублювати; 8) розм. згорнути, закрити (<i>підприємство</i>); ~ up an umbrella скласти парасольку.</p>

Приймак Д. М. Вторинність і плагіат як передумови низької якості іншомовно-українських словників
(на матеріалі англійсько-, французько- та італійсько-українських видань)

<p>the corner of a page загну́ть уго́л стра́ниці; to ~ one's arms скрестити́ ру́ки на груди́; a bird ~s its wings пти́ца скла́дываєт кри́льця; 2) скла́дываться; the bed ~s into a recess in the wall крoва́ть убира́ється в ни́щу на стeні; 2. 1) завéртывать; to ~ one's cloak about one заку́таться в пла́щ; to ~ smth. in paper заворóачивать что л. в бума́гу; 2) оку́тывать; hills ~ed in mist го́ры, оку́танные тумáном; 3. обнимáть; to ~ smb. in one's arms сжимáть когo л. в объ́ятиях; to ~ smb. to one's breast прижа́ть когo л. к груди́; 4. спец. фальцевáть; 5. текст. дубли́ровать; 6. разг. 1) прикрýть, сверну́ть (<i>предприятие и т. п.</i>); after a few months he decided to ~ the magazine чeрeз нeско́лько мeсяцeв он рeшил прикрýть журнáл; 2) закрýтиться; прогорéть (<i>тж. ~ up</i>); the play ~ed twice coшлá co eнeны; □ ~ up 1) склáдыва́ть; свéртывать; to ~ up an umbrella закрýывáть зóнтик; 2) склáдываться; seat that ~s up склáдной сту́л; 3) = 6, 2); the company ~ed up last year because of lack of funds éта фiрмa закрýилась в прoшлoм гoдy из зa недoстáтка eредeств; ◇ to ~ one's hands сло́жить ру́ки, бeздeйствoвать.</p>	
---	--

Таблиця 4

Англійсько-український словник Є. І. Гороть, Л. М. Косюк, Л. К. Малімон,
А. Б. Павлюк (за заг. кер. Є. І. Гороть)

<p>Гальперин И. Р. (ред.). (1972). <i>Большой англо-русский словарь: в 2 т.</i> (Т. 1). Москва: Советская энциклопедия.</p>	<p>Гороть, Є. І., Коцюк, Л. М., Малімон, Л. К. й Павлюк, А. Б. (за заг. кер. Є. І. Гороть). (2006). <i>Англо-український словник</i>. Вінниця: Нова Книга.</p>
<p>с. 153: benefit I ['benifit] <i>n</i> 1. 1) преимущество, привилегия; 2) польза, благо; for the ~ of smb. на благо /в пользу/ когo л.; for your special ~ (только) ради вас; to be for the ~ of one's health быть полезным для здоровья; to give smb. the ~ of one's experience [knowledge] поделиться с кем-л. своим опытом [знаниями]; he gave us the ~ of his advice он помог нам советом; the book wasn't of much ~ to me книга не принесла мне особенной пользы; 3) прибыль, выгода (<i>особ. денежная</i>); to get /to derive/ ~ from smth. извлекать пользу /выгоду/ из чего-л.; 2. благодeяние, милость, доброе дело; to confer ~s on /upon/ smb. осылать когo л. милостями; 3. пенсия, пособие (<i>страховое, по безработице, по болезни и т. п.</i>); 4. юр. неподсудность; В. of Clergy <i>неподсудность духовенства епископскому суду</i>; 5. <i>театр.</i> бенефис (<i>тж. ~ night</i>); 6. <i>церк. уст.</i> приход; 7. <i>уст.</i> выигрыш (<i>в лотерее</i>); выигрышный билет; ~ concert [performance] благотворительный концерт [ее представление].</p>	<p>с. 154: benefit ['benifit] <i>n</i> 1. користь, вигода, прибуток; for the ~ of заради; for your special ~ спеціально заради вас; to derive/to get/to reap (a) ~ from одержувати вигоду/користь з чогось; to be for the ~ of one's health бути корисним для здоров'я; to give smb the ~ of one's experience ділитися своїм досвідом; 2. перевага; привілей; пільга; fringe ~s додаткові пільги (<i>пенсії тощо</i>); 3. благодійність; добротинність; благодіяння; милість; a ~ concert благодійний концерт; 4. пенсія; допомога (<i>страхова, по хворобі тощо</i>); 5. юр. невідступність; the ~ of the doubt юр. виправдання за відсутністю доказів; 6. <i>театр.</i> бенефис; 7. <i>церк.</i> парафія; 8. вигрaш (<i>у лотереї</i>).</p>
<p>benefit II ['benifit] <i>v</i> 1. 1) приносить пользу, помогать; оказывать благотворное (воз)действие; the sea air will ~ you морської вoздyх бyде вам</p>	<p>benefit ['benifit] <i>v</i> 1. давати користь; допомагати; справляти благотворний вплив; the sea air will ~ you морське повітря буде вам на користь; the medicine</p>

полéзен; 2) приносить вiгоду, прибуль; 2. 1) получáть пользу, пóмощь; he ~ed by the medicine лекáрство помогло́ ему́; 2) извлека́ть вiгоду.	~ed him ліки допомогли йому́; 2. давати прибуток, (вигоду); 3. одержувати користь (допомогу); здобувати вiгоду.
---	---

Таблиця 5

Англійсько-український словник А. П. Загнітка, І. Г. Данилюка

Мюллер, В. К. (1995). <i>Англо-русский словарь</i> (24-е изд.). Москва: Русский язык; Электронная версия "Палек".	Загнітко, А. П. й Данилюк, І. Г. (2012). <i>Великий сучасний англо-український, українсько-англійський словник</i> . Донецьк: ТОВ "ВКФ "БАО".
с. 728: foil I 1. noun 1) фольга, станиоль 2) <i>archit.</i> орнамент в виде листьев (<i>в готическом стиле</i>) 3) контраст; фон to serve as a foil to <i>служит контрастом, подчеркивать что-л.</i> 2. <i>v. rare</i> <i>служит контрастом, подчеркивать что-л.</i> II 1. noun след зверя 2. <i>v. 1</i>) сбивать (<i>собаку</i>) со следа 2) ставить в тупик; расстраивать <i>что-л. планы; срывать что-л.</i> 3) <i>obs.</i> отразить нападение, одолеть <i>Syn: see thwart</i> III noun папира foist v. всунуть, всучить (<i>off</i>) <i>The salesman foisted the faulty machine (off) on the lady.</i> <...> fold I 1. noun 1) складка, сгиб <i>a dress hanging in loose folds</i> <i>платье, падающее свободными складками</i> 2) впадина, падь; извилины ущелья, каньона 3) створ (двери) 4) <i>tech.</i> фальц 5) <i>geol.</i> флексура, складка 6) кольцо (змеи) 2. <i>v. 1</i>) складывать (ткань и т. п.) вдвое, вчетверо и т. п.; сгибать, погибать, перегибать to fold one's arms <i>скреестить руки на груди</i> to fold one's hands <i>еложить руки; fig. бездействовать</i> 2) завертывать (<i>in</i>) 3) обнимать, обхватывать to fold smb. to one's breast <i>прижать (кого-л.) к груди</i> 4) окутывать <i>hills folded in mist</i> <i>горы, окутанные туманом</i> 5) <i>тур.</i> фальцевать 6) <i>text.</i> дублировать 7) <i>cul.</i> сбивать, вымешивать (<i>негустое тесто и т. п.</i>) — <i>fold back—fold up</i> <i>Syn: crease, line, pleat, wrinkle</i> <i>Ant: smooth, straighten, unfold</i> II 1. noun 1) загон (<i>для овец</i>), овчарня; кошара 2) <i>eccl.</i> паства to return to the fold а) вернуться в отчий дом; б) вернуться в лоно единомышленников 2. <i>v.</i> загонять (овец) fold back отвернуть <i>to fold back the bedclothes</i> <i>свернуть постель</i> fold up а) свертывать, завертывать <i>I like to fold presents up in pretty paper</i> б) <i>coll.</i> свернуться <i>the business finally folded up last week</i> <i>предприятие, в конце концов, на прошлой неделе прекратило существование</i> в) <i>скорчиться</i> (<i>от боли, смеха</i>) <i>Mary folded up when Jim walked in wearing his funny clothes. The fighter folded up at the sudden heavy blow.</i> folder noun 1) папка, скоросшиватель 2) несшитая брошюрка 3) книжечка (<i>рекламная; расписание поездов или самолетов</i>) 4) <i>amer.</i> книжечка с картонными спичками 5) <i>тур.</i> фальцевальная машина 6) фальцовщик 7) <i>pl.</i>	с. 218: foil I [fɔɪl] 1. <i>n</i> 1) фольга́, станио́ль; 2) <i>архт.</i> орна́мент у ви́гляді лі́стя (<i>у готичному стилі</i>); 3) контра́ст; тло; 2. <i>v. рідк.</i> <i>служити контра́стом, підкреслювати (що-н.)</i> foil II [fɔɪl] 1. <i>n</i> слі́д зві́ра; 2. <i>v</i> 1) збивáти (<i>собаку</i>) зі слі́ду; 2) ста́вити в безві́хідь; зривáти (<i>що-н.</i>); 3) <i>заст.</i> відбі́ти на́пад, здо́лати foil III [fɔɪl] <i>n</i> рапі́ра foist [fɔɪst] <i>v</i> всу́нути, нав'язáти (<i>off</i>) fold I [fəʊld] 1. <i>n</i> 1) склáдка; згин; 2) запáдина; звивини, ущéлини каньйо́ну; 3) сту́лка (<i>дверей</i>); 4) <i>тех.</i> фальц; 5) <i>геол.</i> флексу́ра, склáдка; 6) кильце́ (<i>змій</i>); 2. <i>v</i> 1) склáдати (<i>тканину тощо</i>) удвічі, вчéтверо (<i>in</i>); 3) обійма́ти, обхо́плювати; 4) огорта́ти (<i>in</i>); 5) <i>друж.</i> фальцо́вати; 6) <i>текст.</i> дублюва́ти; 7) <i>кул.</i> збивáти, вимі́шувати (<i>негусте тісто тощо</i>); ~ back відверну́ти; ~ up а) згорта́ти, загорта́ти; б) <i>розм.</i> згорну́тися fold II [fəʊld] 1. <i>n</i> 1) загі́н (<i>для овець</i>), коша́ра; 2) <i>церк.</i> па́ства; 2. <i>v</i> заганя́ти (<i>овець</i>) folder ['fəʊldə] <i>n</i> 1) па́пка, швидкозшивáч; 2) незши́та брошу́ра; 3) кни́жечка (<i>реклама; розклад потягів або літаків</i>); 4) <i>amer.</i> кни́жечка з карто́нними сірника́ми; 5) <i>друж.</i> фальцо́вальна маши́на; 6) фальцо́вальник; 7) <i>pl</i> склáдaні окуля́ри, склáдaний біно́кль <i>тощо</i>

складные очки, складной бинокль и т. п.	
---	--

Таблиця 6

Англійсько-український, українсько-англійський словник юридичних термінів
за ред. Л. І. Шевченко, В. І. Муравйова

Андреанов, С. Н., Берсон, А. С. и Никифоров, А. С. (2003). <i>Англо-русский юридический словарь: около 50 тыс. терминов</i> . Москва: РУССО; Электронная версия "LingvoLive".	Шевченко, Л. І. й Муравйов, В. І. (ред.). (2010). <i>Англійсько-український, українсько-англійський юридичний словник: близько 70 000 термінів</i> . Київ: Арії.
<p>examination 1. опрос; допрос (<i>в суде</i>); следствие; расследование (<i>судебное</i>); предварительное расследование дела магистратом 2. рассмотрение 3. освидетельствование; исследование (<i>медицинское</i>); осмотр; экспертиза 4. досмотр; проверка ◊ ~ by witness осмотр свидетелем (<i>вещественных доказательств, лиц, предъявленных для опознания и т. п.</i>); ~ de bene esse предварительно-условный опрос свидетеля; ~ for nonobviousness экспертиза (изобретения) на неочевидность; ~ for subject-matter экспертиза на патентоспособность; экспертиза на уровень творчества; ~ in chief первоначальный опрос свидетеля выставившей стороной; ~ upon oath допрос под присягой</p> <p>— of prospective juror предварительная проверка стороной допустимости лица в суд в качестве присяжного заседателя по делу</p> <p>~ of witness 1) освидетельствование свидетеля (как потерпевшего или для установления его психической полноценности) 2) допрос свидетеля</p> <p>bar ~ 1) допрос защитой 2) — экзамен — при поступлении в коллегию адвокатов</p> <p>bar final ~ заключительный допрос защитой</p> <p>compulsory ~ принудительное освидетельствование</p> <p>coroner's — коронерское расследование</p> <p>cross ~ перекрестный допрос (<i>свидетеля противной стороны</i>)</p> <p>custom-house ~ таможенный досмотр</p> <p>deferred ~ отсроченная экспертиза</p> <p>direct ~ первоначальный опрос или допрос свидетеля выставившей стороной</p> <p>expert ~ экспертиза</p> <p>final ~ заключительный допрос</p> <p>forensic ~ судебная экспертиза</p> <p>formal ~ формальная экспертиза, экспертиза соблюдения формальных требований</p> <p>full ~ полная экспертиза (<i>т.е. не только формальная, но и на материальные предпосылки патентоспособности</i>)</p> <p>in-patient — стационарное освидетельствование</p> <p>judicial ~ 1) допрос судьей 2) судебное следствие, судебное рассмотрение</p> <p>luggage ~ досмотр багажа</p> <p>oral ~ устный допрос</p> <p>out-of-time ~ внеочередная экспертиза</p>	<p>с. 111:</p> <p>EXAMINATION опит; допит (у суді); слідство, розслідування (судове); попереднє розслідування справи магістратом; розгляд; експертиза; догляд; перевірка ◊ ~ by witness огляд свідком (речових доказів, осіб, яких необхідно упізнати та ін.); ~ de bene esse попередньо-умовний опит свідка; ~ for nonobviousness експертиза (винаходу) на неочевидність; ~ for subject-matter експертиза на патентоздатність; експертиза на рівень творчості; ~ in chief початковий опит свідка стороною, яка його виставила; ~ upon oath допит під присягою</p> <p>~ of witness огляд свідка (як потерпілого або для встановлення його психічної повноцінності); допит свідка</p> <p>bar ~ допит захистом</p> <p>bar final ~ заключний допит захистом</p> <p>compulsory ~ примусовий огляд</p> <p>cross ~ перехресний допит (свідка супротивної сторони)</p> <p>custom-house ~ митний огляд</p> <p>deferred ~ відстрочена експертиза</p> <p>direct ~ початковий опит або допит свідка стороною, що його виставила</p> <p>expert ~ експертиза</p> <p>final ~ заключний допит</p> <p>forensic ~ судова експертиза</p> <p>formal ~ формальна експертиза, експертиза дотримання формальних вимог</p> <p>full ~ повна експертиза (тобто не тільки формальна, але і на матеріальні передумови патентоздатності)</p> <p>luggage ~ огляд багажу</p> <p>oral ~ усний допит</p> <p>out-of-time ~ позачергова експертиза</p> <p>preliminary ~ попереднє судове розслідування</p> <p>pretrial ~ попереднє судове слідство</p> <p>prosecution ~ допит обвинуваченням</p> <p>prosecution final ~ заключний допит обвинуваченням</p> <p>re-cross ~ повторний перехресний допит</p> <p>redirect ~ опит або допит свідка стороною, що його виставила, після перехресного допиту</p> <p>substantive ~ експертиза по суті, експертиза на матеріальні передумови патентоздатності</p> <p>trial ~ допит на судовому слідстві</p>

<p>out-patient — амбулаторное оевидетельствование pathological — медико-патологическое исследование; анатомо-патологическое исследование physical — медицинский осмотр; медицинская экспертиза post-mortem — исследование трупа (<i>патолого-анатомическое или судебно-медицинское</i>) preliminary ~ предварительное судебное расследование preliminary ~ of witness предварительная проверка допустимости лица в суд в качестве свидетеля premarital — медицинское оевидетельствование на предмет установления наличия или отсутствия обстоятельств, препятствующих вступлению в брак pretrial ~ предварительное судебное следствие prosecution ~ допрос обвинением prosecution final ~ заключительный допрос обвинением psychiatric — психиатрическое оевидетельствование; психиатрическая экспертиза re-cross ~ повторный перекрёстный допрос redirect ~ опрос <i>или</i> допрос свидетеля представившей стороной после перекрёстного опроса substantive ~ экспертиза по существу, экспертиза на материальные предпосылки патентоспособности trial ~ допрос на судебном следствии voir dire ~ предварительная проверка допустимости лица в суд в качестве свидетеля или присяжного заседателя</p>	<p>voir dire ~ попередня перевірка припустимості особи до суду як свідка або присяжного засідателя</p>
---	---

Таблиця 7

Англійсько-український словник авіаційних термінів Р. О. Гільченка

<p>Марасанов, В. П. (1996). <i>Англо-русский словарь по гражданской авиации</i> (2-е изд.). Москва: Скорпион-Россия. Баринов, С. М., Борковский, А. Б., Владимиров, В. А., Воропаев, Н. Д., Гельман, Я. Л., Гольдберг, А. С. ... Чубуков, А. С. (1991). <i>Большой англо-русский политехнический словарь: в 2 т.</i> (Т. 1). Москва: Русский язык. Новиков В. Д. (ред.). (2000). <i>Русско-английский физический словарь. Ок. 75 000 терминов.</i> Москва: РУССО.</p>	<p>Гільченко, Р. О. (2009). <i>Англійсько-український словник авіаційних термінів.</i> Київ: НАУ.</p>
<p>Марасанов, с. 10: acceleration 1. ускорение; разгон (<i>до заданной скорости</i>) 2. перегрузка (<i>в полёте</i>) 3. приёмистость (<i>двигателя</i>) ◇ effected by ~ 1. под влиянием ускорения 2. вызванный перегрузкой (<i>напр. о разрушении конструкции</i>); to produce ~ 1. создавать ускорение 2. создавать перегрузку advanced ~ встречная приёмистость (<i>увеличение режима работы двигателя с этапа сброса газа</i>) angular ~ угловое ускорение</p>	<p>с. 4–5: acceleration <i>n</i> 1) прискорення; розгін (<i>до заданої швидкості</i>); 2) прийманність (<i>двигуна</i>); 3) перевантаження (<i>у польоті внаслідок прискорення</i>); ~ of gravity прискорення вільного падіння; прискорення сили тяжіння; ~ through sonic speed розгін з переходом через швидкість звуку; advanced ~ зустрічна прийманність двигуна; after-~ післяприскорення; all-burn ~ прискорення в момент повного вигорання палива; angular ~</p>

<p>climb ~ 1. ускорение при наборе высоты 2. перегрузка при наборе высоты full ~ полная приёмистость gravity ~ ускорение силы тяжести lateral ~ поперечное ускорение linear ~ линейное ускорение partial ~ частичная приёмистость steady ~ 1. постоянное ускорение 2. постоянная перегрузка 3. устойчивая приёмистость takeoff ~ 1. ускорение при взлёте 2. перегрузка при взлёте transonic ~ околозвуковое ускорение uniform ~ 1. равномерное ускорение 2. равномерная перегрузка vibration ~ 1. вибрационное ускорение 2. вибрационная перегрузка</p> <p>Баринов, с. 12: acceleration 1. ускорение; разгон, разбег 2. <i>возд.</i> приёмистость (<i>двигателя</i>) 3. перегрузка (<i>в полёте от ускорения</i>) ~ of gravity ускорение свободного падения — of translation переносное ускорение absolute — абсолютное ускорение advanced ~ встречная приёмистость (<i>увеличение режима работы двигателя с этапа сброса газа</i>) all-burn ~ ускорение в момент полного выгорания топлива angular ~ угловое ускорение axlebox — ускорение осевой буксы base — ускорение основания сооружения (<i>при землетрясении</i>) centripetal — нормальное [центростремительное] ускорение climb — ускорение при наборе высоты Coriolis — ускорение Кориолиса, поворотное ускорение direct drive ~ <i>авто</i> ускорение на прямой передаче earthquake — сейсмическое ускорение electrostatic — электростатическое ускорение Fermi — ускорение Ферми frame rate — <i>кфт</i> пусковой период (<i>время разгона механизма прерывистого движения до заданной частоты смены кадров</i>) free — 1. свободное ускорение 2. разгон (<i>двигателя</i>) без нагрузки full ~ полная приёмистость <...> Новиков, с. 819: ускорени/е с. acceleration <...> осевое ~ axial acceleration <...> ~ с переходом через скорость звука acceleration through sonic speed</p>	<p>кутове прискорення; axial ~ осьове прискорення; climb ~ 1) прискорення під час набирання висоти; 2) перевантаження під час набирання висоти; full ~ повна прийманність; gravity ~ прискорення сили тяжіння; lateral ~ поперечне прискорення; linear ~ лінійне прискорення; partial ~ часткова прийманність; steady ~ 1) стале прискорення; 2) стале перевантаження; 3) стійка прийманність; take-off ~ 1) прискорення під час зльоту; 2) перевантаження під час зльоту; transonic ~ призвукове прискорення; uniform ~ 1) рівномірне прискорення; 2) рівномірне перевантаження; vibration ~ 1) вібраційне прискорення; 2) вібраційне перевантаження; \diamond effected by ~ 1) під впливом прискорення; 2) викликаний перевантаженням; to produce ~ 1) створювати прискорення; 2) створювати перевантаження</p>
--	--

<p><...> ~ силы тяжести <i>gravitational [free fall] acceleration</i> acceleration of gravity с. 533: послеускорение <i>с. after-acceleration</i></p>	
---	--

Таблиця 8

Англійсько-український, українсько-англійський словник педагогічних термінів Н. В. Орлової

<p>Никошкова, Е. В. (2003). <i>Англо-русский словарь по психологии</i> (3-е изд.). Москва: РУССО; Электронная версия “LingvoLive”.</p>	<p>Орлова, Н. В. (2010). <i>Англо-український та українсько-англійський словник педагогічних та психологічних термінів і понять: Навчальний посібник для студентів і викладачів вищих навчальних закладів. Близько 40 000 слів та словосполучень</i>. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького.</p>
<p>с. 8: ability, <i>n</i> способность; abstract ~ способность к пониманию абстракций; artistic — <i>художественные способности</i>; creative — <i>творческие способности</i>; educational ~ способность к учебе; empathic ~ способность к эмпатии; final ~ конечный уровень способности; general ~ общие способности; inborn ~ врожденная способность; initial ~ исходный уровень способности; intellectual ~ интеллектуальные (умственные) способности; learned ~ приобретенная способность; mechanical ~ технические способности; mental ~ умственные способности; primary — <i>первичные способности</i>; primary mental — <i>первичные способности</i>; special ~ специальные способности; specific ~ специфическая способность <...> test, <i>n</i> <...> ability ~ тест способности; <...></p>	<p>с. 10: ability [ə'bilɪti] здібність, уміння; здатність; спритність; ~ test тест здібностей; abstract ~ здібності розуміти абстракції; educational ~ здібності до навчання; empathic ~ здатність співчувати; final ~ кінцевий рівень умінь; general ~ загальні здібності; inborn (innate) ~ природжені здібності; initial ~ початковий рівень умінь; intellectual ~ розумові (інтелектуальні) здібності; learned ~ опановане уміння; mechanical ~ технічні здібності; mental ~ розумові (психічні) здібності; specific ~ специфічні здібності; special ~ спеціальні здібності</p>

Таблиця 9

Англійсько-український словник з математики та кібернетики Є. В. Мейнаровича, М. І. Кратка

<p>Масловский, Е. К. (2008). <i>Англо-русский словарь по вычислительной технике и программированию (The English-Russian Dictionary of Computer Science): около 55 тыс. статей</i> (8-е изд.). Электронная версия “Lingvo”.</p> <p>Масловский, Е. К. (2008). <i>Англо-русский научно-технический словарь (The English-Russian Scientific Dictionary): около 140 тыс. статей</i>. Электронная версия “Lingvo”.</p>	<p>Мейнарович, Є. В. й Кратко, М. І. (2010). <i>Англійсько-український словник з математики та кібернетики : біля 50 000</i>. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.</p>
<p>Масловский-1: computing вычисление; вычисления; расчёт; счёт; вычислительная обработка данных вычислительный; счётный average ~ вычисление средних (величин) background ~ решение задач с низким приоритетом (при отсутствии задач с высоким приоритетом), фоновые вычисления</p>	<p>с. 105: computing [kəm'pjʊ:tɪŋ] 1. обчислювання/ обчислення, рахування/порахування обчислювальний 2. рахунок; розрахунок рахувальний; розрахунковий 3. опрацювання/опрацювання даних average ~ обчислювання середніх (значень) background ~ фонові обчислювання batch ~ пакетне опрацювання даних</p>

<p>batch ~ пакетная обработка данных commodity ~ масовая (вычислительная) обработка (выполняемая на серийных компьютерах — в отличие от суперкомпьютерных или специализированных вычислений) data-flow ~ потоковые вычисления; потоковая вычислительная обработка dependable ~ гарантоспособные вычисления (позволяющие гарантировать получение верного результата в условиях наличия неисправностей) distributed ~ распределённые вычисления; распределённая обработка данных educational ~ обучение с помощью вычислительной машины; применение вычислительных машин для обучения embedded ~ встроена вычислительная обработка end-user ~ вычисления (для) конечного пользователя fault-tolerant ~ отказоустойчивые вычисления foreground ~ решение задач с высоким приоритетом (при наличии задач с низким приоритетом) hobby ~ любительские вычисления, вычисления в порядке хобби instructional ~ обучение с помощью вычислительной машины; применение вычислительных машин для обучения mainframe ~ использование больших ЭВМ multiaccess ~ вычисления в режиме мультидоступа numerical ~ численный метод office ~ учрежденческая обработка данных off-line ~ автономные вычисления on-line ~ 1) вычисления в режиме онлайн 2) вычисления в темпе поступления данных organizational ~ учрежденческая вычислительная обработка; учрежденческие вычисления personal ~ вычисления на персональной ЭВМ real-time visual ~ графические вычисления в реальном времени remote ~ дистанционные вычисления; дистанционная обработка данных resilient ~ эластичные вычисления (с альтернативными ветвями счёта) soft ~ мягкие вычисления (концепция рациональной организации вычислительных процессов на основе использования нечёткой логики, нейронных сетей, генетических алгоритмов и методов принятия решений в условиях неопределённости) symbolic ~ символичные вычисления three-dimensional ~ трёхмерные вычисления ubiquitous ~ сист. глобальные вычисления Масловский-2: computing ~ вычисление, вычисления, счёт.</p>	<p>correction ~ обчислювання поправок dependable ~ гарантоздатні розрахунки, надійні розрахунки (що гарантують одержання правильного результату за умов негараздів) digital ~ цифрове обчислювання distributed ~ розподілені розрахунки; розподілене опрацювання даних educational ~ 1. застосування комп'ютера в навчанні 2. навчальні розрахунки end-user ~ розрахунки кінцевого користувача fault-tolerant ~ відмовостійкі розрахунки foreground ~ пріоритетні розрахунки hobby ~ любительські (аматорські) розрахунки instructional ~ застосування комп'ютера в навчанні, тренувальні розрахунки multiaccess ~ розрахунки в режимі мультидоступу office ~ офісне опрацювання даних off-line ~ автономні розрахунки on-line ~ розрахунки в онлайн-режимі personal ~ розрахунки на персональному комп'ютері real-time ~ обчислювання в реальному масштабі часу remote ~ дистанційні розрахунки; дистанційне опрацювання даних resilient ~ еластичні розрахунки (з альтернативними вузлами обчислювань) statistical ~ статистичні розрахунки symbolic ~ символічні обчислювання; символічне опрацювання даних three-dimensional ~ тривимірні обчислювання</p>
---	--

<p>расчёт; обработка данных, обработка данных в ЭВМ вычислительный, счётный; компьютерный automatic ~ <i>mat.</i> автоматическое вычисление correction ~ <i>mat.</i> вычисление поправок digital ~ <i>mat.</i> вычисление в цифровой форме; цифровые вычисления social ~ социальная компьютеризация statistical ~ <i>mat.</i> статистический расчёт</p>	
--	--

Таблиця 10

Англійсько-український словник з мікроелектроніки та мікросистемної техніки
 А. Р. Варцаб'юка, І. Т. Когута

<p>Онлайн-словарь "Мультитран"</p>	<p>Варцаб'юк, А. Р. і Когут, І. Т. (за заг. ред. А. Р. Варцаб'юка). <i>Англійсько-український словник з мікроелектроніки та мікросистемної техніки</i>. Івано-Франківськ.</p>
<p>approach подход, метод basic ~ базовий конструктивно-технологический подход bipolar ~ метод біполярних ІС bottom-up ~ методологія восходящего проектування Bristle Blocks ~ метод зв'язаних блоків building-block ~ метод стандартних блоків cassette-to-cassette ~ метод транспортування напівпровідникових пластин із касети в касету cellular ~ метод проектування з допомогою базових елементів cermet ~ керметна технологія chip-and-wire ~ метод проволочного монтажу кристалів circuit motivated ~ схемно-орієнтований підхід custom [customized] ~ метод замовлених ІС "divide and conquer" ~ метод "розділяй і властуй"; метод розобчення edge-based ~ метод контурних ліній epic ~ ЕПІК-процес, ЕПІК-технологія figure-based ~ метод малюнків fixed-interconnection pattern ~ метод фіксованих міжз'єднань flat ~ загальний (спільний) підхід (до проектування ІС) flip-chip ~ метод переверненого кристала gate-array ~ метод базового матричного кристала; метод матриць логічних елементів (напр. в САПР) hierarchical ~ ієрархічний підхід hierarchical nesting ~ метод ієрархічного розміщення елементів ІС</p>	<p>с. 10: approach метод; підхід (див. також method, mode, technique) basic ~ базовий конструктивно-технологічний метод bipolar ~ метод (виготовлення) біполярних ІС bottom-up ~ методологія висхідного програмування Bristle Blocks ~ метод зв'язаних блоків building-block ~ метод стандартних блоків cassette-to-cassette ~ метод міжопераційного транспортування напівпровідникових пластин із касети в касету cellular ~ метод програмування за допомогою бібліотеки базових логічних елементів cermet ~ керметна технологія chip-and-wire ~ метод дротяного монтажу кристалів circuit motivated ~ схемно-орієнтований підхід custom [customized] ~ метод (виготовлення) замовлених ІС "divide and conquer" ~ метод проектування "розділяй і володарюй", метод роз'єднування (при проектування ІС зверху вниз) edge-based ~ метод контурних ліній (для аналізу оригіналів) epic ~ ЕПІК-процес, ЕПІК-технологія figure-based ~ метод малюнків (для аналізу оригіналів) fixed-interconnection pattern ~ метод фіксованих міжз'єднань flat ~ загальний (спільний) підхід (до проектування ІС) flip-chip ~ метод переверненого кристала gate-array ~ метод базового матричного кристала, метод проектування ІС на основі логічних матриць hierarchical ~ ієрархічний підхід hierarchical nesting ~ метод ієрархічного розміщення елементів і фрагментів ІС <...></p>

Таблиця 11

Французько-український словник видавництва “Перун” за ред. В. Т. Бусла

<p>Гак, В. Г. и Ганшина, К. А. (2003). <i>Новый французско-русский словарь</i>. Москва: Русский язык – Медиа.</p>	<p>Бусел, В. Т. (ред.). (2012b). <i>Французько-український словник. Українсько-французький словник: 220 000 + 210 000: два в одному томі: 430 000 од. пер.</i> Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.</p>
<p>с. 7: accapar ler <i>vt</i> 1) захватывать; присваивать; ~ qn завладеть кем-л.; держать кого-л. всегда при себе; ~ les charges захватить все должности; ~ les honneurs присваивать себе все почести; le travail la tout entire работа захватила его полностью; ~ la conversation овладеть разговором 2) <i>уст.</i> скупать (чтобы поднять цену); s~ (de qch) <i>бельг.</i> присвоить, завладеть accapareu r <i>m, -se f</i> 1. 1) захватчик, -ца 2) скүпщик, -ца; спекулянт, -ка 2. <i>adj</i> захватнический; эгоистический accastillage <i>m</i> 1) надводная часть корабля; высота надводного борта судна (при полной загрузке) 2) металлическое оборудование надводной части (фальшборт, люки и т. п.) accastiller <i>vt</i> оборудовать надводную часть судна accédant <i>m, -e f</i> (à) вступающий во владение (собственностью) accéd er <i>vi</i> (à qch) 1) доходить, добираться до ... 2) давать доступ, вести в ... 3) <i>перен.</i> достигать, добиться; получить доступ к ...; приступать к ...; paus nouvellement ~és à l'indépendance страны, недавно освободившиеся от колониальной зависимости 4) соглашаться, присоединяться (к мнению и т. п.); ~ aux désirs de qn пойти навстречу чьим-л. желаниям; ~ aux prières de qn откликнуться на чью-л. просьбу; снизить до чьей-л. просьбы 5) <i>уст.</i> присоединяться (к договору и т. п.)</p>	<p>с. 4: accapar•er [akapare] <i>vt</i> 1. захоплювати; привласнювати; ~ qn заволодіти; тримати завждї біля себе; ~ les charges захопити всі посади; ~ les honneurs привласнювати собі всю славу; 2. <i>іст.</i> скупувати (щоб підняти ціну); s~ (de qch) <i>діал.</i> привласнити, заволодіти accapareu•r, -se [akaparcer, øz] 1. загáрбник, -ця; скүпник, -ця; спекулянт, -ка; 2. <i>adj</i> загáрбницький; егоїстичний accastillage [akastijaz] <i>m</i> 1. надводна частина корабля; висота надводного борта судна (при повному завантаженні) 2. металеве обладнання надводної частини (фальшборт, люки и т. п.) accastiller [akastije] <i>vt</i> обладнати надводну частину судна accédant, -e [aksedã, ôt] (à) який вступає у володіння (власністю) accéd•er [aksede] <i>vi</i> (à qch) 1. доходити, добиратися до ...; 2. давати доступ, звістки у...; 3. досягти, домогтїся; отримати доступ до...; paus nouvellement ~és à l'indépendance країни, що недавно звільнилися від колоніальної залежності; 4. погоджуватися, приєднуватися (до думки); ~ aux désirs de qn піти назустріч бажанням; ~ aux prières de qn відгукнутися на прохання; 5. <i>іст.</i> приєднуватися (до угоди)</p>

Таблиця 12

Французько-український словник юридичних термінів за ред. С. В. Ківалова, Н. В. Петлюченко

<p>Мачковский, Г. И. (2009). <i>Французско-русский юридический словарь. Ок. 35 000 терминов</i>. Москва: АБВУУ Press.</p>	<p>Ківалов, С. В. й Петлюченко, Н. В. (ред.). (2016). <i>Французько-український словник юридичних термінів</i>. Одеса: Національний університет “Одеська юридична академія”.</p>
<p>с. 8 achat <i>m</i> покупка; закупка ~ d’assistance technique договор о технической помощи ~ du chèque покупка [приобретение] чека ~ en commun совместное приобретение ~ international международная купля-продажа ~ international de biens et de services международная купля-продажа товаров и услуг ~ prioritaire преимущественная покупка ~ de remplacement покупка взамен (предусмотренной договором, но не состоявшейся)</p>	<p>с. 13: achat, <i>m</i> купівля, закупівля Δ ~ à tempérament купівля з розстрочкою платежу; ~ à terme купівля з відстрочкою платежу, термінова закупівля; ~ d’assistance technique договір про технічну допомогу; ~ de remplacement купівля взамін (яка була передбачена договором, але не відбулася); ~ de suffrages підкуп виборців; ~ de titres придбання цінних паперів; ~ du chèque купівля (придбання) чека; ~ en commun спільне придбання; ~ en viager придбання нерухомості із зобов’язанням довічного утримання продавця; ~ et vente купівля-продаж; ~</p>

<p>~ de suffrages подкуп избирателей ~ à tempérament покупка с рассрочкой платежа ~ à terme покупка с отсрочкой платежа; срочная закупка ~ de titres приобретение ценных бумаг ~ et vente купля-продажа ~ en viager приобретение недвижимости с обязательством пожизненного содержания продавца</p>	<p>international міжнародна купівля-продаж; ~ international de biens et de services міжнародна купівля-продаж товарів і послуг; ~ propriétaire переважна купівля</p>
--	--

Таблиця 13

Українсько-французький словник з нафтогазової справи
 Р. С. Яремійчука, Б. В. Копей, І. М. Клюфінської, Р. І. Стефурака

<p>Онлайн-словарь “Мультитран”</p>	<p>Яремійчук, Р. С., Копей, Б. В., Клюфінська, І. М. і Стефурак, Р. І. (2017). <i>Українсько-французький словник з нафтогазової справи</i> (Серія “Нафтогазове обладнання”, т. 6). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ.</p>
<p>вяжущие liants ~ автоклавного твердения liants à durcir à l'autoclave ~ ангидритовые liants d'anhydrite ~ битумные liants hydrocarbonés (noirs) ~ известковые liants à la chaux ~ известково-кремнезёмистые liants de silice à la chaux ~ известково-песчаные liants à base de chaux et de sable moulu ~ известково-пуццолановые liants de pouzzolane à la chaux ~ известково-шлаковые liants de laitier à la chaux ~ гидравлические liants hydrauliques ~ гипсовые liants à base de gypse ~ органические liants organiques ~ медленно схватывающиеся вяжущие liants à prise tardive (à prise lente) ~ воздушные liants aériens ~ пуццолановые liants pouzzolaniques ~ шлаковые вяжущие liants à base de laitier</p>	<p>с. 55: в'язучі liants <i>m pl</i> ~ автоклавного тверднення liants <i>m pl</i> à durcir à l'autoclave ~ ангидритові liants <i>m pl</i> d'anhydrite ~ бітумні liants <i>m pl</i> hydrocarbonés (noirs) ~ вапняні liants <i>m pl</i> à la chaux ~ вапняно-кремнеземні liants <i>m pl</i> de silice à la chaux ~ вапняно-піщані liants <i>m pl</i> à base de chaux et de sable moulu ~ вапняно-пуццоланові liants <i>m pl</i> de pouzzolane à la chaux ~ вапняно-шлакові liants <i>m pl</i> de laitier à la chaux ~ гідралічні liants <i>m pl</i> hydrauliques ~ гіпсові liants <i>m pl</i> à base de gypse; liants plâtres <i>m pl</i> ~ органічні liants <i>m pl</i> organique ~ повільнотужавіючі liants <i>m pl</i> à prise tardive (à prise lente) ~ повітряні liants <i>m pl</i> aériens ~ пуццоланові liants <i>m pl</i> pouzzolaniques ~ шлакові liants <i>m pl</i> à base de laitier</p>

Таблиця 14

Італійсько-український словник видавництва “Перун” за ред. В. Т. Бусла

<p>Зорько, Г. Ф. (2004). <i>Новый большой итальянско-русский словарь</i>. Москва: Русский язык – Медиа.</p>	<p>Бусел, В. Т. (ред.). (2013). <i>Італійсько-український словник. Українсько-італійський словник: 230 000 + 210 000: два в одному томі: 440 000 од. пер.</i> Київ, Ірпінь: ВТФ “Перун”.</p>
<p>с. 384: garzonato <i>m non com</i> 1) учнівство 2) вiучка garzoncèllo <i>m</i> 1) <i>obs</i> пiрeнь, юноша 2) учeник ремiсленника; подмaстeрьe 3) мaльчик на побегiшкaх 4) малолiтний батрaк garzone <i>m</i> 1) подмaстeрьe, учeник ремiсленника; подсiбний рaбiчий; подсiбник (<i>разe</i>) (<i>на стрoйкe</i>); прикaзчик 2) рaссiльный 3) батрaк; ~ di stalla гpум, кiннoх 4) <i>obs</i> юношa; пiрeнь 5) <i>ant</i> холостяк garzuolo <i>I m</i> 1) сердцевiна; внiтрeннoсть; ядрi</p>	<p>с. 242: garzonato <i>m рiдко</i> 1. учнiвство 2. вiучкa garzoncello <i>m</i> 1. <i>заст.</i> хлiпець 2. учeнь ремiсникa; пiдмaйстер 3. хлiпчик на побiгiнцях, пoпiхач 4. малолiтний батрaк garzone <i>m</i> 1. пiдмaйстер, учeнь ремiсникa; пiдсiбний рoбiтник; пiдсiбник (<i>розм. на будiвництвi</i>); прикaжчик 2. розсiльний 3. батрaк; ~ di stalla гpум, кiннoх 4. <i>заст.</i> юнaк; хлiпець 5. <i>заст.</i> холостяк, старий пiрyбок</p>

<p>2) стержень, кочерыжка garzuolo II <i>m</i> чёсаная пенька gas <i>m invar</i> 1) газ; ~ industriale промýшленний газ; ~ compresso сжáтый газ; ~ liquido жýдкий газ; ~ rarefatto разрежённий газ; ~ combusto <i>tecn</i> отработавший газ; выхлопной газ; — illuminante еветильный газ; ~ detonante гремýчий газ; ~ delle paludi болотный газ; — esilarante веселящий газ; ~ lacrimogeno слезоточивый газ; stagno al — газонепроницаемый; fornello a ~ газовая печь, газовая плита; accendere [spgnere] il — зажечь [погасить] газ <плиту; горелку>; alzare [abbassare] il — прибавить [убавить] газ (на плите, в горелке); contatore del ~ газовый счётчик; esattore del ~ сборщик платы за газ 2) газовая смесь (в двигателях внутреннего сгорания); dare il — дать газ, газануть (раз); a tutto — на полном газу gas... <i>v. anche</i> gass... gas lare 1) <i>v.</i> gassare {fig.} 2) <i>v.</i> entusiasmare; ~arsi 1) <i>v.</i> entusiasarsi 2) <i>v.</i> insuperbire gasato <i>agg</i> 1) <i>v.</i> gassato 2) <i>gerg</i> под парами, на взводе с. 101: bian co (<i>pl</i> -chi) 1. <i>agg</i> 1) бёлый; — come la neve белоснежный; capelli — chi бёлые <сёдые> волосы; fare i capelli — chi <la barba — ca> in <su> qe поседеть на чём л.; долго дёлать что л.; razza — ca бёлая раса 2) чýстый; foglio — чýстый <неисписанный> лист; ~ di bucato чист, как после стírки; ~ di camino <i>iron</i> чист как трубочýст 3) свётлый; блёдный; вино — бёлое вино; fare il viso ~ побледнеть; diventar ~ come un panno lavato побледнеть как полотно 2. <i>m</i> 1) бёлый цвет; бёлое; ~ e rosso <i>fam</i> кровь с молоком; porre il nero sul ~ написатъ чёрным по бёлому; far vedere il nero per ~; correrei quanto dal nero al ~ 2) бёлый, человек бёлой расы 3) <i>ust.</i> белогвардеец, бёлый 4) бёлóк; il ~ dell'uovo бёлóк яйца; il ~ dell'occhio бёлóк глáза 5) бёлая краска; белила; побёлка; dare (una mano) di ~ a) побелить б) fig. вычёркнуть из памяти, предать забвению 6) бельё; cucitrice di <in> ~ белóшвейка 7) пробёл, пустое мёсто; lasciare in ~ оставитъ пробёл; firmare una cambiale in ~ подписатъ вёксель без проставления сýммы; dare un foglio <una firma> in ~ поставитъ подпись (на чистом листе бумаги); incontro in ~ <i>iron</i> ничья 8) неудача, провål; andare in ~ провалиться 9) <i>pl tip, poligr</i> пробельный материал 10) <i>suc</i> бёлый соус (под рыбу и овощи); in ~ с оливковым <со сливочным> маслом; cuocere in ~ готóвить без приправ <под бёлым соусом></p>	<p>garzuolo¹ <i>m</i> 1. серцевина; внутрiшність; ядро 2. стержень, качан garzuolo² <i>m</i> чухране прядиво gas <i>m invar</i> 1. газ; ~ industriale промисловый газ; ~ liquido ридкий газ; ~ rarefatto розрiджений газ; ~ combusto <i>mex.</i> вихлопный газ; ~ detonante гримучий газ; ~ delle paludi болотный газ; ~ lacrimogeno слезоточивый газ; fornello a ~ газовая пiчка/плита; contatore del ~ газовый лiчильник 2. газовая сýмiш (у двигунах внутрiшнього згорання) gas... <i>div. тж</i> gass... gasare <i>vt</i> 1. <i>div.</i> gassare 2. <i>перен. div.</i> entusiasmare; gasarsi <i>div.</i> entusiasarsi / insuperbire gasato <i>agg</i> 1. <i>div.</i> gassato 2. <i>жарг.</i> под парами, на взводе с. 62: bianco (<i>pl</i> -chi) 1. <i>agg</i> бiлий; сiвий; чiстий; ~ di bucato чiстий, як після прання; ~ di camino <i>iron.</i> чiстий як сажотрýс; свiтлий; блiдий; fare il viso ~ зблiднути; diventar ~ come un panno lavato зблiднути як полотно; 2. <i>m</i> бiлий колiр; бiле; ~ e rosso <i>розм.</i> кров з молоком; porre il nero sul ~ написати чорним по бiлому; бiлий, людина бiлої раси; <i>icm.</i> бiлогвардiець, бiлий; бiлóк; il ~ dell'uovo бiлóк яйца; il ~ dell'occhio бiлóк óка; бiла фáрба; бiлила; побiлка; бiлизна; cucitrice di/in ~ швáчка; пробiл; пустé мiсце; lasciare in ~ залишити пробiл; firmare una cambiale in ~ пiдписати вéксель без проставлення сýми; dare un foglio/una firma in ~ поставити пiдпис (на чистому аркушi паперу); incontro in ~ <i>спорт.</i> нiчия; невдáча, провål; andare in ~ провалитися; <i>pl mun., poligr.</i> пробiльний метрiал; <i>кул.</i> бiлий соус (пiд рибу i овочi); in ~ з оливковим/з вершковим маслом; cuocere in ~ готóвати без приправ/пiд бiлим соусом</p>
---	---

Обґрунтування результатів. Як видно з наведених таблиць, усі досліджувані словники фактично ґрунтуються на перекладі російських джерел. Типовою моделлю такого копіювання є повне здублювання структури статті іншомовно-російського словника, включно з пріоритетністю категоризування полісемічних значень слова, та здійснення перекладу

російськомовної частини статті. При цьому здебільшого українські видання викидають певний обсяг інформації відповідного іншомовно-російського словника, зменшуючи кількість отриманого матеріалу.

Наприклад, це можна чітко простежити в словниках М. І. Балли, Є. І. Гороть, Л. М. Косюк, Л. К. Малімон та А. Б. Павлюк (за заг. кер. Є. І. Гороть; тут і далі – словник Є. І. Гороть), А. П. Загнітка й І. Г. Данилюка. З інформації в таблиці 3 можна виявити, що М. І. Балла за створення свого словника просто вилучив значну частину прикладів уживання слова в конкретному значенні з російського видання. Зрідка в словнику М. І. Балли зменшено синонімічні ряди в межах перекладу одного слова, однак при цьому сама структура оригінального видання зовсім не порушена. Єдина зміна, зроблена М. І. Баллою щодо структурування словникових статей, – усунення поділу на омонімічні значення, що суперечить базовим лексикографічним принципам і лише погіршує якість словника проти російського оригіналу. Як наслідок, на прикладі статті до слова *fold* можна сконстатувати, що омонімічні значення *кошара; отара; паства* з одного боку та *складка, згин; згинання* тощо з іншого боку в М. І. Балли об'єднано в одну статтю – імовірно, з метою змінізувати візуальну подібність до оригінального джерела (аналогічно – у випадку з перекладом дієслівних значень: об'єднано в один ряд *заганяти (овець)* та *складати, згинати*).

Попри такі зміни, якщо розбити статтю в словнику Балли на різні омонімічні значення, утворюється фактично ідентична до російського першоджерела структура. При цьому користування такими перекладами максимально ускладнене, оскільки, на відміну від оригінального тексту, М. І. Балла вилучив зі статті майже всі приклади вживання. У деяких випадках прибрано також металінгвістичну інформацію: наприклад, примітку *tex.* (технічна галузь) перед словами *фальц, фальцювати*.

Ідентичний підхід, як свідчить виконане дослідження, застосовано в словниках Є. І. Гороть (табл. 4) та А. П. Загнітка й І. Г. Данилюка (табл. 5). Єдина відмінність – збереження омонімічного поділу. У словнику Є. І. Гороть приклади вживання слів у конкретних фразах також продубльовано з російських словників, здебільшого без змін. Примітки до перекладів збережено, у них часто скальковано непритаманні українській мові лексичні та синтаксичні конструкції (наприклад, *по болезни* → *по хворобі*).

Щодо структурування словників можна стверджувати, що в разі створення українських двомовних словників на засадах автентичності побудова таких видань не могла б бути тотожною російським словникам, фактично повторюючи їх. Це підтверджується цілком різним пріоритизуванням полісемічних значень слів у кожному окремому тлумачному словнику англійської, французької та італійської мов.

Серед проаналізованих видань варто виокремити приклади англійсько- (табл. 2), французько- (табл. 11) та італійсько-українського (табл. 14) словників видавництва “Перун” за загальною редакцією В. Т. Бусла. Такі словники копіюють у максимальному обсязі інформацію оригінальних російських видань, викидаючи, подібно до словників М. І. Балли, Є. І. Гороть та А. П. Загнітка й І. Г. Данилюка, лише частину прикладів уживання. При цьому точно можна стверджувати про використання в словниках за редакцією В. Т. Бусла засобів автоматичного перекладу з російської мови. Так, російський переклад із французько-російського словника *accéder – давати доступ, вести к...* у словнику В. Т. Бусла наведено українською як *давати доступ, звістки до* (слово *вести* з російської розпізнано з наголосом на першому складі, унаслідок чого дієслово *вєсті* перекладено як омонімічний іменник у формі множини *вєсти*: українською – *звістки*). Так само російський переклад назви рослини *black henbane – белена* (українською – *блекота*) словник В. Т. Бусла наводить в українському варіанті як *black henbane – білена* (переклад з російського *белена* як пасивного дієприкметника минулого часу замість *беленá* як іменника). Такі помилки спричинені неправильним розпізнанням наголосу з боку автоматичної програми-перекладача.

Також укладач і редактори словників від видавництва “Перун”, як можна обґрунтовано припустити, удаються до певних махінацій для мінімального замаскування слідів плагіату. Так, у французько-українському словнику всі примітки *уст.* (українською – *застаріле*)

з оригінального видання замінено на *іст.* (історичне) в українському перекладі: відбувається підміна понять, оскільки історизми й архаїзми позначають різні категорії слів. Так само позначки на зразок *швейц.* (швейцарське), *бельг.* (бельгійське), *южно-афр.* (південноафриканське) з російського джерела В. Т. Бусла замінює на *діал.* (діалектне). В англійсько-українському словнику В. Т. Бусла автоматичною програмою видалено з перекладів примітки *и т. п.*, *часто* тощо. Унаслідок цього виникають переклади на зразок: *drift* – *відхідти*. Простежити походження такого перекладу доволі просто: у російському оригіналі наведено переклад *drift* – *уход частоты*, що українською у варіанті В. Т. Бусла мало б бути *відхід частоти*. Однак програма видаляє слово *часто* з типографським пропуском перед ним: *відхід-частоты* → *відхідти*. Аналогічно словник спотворює переклад дієслівного значення *drift* – *відходити (прому)* ← *відходити (про-частоту)*.

Крім того, у словниках В. Т. Бусла залишається велика кількість літер російської абетки (унаслідок недоліків автоматичного перекладача чи з інших причин): *dizygous* – *двозиготный* (2012а, с. 240); *gazeria* – текст. *ворсுவальный круг* (2013, с. 242) тощо.

Схожі моделі копіювання з російських джерел використовують і словники спеціальної лексики. Так, англійсько-український юридичний словник Л. І. Шевченко й В. І. Муравйова (2010) вилучає лише незначну кількість прикладів перекладу, залишаючи абсолютно тотожною як структуру статей, так і переклади, і навіть примітки до перекладів (табл. 6): *full examination* – *полная экспертиза (т.е. не только формальная, но и на материальные предпосылки патентоспособности)* → *повна експертиза (тобто не тільки формальна, але і на матеріальні передумови патентоздатності)*. Ідентично укладено й англійсько-українських словник педагогічних та психологічних термінів Н. В. Орлової (2010) (табл. 8), часто з хибним російсько-українським перекладом (наприклад, *здібності розуміти абстракції* замість *здатність*).

Англійсько-український словник з математики та кібернетики Є. В. Мейнарівича й І. М. Кратка (2010) використовує складнішу модель копіювання з російських видань, оскільки в ньому інформація береться щонайменше з двох джерел та поєднується в одну статтю. У таблиці 9 наведено порівняння готової статті з двома російськими джерелами: виявлені результати засвідчують їхню ідентичність. Цілком збігаються навіть примітки до перекладів: *time complexity* – *временная сложность (алгоритма) (время выполнения алгоритма как функция размерности задачи)* → *часова складність (час виконання алгоритму як функція розмірності задачі)*; *programmed keyboard* – *программная клавиатура (напр., с возможностью ввода некоторой последовательности знаков при нажатии одной клавиши)* → *запрограмована клавиатура (з можливістю введення певної послідовності знаків натиском однієї клавіші)* тощо.

У словнику авіаційних термінів Р. О. Гільченка (2009) використано той самий підхід, але вже з поєднанням перекладу російськомовної частини трьох англійсько-російських словників (табл. 7).

Французько-український юридичний словник за ред. С. В. Ківалова й Н. В. Петлюченко (2016) застосовує інший метод, який, проте, не відрізняється своєю суттю від попередніх. Так, на відміну від російського оригіналу, що ранжує значення словосполучень у статтях за певною пріоритетністю, у словнику Ківалова та Петлюченко все відсортовано за алфавітним порядком, прибрано виділення словосполучень напівжирним шрифтом і представлення кожного в новому рядку, унаслідок чого візуально розпізнати плагіат без аналізу складно. Однак, відсортувавши переклади в тому ж порядку, що й у російському словнику, отримаємо дві абсолютно тотожні статті (табл. 12).

Цікаві також приклади англійсько-українського словника з мікроелектроніки та мікросистемної техніки А. Р. Варцаб'юка й І. Т. Когути (табл. 10) і українсько-французького словника з нафтогазової справи Р. С. Яремійчука, Б. В. Копея, І. М. Клюфінської та Р. І. Стефурака (табл. 13). На відміну від попередніх словників, що копіювали інформацію з відомих російських словників, ці два українські видання переважно є російсько-українським перекладом інформації з російського веб-сайту “Мультитран”, неакадемічного

джерела, інформацію до якого може додавати будь-який користувач мережі Інтернет, або маргінальних російських видань, на яких він базується. Унаслідок цього велика кількість термінології в словниках А. Р. Варцаб'юка й І. Т. Когути (*fixed-interconnection pattern approach* тощо) і Р. С. Яремійчука, Б. В. Копея, І. М. Ключінської та Р. І. Стефурака (*liants de silice à la chaux, liants à base de chaux et de sable moulu* тощо), найпевніше, просто вигадана і, як свідчить аналіз, не використовується ніде, крім російського аматорського сайту.

Крім зазначених видань, варто згадати англійсько-український політехнічний словник В. В. Бутника (2008), який насправді є перекладом англійсько-російського словника того самого автора. Навіть у разі відсутності плагіату цей випадок демонструє академічну недобросесність. Ніде в словнику прямо не зазначено, що він відтворює російське видання – лише в інформації про укладачів сказано: “В. В. Бутник, текст англійською мовою, 2006 <...> Онуфрієнко О. П., текст українською мовою, 2008 <...> Онуфрієнко П. В., текст українською мовою, 2008”. Представлення такого словника як англійсько-українського політехнічного явно вводить користувача в оману.

Таким чином, усі 13 досліджених великих англійсько-, французько- та італійсько-українських словників є лише перекладом російськомовної частини відповідних російських видань, містять ознаки використання матеріалів російських авторів, тимчасом як українські користувачі спіймають їх за оригінальні перекладні словники. Автентичної лексикографічної роботи ці видання не засвідчують.

На підтвердження цього доцільно зазначити, що проаналізовані словники або не паспортизують джерел узагалі, або ж наводять їх надзвичайно мало. Наприклад, у словнику М. І. Балли паспортизовано лише 24 джерела на 120 000 перекладних одиниць, з яких тільки 2 тлумачні словники англійської мови й 9 – англійсько-російських словників; у словнику Є. М. Мейнаровича й І. М. Кратка – 31 джерело на 50 000 перекладів, з яких 2 тлумачні словники англійської мови, 1 спеціальне англійськомовне видання в технічних галузях, 13 – англійсько-російських словників; у словнику С. В. Ківалова й Н. В. Петлюченко – 3 джерела на 35 000 юридичних термінів, з яких 1 – французько-російський словник; в італійсько-українському словнику В. Т. Бусла – 10 джерел на 230 000 одиниць перекладу, з яких 4 – італійсько-російські словники. Зважаючи на те, що досліджені словники опрацьовують велику кількість термінології у якнайширшому колі галузей, такої кількості джерел не може вистачити для банальної перевірки правильності перекладів навіть у межах кількох лексем, а не для десятків чи сотень тисяч перекладних одиниць.

При цьому російські словники, з яких скопійовано переклади, не завжди зазначено в списку джерел. У жодному випадку не наведено приміток, що відповідний український словник є перекладом російськомовної частини іншомовно-російського словника. Також можна припустити, що список виявлених російських джерел не є повним, однак саме ці видання послуговували за основу для подальшого копіювання.

Переконавшись у факті ґрунтування найбільших перекладних словників на плагіаті й дублюванні російських видань, спробуймо показати, до яких наслідків це призводить, і дійти висновку, чи придатні проаналізовані словники до використання.

Термінологічні помилки перекладу в словниках. Прямі наслідки зазначених явищ можна чітко простежити на термінологічних помилках перекладу в досліджених словниках. Нижче буде показано, що укладачі не опрацьовували лексичних одиниць, а всю інформацію прямо й без аналізу скопіювали за принципом “як є” з російських видань.

Наприклад, в англійсько-українському словнику видавництва “Перун” за редакцією В. Т. Бусла (2012а, с. 133) наведено переклад *electrolytic cell* – *гальванічний елемент*. Переглянувши визначення в “Oxford Living Dictionaries” (n.d.), можна з’ясувати, що *electrolytic cell* – “комірка, у якій відбувається електроліз та яка складається з електроліту, через який проводиться струм із зовнішнього джерела <...>” (власний переклад). За своєю суттю гальванічний елемент – це пристрій, що перетворює хімічні реакції на електричні та що є хімічним джерелом струму (Кислова й Макеева, 2017, с. 8–9). Тобто в гальванічних

елементах, на відміну від *electrolytic cells*, не використовується зовнішнє джерело струму. Правильний переклад *electrolytic cell*, таким чином, – *електролітична комірка*, оскільки здійснення електролізу в електролітичній комірці відбувається через залучення зовнішнього джерела струму (Черних, 2010). Відповідником українського терміна *гальванічний елемент* в англійській мові натомість є *voltaic cell* (Oxford Living Dictionaries, n.d.; Whitten, Davis, Peck, & Stanley, 2013, с. 842–843).

Інший приклад неправильного перекладу в англійсько-українському словнику В. Т. Бусла: *bench* – *обмілина, банка*. У цьому разі англійськомовний термін визначається як “пласка вузька земляна платформа, часто така, що позначає колишню берегову лінію” (Collins Dictionary, n.d.) (власний переклад); тераса, утворена внаслідок абразивної дії хвиль (Merriam-Webster, n.d.). Терміни *обмілина* й *банка* позначають зовсім інші поняття: *обмілина* – “прибережна мілина, утворена наносами”, *банка* – “підвищення морського дна, мілина в морі” (Словник української мови в 11 т. [СУМ-11], 1970–1980). Правильним термінологічним перекладом наведеного значення терміна *bench* українською є *бенч*: “абразійна морська тераса – вирівняна ділянка узбережжя, складена корінними породами. Формується в результаті руйнівної діяльності хвиль (абразії)” (Вовк, 2012).

Ще одним поширеним прикладом неправильного перекладу терміна з галузі геології в українських словниках є *fold* – *флексура*: саме такий переклад наводять словники В. Т. Бусла (2012а, с. 320), М. І. Балли (1996, с. 434), Є. І. Гороть (2006, с. 521), А. П. Загнітка й І. Г. Данилюка (2012, с. 218). У геологічній термінології *fold* позначає “вигин шарів гірських порід, утворений рухами земної кори, з чергуванням антикліналей і синкліналей” (Collins Dictionary, n.d.) (власний переклад). Точний переклад українською – *складка*: “вигин шарів *гірських порід* із чергуванням випуклих (*антикліналі*) та ввігнутих (*синкліналі*) форм” (Білецький, 2013, с. 123). *Флексура* – це лише один з видів складок, а саме – “однобока колінчаста (моноклінна) складка шарів гірських порід, що виникла внаслідок переміщення однієї ділянки земної кори відносно іншої у вертикальному напрямку без розриву суцільності між ними” (Білецький, 2013, с. 429). Відповідник терміна в англійськомовній науково-технічній номенклатурі – *flexure* (Oxford English Dictionary, n.d.). Зазначені помилки виникають унаслідок копіювання інформації з російських джерел без перевіряння.

Сліпе копіювання призводить до помилок і в галузі ботанічної та зоологічної термінології. Так, у словниках Є. І. Гороть (2006, с. 164) та М. І. Балли (1996, с. 126) подано переклад *black kite* – *шуліка*; з уточненням *шуліка звичайний* такий переклад наводить словник В. Т. Бусла (2012а, с. 88). Латинським відповідником англійськомовного позначення орнітологічного виду *black kite* є *Milvus migrans* (Oxford English Dictionary, n.d.; Collins Dictionary, n.d.; Merriam-Webster, n.d.). Назва цього виду в українській зоологічній термінології не лише усталена, але й офіційно затверджена Комісією зоологічної термінології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (2007): *шуліка чорний*, тимчасом як українській родовій назві *шуліка* (лат. *Milvus*) відповідає англійське *kite* (Collins Dictionary, n.d.). Тобто в цьому разі, прямо копіюючи російські видання, українські словники переносять вужчу видову назву з англійської мови на ширшу родову або неправильну видову в українській мові.

Аналогічну помилку зроблено в перекладі терміна *black grass*, який словники Є. І. Гороть (2006, с. 164) та М. І. Балли (1996, с. 126) подають як *лисохвіст, китник*, словник В. Т. Бусла – *китник, лисохвіст польовий* (2012а, с. 88). За наведеним вище підходом можна визначити, що латинським еквівалентом *black grass* є *Alopecurus myosuroides* (Oxford Living Dictionaries, n.d.), якому в українській науковій термінології відповідає видова назва *китник мишачохвостиковий* (Третяк, 2015), тимчасом як родовій назві *китник* тотожні латинська назва *Alopecurus* (Кримський і Єфремов, 1924–1933), англійська *foxtail* (Collins Dictionary, n.d.). Назва *китник польовий*, яку наводить словник В. Т. Бусла, позначає інший вид – *Alopecurus pratensis* (Третяк, 2015), що корельне з англійським *foxtail* (Collins Dictionary, n.d.) або *meadow foxtail* (Merriam-Webster, n.d.).

Італійсько-український словник В. Т. Бусла (2013, с. 209) перекладає *erba di San Giacomo* як *хрестовик Якоба, жовтяниця*. По-латині ця трава називається *Senecio jacobaea* (Trecani, n.d.), а в українській науковій термінології її усталено кваліфікували як *жовтозілля лучне* (СУМ-11, 1970–1980). *Хрестовик Якоба* – проста транслітерація російської номенклатурної назви, якої в українській термінології ніколи не було. Назва *жовтяниця*, своєю чергою, позначає зовсім інший рід рослин – *Chrysosplenium* (СУМ-11, 1970–1980). Ідентичний приклад змавпування російської іхтіологічної термінології у французько-українському словнику В. Т. Бусла (2012b, с. 89): *capitaine* – *чотирипалий пальцєпер*. Цей переклад неправильний із двох причин. По-перше, термін *чотирипалий пальцєпер* в українській термінології на позначення виду *Eleutheronema tetradactylum* не використовують. По-друге, словник В. Т. Бусла копіює явну помилку російського словника, оскільки у французькій науковій термінології *capitaine* позначає зовсім інший вид риб – *Lates niloticus* (Le Grand Robert de la langue française, s. d.), який в українській зоологічній номенклатурі має усталений відповідник *латес нільський* (Верховна Рада України, 2013).

Подібні помилки поширені в словниках абсолютно різних галузей. Так, наприклад, для біологічного терміна *germ cell* словник Є. І. Гороть (2006, с. 232) наводить переклад *ембріон*. Проте в академічних тлумачних словниках англійської мови *germ cell* може позначати два поняття: *гамету* (Oxford Living Dictionaries, n.d.; Collins Dictionary, n.d.; Merriam-Webster, n.d.) або “зародкову клітину, що може розвинути в гамету” (Oxford Living Dictionaries, n.d.) (власний переклад). У другому значенні йдеться про *первинну статеву клітину* (тобто *первинний сперматоцит* або *первинний овоцит*), яка може утворити гамети внаслідок гаметогенезу (Пішак і Бажора, 2009, с. 135). Тобто в обох значеннях йдеться лише про певний тип статевих клітин, а не про плід людини або тварини.

Помилковим є й переклад технічного терміна *centrifugal* – *відцентрований* у словнику Є. І. Гороть (2006, с. 233). Уже з морфологічного аналізу англійського й українського слів можна дійти висновку щодо хибності перекладу, оскільки англійський суфікс *-al* у творенні прикметників позначає належність до чогось або пов’язаність із чимось, тимчасом як наведене українське слово є пасивним дієприкметником минулого часу, тобто показує доконану дію, спрямовану на об’єкт. Підтвердження можна знайти й у тлумачних словниках англійської мови, жоден з яких не визначає *centrifugal* у функції пасивного дієприкметника (Oxford Living Dictionaries, n.d.; Collins Dictionary, n.d.; Merriam-Webster, n.d.). У низці споріднених значень терміна *centrifugal* за український відповідник слугує слово *відцентровий*, що позначає напрям руху об’єкта від центра до периферії, його дію за допомогою відцентрових сил тощо (СУМ-11, 1970–1980), *відосередковий*.

Ще одним прикладом неправильного англійсько-українського перекладу є *blade* – *перо керма залізничної стрілки* в словнику В. Т. Бусла (2012a, с. 240), *blade* – (*зал.*) *перо (руля)* у словнику А. П. Загнітка й І. Г. Данилюка (2012, с. 55). Назва елемента залізничної стрілки *перо* використовується в російській термінології, з якої переклад і скопійовано, тимчасом як в українській термінології такий елемент позначають терміном *вістряк*, що закріплено, з-поміж іншого, і Правилами технічної експлуатації залізниць України (Міністерство транспорту України, 1996). Точний англійськомовний відповідник терміна *вістряк* – *point blade* (Kiessling, Puschmann, Schmieder, & Schneider, 2018, с. 702). Проте тут важливе й інше. Такого елемента, як *кермо* (в А. П. Загнітка й І. Г. Данилюка – російське *руль*) залізничні стрілки не мають узагалі (Міністерство транспорту України, 1996). У цьому разі, зважаючи на принципи укладання зазначених словників, можна цілком обґрунтовано припустити, що їхні автори, перекладаючи російськомовну частину англійсько-російських словників, просто повторили наявні там хиби. Так, *blade* як термін фігурує також у морській галузі, де він позначає елемент *rudder* (Mott, 1997, с. 41–42) (українською мовою – *стерно*, а не *кермо* чи *руль*) та має за відповідник українське *перо стерна* (Регістр судноплавства України, 2016, с. 33). Вочевидь, у російських словниках помилково змішано значення з морської

та залізничної галузей, унаслідок чого виникають конструктивні розбіжності поєднаних позначуваних понять. Наслідком є абсолютно неправильний з усіх поглядів термінологічний переклад в українських словниках, де залізничний *вістряк* стає *пером*, до цього отримуючи означення *керма* (або *руля*), якого в конструкції залізничних стрілок взагалі немає.

Подібний неграмотний переклад з російської можна знайти і в словнику А. П. Загнітка та І. Г. Данилюка з геодезичної термінології (2012, с. 50): *benchmark* – *оцінка рівня; оцінка висоти*. В обох випадках *оцінка* є перекладом російського *отметка*. Український відповідник цілком усталений: *висотна відмітка* (Білецький, 2004, с. 54) – і тут не повинно бути жодних *оцінок*.

У французько-українському та італійсько-українському словниках В. Т. Бусла трапляються два різні переклади технічного терміна, що у французькій та італійській мовах позначає те саме поняття: *dameuse* – *трамбівка* (2012b, с. 159) та *gatto delle nevi* – *снігохід* (2013, с. 242). Французьке *dameuse* – “машина для трамбування снігу й утримування в належному стані лижних трас” (Le Grand Robert de la langue française, s. d.) (власний переклад). *Трамбівка*, наведена в словнику В. Т. Бусла, – це машина для трамбування, що може використовуватися для трамбування різного матеріалу, зокрема бетону (СУМ-11, 1970–1980). Як і французьке *dameuse*, італійське *gatto delle nevi* позначає лише таку машину, яку застосовують для трамбування снігу, а також можуть використовувати для перевезення людей сніговим або льодовим покривом (Lo Zingarelli 2019, 2019; Gabrielli, 2015; Dizionario italiano De Mauro, n.d.; Treccani, n.d.). Ця машина в жодному разі не є снігоходом, оскільки відрізняється від нього й цільовим призначенням, і габаритами, і устаткуванням тощо. Як у випадку із французьким, так і з італійським словником, неправильні переклади вкотре скопійовано з російських словників. Натомість, з’ясувавши визначення терміна через наведені академічні французькі й італійські видання та дослідивши Правила безпеки з улаштування, безпечної експлуатації та утримання гірськолижних трас, затверджені Міністерством надзвичайних ситуацій України, можна віднайти чіткий українськомовний відповідник французькому *dameuse* та італійському *gatto delle nevi*: *сніготрамбувальна машина, ратрак*, оскільки “сніготрамбувальні машини (ратраки) – самохідні механізми з обладнанням для планування, трамбування, розпушування та вирівнювання снігового покриву гірськолижних трас” (Міністерство надзвичайних ситуацій України, 2011).

Англійсько-український переклад *gerrymander* – *удаватися до передвиборних махінацій; передвиборні махінації* з галузі політичної термінології, що наведено в словнику Є. І. Гороть (2006, с. 555), також хибний. Як у значенні дієслова, так і віддієслівного іменника *gerrymander* позначає конкретний вид виборчих махінацій, а саме махінації, що здійснюються шляхом зміни меж виборчих округів з метою надання переваг певній політичній партії (Oxford Living Dictionaries, n.d.; Collins Dictionary, n.d.; Merriam-Webster, n.d.), що закріплено й у самій етимології терміна: *Gerry* + *salamander* (*Джеррі* – прізвище губернатора штату Массачусетс, *саламандра* – форма контурів нового виборчого округу, утвореного за часу обіймання Джеррі посади 1812 р. для забезпечення переваг його партії) (Oxford Living Dictionaries, n.d.). Укотре можна сконстатувати бездумне копіювання неправильного перекладу з російських словників. Правильним у цьому разі буде описовий переклад: *gerrymander* – *займатися виборчими махінаціями, змінюючи межі виборчих округів; виборчі махінації шляхом зміни меж виборчих округів* (Київський словник (Kyiv Dictionary), 2019).

Варто зазначити, що всі перелічені вище помилки є систематичними, а не поодинокими і становлять лише незначну вибірку зібраного й опрацьованого автором матеріалу.

Інші помилки словників. Хибний з термінологічного погляду переклад – не єдина вада проаналізованих словників. Фактично в усіх цих виданнях грубо порушено лексико-граматичні, синтаксичні, стилістичні та інші норми української мови. Зважаючи на обмеження обсягу цієї статті, нижче наведено найразючіші з них.

Абсолютно системно в усіх словниках ужито активні дієприкметники теперішнього часу, які українській мові не притаманні. Наприклад, у словнику В. Т. Бусла (2012a, с. 240):

focusing lens – фокууюча лінза, *divisive* – відокремлюючий; у словнику Є. І. Гороть (2006, с. 154): *benedictory* – благословляючий; у словнику Р. О. Гільченка (2009, с. 13): *ram air* – навігаючий потік повітря тощо.

Так само поширені віддієслівні іменники на *-к(а)*, *-овк(а)*, *-ча* на позначення процесів, що суперечить питомим нормам української мови, а також засадам термінотворення, закріпленим у ДСТУ. У словнику Є. І. Гороть (2006, с. 415): *dressing* – обробка, очистка, шліфування, *infantry drill* – стройова підготовка піхоти; у французько-українському словнику В. Т. Бусла: *plissage* – плісування (2012b, с. 469); у словнику С. В. Ківалова й Н. В. Петлюченко (2016, с. 130): *desaisissement* – передача речі (предмета дарування) дарувальником обдаровуваному тощо.

Крім цього, варто відзначити поширене використання скалькованих з російської мови складних прикметників з другою основою *-видний*, *-подібний*, іменників на *-чик*, *-чик* на позначення осіб, прикметників з наростком *-очн-*, іменників і дієслів з приростком *обез-*, використання невластивих українській мові складноскорочених слів окупаційної доби (*агітмасовий*, *агітпоїзд*, *робітфак*, *партквиток*, *парторг* тощо), нерозрізнення аспекту доконаності запозичених дієслів та похідних іменників, брак системності в утворенні словникових гнізд зі словами на *у-*, *в-* та інші недоліки. Укладачі ігнорують норми чергування *і – й*, *у – в*, *з – із* – *зі – зо*, *у – в*. Також досліджені словники містять значну кількість інших правописних помилок, деякі з яких наведено в таблиці 15.

Таблиця 15

Приклади правописних помилок у проаналізованих словниках

Словник	Сторінка	Слово (словосполучення) іноземною мовою	Переклад українською мовою	Коментар
Англійсько-українські словники				
В. Т. Бусел (2012а)				
	с. 240	blade	лопасть	Правильно: <i>лопасть</i> .
Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк (2006)				
	с. 164	black earth	чернозем	Правильно: <i>чорнозем</i> .
	с. 164	blade	лопасть	Правильно: <i>лопасть</i> .
	с. 415	let things drift	покладемося на божу волю	Оклична конструкція вимагає наказового способу. Правильно: <i>покладімося</i> .
	с. 521	font	комплект шрифту	Неправильне закінчення родового відмінка. Правильно: <i>шрифту</i> .
Л. І. Шевченко, В. І. Муравйов (2010)				
	с. 283	special statute	закон, чинний стосовно конкретних осіб	Неправильне керування. Правильно: <i>стосовно до</i> .
Французько-українські словники				
В. Т. Бусел (2012b)				
	с. 2	abkhaze	абхазський	Правильно: <i>абхазський</i> .
	с. 2	abkhaze	абхазська мова	Правильно: <i>абхазська мова</i> .
	с. 89	capellan	священник	Правильно: <i>священик</i> .
	с. 241	étole	епітрахиль	Неправильне написання. Правильно: <i>епитрахиль</i> . Також неправильний переклад.

Приймак Д. М. Вторинність і плагіат як передумови низької якості іншомовно-українських словників
(на матеріалі англійсько-, французько- та італійсько-українських видань)

	с. 532	être sur le (або son) retour	збиратися в зворотній шлях	Правильно: <i>зворотний</i> .
	с. 585	surmoulage	відливання у форму, зроблену з готового предмету	Неправильне закінчення родового відмінка. Правильно: <i>предмета</i> .
Італійсько-українські словники				
В. Т. Бусел (2013)				
	с. 40	assegno a vuoto	неоплачуваний банком чек	<i>Не</i> з дієприкметником пишеться окремо за наявності залежного від нього слова. Правильно: <i>не оплачуваний банком чек</i> .
	с. 61	batocchio	язик дзвону	Неправильне закінчення родового відмінка. Правильно: <i>дзвона</i> (об'єкт, а не звук).
	с. 61	batiale	глибоководний	Неправильне написання. Правильно: <i>глибоководий</i> .
	с. 61	batteria	механізм боя годинника	Неправильне закінчення родового відмінка. Правильно: <i>бою</i> .
	с. 61	gassosa	гассоза (солодкий напій)	У загальних назвах іншомовного походження подвоєння приголосних не зберігається. Правильно: <i>гасоза</i> .

Насамкінець доцільно показати типові приклади перекладів, скалькованих з російської мови, у розглянутих словниках (див. табл. 16).

Таблиця 16

Типові приклади скалькованих перекладів у проаналізованих словниках

Словник	Сторінка	Слово (словосполучення) іноземною мовою	Переклад українською мовою	Коментар
Англійсько-українські словники				
Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк (2006)				
	с. 154	to bend one's knee	преклонити коліна	Правильно: <i>ставати навколішки, колінкувати перед ким</i> .
	с. 154	beneath criticism	нижче критики	Правильно: <i>нижче за всяку критику</i> .
	с. 233	centennial	що трапляється раз у сто років	Правильно: <i>раз на сто років</i> .
	с. 233	centipedal	довжиною в сто футів	Правильно: <i>довжиною сто футів</i> .
	с. 233	from the fifth to the tenth century	з п'ятого по десяте століття	Правильно: <i>з п'ятого до десятого століття</i> .
	с. 415	drifter	рибак, що плаває на дрефтері	Правильно: <i>рибалка</i> .
	с. 415	to drill students in Latin	навчати студентів латині	Правильно: <i>навчати латини</i> .

	с. 415	drilling	амер. формування залізничних составів	Правильно: залізничних валок.
	с. 521	the following article	наступна стаття	Правильно: така стаття.
	с. 521	the following example	наступний приклад	Правильно: такий приклад.
	с. 521	the following words	наступні слова	Правильно: такі слова.
	с. 521	the following questions	наступні запитання	Правильно: такі запитання.
А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк (2012)				
	с. 55	in black and white	у писемній формі	Правильно: у письмовій формі.
	с. 87	cell	знаходиться в клітці	Правильно: бути (перебувати) у клітці.
	с. 218	the following	наступне	Правильно: таке.
Л. І. Шевченко, В. І. Муравйов (2010)				
	с. 283	enabling statute	закон, що відмінє будь-які обмеження прав	Правильно: скасовує.
Французько-українські словники				
В. Т. Бусел (2012b)				
	с. 451	rêcheur	рибак	Правильно: рибалка.
	с. 129	avoir toute la confiance de qn	користуватися повною довірою	Правильно: мати повну довіру.
	с. 129	confinement	знаходження у замкненому просторі	Правильно: перебування в замкненому просторі.
	с. 656	zymotique	бродильний	Правильно: квасильний, ферментувальний.
С. В. Ківалов, Н. В. Петлюченко (2016)				
	с. 23	adoption	прийняття (конституції, закону)	Правильно: ухвалення.
	с. 158	enregistrement	діаграма або запис свідчень реєструючого приладу	Правильно: запис показів реєстратора.
	с. 161	ès-qualité(s)	в якості посадової особи	Правильно: як посадова особа.
	с. 321	revendeur	оптово-збутове підприємство	Правильно: підприємство гуртового продажу.
Італійсько-українські словники				
В. Т. Бусел (2013)				
	с. 92	stare/mantenersi in carreggiata	бути на вірному шляху	Правильно: стояти на правдивому шляху.
	с. 306	intramuscolare	внутрім'язовий	Правильно: внутрішньом'язовий.
	с. 306	intramolecolare	внутрімолекулярний	Правильно: внутрішньомолекулярний.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Результати виконаного дослідження дають підстави стверджувати: найбільші та найпопулярніші англійсько-, французько- та італійсько-українські загальні й термінологічні словники базуються на повному копіюванні російських видань та не засвідчують дійсної лексикографічної праці їхніх укладачів. Ґрунтування українських перекладних словників на плагіаті призводить до низької якості їхнього матеріалу. Консультування з такими виданнями шкідливе для фахівців і для широкого загалу, оскільки

воно неминуче призводитиме до помилкового перекладу, хибного витлумачення іншомовної лексики та подальшого поширення в українській мові непитомих і скалькованих з російської мови конструкцій, правописних помилок.

Напрямок майбутніх досліджень могло б стати виявлення плагіату як чинника низької якості іншомовно-українських словників в інших мовних парах. Проте кінцева мета цієї та подальших праць – не лише довести факти плагіату, але й заактуалізувати увагу до проблем української лексикографії, спонукати наукове середовище й відповідні державні органи до переосмислення наявного стану речей та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

- Балла, М. І. (1996). *Англійсько-український словник: Близько 120 000 слів* (Т. 1). Київ: Освіта.
- Білецький, С. В. (Ред.). (2004). *Мала гірнича енциклопедія: у 3 т.* (Т. 1). Донецьк: Донбас.
- Білецький, С. В. (Ред.). (2013). *Мала гірнича енциклопедія: у 3 т.* (Т. 3). Донецьк: Східний видавничий дім.
- Бусел, В. Т. (Ред.). (2012a). *Англійсько-український словник. Українсько-англійський словник: 250 000 + 250 000: два в одному томі: 500 000 од. пер.* Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.
- Бусел, В. Т. (Ред.). (2012b). *Французько-український словник. Українсько-французький словник: 220 000 + 210 000: два в одному томі: 430 000 од. пер.* Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.
- Бусел, В. Т. (Ред.). (2013). *Італійсько-український словник. Українсько-італійський словник: 230 000 + 210 000: два в одному томі: 440 000 од. пер.* Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.
- Бутник, В. В. (Відп. ред. О. П. Онуфрієнко). (2008). *Новий англо-український політехнічний словник. Близько 125 000 термінів.* Київ: Арії.
- Варцаб’юк, А. Р. & Когут, І. Т. (За заг. ред. А. Р. Варцаб’юка) *Англійсько-український словник з мікроелектроніки та мікросистемної техніки.* Івано-Франківськ.
- Верховна Рада України. (2013). *Митний тариф України (групи 01–72): Додаток до Закону України “Про митний тариф України” від 19.09.2013 № 584-VII.* Узятю з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584%D0%B0-18/print>
- Вовк, В. М. (2012). *Геологічний словник : для студ. вищ. навч. закладів.* Кіровоград: КОД. Узятю з: <https://geodictionary.com.ua/>
- Гільченко, Р. О. (2009). *Англійсько-український словник авіаційних термінів.* Київ: НАУ.
- Гордієнко, Н. Г. (2011). Сучасна лексикографія як об’єкт лінгвістики. *Українська мова*, 3, 67-73.
- Гороть, Є. І., Коцюк, Л. М., Малімон, Л. К., & Павлюк, А. Б. (За заг. кер. Є. І. Гороть). (2006). *Англо-український словник.* Вінниця: Нова Книга.
- Загнітко, А. П. & Данилюк, І. Г. (2012). *Великий сучасний англо-український, українсько-англійський словник.* Донецьк: ТОВ “ВКФ “БАО”.
- Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. (2007). *Наукові назви птахів України* (затвержені Комісією із зоологічної термінології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України; протокол № 5 від 03.05.2007). Узятю з: http://www.izan.kiev.ua/term_com/aves.htm
- Київський словник (Kyiv Dictionary). (2019). Узятю з: <https://kyivdictionary.com/>
- Кислова, О. В. & Макєєва, І. С. (2017). *Основи електрохімії: навч. посіб.* Київ: КНУТД.
- Ківалов, С. В. & Петлюченко, Н. В. (Ред.). (2016). *Французько-український словник юридичних термінів.* Одеса: Національний університет “Одеська юридична академія”.
- Кримський, А. Ю. & Єфремов, С. О. (Ред.). (1924–1933). *Російсько-український академічний словник: у 4 т.* Узятю з: <https://r2u.org.ua/>
- Мейнарович, Є. В. & Кратко, М. І. (2010). *Англійсько-український словник з математики та кібернетики: біля 50 000.* Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”.

- Міністерство надзвичайних ситуацій України. (2011). *Правила безпеки з улаштування, безпечної експлуатації та утримання гірськолижних трас: затверджено наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 07.12.2011 № 1281*. Узято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-12>
- Міністерство транспорту України. (1996). *Правила технічної експлуатації залізниць України: затверджено наказом Міністерства транспорту України від 20.12.1996 № 411*. Узято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0050-97/print>
- Орлова, Н. В. (2010). *Англо-український та українсько-англійський словник педагогічних та психологічних термінів і понять: Навчальний посібник для студентів і викладачів вищих навчальних закладів. Близько 40 000 слів та словосполучень*. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького.
- Пішак, В. П. & Бажора, Ю. І. (Ред.). (2009). *Медицина біологія (2-ге вид.)*. Вінниця: Нова Книга.
- Регістр судноплавства України. (2016). *Правила класифікації та побудови суден внутрішнього плавання: у 4 т. (Т. 3)*. Київ.
- Селівестрова, К. Т. (2013). Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника. *Архіви України: наук.-практ. журнал*, 5, 25-62.
- Симоненко, Л. О. (2014). Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство*, 4, 28-35.
- Словник української мови: в 11 т.* (ред. кол., гол. І. К. Білодід). (1970–1980). Київ: Наукова думка. Узято з: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>
- Третяк, П. Р. (2015). *Довідник назв рослин України*. Узято з: <http://ekontsh.civicua.org/system.php>
- Черних, В. П. (Ред.). (2010). *Фармацевтична енциклопедія (2-ге вид.)*. Київ: МОРІОН. Узято з: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/>
- Шевченко, Л. І. & Муравйов, В. І. (Ред.). (2010). *Англійсько-український, українсько-англійський юридичний словник: близько 70 000 термінів*. Київ: Арії.
- Яремійчук, Р. С., Копей, Б. В., Клюфінська, І. М. & Стефурак, Р. І. (2017). *Українсько-французький словник з нафтогазової справи (Серія "Нафтогазове обладнання"*, т. 6). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ.
- Collins Dictionary*. (n.d.). Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com/>
- Dizionario italiano De Mauro*. (n.d.). Disponibile in: <https://dizionario.internazionale.it/>
- Gabrielli, A. (2015). *Grande Dizionario Hoepli Italiano* (3a ed.). Milano: Hoepli. Disponibile in: http://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano.aspx?idD=1
- Kiessling, F., Puschmann, R., Schmieder, A., & Schneider, E. (2018). *Contact Lines for Electric Railways: Planning, Design, Implementation, Maintenance* (3rd ed.). Erlangen: Publicis Publishing.
- Le Grand Robert de la langue française*. (s. d.). Répéré dans: <https://gr.bvdep.com/robert.asp>
- Lo Zingarelli 2019*. (2019). Disponibile in: <http://dizionari.zanichelli.it>
- Merriam-Webster*. (n.d.). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/>
- Mott, L. V. (1997). *The Development of the Rudder: A Technological Tale*. London: Chatham.
- Oxford English Dictionary*. (n.d.). Retrieved from <http://www.oed.com/>
- Oxford Living Dictionaries*. (n.d.). Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/>
- Treccani. (n.d.). *Vocabolario on line*. Disponibile in: <http://www.treccani.it/vocabolario/>
- Whitten, K. W., Davis, R. E., Peck, L., & Stanley, G. G. (2013). *Chemistry*. Belmont, CA: Cengage Learning.

REFERENCES

- Balla, M. I. (1996). *Anhliisko-ukrainskyi slovnyk: Blyzko 120 000 sliv* (Т. 1). Kyiv: Osvita.
- Biletskyi, S. V. (Red.). (2004). *Mala hirnycha entsyklopediia: u 3 t. (Т. 1)*. Donetsk: Donbas.

- Biletskyi, S. V. (Red.). (2013). Mala hirnycha entsyklopediia: u 3 t. (T. 3). Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim.
- Busel, V. T. (Red.). (2012a). Anhliisko-ukrainskyi slovnyk. Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk: 250 000 + 250 000: dva v odnomu tomi: 500 000 od. per. Kyiv; Irpin: VTF "Perun".
- Busel, V. T. (Red.). (2012b). Frantsuzko-ukrainskyi slovnyk. Ukrainsko-frantsuzkyi slovnyk: 220 000 + 210 000: dva v odnomu tomi: 430 000 od. per. Kyiv; Irpin: VTF "Perun".
- Busel, V. T. (Red.). (2013). Italiisko-ukrainskyi slovnyk. Ukrainsko-italiiskyi slovnyk: 230 000 + 210 000: dva v odnomu tomi: 440 000 od. per. Kyiv; Irpin: VTF "Perun".
- Butnyk, V. V. (Vidp. red. O. P. Onufriienko). (2008). Novyi anhlo-ukrainskyi politekhnichnyi slovnyk. Blyzko 125 000 terminiv. Kyiv: Arii.
- Vartsabiuk, A. R. & Kohut, I. T. (Za zah. red. A. R. Vartsabiuka) Anhliisko-ukrainskyi slovnyk z mikroelektroniky ta mikrosystemnoi tekhniky. Ivano Frankivsk.
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2013). Mytnyi taryf Ukrainy (hrupy 01–72): Dodatok do Zakonu Ukrainy "Pro mytnyi taryf Ukrainy" vid 19.09.2013 № 584-VII. Uziato z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584%D0%B0-18/print>
- Vovk, V. M. (2012). Heolohichnyi slovnyk : dlia stud. vshch. navch. zakladiv. Kirovohrad: KOD. Uziato z: <https://geodictionary.com.ua/>
- Hilchenko, R. O. (2009). Anhliisko-ukrainskyi slovnyk aviatsiinykh terminiv. Kyiv: NAU.
- Hordiienko, N. H. (2011). Suchasna leksykohrafiia yak ob'ekt linhvistyky. Ukrainska mova, 3, 67-73.
- Horot, Ye. I., Kotsiuk, L. M., Malimon, L. K., & Pavliuk, A. B. (Za zah. ker. Ye. I. Horot). (2006). Anhlo-ukrainskyi slovnyk. Vinnytsia: Nova Knyha.
- Zahnitko, A. P. & Danyliuk, I. H. (2012). Velykyi suchasnyi anhlo-ukrainskyi, ukrainsko-anhliiskyi slovnyk. Donetsk: TOV "VKF "BAO".
- Instytut zoolohii im. I. I. Shmalhauzena NAN Ukrainy. (2007). Naukovi nazvy ptakhiv Ukrainy (zatverdzeni Komisiieiu iz zoolohichnoi terminolohii Instytutu zoolohii im. I. I. Shmalhauzena NAN Ukrainy; protokol № 5 vid 03.05.2007). Uziato z: http://www.izan.kiev.ua/term_com/aves.htm
- Kyivskiy slovnyk (Kyiv Dictionary). (2019). Uziato z: <https://kyivdictionary.com/>
- Kyslova, O. V. & Makieieva, I. S. (2017). Osnovy elektrokhimii: navch. posib. Kyiv: KNUTD.
- Kivalov, S. V. & Petliuchenko, N. V. (Red.). (2016). Frantsuzko-ukrainskyi slovnyk yurydychnykh terminiv. Odesa: Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia".
- Krymskyi, A. Yu. & Yefremov, S. O. (Red.). (1924–1933). Rosiisko-ukrainskyi akademichnyi slovnyk: u 4 t. Uziato z: <https://r2u.org.ua/>
- Meinarovych, Ye. V. & Kratko, M. I. (2010). Anhliisko-ukrainskyi slovnyk z matematyky ta kibernetiky: bilia 50 000. Kyiv; Irpin: VTF "Perun".
- Ministerstvo nadzvychainykh sytuatsii Ukrainy. (2011). Pravyla bezpeky z ulashtuvannia, bezpechnoi ekspluatatsii ta utrymannia hirscolyzhnykh tras: zatverdzheno nakazom Ministerstva nadzvychainykh sytuatsii Ukrainy vid 07.12.2011 № 1281. Uziato z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-12>
- Ministerstvo transportu Ukrainy. (1996). Pravyla tekhnichnoi ekspluatatsii zaliznyts Ukrainy: zatverdzheno nakazom Ministerstva transportu Ukrainy vid 20.12.1996 № 411. Uziato z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0050-97/print>
- Orlova, N. V. (2010). Anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnyk pedahohichnykh ta psykholohichnykh terminiv i poniat: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv i vykladachiv vshchyykh navchalnykh zakladiv. Blyzko 40 000 sliv ta slovospoluchen. Cherkasy: Vyd. vid. ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho.
- Pishak, V. P. & Bazhora, Yu. I. (Red.). (2009). Medychna biolohiia (2 he vyd.). Vinnytsia: Nova Knyha.
- Rehistr sudnoplavstva Ukrainy. (2016). Pravyla klasyfikatsii ta pobudovy suden vnutrishnoho plavannia: u 4 t. (T. 3). Kyiv.

- Selivestrova, K. T. (2013). Pidhotovka haluzevykh slovnykiv: zdotuky i osoblyvosti metodyky ukladannia perekladnoho slovnyka. *Arkhivy Ukrainy: nauk.-prakt. zhurnal*, 5, 25-62.
- Symonenko, L. O. (2014). Ukrainska terminohrafiia: stan i perspektyvy. *Movoznavstvo*, 4, 28-35.
- Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (red. kol., hol. I. K. Bilodid). (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka. Uziato z: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>
- Tretiak, P. R. (2015). Dovidnyk nazv roslyn Ukrainy. Uziato z: <http://ekontsh.civicua.org/system.php>
- Chernykh, V. P. (Red.). (2010). *Farmatsevychna entsyklopediia* (2 he vyd.). Kyiv: MORION. Uziato z: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/>
- Shevchenko, L. I. & Muraviov, V. I. (Red.). (2010). *Anhliisko-ukrainskyi, ukrainsko-anhliiskyi yurydychnyi slovnyk: blyzko 70 000 terminiv*. Kyiv: Arii.
- Yaremiichuk, R. S., Kopei, B. V., Kliufinska, I. M. & Stefurak, R. I. (2017). *Ukrainsko-frantsuzkyi slovnyk z naftohazovoi spravy (Seriiia "Naftohazove obladnannia"*, t. 6). Ivano Frankivsk: IFNTUNH.
- Collins Dictionary. (n.d.). Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com/>
- Dizionario italiano De Mauro. (n.d.). Disponibile in: <https://dizionario.internazionale.it/>
- Gabrielli, A. (2015). *Grande Dizionario Hoepli Italiano* (3a ed.). Milano: Hoepli. Disponibile in: http://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano.aspx?idD=1
- Kiessling, F., Puschmann, R., Schmieder, A., & Schneider, E. (2018). *Contact Lines for Electric Railways: Planning, Design, Implementation, Maintenance* (3rd ed.). Erlangen: Publicis Publishing.
- Le Grand Robert de la langue française. (s. d.). Répéré dans: <https://gr.bvdep.com/robert.asp>
- Lo Zingarelli 2019. (2019). Disponibile in: <http://dizionari.zanichelli.it>
- Merriam-Webster. (n.d.). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/>
- Mott, L. V. (1997). *The Development of the Rudder: A Technological Tale*. London: Chatham.
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Retrieved from <http://www.oed.com/>
- Oxford Living Dictionaries. (n.d.). Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/>
- Treccani. (n.d.). *Vocabolario on line*. Disponibile in: <http://www.treccani.it/vocabolario/>
- Whitten, K. W., Davis, R. E., Peck, L., & Stanley, G. G. (2013). *Chemistry*. Belmont, CA: Cengage Learning.

*Дата надходження до редакції 25.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 811.161.2'374:316.75(47+57)

КОЛЬОРОНАЗВИ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (на матеріалі “Словника української мови” в 11 томах)

РЕНЧКА І. Є.

кандидат філологічних наук, старший викладач
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
irenychka2007@ukr.net

Стаття присвячена дослідженню семантичних інновацій та особливостей лексикографічної інтерпретації лексичних одиниць на позначення кольору в радянський час на основі аналізу матеріалів “Словника української мови” в 11 томах (1970–1980). З'ясовано, що в умовах функціонування в радянському тоталітарному дискурсі кольороназви набували ідеологічних конотацій. Відбулися зміни в семантиці архетипних кольороназв *червоний*, *білий* та *чорний*, а також *золотий*. Виявлено розширення сполучуваності аналізованих лексем та формування в них нових переносних і символічних значень. Встановлено зміни в антонімічних зв'язках слів на позначення кольору порівняно з їхніми традиційними семантичними відношеннями в народному світогляді. Аналіз змістового наповнення словникових статей дав змогу визначити лексикографічні способи ідеологізації кольороназв.

Ключові слова: кольороназви, семантика, радянська ідеологія, ідеологізація, переносне значення слова, символічне значення слова, мовна картина світу, словник, ілюстративний матеріал.

THE NAMES OF COLORS IN THE SYSTEM OF VALUES OF THE SOVIET SOCIETY (in the *Dictionary of the Ukrainian Language* in 11 volumes)

RENCHKA Inna Yevheniivna

PhD in Philology, Senior Lecturer
National University of Kyiv-Mohyla Academy
irenychka2007@ukr.net

Introduction. The paper is devoted to the study of semantic innovations and peculiarities of the lexicographic interpretation of lexical units used to designate colors in Soviet times based on the analysis of the materials of the “Dictionary of the Ukrainian Language” in 11 volumes (1970–1980). The importance of this research is caused by the need of a thorough study of the influence of Soviet ideology on the semantics of words from various thematic groups, including those perceived as non-politically significant having initially neutral meanings.

Purpose. The aim of the paper is to analyze the influence of Soviet ideology on the lexicographic description of the names of colors, to study the functional-semantic transformations of the lexemes denoting the names of colors, that was induced by socio-political factors of the Soviet period.

Methods. The investigation is grounded on the methods of descriptive and componential analysis, as well as contextual analysis.

Results. It has been found out that the names of colors became ideologically connoted under the conditions of functioning in the Soviet totalitarian discourse. First of all, the changes were found in the semantics of archetypal color names such as red, white and black, as well as golden. Expansion of the compatibility of analyzed lexemes and formation of new figurative and symbolic meanings in them have been revealed. Changes in the antonymic relationships between the words used to designate colors as compared to their traditional semantic relationships in the national world view have been established.

Analysis of vocabulary items aimed at revealing the semantic content of color names enabled to determine the lexicographic methods of their ideologization, namely, their use

in the definitions and illustrative material of ideological-evaluative adjectives, pejorative components, illustrations from authoritative in the Soviet society sources characterized by an expressive valuation from the communist ideology point of view, use of contradistinction.

Conclusion. Consequently, the names of colors in the Soviet period became the bearers of a distinct positive or negative valuation conditioned by ideological factors. They were verbal expressions of the value priorities of society and contributed significantly to the dissemination of mental stereotypes and the formation of the official linguistic picture of the world.

Key words: the names of colors, semantics, Soviet ideology, ideologization, figurative meaning of a word, symbolic meaning of a word, linguistic world picture, dictionary, illustrative material.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Одну з найдавніших груп лексики кожної мови становлять назви кольорів. Вони виконують особливу функцію – не лише слугують засобом фіксації в мові відчуття світлових тонів, позначення ознак окремих предметів, а й віддзеркалюють світоглядні уявлення людей, формуючи важливу складову мовної картини світу певного народу.

На різних етапах розвитку мови кольороназви, крім прямих, набувають переносних і символічних значень, що залежить не тільки від лінгвальних чинників, а й від позамовних – історичної епохи, соціальних змін, ціннісних пріоритетів соціуму. У період значних суспільних зрушень семантика колоративів зазнає трансформацій, вони починають співвідноситися з новими реаліями та поняттями, виражати соціальні оцінки та настанови. Денотативне значення колоративів у такому разі поступається конотативним семантичним компонентам, зумовленим суспільно-політичними процесами. Актуальність дослідження семантичних та функціональних змін колірної лексики в радянський період пов'язана з потребою ґрунтовного вивчення впливу політичних та ідеологічних чинників на семантику слів різних тематичних груп, зокрема й тих, які не сприймаються як політично значущі і є первісно нейтральними за своїм значенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кольороназви є предметом численних мовознавчих досліджень українських та зарубіжних науковців. Особливості формування цієї лексико-семантичної групи в мові, її структуру і розвиток розглядали І. М. Бабій, О. П. Василевич, В. Й. Горобець, О. М. Дзівак, А. Є. Іншаков, А. І. Кириченко, О. В. Коваль-Костинська, А. П. Критенко, Л. О. Ставицька, О. Б. Ткаченко, М. І. Чикало та ін. Зокрема, А. Є. Іншаков (2013) здійснює узагальнений аналіз основних відомих сучасній лінгвістиці способів вивчення кольорів. Спираючись на гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа, теорію універсалізму Б. Берліна і П. Кея щодо сутності кольорономінації, автор розкриває поняття лексико-семантичного поля колоративів, акцентує увагу на проблематиці розподілу колірної спектра в європейських мовах, а також пропонує власну характеристику колірної лексики української мови з етимологічного погляду. Функції лексем на позначення кольору з лінгвокультурної позиції вивчали А. Вежицька, Л. П. Бойко, Л. О. Голуб, І. І. Гуменюк, Г. І. Капніна, І. В. Ковальська, В. А. Маслова, Т. Ф. Семашко, Г. М. Яворська та ін. Т. Ф. Семашко зазначає, що за спільної для кожної культури фізичної природи кольору різні мови мають власний спосіб членування колірної спектра, адже “суб’єктивність кольорового сприйняття базується на колективному досвіді розвитку суспільства” (2011, с. 353). Семантиці кольорів у художніх текстах присвячені праці І. М. Бабій, Р. Камберової, Т. В. Ковальової, М. І. Половинкіної, К. Г. Сардаряна, Л. В. Шулінової та ін. Особливості формування переносних значень та символічної семантики колоративів аналізують Т. Ф. Семашко (2009), А. А. Таран (2014), О. А. Шеховцова (2003). Зокрема, О. А. Шеховцова зауважує, що одним із основних джерел наповнення колоративів новим змістом є екстралінгвальна дійсність (2003, с. 26). Поза увагою дослідників залишається питання функціонування, семантичної наповненості та лексикографічної фіксації колірної лексики української мови в радянський час, в умовах тоталітарного режиму, коли семантика лексичних одиниць різних тематичних груп набувала штучних нашарувань, пов'язаних з відповідною ідеологією.

Мета статті – проаналізувати вплив радянської ідеології на лексикографічний опис кольороназв, дослідити функціонально-семантичні трансформації колірної лексики, стимульовані суспільно-політичними чинниками радянської доби.

Методи дослідження: у роботі використано описовий метод для виявлення способів тлумачення лексичних одиниць, систематизації та інтерпретації дібраного матеріалу, теоретичного узагальнення результатів дослідження; метод компонентного аналізу – для встановлення змін у семантичній структурі лексем та їх функціонуванні; метод контекстного аналізу, за допомогою якого з'ясовано, як формулювання значення лексеми залежало від контексту.

Матеріалом дослідження послуговував “Словник української мови” в 11 томах (1970–1980) (далі – СУМ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен народ відповідно до історичних обставин розвитку, природно-географічних умов, характеру господарської діяльності формує своє ставлення до світу, водночас виробляє власне відчуття і розуміння кольору як важливого елемента довкілля. Колірна картина світу українців багата і різноманітна, вона втілює уявлення людей про світ відповідно до тих культурних та історичних процесів, що визначили еволюцію нашого народу.

Важливе місце в українській культурі займають кольори *червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний*, назви яких становлять ядро лексико-семантичної групи колоронімів. За класифікацією А. П. Критенка (1967), ці кольороназви є “основними”, навколо яких об'єднані “другорядні”, що виникли пізніше й позначають відтінки колірних тонів. Розвиток семантики колоронімів відбувається в напрямку від первинного, конкретного значення ознаки предмета до вторинної емотивно забарвленої семантики (Голубовська, 2004, с. 141). Це досягається шляхом метафоризації, метонімічного перенесення цієї ознаки на інший предмет чи явище (Семашко, 2009, с. 18). Наприклад, значення кольорів *білий* та *чорний*, за словами І. О. Голубовської, засвоюється наочно, що зумовлено ритмом життєдіяльності людини, зміною дня і ночі (2004, с. 142). У СУМі в тлумачній статті лексеми *білий* на першому місці подано її традиційне значення як найменування кольору крейди, молока, снігу та протиставлено цей колір *чорному*. Наведено такі стійкі словосполучення з колоронімом *білий*: *білий хліб, білий світ, серед білого дня* тощо (СУМ, 1, с. 181). Дослідник української міфології В. М. Войтович відзначає позитивну семантику *білого* як кольору життя, чистоти, невинності й радості (2002, с. 472).

Натомість *чорний* у СУМі потрактовано як колір сажі, вугілля, найтемніший, протилежний білому; наведені словосполучення *чорний хліб, чорна хмара, чорна буря, чорний день, чорні злидні, чорне слово, чорна невдячність* (СУМ, 11, с. 352) відображають розвиток семантики цього прикметника, для якого характерною є пейоративна конотація. Негативної семантики набуває чорний колір в українському фольклорі й побуті як символ безнадії, протистояння, нещастя, смерті, бідності, тяжкої праці, несправедливості тощо (Жайворонек, 2007, с. 163–164). У цьому протиставленні білого та чорного кольорів відбилися первинні ментальні бінарні опозиції світлого і темного, доброго й поганого, буття і небуття, позитивного й негативного.

Білий і чорний кольори І. О. Голубовська, спираючись на висновки В. Тернера та Ф. М. Шемякіна, зараховує до архетипних поряд із червоним кольором, відзначаючи універсальність тріади “білий – чорний – червоний” (2004, с. 148). Первинне значення червоного кольору співвідноситься з кольором крові та її близьких відтінків. Як колір крові, червоний є священним, але може й становити загрозу для життя (Новикова, 1993, с. 266–268). Тому традиційно він може асоціюватися як з негативними, так і позитивними емоціями, стаючи й символом дії, активності, і символом любові, щастя та надії, і символом небезпеки. Відповідне семантичне наповнення лексеми *червоний* зафіксовано в СУМі: *Пишається над водою Червона калина* (Шевч., II, 1963, 414); *Він знав тепер, що червона барва означає кохання й милосердя* (Загреб., Диво, 1968, 178); *проходити червоною ниткою; пускати червоного півня* (СУМ, 11, с. 296) тощо.

Водночас, як засвідчує матеріал “Словника української мови” в 11 томах, в умовах радянської дійсності колоративи набували нових оцінних значень. Система цінностей тоталітарного суспільства накладала на сформовані в народному світогляді давні протиставлення добра і зла, справедливості та несправедливості власні бінарні опозиції “свого” і “чужого”, де за поняттям “свого”, а отже позитивного, закріплювалося все, що пов’язано із соціалістичним суспільно-політичним ладом, а за поняттям “чужого”, негативного – вороже йому.

Зміни в семантиці, зумовлені ідеологічними чинниками, охопили насамперед архетипні кольороназви – *червоний*, *білий* та *чорний*, що, зазнавши неосемантизації, увійшли до словникового складу радянської новомови. Особливого значення в радянському дискурсі набуває червоний колір, витісняючи зі свідомості людини традиційне для української культури його трактування й перетворюючись на символ керівної в СРСР політичної сили, символ революції та комунізму. Тлумачення прикметника *червоний* у СУМі засвідчує його політизацію і трансформацію в ключову радянську лінгвоідеологему: **ЧЕРВОНИЙ**, а, е. 2. *перен., політ.* Який стосується революційної діяльності; пов’язаний з радянським соціалістичним ладом (СУМ, 11, с. 296). Завдяки змісту ілюстративного матеріалу, дібраного з вагомих у радянському суспільстві джерел, досягнуто урочистого, піднесеного звучання цієї лексеми та підкреслено її значущість у радянському суспільстві: *Звідки ж набрався він [В. І. Ленін] сили? Звідки той порив червоний? Мозок його запліднили Рук мозолястих мільйони* (Рильський, I, 1960, 325); *Живи, живи, красуйся, Червона Україно!* (Тич., II, 1957, 10) (СУМ, 11, с. 297) (тут і далі напівжирний курсив наш. – І. Р.).

Спостерігаємо розширення меж сполучуваності колоратива *червоний*. За визначенням М. П. Кочергана, “сполучуваність – це своєрідний барометр, який фіксує будь-які зрушення в семантиці слова” (1980, с. 77). Зокрема, в словнику зафіксовано велику кількість словосполучень з прикметником *червоний* на позначення численних атрибутів радянської епохи: *червоний прапор*, *червоний стяг*, *червоне знамено*, *червона зірка*, *червоний галстук* тощо. У тлумаченні цих словосполук лексема *червоний* набуває виразної позитивної конотації, наприклад: **ПРАПОР**. – *Ми підемо вперед, з червоним прапором свободи в руках товариша Леніна, за робочі й селянські і червоноармійські Ради...* (Мик., II, 1957, 311) (СУМ, 7, с. 517); **СТЯГ**, *уроч.* 1. 3 дня на день усі чекали закінчення війни. В Берліні над рейхстагом уже майорів *радянський червоний стяг* (Гончар, III, 1959, 387) (СУМ, 8, с. 809); **ЗНАМЕНО**. Пролетарський Петербург піднімав над Росією *горде червоне знамено революції* (Цюпа, Україна..., 1960, 39) (СУМ, 3, с. 641); **ЗІРКА**. * Образно. *Червона зірка прийдешнього царства загорілася на революційному обрії праці* (Еллан, II, 1958, 59) (СУМ, 3, с. 576); **Піонерський (червоний) галстук**. *І вперше, на зльоті – відчув тоді я, Що галстук червоний не просто пов’язка Лише для краси, а це гордість моя – Жовтневого славного прапора частка, Це промінь його, що незгасно сія!* (Бичко, Вогнище, 1959, 15) (СУМ, 2, с. 21). Таке саме значення формується в синонімів прикметника *червоний* – *багряний* та *полум’яний* – у поєднанні з відповідними субстантивними компонентами: **СТЯГ**. * Образно. *Україно! Ти в славі борні [у Великій Вітчизняній війні] не одна, В ній з тобою під стягом багряним – народи!* (Рильський, II, 1960, 179); * У порівн. *Вранішня полум’яна заграва Стояла над Карпатами, як стяг* (Нагн., Пісня..., 1949, 76) (СУМ, 8, с. 809); *Шумлять багряні прапори* (Сос., II, 1958, 418) (СУМ, 1, с. 85).

У наведених словосполученнях прикметник *червоний* та його синоніми набувають символічного значення. З огляду на те, що ці кольороназви були первісно нейтральними та неідеологізованими й стали вербальними виразниками ідеології саме в радянському політичному контексті, можемо кваліфікувати їх як семантичні радянізми (термін В. М. Мокієнка та Т. Г. Нікітіної (1998, с. 10). Аналогічно трактуємо прикметник *червоний* у складі лексичних та фразеологічних одиниць, утворених за допомогою метафоризації, що вживали на позначення властивих радянському суспільству предметів, явищ, реалій, подій, їхніх учасників та загалом

особливостей радянського способу життя: *червона армія, червона валка, червона субота, червоний перехідний прапор, червоний куток, червона дошка, червоні слідопити* тощо. Скажімо, *перехідний червоний прапор* – це прапор, який присуджувався колективу, що виборів першість у змаганнях (СУМ, 6, с. 309); *червоний куток* – “приміщення на підприємстві, в гуртожитку тощо, відведене для культурно-освітньої роботи” (СУМ, 11, с. 297); *червона дошка* – те саме, що дошка пошани: “дошка з іменами і фотографіями кращих виробників, ударників і т. ін.” (СУМ, 11, с. 297).

В ідеологічному контексті актуалізується позитивний оцінний зміст прикметника *червоний* і в тих випадках, коли дійсність не відповідала оптимістичному словниковому визначенню. Наприклад, у словниковій статті лексеми *валка* піднесено-захоплено змальовано процес збору зерна із селянських господарств за допомогою так званих “червоних валок”, що нагадує опис якоїсь святкової церемонії: **Червона валка** – група урочисто прикрашених червоними прапорами підвід, машин, які везуть перший з урожаю хліб на зсипні пункти для здачі державі. “*Гай-гай, – сказав він бригадірові польової бригади..., – за ними й чорт не похопиться, диви, лагодять червону валку з хлібом!*” (Ю. Янов., II, 1954, 165); *Показником темпу роботи має бути червона валка з хлібом, яку раніше відправить [комуна] до міста* (Донч., I, 1956, 75) (СУМ, 1, с. 286). Однак з історії відомо, що “червоні валки” використовували для систематичних репресивних хлібозаготівель з кінця 1920-х років і до 1933 року, що призвело до руйнації сільського господарства, вилучення в селян усіх продуктів харчування та голодомору (Петренко, 2007, с. 121). Отже, слова на позначення кольорів у лексикографічних працях радянської доби отримували ідеологічно й політично зумовлені конотації та ставали засобом маніпулювання суспільною свідомістю і фальшування дійсності.

Виявляємо також зміну семантики дієслів, що виражають корелятивну з *червоним* кольірну ознаку, а саме *жаріти, полум'яніти, цвісти, багрянити*. Ці дієслова набувають переносних значень, передають експресивність та яскравість: **ЖАРІТИ**. 2. *перен.* *На білім платті галстук піонерський Трояндою червоною жарів* (Рильський, I, 1956, 423) (СУМ, 2, с. 510); **ЦВІСТИ**. 2. *перен.* *Червоний стяг цвіте над нами, І буде так мільйони літ* (Сосюра, II, 1958, 406) (СУМ, 11, с. 187); **ПОЛУМ'ЯНІТИ**. * *Образно.* *Ім'я Леніна вічно полум'янітиме на революційних прапорах народів усього світу* (Рад. Укр., 23.IV 1959, 1) (СУМ, 7, с. 102); **БАГРЯНІТИ**. *І прапор веселий, червоний На щоглах, мов жар, багрянє!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 40) (СУМ, 1, с. 86). Наведені приклади демонструють розширення сфери функціонування дієслів унаслідок співвіднесення їх із важливими для радянської політичної системи поняттями.

Антиподом кольороназви *червоний* в радянському тоталітарному дискурсі стає номінація *білий*. Якщо в традиційному народному світоуявленні білий колір перебуває в антонімічних зв'язках із чорним, то мовній картині світу, вибудовуваній у радянському суспільстві крізь призму “свій – чужий”, властива семантична опозиція білого і червоного кольорів. Таке протиставлення зафіксовано в лексикографії: **ЧЕРВОНИЙ**, а, е. 2. *перен., політ.* [...] протилежне *білий* (СУМ, 11, с. 296). – **БІЛИЙ**, а, е. 4. *перен., політ.* Ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне *червоний*. *Ішли бійці на білі банди, На мури, на колючий дріт* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 9) (СУМ, 1, с. 181). Прикметник *білий* набуває негативної оцінності, яку у визначенні увиразнено не лише вказівкою на протилежне значення з *червоним* у політичному контексті, а й уживанням у дефініції ідеологічно-оцінних прикметників “ворожий”, “контрреволюційний” та пейоративної словосполучки “білі банди”.

У СУМі виявляємо приклади антонімічного протиставлення понять, виражених атрибутивними словосполученнями, у яких прикметниковими компонентами є назви кольорів *червоний* та *білий*. При цьому *червоний* синонімізується в переносному значенні зі словами *радянський, соціалістичний, справедливий, гуманний*, а *білий* – зі словами *антирадянський, антинародний, антигуманний, ворожий, несправедливий*. Наприклад: **Біла гвардія** – загальна

назва контрреволюційних військ у період громадянської війни 1918–1920 рр. **Біла гвардія** *востаннє Прорвати хоче мур сталінний* (Сос., II, 1958, 415); **Червона гвардія** – озброєні революційні робітничі загони, дружини, організовані у 1917–1918 рр. для боротьби з контрреволюцією і білогвардійщиною, що стали пізніше основою для створення Червоної Армії. **Червона Гвардія** *складалася з окремих робітничих загонів* (Панч, II, 1956, 263) (СУМ, 2, с. 43).

За допомогою колірних лексем *червоний* та *білий* усе суспільство поділено на дві частини – одна з них уособлює більшовиків та їхніх послідовників, інша – ті сили, які не є прихильниками ідеї революції та комунізму, а тому є ворогами, що загрожують радянському суспільно-політичному ладові: **Білий світ** – контрреволюційна частина суспільства, дії якої були спрямовані проти Радянської влади після Великої Жовтневої соціалістичної революції. [...] *Зламано останню барикаду білого світу* (Гончар, II, 1959, 440); **Червоний світ** – революційна частина суспільства, яка боролася за встановлення Радянської влади після Великої Жовтневої соціалістичної революції. [...] *Партійний комітет покладає на вас будь-що втримати залізницю, цей останній живий нерв, що зв'язує нас з червоним світом* (Гончар, II, 1959, 105) (СУМ, 9, с. 87).

Протиставлення стосується й тих понять, які є оцінними в денотаті, оскільки засуджують дії із застосуванням насильства: **Білий терор**: [...] б) розгром революційних організацій робітничого класу, масові арешти, вбивство революційних і прогресивних діячів як метод боротьби буржуазної контрреволюції з революційним рухом. *На село налетіли білогвардійці розбитого полку на чолі з капітаном Вугровим; іде грабунок і білий терор* (Мик., I, 1957, 279); *В тяжких обіймах білого терору тремтіло місто...* (Сос., I, 1957, 474); **Червоний терор** – крайні заходи, до яких вдається революційна влада у відповідь на жорстокі й підступні дії контрреволюційних сил. *Наш червоний терор є захист робітничого класу від експлуататорів, є придушення опору експлуататорів...* (Ленін, 41, 1974, 119) (СУМ, 10, с. 94). Отже, навіть жорстокість та фізичне знищення були виправданими з позиції комуністичної ідеології, якщо вони слугували втіленню в життя ідей революції та встановленню радянської влади.

Ідеологічне протиставлення характерне й для субстантивованих прикметників, які вживаються у формі множини зі збірним значенням для найменування представників різних політичних сил: *червоні* та *білі*. Ці слова набувають протилежних ідеологічних конотацій: **БІЛИЙ**, а, е. 4. *перен., політ.* [...] // у знач. ім. **білі**, мн. Білогвардійці. *Я був у Дюшамбе, як відступали білі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 296) (СУМ, 1, с. 181). – **ЧЕРВОНИЙ**, а, е. 2. *перен., політ.* [...] // у знач. ім. **червоні**, мн. Захисники радянського соціалістичного ладу; воїни радянських революційних військ. *Ворог знав, що це була остання перепона для червоних, і ооскаженіло обстрілював міст* (Панч, О. Пархоменко, 1939, 97) (СУМ, 11, с. 296). Позитивної цінності лексемі *червоні* надано за допомогою слів “захисники”, “воїни”, “радянські революційні війська”, натомість цитата додає субстантивованому іменнику *білі* як антоніму до слова *червоні* негативного оцінного забарвлення за допомогою лексем “ворог” та “оскаженіло”.

Колоратив *чорний* у СУМі зберігає виразне негативне значення, що притаманне його традиційному трактуванню. Однак під впливом суспільно-політичних чинників він також зазнає семантичних інновацій. У новому переносному значенні цей прикметник формує такі словосполучення, як *чорна реакція*, *чорний барон*, *чорні сили фашизму*, і трактується як “вкрай ворожий, реакційний, контрреволюційний”. Ідеологізоване значення слова закріплено відповідними ілюстраціями: *На південь! На Врангеля! Смерть чорному баронові! Мабуть, із часу незабутніх Жовтневих штурмів не знала країна вибуху такого бурхливого революційного піднесення, як у ці дні літа двадцятого року* (Гончар, II, 1959, 302) (СУМ, 11, с. 354).

Більшість наведених до слова *чорний* ілюстрацій слугують для висміювання або осуду різного роду “ворогів” – представників колишніх панівних класів, священнослужителів, прибічників політично ворожих сил тощо. Наприклад: *Як правило, поміщиків, чиновників, багатіїв Квітка малює чорними фарбами, як щось антинародне по самій своїй природі* (Веч.

Київ, 10.ХІІ 1968, 3); – *Попи співають і чорними устами хвалять господа бога, а на ризах в них кров... людська кров...* (Коцюб., ІІ, 1955, 177); *В околиці сел і лісах бандерівці подекуди робили свою чорну справу, але в Гряді... досі було спокійно* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 66) (СУМ, 11, с. 354). Таке слововживання ускладнювало семну структуру колоратива *чорний* та надавало його словниковому визначенню емоційно-експресивного характеру.

У СУМі зафіксовано й ідеологічне протиставлення колоративів *червоний* і *чорний*, в основі якого – соціальна оцінка певних явищ життя радянського суспільства: **Червона дошка**, *розм.* – те саме, що **Дошка пошани** (СУМ, 11, с. 297). – **Чорна дошка** – дошка, на яку заносять імена відсталих або тих, що провинилися (СУМ, 2, с. 400).

Отже, словникова стаття колоратива *чорний* засвідчує, що він в умовах радянського політичного режиму набув особливого політизованого значення як назва кольору, що символізує реакцію, спротив революції та загалом недоліки суспільного життя, з якими необхідно боротися радянським людям.

Інші найменування кольорів, такі як *синій, зелений, жовтий, коричневий* та ін., не стали носіями ідеологічної конотації, за винятком колоратива *золотий*.

Ще з давніх часів *золотий* символізує сонце, світло, силу, красу, добробут, будь-яку цінність, що дає людям радість і щастя. На думку В. М. Войтовича, золотий колір асоціювався у предків із центром світу, символізував вічний вогонь, з якого все походить і в який усе повертається (циклічність життя) (2002, с. 472). Традиційна семантика слова виражається в таких словосполученнях: *золота монета, золоте сонце, золота нива, золота осінь, золоті руки, золоте серце, золоті слова* (СУМ, 3, с. 680). Отже, лексема має традиційну позитивну семантику, і саме завдяки цьому вона досить активно функціонувала в радянському тоталітарному дискурсі для характеристики радянського способу життя – як засіб вираження високої позитивної оцінки та емоційного впливу на почуття читачів.

Урочистою піднесеністю відзначаються такі ілюстрації в словниковій статті лексеми *золотий*: *Серце ваше звеселяє Радянська дійсність золота!* (Рильський, ІІІ, 1961, 93); *Вже пройшли революції роки. Я в минуле з любов'ю дивлюсь! О моя Білорусь синьоока, о моя золота Білорусь!* (Сос., І, 1957, 152); **Золота сторінка** – про найкращий, найвизначніший етап у розвитку кого-, чого-небудь. *XXІІІ з'їзд КПРС, який закінчив 8 квітня [1966 р.] свою роботу, золотою сторінкою ввійде в історію не тільки нашої країни, а й усього людства* (Літ. Укр., 12.V.1966, 1); **Золотий фонд**: [...] б) про кого-, що-небудь особливо цінне. *Золотим фондом кадрів будівельників є молодь, комсомольці* (Ком. Укр., 5, 1963, 59); *Твори В. І. Леніна становлять золотий фонд політичної літератури, на якій виховувались і виховуються трудящі не тільки нашої країни, а й усього світу* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 80) (СУМ, 3, с. 681). Уживання колоративу *золотий* як означення до лінгвоідеологем *радянська дійсність, з'їзд КПРС, комсомольці, твори В.І. Леніна* тощо призводило до зсувів у його значенні, а саме – формування ідеологічного забарвлення.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз матеріалу “Словника української мови” в 11 томах виявив ідеологізацію архетипних колоративів *червоний, білий* та *чорний*, а також колороназви *золотий*. Зміни в семантиці розглянутих лексичних одиниць мали чітке суспільно-політичне замовлення. Нейтральні слова на позначення кольору в ідеологічному контексті набували експресивних, оцінних сем тоталітарної доби, ставали символами радянського політичного ладу, виразниками ідеологічних цінностей. З одного боку, з їхньою допомогою звеличували й прославляли радянську реальність, з іншого – вони були засобом осуду негативних явищ суспільного життя та затаврування сил, ворожих радянській політичній системі. Колоративи, вступаючи в нові оцінні опозиції, сприяли формуванню численних радянських лінгвоідеологем, поширенню ментальних стереотипів, створенню мовної картини світу тоталітарного суспільства, стаючи одним із ключових її складників.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні семантичних трансформацій інших тематичних груп лексики під впливом позамовних чинників, визначенні передумов формування нових значень лексем, специфіки їх уживання і сфери функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

- Войтович, В. М. (2002). *Українська міфологія*. Київ: Либідь.
- Голубовська, І. О. (2004). *Етнічні особливості мовних картин світу* (2-ге вид.). Київ: Логос.
- Жайворонок, В. В. (2007). *Українська етнолінгвістика. Нариси*. Київ: Довіра.
- Іншаков, А. Є. (2013). Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії. Наук. вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг: Вид-во КДПУ, 9, 188-195.
- Кочерган, М. П. (1980). *Слово і контекст*. Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті.
- Критенко, А. П. (1967). Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство*, 4, 97-112.
- Мокиєнко, В. М., & Никитина, Т. Г. (1998). *Толковий словарь языка Совдепии*. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс.
- Новикова, М. О. (1993). Коментар. М. Н. Москаленко (Упоряд.). *Українські замовляння*. (с. 199-306). Київ: Дніпро.
- Петренко, В. І. (2007). “Червоні валки” в системі хлібозаготівельних реквізицій в українському селі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія Історія*, 12, 117-123.
- Семашко, Т. Ф. (2011). Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*, 7, 352-356.
- Семашко, Т. Ф. (2009). Семантична структура лексичних одиниць на позначення кольору в українській мові. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах: збірник наукових праць*, 17, 14-21.
- Таран, А. А. (2014). Суспільно-політичне тло змін у семантиці кольороназв. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 19, 41-47.
- Шеховцова, О. А. (2003). *Формування символічної семантики кольоропозначень: культурологічний аспект* (Дис. канд. філол. наук). Донецьк.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

СУМ – Білодід, І. К. (Ред.) (1970–1980). *Словник української мови*. (Т. 1–11). Київ: Наукова думка.

REFERENCES

- Voitovych, V. M. (2002). *Ukrainska mifolohiia*. Kyiv: Lybid.
- Holubovska, I. O. (2004). *Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu* (2-he vyd.). Kyiv: Lohos.
- Zhavoronok, V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka. Narysy*. Kyiv: Dovira.
- Inshakov, A. Ye. (2013). Teoretychni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi. *Filolohichni studii. Nauk. visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih: Vyd-vo KDPU. 9, 188–195.
- Kocherhan, M. P. (1980). *Slovo i kontekst*. Lviv: Vyshcha shkola. Vyd-vo pry Lviv. un-ti.
- Krytenko, A. P. (1967). Semantychna struktura nazv koloriv v ukrainskii movi. *Movoznavstvo*. 4, 97–112.
- Mokiyenko, V. M., & Nikitina, T. H. (1998). *Tolkovyi slovar yazyka Sovdepii*. Sankt-Peterburh: Folyo-Press.

- Novykova, M. O. (1993). Komentar. M. N. Moskalenko (Uporiad.), *Ukrainski zamovliannia*. (s. 199–306). Kyiv: Dnipro.
- Petrenko, V. I. (2007). “Chervoni valky” v systemi khlibozahotivelnnykh rekvizytsii v ukrainskomu seli. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzh. ped. un-tu im. M. Kotsiubynskoho. Serii Istorii*, 12, 117–123.
- Semashko, T. F. (2011). Problema vyznachennia statusu koloropoznachen yak linhvistychnykh odynyts. *Naukovyi chasopys Nats. ped. un-tu im. M.P. Drahomanova. Serii 10. Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 7, 352–356.
- Semashko, T. F. (2009). Semantychna struktura leksychnykh odynyts na poznachennia koloru v ukrainskii movi. *Humanitarna osvita u tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh : zb. nauk. pr.* Kyiv. 17, 14–21.
- Taran, A. A. (2014). Suspilno-politychne tlo zmin u semantysi koloronazv. *Movoznavchyi visnyk : zb. nauk. pr.* MON Ukrainy. Cherkaskyi nats. un-t im. B. Khmelnytskoho. Cherkasy. 19, 41–47.
- Shekhovtsova, O. A. (2003). *Formuvannia symvolichnoi semantyky koloropoznachen: kulturolohichni aspekt* (Dys. kand. filol. nauk). Donetsk.
- SUM – Bilodid, I. K. (Red.) (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy*. (T. 1–11). Kyiv: Naukova dumka.

Дата надходження до редакції 16.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ Й ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 81'27+246.2 + 276.3 – 053.5

МОВА В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПІДЛІТКА

ДАНИЛЕВСЬКА О. М.

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут української мови НАН України
od3556261@gmail.com

У статті проаналізовано основні напрями концептуалізації понять “рідна мова”, “державна мова”, “мовні права” в мовній свідомості українських підлітків. Зроблено висновок про нашарування значень “рідна мова” і “державна мова” аж до їх ототожнення. За коментарями в анкетах простежено семантичне розщеплення поняття “рідна мова” на три компоненти: 1) мова держави (Батьківщини); 2) мова народу, історичної і культурної спадщини; 3) мова родинного спілкування. З’ясовано ціннісні критерії, на підставі яких підлітки формулюють своє ставлення до української мови та оцінюють мовну ситуацію в школах і державі загалом. Обґрунтовано нагальність репрезентативного цільового соціолінгвістичного дослідження мовної ситуації у сфері шкільної освіти.

Ключові слова: мовна лояльність, рідна мова, державна мова, мовні права, мовна ситуація у сфері шкільної освіти, мовна свідомість підлітків.

SYSTEM OF VALUES IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN TEENAGER

DANYLEVSKA Oksana Mykolayivna
Candidate of Philology, Senior Researcher
Institute of the Ukrainian language
of the National Academy of Sciences of Ukraine
od3556261@gmail.com

Introduction. Comparison of the results of mass surveys in 2006 and 2017 shows the dynamics of the language situation in Ukraine due to the change of views on the function and usage of language itself. These changes give grounds for the conclusion about the “lag” of language policy measures from the attitudes of society, especially in the introduction of language regime in schools, the mandatory use of the Ukrainian language as official one in extracurricular activities, the possession of it by all teachers and heads of Ukrainian educational establishments.

Purpose. To reveal the means of the realization of values in the language of modern Ukrainian teenager.

Methods. The research is based on the analysis of adolescents' comments to the open questions of the sociolinguistic questionnaire, which they filled in personally during the targeted survey: the questionnaire surveys were conducted in Kyiv, Zhytomyr, Bila Tserkva, Poltava, Cherkasy in the spring of 2014; 500 questionnaires were collected.

Results. Analysis of the responses of adolescents shows that their attitude to the language is determined by common stereotypes in the public consciousness and that this attitude almost does not affect their speech behavior, which is determined, at the formal level, by school rules, and at informal – by generally accepted in the adolescent behavioral models. In the linguistic world-image of modern Ukrainian teenagers, native language concept is divided mainly into three components, namely: 1) the official language (the language of the state teenager lives in);

2) the language of the nation, historical and cultural heritage; 3) the language of family communication. Compared to adult speakers, teenagers do not correlate the concept of their native language with the functional first language.

In the linguistic consciousness of adolescents, “native language” concept is often layered on the concept of “state language”. At the same time, teenagers express arguments that certify a tolerant attitude to linguistic diversity and understanding of the need to distinguish between the spheres of public and private communication. The attitude to language as one of the most important characteristics of the individual is common.

The understanding of “native language” and “state language” concepts became clear when high school students answered the question about their linguistic rights in school.

Conclusion. Language in the minds of young people refers to the undeniable values of individual and collective nature. In their own language behavior, students clearly distinguish official and unofficial styles of using their vocabulary.

Keywords: language loyalty, native language, state language, language rights, language situation in school education, linguistic consciousness of teenagers.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Ставленню мовців до мови / мов у соціолінгвістиці надають значення сутнісної оцінної ознаки, одного з параметрів аналізу мовної ситуації. Поряд з іншими оцінними характеристиками – такими, як комунікативна привабливість, престижність, естетична цінність, які й слугують мовцям критеріями для формулювання їх ставлення до мов, що функціонують на певній території, воно визначає мовну лояльність спільноти¹. У зв’язку з цим О. Ткаченко зауважує, що “думка про оцінку мови суспільством настільки важлива, що [...] могла б стати вихідним пунктом цілого напрямку спеціальних наукових досліджень” (2014, с. 84). Г. Яворська зазначає, що потребу враховувати оцінку носіями мови окремих мовних варіантів (ідіомів) або окремих мов обґрунтував ще Ч. Фергюсон 1959 р. Аналізуючи феномен “наївної лінгвістики” (“народної лінгвістики”), дослідниця наголошує, що поширені в суспільстві погляди на мову та культуру – істотний чинник динаміки мовних ситуацій, оскільки “такі установки задають систему координат у ціннісних орієнтаціях мовців” (Г. Яворська, 2000, с. 144).

Л. Масенко ділиться суголосними міркуваннями, зауважуючи, що ставлення соціуму до мови є надзвичайно важливим стимулом збереження або, навпаки, зміни мовної ситуації (2004, с. 107). У слушності висновків соціолінгвістів переконують зміни суспільних настроїв щодо мовного питання в Україні, які відбулися після Революції Гідності. Соціологи констатують зміцнення позицій української мови в системі цінностей в українському суспільстві, що супроводжується зростанням кількості респондентів, які декларують українську ідентичність: за опитуванням Інституту Горшеніна, проведеного у квітні – травні 2017 р., дев’ять з десяти респондентів (92,6 %) вважають себе українцями, кожен двадцятий (5,5 %) – росіянином (варто нагадати, що під час перепису населення у 2001 р. ідентифікували себе як українці 77,8 % громадян України, 17,3 % – як росіяни) (Українське суспільство та європейські цінності, 2017, с. 7). Масове опитування, проведене в межах Проекту № 62700395 Фонду Фольксваген “Бі- та мультилінгвізм: між інтенсифікацією та розв’язанням конфлікту. Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика і контактні ситуації в пострадянських Україні і Росії” в лютому 2017 р., фіксує зростання підтримки населенням заходів з розширення функціонування української мови в системі шкільної освіти: майже 80 % респондентів переконані, що в усіх державних закладах освіти обов’язковим є викладання державною мовою, а в 2006 р. таких було трохи більше 63 % опитаних. Такі зміни суспільних настроїв дають підстави для висновку

¹Мовну лояльність у соціолінгвістиці витлумачують як сукупність оцінок членами мовної спільноти комунікативної придатності та престижності мови свого етносу, що визначає ступінь їхнього прихильного ставлення до цієї мови. Мовна лояльність, виявляючись у визнанні мови рідною, у виборі її як мови навчання, мови повсякденного спілкування, є динамічною категорією, що змінюється під впливом соціальних чинників – мовної політики, демографічних змін тощо.

про “відставання” заходів мовної політики від настанов суспільства, передусім у питанні запровадження чіткого дотримання мовного режиму в школах, обов’язкового використання державної української мови в позаурочних заходах, обов’язкового володіння державною мовою всіма викладачами (учителями) та керівниками державних закладів освіти. Актуальним завданням у зв’язку з цим видається з’ясування ролі мови в мовній свідомості школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систему поглядів мовців щодо мови / мов розглядають здебільшого у зв’язку з мовною свідомістю, пор.: “Зрозуміло, що оцінка мовних фактів (як правильних / неправильних, естетичних / неестетичних тощо) носіями мови передбачає рефлексію над мовою або дію мовної свідомості” (Яворська, 2000, с. 143). Г. Яворська, зокрема, розвиває ідею, що рефлексія над мовою може реалізовуватися у двох основних планах. Ставлення до мови (погляди на мову, характерні для певної мовної спільноти) вона уналежнює до першого, поверхневого, рівня мовної свідомості. Поверхневий рівень у найзагальніших обрисах становлять оцінні судження про мову, які врешті-решт є виявом узвичаєних етнічних стереотипів, – узагальнює дослідниця.

Як форму свідомості, що охоплює знання, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності, витлумачує мовну свідомість і П. Селігей. У праці “Мовна свідомість: структура, типологія, виховання” дослідник розмежовує такі значення терміносполуки “мовна свідомість”: 1) усвідомлення в мові позамовного світу і 2) усвідомлення мовцями самої мови (2012, с. 13). Власне, аналізуючи різноманітні вияви мовної свідомості, він виходить із другого тлумачення. У будові мовної свідомості П. Селігей виокремлює мовні знання, мовні почуття, мовні оцінки й мовні настанови. Останній елемент, на його думку, пов’язаний із регулятивною функцією мовної свідомості, оскільки він зумовлює мовну поведінку.

О. Михальчук різноманітні вияви ставлення до мови (рідна мова, мова як суспільна цінність, мова як символ, етнічна мова, престижна мова, мова як ознака індивідуалізації особи тощо) розглядає в контексті соціолінгвістичних параметрів мовної поведінки (2014, с. 35). На її думку, ставлення до мови виявляється в мовній самоідентифікації та виборі мови в певних ситуаціях (Михальчук, 2011, с. 325). Водночас Б. Ажнюк, аналізуючи мовну поведінку українців-діаспоритів, зауважує, що вибір мови в конкретних комунікативних ситуаціях (перемикання і змішування кодів) “не обмежується рівнями мовленнєвої стратегії і тактики, а сягає у сферу его конкретного носія мови” (1999, с. 144). Дослідник витлумачує рефлексивну здатність мовців порівнювати різномовні явища, на підставі чого в них “формується уявлення про кожен з відомих мов, включаючи й рідну”, як вияв “метамовної свідомості” (Ажнюк, 1999, с. 142).

Залежність оцінки мов мовцями від типу мовного планування простежила Н. Шумарова (1996, с. 56–60). Перспективною видається спроба проаналізувати ставлення до мови як маркер соціальної ідентичності (Фудерер, 2013, с. 192–201).

Виклад основного матеріалу дослідження. Про те, наскільки складною в ментальному плані є палітра почуттів, що передають ставлення до мови, свідчать міркування учасників фокус-групової дискусії², які вважають рідними для себе дві мови, пор.: 1) *Тут мені взагалі не зовсім подобається питання чому ставиться, знаєте, зовсім таке, тобто одне питання – яка мова рідна. А чому їх не може бути дві, по-перше. Враховуючи те, що історично так склалося, по-перше. А по-друге, як сказано, це мова мого роду, мого коріння. Тому воно повинно якимось бути, якщо так склалося, що нас більше навчили російською мовою розмовляти і мова мого дитинства то була переважно російська, то зараз я не можу від неї відкреслюватися і вважати її чимось ворожим. Тобто у мене дві рідних мови. Одна мова роду, яку я повинна знати, яку я повинна була вивчати, я її хочу знати, я і розмовляю з родичами, у мене всі родичі українці. Тобто російською мовою дуже рідко хто розмовляє. А по-друге, те, що так склалося,*

² Фокус-групові дискусії – один з етапів соціолінгвістичного дослідження в межах проекту Фонду Фольксваген, проведеного ТОВ “Перша рейтингова система”. Цитовані уривки подано за розшифрованими аудіозаписами.

в мене багато друзів і нас навчали російською мовою. Тобто, я вважаю, що повинно бути дві мови. Тим більше хай вже сусідські відносини загострилися, але братські не братські народи, але мені... (З фокус-групового опитування, м. Харків, 18–35 років); 2) Ні, тут здебільшого якому критерію буде вважати мову рідною. Якщо це мова роду, мова нації, мова родичів, такого коріння, то вже українська мова. А якщо іде мова якою людина думає, то це вже, виходячи з того, яку рідну вважати мову тою, якою людина думає, то це російська виходить (З фокус-групового опитування, м. Харків, 18–35 років); 3) Ну, я підтримую [думку], що важко сказати яка рідна. І російська, бо батьки розмовляють на російській. Українська, тому, що живемо в Україні, це держава Україна і мова державна. Це мова нації, мова території, мова країни. І переплелися не тільки, як сказати, мови, а переплелися і коріння. Тобто, я вважаю, що має бути дві мови (З фокус-групового опитування, м. Харків, 18–35 років); 4) Ви знаєте, у мене була цікава ситуація, мій батько бачив мене у Москві, в художній академії, у них у всіх у батьків, у дідів, співуча така мова, в кого підкиївська, в кого черкаська, тут же поверталися до мене і по-руськи, бо “у дитини – за руським будуче”. Тому я думаю, що це просто те, що людина сама собі обрала вже. От у мене така думка. Я для себе обрала – переважно українська, але російська це не вийшла з мене (З фокус-групового опитування, м. Київ, 36–65 років); 5) А вот вы спросили, и я даже не знаю, что я им отвечу на этой переписи. Потому что получается, что я русская, у меня родители сюда приехали, я здесь родилась, и получается, бабушка меня растила, на русском сказки рассказывала, мама мне колыбельные на русском пела, но я родилась в Украине и понятно, что в школе изучала украинский язык, потому мне 2 языка родные и я даже не знала, какой именно выбрать. Я и тот, и тот люблю, не знаю, что я буду отвечать (З фокус-групового опитування, м. Київ, 36–65 років)³.

Аналіз відповідей підлітків, у ціннісній піраміді яких питання мови посідають нижні яруси⁴, свідчить, що їх ставлення до мови визначено здебільшого поширеними в суспільній свідомості стереотипними уявленнями і що це ставлення майже не впливає на їхню мовну поведінку, яку визначають, на формальному рівні, шкільні правила, а на неформальному – узвичаєні в підлітковому середовищі поведінкові моделі, що ілюструють такі приклади⁵:

1) У правилах нашого навчального закладу всі учні повинні розмовляти українською мовою,

³ Наведені міркування українських білінгвів про рідну мову суголосні з тими, що їх висловлювали білінгві-діаспорити і які аналізує Б. Ажнюк. І ті, і ті респонденти відчували певну складність із витлумаченням поняття “рідна мова”: щоправда, якщо для діаспоритян ці труднощі пов’язані із семантичною незбіжністю понять “рідна мова” і native language, то учасники фокус-групових дискусій у межах дослідження Фонду Фольксваген вагалися через неоднозначність поняття “рідна мова” – мова народу, функціонально перша мова, материнська мова тощо. Тож варто не погодитися із висновком дослідника, що для українців в Україні (принаймні для тих, хто вважає себе білінгвом), на відміну від діаспори, характерне витлумачення поняття “рідна мова” “у контексті бінарного протистояння конкретних етносів (українського і польського, українського і російського)” (Ажнюк, 1999, с. 121-122).

⁴ Твердження про місце мови в ціннісній ієрархії підлітків ґрунтується на висновках зі “Щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року)”, зробленої на підставі кількох соціологічних досліджень, а саме: Соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (Ручка, А.О. (2011). *Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій. Українське суспільство: 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг. Том 1. Аналітичні матеріали*. Київ: Інститут соціології.), опитування “Молодь України-2015”, проведеного компанією GfK Ukraine на замовлення Міністерства молоді та спорту та за фінансової підтримки агенції ООН в Україні. Спеціального дослідження, яке б мало на меті з’ясувати місце мови в системі цінностей сучасних підлітків, ніколи не проводили. Можна припустити, що мова як цінність потрапляє до таких ціннісних блоків, як “Державна незалежність України” та “Національно-культурне відродження”, а також блоків, пов’язаних з освітою та самореалізацією – “Підвищення освітнього рівня (інтелектуальний розвиток)”. Проведений аналіз динаміки ціннісних пріоритетів молоді в Україні свідчить, що за період 2009 – 2014 рр. низка ціннісних молодіжних пріоритетів істотно підвищили свої індекси. Серед них передусім такі: державна незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль рішень влади, національно-культурне відродження, соціальна рівність, участь у релігійному житті, участь у політичному житті (Жданов, І. О. *Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року)* (2016). Київ. С. 23-24).

⁵ У прикладах з анкет підлітків збережено особливості слововживання та правопису оригіналів.

поза межами ліцею ми реалізуємо свої мовні права, як забажаємо; 2) У нашому навч. закладі є правила, яких слід дотримуватися. Поза ним я можу реалізувати мовні права як завгодно (3 анкет школярк з Києва).

Хоч в анкеті не пропонували визначитися з рідною мовою або витлумачити це поняття, більшість респондентів ділилася відповідними міркуваннями у відкритих запитаннях. Поширеними, зокрема, були коментарі, на підставі яких можна зробити висновок, що поняття “рідна мова” школярі сприймають як абстракцію, що не впливає на їхню буденну мовну поведінку, а належить радше до моральних імперативів, пор.: 1) *Розмовляючи російською, люблю і поважаю українську, бо вона все таки є моєю рідною* (3 анкети школярки з Києва); 2) *У нас вільна країна, тому кожна людина має свій вибір, якою мовою спілкуватися. Я вважаю, головне, щоб людина вчила і цікавилась своєю рідною мовою, а якою вона розмовляє – це не головне* (3 анкети школярки з Полтави); 3) *На мою думку, кожен розмовляє тією мовою, якою йому зручно. Це не впливає ні на що у спілкуванні. Все залежить від індивідуума і його особистих уподобань і поглядів на навколишній світ. Мова ні на що не впливає у спілкуванні, а частіше стає причиною деяких конфліктів, що є безглуздом* (3 анкети школярки з Білої Церкви).

У мовній картині світу сучасних українських підлітків поняття “рідна мова” розщеплене здебільшого на три складники, а саме: 1) мова держави (Батьківщини); 2) мова народу, історичної і культурної спадщини; 3) мова родинного спілкування⁶. Прикметно, що на відміну від дорослих мовців, учасників фокус-групових дискусій, підлітки, які брали участь у нашому опитуванні, не співвідносять поняття рідної мови із функціонально першою мовою (мовою, якою легше спілкуватися, якою думають або яку засвоїли першою). Можна припустити, що така світоглядна відмінність між поколіннями є наслідком мовної освіти: хоч соціолінгвістичний складник навчальних програм з української мови надзвичайно слабкий, проте через так звану соціокультурну змістову лінію підручники періоду незалежності послідовно реалізовували україноцентричний підхід на рівні ілюстративного матеріалу. Промовистим прикладом засвоєння школярами відповідного соціокультурного змісту є формальний коментар в одній з анкет, цілком укладений із тривіальних загальних фраз, кожна з яких могла б бути темою шкільного твору: *Кожному з нас слід розвиватися. “Поки я навчаюся – я живу”, – говорив Довженко. Грамотність, логічність і красномовність у спілкуванні – ключ до розвинутого суспільства. Мова – душа народу. Нашій мові добирають такі прикметники як милозвучна, солов’їна. Без мови немає нації. Ми повинні берегти її. Тому, самовдосконалюймося та вчимося грамотної та логічної мови* (3 анкети школярки з Києва).

У коментарях найчастіше траплялися контексти, з яких випливає, що рідну мову старшокласники витлумачують як мову Батьківщини, пор.: 1) *На мою думку, людина повинна знати декілька мов. Але першою мовою спілкування та навчання повинна бути “рідна” мова – мова твоєї Батьківщини; 2) Кожна освічена людина повинна знати рідну мову досконало, особливо люди, які представляють їхню країну на міжнародній арені, на телеекранах, радіоефірах тощо не повинні допускати помилок, адже мова визначає народ, їхню культуру та освіченість* (3 анкети київських школярів); 3) *Ми живемо в Україні, отже ми повинні говорити нашою рідною мовою. Зараз в нашій країні вирішують зробити дві державні мови –*

⁶ Висновок ґрунтується на матеріалі анкет, зібраних у містах (Житомир, Київ, Біла Церква, Полтава, Черкаси), що належать до ареалу активного побутування в міських середовищах двох мов – української і російської, які співвідносяться приблизно навпіл. Можна припустити, що якби подібне анкетування проводили в західноукраїнських містах, у яких українська мова є повнофункціональною і повноетнічною, то отримали б ширше семантичне поле поняття “рідна мова”. Варто наголосити, що спеціального завдання, що передбачало б з’ясувати, як підлітки витлумачують поняття “рідна мова”, не ставили. Значення рідної мови як мови родинного спілкування запропоноване як варіант відповіді в запитанні 12 анкети – “Як Ви ставитесь до того, що навчається в українськомовній школі?” (варіанти відповіді: “Мені це подобається, бо українська мова є для мене мовою родинного спілкування”, “Мені це подобається, хоч українська мова не є для мене мовою родинного спілкування”, “Мені це подобається, бо я живу в Україні, тож знання української мови стане мені в пригоді в подальшому житті”, “Я про це не замислююся, це вибір моїх батьків”, “Мені це байдуже, бо для мене немає значення, якою мовою говорити”, “Інше (вказати)”).

українську і російську, проте я вважаю, що державна мова може бути лише одна. Дехто говорить іншою мовою, тому що їм так легше розмовляти, але ми повинні прагнути говорити нашою рідною мовою, поважати Батьківщину (3 анкети школяра з Полтави);

Про зв'язок між рідною (українською) мовою та усвідомленням себе громадянином держави України свідчить такий коментар: Двомовна людина не може чітко визначитися зі своєю рідною мовою, а значить з Батьківщиною (3 анкети школярки з Києва).

Таке розуміння рідної мови корелює із високим показником української національної ідентичності серед молоді: згідно з даними опитування Інституту Горшеніна у віковій категорії 18 – 29 років вважають себе українцями 97,1 % респондентів (Українське суспільство та європейські цінності, 2017, с. 7).

Рідну мову школярі пов'язують з історичною та культурною спадщиною народу, визначаючи її як мову свого етнічного минулого: 1) *Особисто я вважаю, що в нашій країні суспільству необхідно переважно обирати українську, бо це мова нашого минулого, наших батьків, дідів. Останнім часом я майже у всіх ситуаціях використовую рідну мову, мені подобається її звучання та краса* (3 анкети школярки з Полтави); 2) *Мова є культурною спадщиною нашого народу, тож варто ставитися до неї з повагою* (3 анкети школярки з Білої Церкви).

Із поняттям “рідна мова” пов'язані такі оцінні характеристики, як любов і повага. Типовою є оцінка рідної мови як *красивої (мелодійної, милозвучної, співучої, багатой)*, що слугує підставою для імперативного шанобливого ставлення до неї, пор.: 1) *Можу спілкуватися обома мовами, але більше люблю українську;* 2) *Бо наша мова є найгарнішою, найспівочішою мовою з-поміж інших. А коли ми помиляємося в мовленні або написанні, ця «чудова пісня» переривається, змінюючись на щось бридке та непевне. Я впевнений, що в Україні ми повинні розмовляти українською мовою, бо мені наприклад вона подобається набагато більше від інших* (3 анкет школярів з Полтави); 3) *Людина повинна говорити на тій мові, яку щиро любить і поважає* (3 анкети школярки з Білої Церкви); 4) *Саме тому я вважаю, що кожен повинен покращувати свої знання в рідній мові: адекватно реагувати на виправлення, слідувати за розмовою, не бруднити її лайкою та суржилом* (3 анкети школярки з Києва).

Як уже зазначали, у мовній свідомості підлітків поняття “рідна мова” часто нашаровується на поняття “державна мова”, але якщо маркерами оцінки рідної мови є почуття любові, категорії естетичної принадності та емоційного зв'язку, подібного до того, що характерний для родинних стосунків, то критерієм, яким оперують старшокласники в оцінці ставлення до державної мови, слугують передусім поняття поваги й обов'язку. Про це свідчать, зокрема, такі приклади: 1) *Але, на мою думку, поважати мову країни, в котрій ти мешкаєш чи перебуваєш обов'язок кожного;* 2) *Я вважаю, що в Україні повинна бути Українська мова, проте з дотриманням прав російськомовного населення, адже, наприклад, в Угорщині ж не розмовляють китайською. У кожній країні є мова її спілкування і її має поважати кожен;* 3) *...Кожен свідомий громадянин має знати державну мову на найвищому рівні, тоді не виникатиме жодних проблем з її екологією. Однак для цього потрібні високий рівень освіти та повага до свого народу й культури* (3 анкет київських школярів); 4) *Саме з мови починається держава* (3 анкети школярки з Білої Церкви); 5) *На мою думку, людина, що поважає себе, оточуючих, співрозмовників та свою державу, повинна слідувати за чистотою своєї мови. Адже те, як спілкуються в державі, також є обличчям держави, як і зовнішній вигляд людей* (3 анкети школярки з Білої Церкви);

Водночас підлітки висловлюють міркування, які засвідчують толерантне ставлення до мовного розмаїття⁷ й розуміння потреби розмежовувати сфери публічної та приватної

⁷ Варто наголосити, що, за даними соціологічного дослідження інституту Горшеніна, у свідомості українців найвищий рівень толерантності спостерігається відносно людей іншої національності та тих, хто розмовляє іншою мовою, – представників цих груп людей українці здебільшого готові сприймати як близьких друзів (що відповідь обрало 23 % респондентів). Для порівняння наведемо й інші показники, отримані під час дослідження: як друзів готові сприймати представників сексуальних меншин тільки 3,8 % опитаних українців, людей, які відбули кримінальне покарання, – 4,6 %, людей, інфікованих ВІЛ, – 8,5 % (Українське суспільство та європейські цінності, 2017, с. 7)

комунікації, пор.: 1) *Я вважаю, що якщо ми живемо в Україні, у якій державна мова українська, то ми повинні розмовляти українською мовою. Але ми не повинні забороняти розмовляти іншими мовами, адже живемо в демократичній країні;* 2) *Я вважаю, що мова повинна бути чистою. Люди можуть спілкуватися на мові, на якій їм буде комфортніше. Але державна мова повинна бути єдиною. Тому що українська мова – це символ України* (З анкети школярів з Полтави); 3) *Не має існувати суржик, українська має бути українською, а російська – російською, а будь-яка інша мова має право на існування і використання. Ми маємо бути терпимими до будь-яких мов, але я не вважаю, що до мови треба ставитися лише як до засобу спілкування, а і як до культурного “обличчя” будь-якої нації;* 4) *Використання мови відрізняється у різних регіонах країни, тому мова заходу відрізняється від мови сходу, при чому кожен вважає, що їхні співрозмовники допускають помилки, отже, абсолютно всі помилки виправити не можливо. Отже, потрібно або змінювати правила використання, або не звертати уваги* (З анкет київських школярів).

На підставі коментарів до відкритої частини анкети можна зробити висновок про те, що старшокласники добре усвідомлюють символічну роль мови, хоча поширеними є й суто прагматичні і навіть нігілістичні переконання: 1) *Наша мова показує нашу країну. Якщо мова чиста і милозвучна, то і країна чиста й милозвучна* (З анкети школяра з Полтави); 2) *На мою думку, на це не варто звертати уваги, за умови, що це не відбувається на офіційному заході. Проте, мені не подобається “брудна” мова держслужбовців та працівників медіа;* 3) *Ставлення до таких прикриттів залежить від характеру людини. Особисто мене інколи це дратує, а інколи ні. Але я думаю, що ні в якому суспільстві не можна досягти абсолютної мовної чистоти. Це утопія. Але прагнути до правильного використання мови у радіоэфірі, газетах, етикетках чи оголошеннях необхідно;* 4) *Я думаю, що в звичайному повсякденному спілкуванні можна допускатися помилок у мові. Головне у такому випадку – сенс. Не цікаво буде бути учасником розмови, де по хвилині думають як би це сказати слово правильно. А от в документах потрібно все писати правильно, бо помилка тоді може мати наслідки* (З анкет київських школярів).

Українські підлітки витлумачують мови як надбання культурної спадщини народів, уважаючи за обов’язок держав підтримувати розвиток своїх державних мов разом з культурою, пор.: *Кожна країна підтримує і зберігає свої культуру й традиції. Однією з ланок культури суспільства є мова* (З анкети старшокласника з Києва).

Утім, набагато поширенишим є ставлення до мови як до однієї з найважливіших характеристик особистості. Підлітки схильні за мовою оцінювати рівень інтелектуального розвитку людини, її освіту, місце в соціальній ієрархії, регіон проживання й особливості виховання, наприклад: 1) *Я вважаю, що мова людини, спосіб спілкування є дзеркалом душі;* 2) *Можливість чистого спілкування та здатність до нього показує рівень освіченості суспільства та повагу людини до самої себе. Розумна, вихована особа має піклуватися про чистоту своїх думок та фраз. Для цього, на мою думку, необхідно визначитися з мовою, якою ви спілкуєтесь повсякденно, а не вживати у своєму лексиконі змішану мову, так званий суржик* (З анкет полтавських школярів); 3) *...Слід дотримуватися мовної чистоти, бо те, як ви спілкуєтесь, показує ваші знання і по вашому мовленню у співрозмовника складається враження про вас;* 4) *Я впевнена, що якщо вже ми розмовляємо мовою, чи то українською, чи то англійською, то розмовляй нею правильно. Не виставляй себе на посміховисько, а презентуй себе гідно у всіх проявах твого життя. Тому кожен має прагнути удосконалити свою мову, аби потім ніхто не смів сказати, що ви дитя безграмотної нації;* 5) *Культурна й освічена людина повинна говорити грамотно, незважаючи на те, якою мовою вона спілкується, якщо вона говорить українською, потрібно знати її досконало, а якщо вона невпевнена у своєму знанні цієї мови, то потрібно тренуватися й удосконалювати свої мовні навички. Так само й російськомовні українці: більшість робить багато помилок, а це неправильно, якщо вони вже розмовляють російською,*

то і її повинні знати бездоганно (З анкет київських школярів); б) Мова – це спосіб вираження думок. А тому якщо людина говорить нездарно, важко зрозуміти, що у неї відбувається в голові (З анкети школяра з Білої Церкви).

Чимало коментарів в анкетах стосується двомовності в Україні і пов'язаної з нею проблеми якості мовного середовища. У паралельному вживанні української і російської мов підлітки здебільшого вбачають основну причину появи суржику: 1) *Я гадаю, що двомовність має свої плюси і мінуси. Українці добре знають мову своїх сусідів – росіян, але проблема в тому, що багато українців не знають української мови. До того ж дуже часто навіть у держ. установах можна почути: “По русски можно?” від працівників цих установ. Це вказує на поганий стан укр. мови в Україні. Я вважаю, що знати треба обидві мови, але українці (між собою) повинні спілкуватись лише українською мовою; 2) Брудна мова – це як брудні руки, ви ж не захочете потискати брудну руку. І щоб така мова не розповсюджувалася треба робити контроль перед тим як щось говориш або показуєш на екрані* (З анкет київських школярів).

Учасники анкетування висловлювали міркування з приводу тактичних заходів у сфері мовної політики: сприймаючи мову передусім як цінність персонального характеру й усвідомлюючи природне право людини спілкуватися комфортно для неї мовою відповідно до власного вибору, школярі наголошували на неприйнятності примусу в розв'язанні мовного питання, пор.: 1) *...Варто намагатися досягти мовної чистоти, проте не варто робити з цього культ та фанатично переслідувати усіх хто говорить не так як ми. До того ж, це має йти з середини, бо людину не можна змусити розмовляти тією мовою котрою вона не бажає. Тому варто проводити політику, за котрої людині самій хотілося б перейти на українську, наприклад, надати україномовним сім'ям привілеї, збільшити кількість україномовних шкіл, тощо; 2) Зміни повинні відбуватися в свідомості людей, їх родинах, оточенні, яке вони сприймають як авторитет. Примусово можна лише погіршити ситуацію* (З анкет київських школярів).

Напрямки концептуалізації понять “рідна мова”, “державна мова” відбивають відповіді старшокласників на запитання про те, у чому вони вбачають дотримання своїх мовних прав у школі.

Зв'язок оцінних характеристик мовної ситуації в системі шкільної освіти та мовних прав учасників освітнього процесу є безпосереднім, а витлумачення учнями та батьками мовних прав, з одного боку, пов'язане з усвідомленням мови як індивідуальної та колективної цінності, а з іншого – є критерієм суб'єктивної оцінки мовного середовища школи як комфортного чи некомфортного. Тож можна твердити, що оцінка мовцями мовного середовища шкіл, системи мовної освіти, потенційних заходів мовної політики в освітній сфері безпосередньо залежить від того, чи вважають вони реалізованими мовні права своїх дітей чи національної спільноти в загальноосвітніх школах. Власне, одним з прикладних завдань, розв'язання якого сприяло концептуалізації поняття “мовні права”, саме й було використання мов у системі освіти (Ажнюк, 2014, с. 22).

Варто зазначити, що в питанні розуміння мовних прав у свідомості молоді за роки, упродовж яких збирали матеріал для дослідження, відбулися кардинальні зміни. Якщо 2010 р. відповіді старшокласників про сутність поняття “мовні права” було розподілено так: “права якоїсь мови” – 47 %, “право народу” – 18 %, “важко відповісти” – 35 %⁸, то в анкетах 2015 р. підлітки цілком усвідомлено розмірковували про різні аспекти реалізації власних мовних прав у школі – від забезпечення права навчатися рідною мовою, спілкуватися рідною або будь-якою бажаною для себе мовою до дотримання права на чистоту мовного середовища, якісну (конкурентну) мовну освіту, законність вимоги про дотримання мовного режиму в школі, праві вибирати для вивчення іноземну мову тощо.

⁸ В анкеті, розробленій для цільового опитування, на результати якого покликаємося, запитання “Що для Вас означає поняття “мовні права”?” було відкритим, тобто не передбачало запропонованих варіантів відповіді.

Українські школярі розуміють свої мовні права передусім як право вільно користуватися рідною мовою, пор.: 1) *Я маю право спілкуватись у школі своєю рідною мовою*; 2) *У можливості вільно спілкуватися українською мовою* (3 анкет київських школярів); 3) *Я українка і розмовляю українською мовою*; 4) *У школі дозволяється розмовляти на тій мові, на якій говорять вдома* (3 анкет житомирських школярів).

Прикметно, що в деяких анкетах акцентовано, що школа є комфортною для українськомовних, а саме: 1) *Я розмовляю українською мовою, ходжу в українському одязі, і мені не роблять зауважень, а навпаки – хвалять*; 2) *По-перше, нам не забороняють спілкуватися українською мовою. По-друге, нас заохочують до цього* (3 анкет школярів з Житомира); 3) *В можливості хоча б десь спілкуватися рідною мовою* (3 анкети школяра з Києва); 4) *Я маю повне право розмовляти українською мовою в школі, навіть якщо до мене звертаються російською*; 5) *Я маю право говорити на мові мого народу і не переходити на російську* (3 анкети школярів з Білої Церкви); 6) *Говорю українською і не відчуваю утисків від оточуючих*; 7) *Ніхто не забороняє говорити рідною мовою* (3 анкет школярів-черкасців).

Такі коментарі старшокласників свідчать про позитивні зрушення в мовній ситуації в шкільній освіті, адже утвердження української мови як мови навчання відбувалося поступово, і першим етапом була формальна зміна статусу шкіл за мовою навчання, що не супроводжувалася синхронною українізацією мовного середовища навчальних закладів. Тому до недавнього часу в українських за формальними ознаками школах у регіонах, де в міському просторі переважає російська мова, українськомовні діти часто почувалися некомфортно, що є одним з найпотворніших виявів посттоталітарних деформацій мовної ситуації в шкільній освіті.

Сучасні школярі витлумачують як вияв своїх мовних прав також можливість вивчати рідну мову, хоч часто нарікають на невиправдано малу, з огляду на перспективу складання іспиту з української мови у форматі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), кількість годин для цього, пор.: 1) *Я розмовляю своєю рідною мовою і вивчаю її* (3 анкети школярки з Білої Церкви); 2) *Додав би більше уроків Української мови, бо українська мова для нас рідна і 2 уроки в тиждень це замало* (3 анкети школяра з Києва).

Водночас у багатьох анкетах наголошено, що мовні права школярів виявляються в можливості отримувати освіту обраною мовою: *Перш за все, це право навчатися вибраною тобою мовою. Можна навчатися як в російськомовній школі, так і в українськомовній. Це головне* (3 анкети школяра з Києва).

Типовим варто вважати уявлення про те, що мовні права школярів реалізуються в можливості обирати мову для спілкування поза уроками, пор.: 1) *Я можу спілкуватися тією мовою, якою бажаю, але на уроках маю спілкуватися єдиною державною мовою. І мені це подобається!* 2) *На уроці я намагаюся говорити українською мовою, в інший час сам вибираю мову для спілкування* (3 анкет школярів з Полтави); 3) *Під час уроків я маю право розмовляти українською мовою, а після них тією, якою мені зручно*; 4) *Мої особисті мовні права виявляються в тому, що я можу використовувати мову для спілкування, яку мені зручно*; 5) *Я сам маю право вирішувати якою мовою я хочу спілкуватися* (3 анкети школярів з Житомира).

У розвідках, присвячених проблемі термінологізації поняття “мовні права” в соціолінгвістиці, простежено кореляцію мовних прав з юридичною категорією свободи слова (Ажнюк, 2014, с. 34). Про загально усвідомлюваний вимір цієї кореляції свідчить поширеність уявлень, відповідно до яких мовні права витлумачують як право вільно висловлювати власну думку (у цьому випадку свобода вираження думки поширюється й на мову, якою її втілено), пор.: 1) [У чому виявляються Ваші особисті мовні права у школі?] *У висловлюванні власної думки* (3 анкети школярки з Полтави); 2) *Мої особисті мовні права виявляються у висловленні власної думки на зручній для мене мові* (3 анкети школяра з Житомира).

Анкети, зібрані на Житомирщині, де діють школи з навчанням мовами національних меншин, засвідчують розуміння підлітками мовних прав для представників національних меншин як права вивчати відповідну мову: 1) *Ми вивчаємо мову національної меншини в нашій школі;* 2) *В школі вивчають іноземні мови: польську, німецьку, англійську.*

Українські школярі співвідносять свої мовні права із можливостями реалізовувати за допомогою мови власні мовні потреби, що дає підстави конкретизувати право “користуватися мовою” як право говорити, слухати, писати й читати певною мовою (Данилевська, 2014, с. 223). Такі уявлення ілюструє поданий нижче коментар: *Я можу читати літературу на мові, яку я сам оберу* (3 анкети школяра з Білої Церкви).

Оскільки поняття “мовні права” є одночасно соціолінгвістичною і юридичною категорією, його можна інтерпретувати як “відсутність дискримінації за мовною ознакою” (Ажнюк, 2014, с. 24). Таке розуміння мовних прав характерне і для пересічних мовців, що засвідчують коментарі житомирських підлітків, пор.: 1) *Нас у школі не змушують розмовляти лише конкретною мовою. Тому мене все задовольняє;* 2) *Мої мовні права в школі є необмеженими, тобто я можу вільно спілкуватися різними мовами;* 3) *...Мої особисті мовні права в школі виявляються в тому, що мені не заборонено користуватися двома мовами;* 4) *Якщо я розмовлятиму іншою мовою то мене ніхто не буде ображати та бити;* 5) *На перервах мені не забороняють розмовляти російською мовою;* 6) *Я маю право розмовляти тією мовою, якою мені зручніше, адже немає ніяких законів, які це забороняють!*

Міркування старшокласників, висловлені в коментарях до відкритої частини анкети, дають підстави вважати, що мовні права для них пов’язані з реалізацією сукупності прагнень, суголосних з прагненнями представника будь-якої мовної спільноти (Ажнюк, 2014, с. 36), а саме:

1) *хочу, щоб моя мова була (“Наша мова називається українською, тому що саме такою вона є. Це не суміш російської з польською, білоруською чи ще якоюсь. Саме тому я вважаю, що кожен повинен покращувати свої знання в рідній мові: адекватно реагувати на виправлення, слідувати за розмовою, не бруднити її лайкою та суржиком”);*

2) *хочу, щоб моя мова вживалася публічно (“Хотілося б чути більше української мови з телеекранів, радіоэфірів, від наших політичних діячів”);*

3) *хочу, щоб моя мова розширювала коло соціальних функцій (“На мою думку, мої особисті мовні права в школі виявляються в тому, що я розмовляю рідною українською мовою, і середовище навчання та спілкування теж українськомовне”, “Мені не подобається “брудна” мова держслужбовців та працівників медіа”);*

4) *хочу, щоб моя мова зберігала національну самобутність (“Я вважаю, що в першу чергу необхідно знати рідну мову так, аби вона не забруднювалася іншими”).*

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, попри те, що мовне питання за рівнем пріоритетності зараховують серед основних 25 життєвих проблем на 21 місце лише 7 % громадян України, мова у свідомості молоді належить до незаперечних цінностей індивідуального та колективного характеру, у чому переконують коментарі підлітків до відкритих запитань анкети в межах цільового опитування. Добре усвідомлюючи значення української мови як символу держави, старшокласники здебільшого ототожнюють поняття “рідна мова” і “державна мова”, витлумачують їх як мову своєї Батьківщини, прагнуть добре знати і чути в усіх сферах публічного мовлення. Напрямки концептуалізації понять “рідна мова”, “державна мова” відбито в уявленнях старшокласників про їхні мовні права в школі.

У власній мовній поведінці школярі чітко розмежовують офіційну й неофіційну сфери, керуючись прагматичними міркуваннями: у межах офіційної комунікації – дотримуються визначених правил, зокрема передбачених мовним режимом у навчальних закладах; у неофіційній комунікації – прагнуть почуватися комфортно, невимушено, тому орієнтуються на мовлення колективу.

Результати цільового опитування підтвердили слушність припущення соціолінгвістів про те, що мовну поведінку як вибір мови доцільно розглядати як компонент мовної ситуації, оскільки простежується кореляція між вибором мови в певних ситуаціях та загальною оцінкою мовного середовища. У зв'язку з цим перспективним видається проведення масового цільового опитування старшокласників, яке дало б змогу порівняти якість мовного середовища шкіл у різних регіонах держави, простежити залежність мовної ситуації в школах від регулятивних заходів з метою застосування найдієвіших механізмів її гармонізації.

ЛІТЕРАТУРА

- Ажнюк, Б. М. (1999). *Мовна єдність нації: діаспора й Україна*. Київ: Рідна мова.
- Ажнюк, Богдан. (2014). Проблема мовних прав у сучасній соціолінгвістиці. *Мовні права в сучасному світі (Збірник наукових праць)*, 22-36.
- Данилевська, Оксана. (2014). Право на читання в системі мовних прав дитини. *Мовні права в сучасному світі (Збірник наукових праць)*, 222-231.
- Масенко, Л. Т. (2004). *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".
- Михальчук, О. І. (2011). Мова як символ в етнічній та мовній свідомості: соціолінгвістичні параметри. *Життя – у слові: Збірник наукових праць на пошану академіка В.М. Русанівського*, 323-331.
- Михальчук, Оксана. (2014). "Мовна поведінка" як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. 5, 28-39.
- Селігей, П. О. (2012). *Мовна свідомість: структура, типологія, виховання*. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".
- Ткаченко, О. Б. (2014). *Українська мова: сьогодення й історична перспектива*. Київ: Наукова думка.
- Українське суспільство та європейські цінності. Звіт за результатами соціологічного дослідження*. (2017). Узятю з <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf>
- Фудерер, Т. О. (2013). *Мовна стратифікація сучасного українського суспільства*. Київ: Генеза.

REFERENCES

- Azhniuk, B. M. (1999). *Movna iednist' natsii: diaspora j Ukraina*. Kyiv: Ridna mova.
- Azhniuk, Bohdan. (2014). Problema movnykh prav u suchasnij sotsiolinhvistytsi. *Movni prava v suchasnomu sviti (Zbirnyk naukovykh prats')*. Uzhhorod, 22-36.
- Danylevs'ka, Oksana. (2014). Pravo na chytannia v systemi movnykh prav dytyny *Movni prava v suchasnomu sviti (Zbirnyk naukovykh prats')*. Uzhhorod, 222-231.
- Masenko, L.T. (2004). *Mova i suspil'stvo: Postkolonial'nyj vymir*. Kyiv: Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".
- Mykhal'chuk, O. I. (2011). Mova iak symvol v etnichnij ta movnij svidomosti: sotsiolinhvistychni parametry. *Zhyttia – u slovi: Zbirnyk naukovykh prats' na poshanu akademika V.M. Rusaniv'skoho*. Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Buraho, 323-331.
- Mykhal'chuk, Oksana. (2014). "Movna povedinka" iak katehoriia ukrains'koi sotsiolinhvistyky. *Mova i suspil'stvo*. Vypusk 5, 28-39.
- Selihej, P.O. (2012). *Movna svidomist': struktura, typolohiia, vykhovannia*. Kyiv: Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".
- Tkachenko, O. B. (2014). *Ukrains'ka mova: s'ohodennia j istorychna perspektyva*. Kyiv: Naukova dumka.
- Ukrains'ke suspil'stvo ta ievropejs'ki tsinnosti. Zvit za rezul'tatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia*. (2017). [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf>
- Fuderer, T. O. (2013). *Movna stratyfikatsiia suchasnoho ukrains'koho suspil'stva*. Kyiv: Heneza.

Дата надходження до редакції 06.03.2019 р.

Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

УДК 81'27+246.2 + 276.3 – 053.5

ПРЕСТИЖ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ДВОМОВНОСТІ ЗА ОЦІНКАМИ МОВЦІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

ФУДЕРЕР Т. О.

доктор філологічних наук, асоційований професор
Загребський університет
tetyana.fuderer.tf@gmail.com

ДАНИЛЕВСЬКА О. М.

кандидат філологічних наук
старший науковий співробітник
Інститут української мови НАН України
od3556261@gmail.com

У статті проаналізовано результати соціолінгвістичних досліджень 2006 р. і 2017 р. стосовно ставлення до білінгвізму осіб різних вікових категорій. З'ясовано, що в ставленні до двомовності виявляється амбівалентність суспільної свідомості, зумовлена посттоталітарними деформаціями мовної ситуації в Україні: попри безумовну підтримку розширення функціонального потенціалу української мови як державної, кожен третій українець прагне бачити своїх дітей двомовними і хоче для них двомовної освіти. Помітною є тенденція, відповідно до якої українськомовні респонденти схильні характеризувати себе як монолінгвів більшою мірою, ніж російськомовні. Таке самовизначення відрізняється від висновків на підставі попередніх досліджень, коли більша мовна стійкість була характерна для російськомовних. Чіткіша позиція щодо національно-мовної самоідентифікації властива молоді. Зроблено висновок про зростання престижу української мови.

Ключові слова: мовна ситуація, білінгвізм, ставлення до мови, престиж мови, мовна свідомість, мовна політика.

THE PRESTIGE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND ATTITUDE TOWARDS BILINGUALISM IN THE ASSESSMENTS OF DIFFERENT-AGE-GROUP SPEAKERS

FUDERER Tetiana Oleksandrivna
Doctor of Sciences (Philology), Associate Professor
University of Zagreb
tetyana.fuderer.tf@gmail.com

DANYLEVSKA Oksana Mykolayivna
Candidate of Philology
Senior Researcher
*Institute of the Ukrainian language
of the National Academy of Sciences of Ukraine*
od3556261@gmail.com

Introduction. Contemporary language situation in Ukraine is characterized as bilingual one. However, despite the mass character of Ukrainian-Russian bilingualism, the bilingualism

in Ukraine is not balanced: less than half of the respondents, who assessed their language competence as fluent ability to use Ukrainian and Russian, possess, during the use of the two languages, the same feeling of easiness, while the other respondents gave advantage of the one over two languages. The difference in amount of people in Ukraine who *use* language and what they *think* about their language behaviour and the behaviour of others, is the indicator that points at the distortion of language situation in Ukraine.

Purpose. The paper *aims* at defining the position of different-age-group speakers towards Ukrainian-Russian bilingualism on the basis of the results of sociolinguistic studies and examining the changes in speakers' assessment of language prestige.

Methods. Analytical and statistical analyses of sociolinguistic and sociological investigations' results, published after 2000 and showing the position of respondents to bilingualism and language prestige regarding the age parameter, comprise the main methods of the research.

Results. The comparison of the results of sociolinguistic studies from 2006 and 2017 confirmed the growth of the prestige of the Ukrainian language. With regard to the attitude towards the bilingualism, Ukrainian speakers are not of equal opinion. The fact that most of the speakers understand the information in Ukrainian and Russian without any problems does not explicate that many of them are considered to be bilingual. Also, there is no consensus on the assessment of language environment: 44,6 % of respondents consider the inhabitants of their city/town to be bilingual (the „no“ response was chosen by 45,3% of them); the inhabitants of their region – 46,5 % („no“ – 37%); according to almost 53 % of respondents, the inhabitants of Ukraine are bilingual (23% of them do not agree with that opinion). There is a tendency according to which the inhabitants speak Ukrainian, as opposed to those who speak Russian, in relation to self-identification, and they strongly define themselves as monolinguals. Such self-identification is different from the conclusions resulted in previous studies, when larger language stability was more visible in speakers who spoke Russian. The more defined position, when it is about the national language self-identification, is more significant for the youth.

Conclusion. The basis for a different assessment of language situation in Ukraine regarding the age, can be found in the attitudes towards language and culture, widespread in the society, that is, the attitude towards the language which is seen as the language prestige. The results of the recent studies have shown a constant tendency of the growth of the prestige of the Ukrainian language.

Keywords: language situation, bilingualism, language attitude, language prestige, language consciousness, language policy.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. На підставі численних опитувань соціологи та соціолінгвісти характеризують сучасну мовну ситуацію в Україні як білінгвальну. Л. Т. Масенко, зокрема, зауважує, що конфігурація мовної ситуації в Україні зумовлена поширенням різних форм українсько-російського білінгвізму й диглосії (2008, с. 96). М. О. Шульга, спираючись на кількісні показники, наголошує на дуже високому рівні цієї двомовності: за даними моніторингу Інституту соціології НАН України, у 2011 р. 82 % дорослого населення країни вільно володіли українською мовою, а 84 % – російською. 10 % респондентів заявили, що можуть читати, писати українською й російською мовами, але мають певні проблеми з використанням цих мов у спілкуванні. Ті, хто не розуміє української мови, становлять, відповідно до оприлюднених даних моніторингового опитування Інституту соціології НАН України, 1 %, а ті, хто не розуміє російської мови, – 2 % (2012, с. 21). Такий стан двомовності соціолог характеризує як унікальний для європейських країн. Щоправда, українські мовознавці не поділяють цього оптимізму. Приміром, С. О. Соколова, аналізуючи за результатами опитування мовну поведінку киян, дійшла висновку, що менше половини тих, хто оцінив свою мовну компетенцію як вільне володіння й українською, й російською мовами (72,34 %), почуваються в обох мовах однаково комфортно, а решта респондентів віддають перевагу одній з мов (27,21 % – українській, 27,94 % – російській), тобто білінгвізм у них не є гармонійним (2013, с. 45). У зв'язку з цим варто наголосити, що результати, відмінні

від даних Інституту соціології, засвідчують ті дослідження, які спрямовані на з'ясування якості двомовності українських громадян та ставлення їх до індивідуального білінгвізму співгромадян і мовного питання загалом.

За результатами соціолінгвістичних опитувань сьогодні двомовними або швидше двомовними, ніж одномовними визнають себе 48,6 % мешканців України (Соколова & Залізник, 2018, с. 18). Водночас хочуть бачити двомовними своїх дітей 36 % респондентів, а кожен третій прагне для них освіти двома мовами (32 %). Не збігається оцінка реального мовного середовища з уявленнями про бажану мовну ситуацію і серед підлітків. Хоч більшість київських старшокласників, залучених до цільового анкетування¹, демонструють у школі двомовну поведінку, вони не вважають таку реальність, принаймні для офіційних ситуацій, найоптимальнішою: у відкритій частині анкети підлітки зазначали, що в навчальному закладі мають діяти чіткі правила, які регламентують використання української мови, пор.: [Як ви ставитеся до того, що вчителі, попри українськомовний статус школи, користуються російською мовою?] *Мені це не подобається, бо в Україні була, є і буде лише одна державна мова – українська. І, якщо школа українськомовна, то в ній мають спілкуватися виключно українською. До того ж який приклад вони показують своїм дітям у таких ситуаціях?*²

Ці факти переконують у слушності міркувань Л. Т. Масенко про відмінності між тим, як люди використовують мову, і тим, що вони думають про свою мовну поведінку та мовну поведінку інших (2010, с. 107). Схоже, що саме в цих відмінностях варто шукати пояснення, чому іноземні та українські експерти з мовних ситуацій та мовної політики оцінюють якість мовного середовища в Україні неоднаково: двомовність, у якій закордонні дослідники вбачають здебільшого перевагу, чимало українських фахівців розглядають як вияв деформації, що постала внаслідок дискримінаційної імперської та радянської мовної політики і що є, відповідно, перехідним станом до російської одномовності, пор.: “Перехідний характер української двомовності, що є проміжним етапом у процесі мовного зсуву до російської одномовності, пов’язаний передусім із зникненням одномовних українських середовищ (за винятком західноукраїнських областей), значним кількісним переважанням носіїв російської мови в містах і витісненням територіальних говірок змішаним українсько-російським мовленням у сільських місцевостях”³ (Масенко, 2004, с. 146).

Наскільки такі висновки експертів враховують реальну мовну ситуацію, можна зрозуміти, лише зваживши на ставлення до мовних реалій, зокрема й білінгвізму, самих мовців. З огляду на це ставлення до мови набуває значення важливого соціолінгвістичного критерію не тільки для оцінки мовної ситуації в Україні, а й для її прогнозування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ставлення до мови, як відомо, належить до аксіологічних характеристик мов, що функціонують на досліджуваній території. Л. Т. Масенко зауважує, що ставлення соціуму до мови є надзвичайно важливим стимулом збереження або, навпаки, зміни мовної ситуації (2004, с. 107).

Систему поглядів мовців щодо мови / мов розглядають здебільшого у зв’язку з мовною свідомістю, пор.: “Зрозуміло, що оцінка мовних фактів (як правильних / неправильних, естетичних / неестетичних тощо) носіями мови передбачає рефлексію над мовою або дію мовної свідомості” (Яворська, 2000, с. 143). На думку О. І. Михальчук, ставлення до мови виявляється через мовну самоідентифікацію та вибір мови в певних ситуаціях (2011, с. 323-331).

¹ Анкетуванням, що мало на меті проаналізувати мовну ситуацію в середніх школах України, охоплено понад 500 школярів, учнів 10–11 класів, Києва та кількох інших міст Центральної України (Житомира, Білої Церкви, Полтави й Черкаса); провела О. Данилевська навесні 2014 р.

² У відповідях опитаних збережено особливості слововживання та орфографії.

³ У цитованій праці Л. Т. Масенко обґрунтовує свій висновок на прикладі не лише української мови, а й білоруської, стан якої внаслідок згаданої деформації набагато трагічніший.

Однією з оцінних характеристик, що ґрунтується на ставленні мовців, є престиж мови. Г. М. Залізняк та Л. Т. Масенко в кількох соціолінгвістичних дослідженнях простежують кореляцію між рівнем престижності та вибором мови. У праці “Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи” на підставі аналізу результатів опитування зроблено висновок, що державний статус української мови сприяє підвищенню її престижу. На запитання “Чи престижно сьогодні в Україні говорити українською мовою?” 73,2 % респондентів відповіли ствердно (з них 45,9 % обрали варіант відповіді “престижно” і 27,3 % – “швидше престижно”). Водночас лишається досить високим і престиж російської мови. На аналогічне запитання стосовно російської мови ствердно відповіли 64,7 % опитаних (з них 27,1 % обрали варіант “престижно” і 37,6 % – “швидше престижно”). Дослідники звертають увагу на те, що за оцінювальним показником “престижність” не тільки російська мова поступилась українській майже на 9 %, але й рівень упевненості респондентів у цій її якості помітно знизився: відповідь “престижно” для української мови обрала майже половина респондентів, тоді як для російської – трохи більше чверті (Мовна політика в Україні, 2008, с. 110). Події в Україні після Революції Гідності посприяли зміцненню престижу української мови: відповіді респондентів на відповідні запитання, як зауважують С. О. Соколова та Г. М. Залізняк, позначені більшою впевненістю, хоч загальна кількість позитивних відповідей стосовно престижності української мови залишилася практично такою самою (2018, с. 14) (результати наведено в табл. 1)⁴.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання “Чи престижно зараз в Україні говорити українською, російською, англійською мовами?”

Варіанти відповіді	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Престижно	51,9	12,2	41,3
Скоріше престижно	22,2	16,8	29,8
Скоріше не престижно	3,4	24,4	2,8
Не престижно	2,2	13,4	3,1
Постановка питання не коректна	14,1	18,3	10,2
Важко відповісти	6,2	14,9	12,8

Аналіз матеріалів різних соціологічних і соціолінгвістичних досліджень дає підстави припускати, що динаміка в оцінці престижу вживаних в Україні мов, а також зміни в ставленні до них можуть допомогти зрозуміти мотиваційний механізм, який спонукає мовців до білінгвальних практик або відмови від них. Власне, цій меті й присвячено пропоновану статтю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ставленні до білінгвізму серед мовців в Україні немає однотайності. Попри те, що більшість мовців вільно сприймають інформацію українською і російською мовою, двомовними себе вважають далеко не всі.

Так само неоднотайно оцінюють громадяни України і мовне середовище, пор.: білінгвами схильні вважати мешканців свого міста / селища 44,6 % опитаних (відповідь “ні” обрали 45,3 %); мешканців регіону – 46,5 % (“ні” – 37 %); населення України, на думку майже 53 % опитаних, є білінгвальним (не погоджуються із таким твердженням 23 %. Прикметно, що досить велика кількість опитаних не змогла відповісти на поставлене запитання (майже 10 % не знали, як відповідати про двомовність мешканців свого населеного пункту; 16,5 % – про мешканців регіону; і майже 24 % – стосовно всієї України).

⁴ Ці та інші статистичні дані узагальнила О. М. Данилевська за результатами масового опитування, проведеного в межах Проекту № 62700395 Фонду Фольксваген “Бі- та мультилінгвізм: між інтенсифікацією та розв’язанням конфлікту. Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика і контактні ситуації в пострадянських Україні і Росії” в лютому 2017 р.

Незбіжність реальної мовної поведінки та того, як люди оцінюють себе, часом пояснюють різними рівнями мовної свідомості – що нижчий цей рівень, то менше людина рефлексує з приводу мови; через низький рівень мовної свідомості, на думку П. О. Селігея, мовці в Україні не вважають мовну проблему пріоритетною для себе (2012, с. 17–18), хоча дані масових опитувань дають підстави говорити про більш глибокі соціопсихічні механізми – як і у випадку з показником “аморальної більшості”.

Унікальність мовної ситуації в Україні соціологи вбачають у тому, що “українсько-російський мовний поділ не виступає комунікативним бар’єром” (Шульга, 2012, с. 23). О. Г. Руда зауважує, що в публіцистичному дискурсі виникло й поширилося поняття “київського компромісу”, яким характеризують білінгвізм, коли ніхто не переходить з мови на мову і не змушує до цього співрозмовника (2012, с. 16). Утім в Україні чимало мовців, яким така реальність не подобається. Цей аспект мововідчуття тонко підмітила Л. Костенко, пор.: *“Єдине, чого він справді набрався від Борьки, це нелюбові до української мови. Діти ж акумулюють атмосферу своїх родин, а у нас тут українофобства вистачає. Борьчина мати – жінка не банальна, але в цьому плані теж не виняток. З нами вона коректно дотримується мовного дуалізму, але її непроникна чемність є кригою цих проблем”* (Записки українського самашедшого).

Тож, як бачимо, результати опитування істотно відрізняються залежно від формулювання питання: якщо запитувати, чи володіють мовці обома мовами, уживаними в соціумі, отримуємо загалом високі показники індивідуального білінгвізму; якщо ж запитувати про те, чи однаково комфортно користуватися мовами, – кількість білінгвів виявляється майже удвічі меншою. Що ж до питання про самоідентифікацію, то тут багато важить ставлення до мов, і воно відрізняється як у вікових групах, так і в групах мовців з різною базовою мовою.

Показовими є відповіді на запитання про білінгвізм мовців різних вікових груп. На запитання про те, чи схильні вважати себе білінгвами, відповіді мовців різних вікових груп були такими: серед молоді (18 – 29 р.) відповіли “так” (“так” і “швидше так, аніж ні”) майже 52 %; “ні” (“ні” і “швидше ні, ніж так”) – 42 %; не визначилися із відповіддю (“важко відповісти”) – 6 %; серед опитаних 30 – 39 р. уважають себе білінгвами 54 %; монолінгвами характеризують себе 41 %; не змогли дати однозначну відповідь 5 % респондентів; серед людей віком 40 – 49 р. ствердно відповіли 48 %; заперечно – 47 %; не визначилися з відповіддю 5 %; серед мовців 50 – 59 р. уважають себе білінгвами 50 %; заперечують свою двомовність 45 %; обрали варіант “важко відповісти” майже 5 %; серед найстарших респондентів (60+ р.) до білінгвів себе віднесли 42 %; заперечили свою належність до білінгвів майже 52 %; обрали варіант “важко відповісти” 6 %. Цікаво розподілено відповіді на запитання про індивідуальний білінгвізм залежно від мови повсякденного вжитку. Серед респондентів, що вказали для повсякденного спілкування дві мови (варіант відповіді “однаковою мірою українською і російською”), “так” – 82 %; ті, хто обрав для себе варіант “у більшості ситуацій російською”, – 66 %; “у більшості ситуацій українською” – 51 %; мовці, які з мовою повсякденного спілкування визначилися за допомогою варіантів “тільки українською” або “тільки російською”, – 21 % і 32 % відповідно. Варіант “не вважаю себе білінгвом” (“ні” та “швидше ні, ніж так”) мовці обирали так: серед респондентів, які вказали для повсякденного спілкування дві мови (варіант відповіді “однаковою мірою українською і російською”), “так” – 13 %; ті, хто обрав для себе варіант “у більшості ситуацій російською”, – 27 %; “у більшості ситуацій українською” – 45 %; мовці, які з мовою повсякденного спілкування визначилися за допомогою варіантів “тільки українською” або “тільки російською” – 75 % і 61 % відповідно. Помітною є тенденція, відповідно до якої українськомовні, за самоідентифікацією, більшою мірою схильні характеризувати себе як монолінгвів, ніж російськомовні, таке самовизначення відрізняється від висновків на підставі попередніх досліджень, коли більша мовна стійкість була характерна для російськомовців.

Різне сприйняття мовних реалій залежно від базової мови (української чи російської) характерне і для підлітків. Приміром, українськомовні в родині діти-киyani переконані, що *“українськомовний статус школи передбачає використання тільки української мови в стінах навчального закладу”*. У коментарях до відповідей дехто додавав, що *“правила повинні бути однаковими для всіх”* (ідеться про дотримання мовного режиму учнями й учителями) (Данилевська, 2015, с. 377).

Крізь призму ставлення до мови, прищепленого в родині, діти оцінювали й наслідки двомовності в навчальному закладі (запитання *“Як Ви думаєте, які наслідки має двомовність у школі?”*). Більшість українськомовних у родині дітей-киyan уважають, що двомовність у школі має для них негативні наслідки – таких виявилось 95 %. Частина з них обрала варіант відповіді *“Наслідки негативні, бо, перебуваючи у двомовному середовищі, ми не знаємо на високому рівні ні тієї, ні тієї мови”* – 46 % респондентів; 49 % реакцій має варіант *“Наслідки негативні, бо мови під час паралельного використання сплутуються, через що ми робимо більше помилок”*.

Зв'язок між базовою мовою та сприйняттям мовного середовища помітний також у відповідях на ті запитання анкети, у яких ішлося про оцінку мовного середовища школи. Так, на уроках зрідка помічають за вчителями перемикання з української на російську 61 % українськомовних дітей і 55,4 % російськомовних. Натомість ніколи не чуять російської мови з вуст учителів на уроках 29 % українськомовних учнів та 41 % російськомовних. Учителі часто перемикають мовні коди на уроках на думку 10 % українськомовних школярів-киyan та 3,6 % російськомовних. Результати свідчать про те, що українськомовні в родині учні частіше помічають практику перемикання з української на російську з боку вчителів, ніж російськомовні учні. Розбіжність у 5 – 6 % характерна й в оцінці інших комунікативних ситуацій. Майже одностайні українськомовні та російськомовні київські старшокласники лише в оцінці мовної поведінки вчителів на перервах: зрідка користуються російською мовою вчителі на думку 54 % українськомовних та 57 % російськомовних.

Цільове анкетування підтверджує висновок, зроблений на підставі спостережень, що російськомовні в родині діти загалом нейтрально ставляться до двомовного середовища школи. Відповідаючи на запитання анкети *“Як ви ставитеся до того, що вчителі, попри українськомовний статус школи, користуються російською мовою?”*, київські школярі цієї групи обрала такі відповіді: *“Мені це подобається, бо в Україні скрізь така ситуація”* – 7 %; *“Мені це подобається, бо так мені простіше спілкуватися з учителями”* – 9 %; *“Мені це байдуже, я не звертаю жодної уваги на мову”* – 39 %; *“Мені це не подобається, бо я весь час мушу перемикатися з мови на мову”* – 3,5 %;

“Мені це не подобається, бо мушу підлаштовуватися до ситуації” – 3,5 %; залишили запитання без відповіді 11 % і дали свій коментар 27 % опитаних старшокласників.

З цим висновком загалом узгоджуються відповіді й на запитання про наслідки двомовності: 54 % опитаних київських школярів з базовою російською мовою вбачають для себе радше позитивні наслідки, нерідко пояснюючи свою відповідь, пор: 1) *50/50. Вільне володіння двома мовами – це чудово, але потрібно уважніше контролювати правильність свого мовлення;* 2) *Людина повинна знати обидві мови, оскільки це вказує на її ерудицію* (з анкет київських старшокласників).

Щоправда, і тих, хто усвідомлює негативні наслідки стихійної двомовності, чимало серед російськомовних – таких виявилось 46 %. Коментуючи, у чому саме вони вбачають негатив, київські школярі наголошували на тому, що двомовне середовище перешкоджає засвоєнню на високому рівні й однієї, й іншої мови (23 %). Майже 20 % респондентів цієї групи негативним наслідком вважають те, що через двомовність вони роблять більше помилок. Є серед російськомовних школярів і такі, хто негативні наслідки пов'язує зі звуженням сфери використання української мови, а також з ускладненням процесу самоідентифікації.

Ставлення до мовного питання визначає й те, як оцінюють двомовність і які перспективи вбачають у такій мовній ситуації в Україні дорослі мовці. На запитання “Як Ви вважаєте, чи існує сьогодні загроза для цілісності України як держави внаслідок поширення на її території двох мов?” отримали таку відповідь: “так” (“так” і “швидше так, аніж ні”) 32 %; “ні” (“ні” і “швидше ні, ніж так”) 52 %; варіант “важко відповісти” обрало 16 % респондентів.

За віковими групами ці результати такі: серед молоді (18 – 29 р.) відповіли “так” (“так” і “швидше так, аніж ні”) 32 %; “ні” (“ні” і “швидше ні, ніж так”) – майже 54 %; не визначилися з відповіддю (“важко відповісти”) – 14 %; серед опитаних 30 – 39 р. загрозу цілісності України в білінгвізмі вбачають 34 %; не бачать жодних загроз 51 %; не змогли дати однозначну відповідь 16 % респондентів; серед людей віком 40 – 49 р. ствердно відповіли 35 %; заперечно – 52 %; не визначилися з відповіддю 13 %; серед мовців 50 – 59 р. уважають білінгвізм загрозою для цілісності держави 30 %; заперечують таку загрозу 55 %; обрали варіант “важко відповісти” майже 15 %; серед найстарших респондентів (60+ р.) із застереженням ставляться до двомовності в Україні 31 %; не пов’язують із білінгвізмом загрози для цілісності держави 51 %; обрали варіант “важко відповісти” 18 %.

На запитання “Якщо переважна більшість громадян України будуть білінгвами, чи дозволить це запобігти конфліктам на мовному ґрунті?” респонденти відповіли так: “так” (“так” і “швидше так, аніж ні”) 56 %; “ні” (“ні” і “швидше ні, ніж так”) 27 %; варіант “важко відповісти” обрало 17 % респондентів.

За віковими групами ці результати такі: серед молоді (18 – 29 р.) відповіли “так” (“так” і “швидше так, аніж ні”) 56 %; “ні” (“ні” і “швидше ні, ніж так”) – майже 27 %; не визначилися з відповіддю (“важко відповісти”) – 17 %; серед опитаних 30 – 39 р. так уважають 58 %; не погоджуються 26 %; не змогли дати однозначну відповідь 16 % респондентів; серед людей віком 40 – 49 р. ствердно відповіли 56 %; заперечно – 31 %; не визначилися з відповіддю 13 %; серед мовців 50 – 59 р. уважають білінгвізм запорукою запобігання конфліктам на мовному ґрунті 55 %; не погоджуються 29 %; обрали варіант “важко відповісти” майже 16 %; серед найстарших респондентів (60+ р.) перспективи безконфліктної мовної ситуації пов’язують із білінгвізмом 54 %; не бачать переваг у цьому питанні у двомовності майже 27 %; обрали варіант “важко відповісти” 19 %.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, попри високий показник двомовності українського соціуму в соціологічних опитуваннях, гармонійних двомовців серед українців не так і багато. Це засвідчують, зокрема, соціолінгвістичні дослідження якості білінгвізму українських громадян серед мовців різних вікових груп. Такі дані підтверджують висновки соціолінгвістів про відмінності між тим, як люди використовують мову, і тим, що вони думають про свою мовну поведінку та поведінку інших. В основі цих відмінностей лежать поширені в суспільстві погляди на мову та культуру, тобто ставлення до мови, виявом чого є й престиж мови. Результати останніх опитувань демонструють стійку тенденцію до зростання престижу української мови. Тож ставлення до мови є важливим соціолінгвістичним критерієм, який дає змогу точніше визначити тенденції в змінах мовної ситуації. Оцінка мовної ситуації лише за фактами використання мов не дає повної картини її конфігурації й особливо ускладнює прогнози на майбутнє. Саме тому в соціолінгвістичних дослідженнях дедалі частіше пропонують запитання, що виявляють ставлення мовців до реальних проявів застосування мов і самих мов узагалі.

З огляду на виявлені тенденції перспективним видається розширення емпіричної бази даних про ставлення до мовного питання в різних групах мовців, регулярний моніторинг змін у масовій мовній свідомості та соціолінгвістичний аналіз отриманих результатів з метою випрацювання рекомендацій з гармонізації мовної ситуації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

- Бестерс-Дільгер, Юліане (Ред.). (2008). *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.
- Данилевська, О. М. (2015). Якісні характеристики мовної ситуації у сфері освіти (за результатами анкетування київських школярів). *Наукові записки [КДПУ ім. В. Винниченка]. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 137, 373-379.
- Масенко, Л. (2008). Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 96-131.
- Масенко, Л. Т. (2004). *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.
- Масенко, Лариса. (2010). *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.
- Михальчук, О. І. (2011). Мова як символ в етнічній та мовній свідомості: соціолінгвістичні параметри. *Життя – у слові: Збірник наукових праць на пошану академіка В.М. Русанівського*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 323-331.
- Руда, О. Г. (2012). *Мовне питання як об’єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія*. Київ: Інститут української мови.
- Селігей, П. О. (2012). *Мовна свідомість: структура, типологія, виховання*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.
- Соколова, С. О. (2013). Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*, 2, 38-55.
- Соколова, С. О. & Залізняк, Г. М. (2018). Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*, 2, 3-19.
- Шульга, М. (2012). Деякі питання українського мультикультуралізму. *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціальний моніторинг*. (19-28). Київ: Інститут соціології НАН України.
- Яворська, Г. М. (2000). *Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада*. Київ.

REFERENCES

- Besters-Dil'ger, Yuliane (red.). (2008). *Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini: Analiz i rekomendatsii*. Kyiv: Vydavnychyj dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”.
- Danylevs'ka, O. M. (2015). Yakisni kharakterystyky movnoi sytuatsii u sferi osvity (za rezul'tatamy anketuvannia kyivs'kykh shkoliariv). *Naukovi zapysky*. Vypusk 137. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo). Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka 2015, 373-379.
- Masenko, L. (2008). *Movna sytuatsiia Ukrainy: sotsiolinhvistychnyj analiz. Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini: Analiz i rekomendatsii*. Kyiv: Vydavnychyj dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”, 96-131.
- Masenko, L. T. (2004). *Mova i suspil'stvo: Postkolonial'nyj vymir*. Kyiv: Vydavnychyj dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”.
- Masenko, Larysa. (2010). *Narysy z sotsiolinhvistyky*. Kyiv: Vydavnychyj dim “Kyievo-Mohylians'ka akademiia”.
- Mykhal'chuk, O. I. (2011). *Mova iak symvol v etnichnij ta movnij svidomosti: sotsiolinhvistychni parametry. Zhyttia – u slovi: Zbirnyk naukovykh prats' na poshamu akademika V.M. Rusanivs'koho*. Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Buraho, 323-331.
- Ruda, O. H. (2012). *Movne pytannia iak ob'iekt manipuliatyvnykh stratehij u suchasnomu ukrains'komu politychnomu dyskursi: monohrafiia*. Kyiv: Instytut ukrains'koi movy.

- Selihej, P.O. (2012). *Movna svidomist': struktura, typolohiia, vykhovannia*. Kyiv: Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".
- Sokolova, S. O. (2013). Osnovni typy movnoi povedinky kyian (za danymy anketuvannia). *Ukrains'ka mova*, 2, 38-55.
- Sokolova, S. O., Zalizniak H. M. (2018). Osoblyvosti suchasnoi movnoi situatsii Ukrainy u dzerkali sotsiolohii ta sotsiolinhvistyky. *Ukrains'ka mova*, 2, 3-19.
- Shul'ha, M. (2012). Deiaki pytannia ukrains'koho mul'tykul'turalizmu. *Ukrains'ke suspil'stvo 1992–2012. Stan ta dynamika zmin. Sotsial'nyj monitorynh*. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 19-28.
- Yavors'ka, H. M. (2000). *Preskryptyvna linhvistyka iak dyskurs: Mova, kul'tura, vlada*. Kyiv.

*Дата надходження до редакції 11.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

УДК 811.161.2 : 811.162.3

TYPICKÉ CHYBY UKRAJINSKÝCH STUDENTŮ VE STUDIU ČEŠTINY: PROBLÉMY INTERFERENCE

VAŠČENKO O. O.

PhD, docentka
Kyjevská národní lingvistická univerzita
elenav2011@seznam.cz

GARBUZOVÁ R.

doktorandka
Kyjevská národní lingvistická univerzita
rada.garbuzova@gmail.com

Většina studentů, kteří se dnes v Ukrajině učí česky, jsou Ukrajinci, ovládající v podstatě dva jazyky – ukrajinštinu a ruštinu, které mají s češtinou příbuzné mluvnické systémy, proto musíme jako učitelé při výuce češtiny brát v potaz jak společné aspekty, tak i rozdíly mezi našimi jazyky. Ve svém článku bychom se chtěly zaměřit na minikomparatistiku, porovnání ukrajinštiny a češtiny při výuce zvláště rozdílných momentů – co pomáhá a co naopak, ztěžuje osvojení studenty-bohemisty materiálu a na krátkou analýzu nejčastějších chyb.

Klíčová slova: interference, fonetická interference, porovnání systému skloňování, český jazyk jako cizí, ukrajinský jazyk, frekventivní akuzativ, slovesná interference, typy chyb.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ЧЕСЬКОЇ МОВИ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

ВАЩЕНКО Олена Олексіївна

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
elenav2011@seznam.cz

ГАРБУЗОВА Радка

аспірант
Київський національний лінгвістичний університет
rada.garbuzova@gmail.com

Вступ. Актуальність роботи зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення міжмовних впливів, інтерпретацію інтерференції, розкриття механізмів її виникнення, установлення закономірностей функціональних змін, що супроводжують це явище.

Мета статті полягає у виявленні труднощів, з якими стикаються українські студенти у вивченні чеської мови з огляду на вплив їхньої рідної мови. Завдання дослідження – проаналізувати типові приклади інтерференції української мови на фонетичну, лексичну та граматичну системи чеської мови й запропонувати оптимальні методи її подолання.

Методи. Дослідження виконано за допомогою дескриптивного, зіставного та структурного методів.

Результати. З'ясовано, що усне та письмове мовлення українських студентів, що вивчають чеську мову, містить чимало помилок, зумовлених впливом рідної мови. Найбільшої кількості помилок студенти припускаються в граматиці й орфографії.

Аналіз викладання чеської мови як іноземної довів необхідність застосування комплексної методології навчання, що охоплює граматичний переклад, порівняльний, аудіо-лінгвістичний, аудіовізуальний та комунікативний методи.

Висновки. Інтерференція ознак української мови відбувається на всіх мовних рівнях опанування чеської мови. Інтерференція на фонетичному рівні в усному мовленні студентів-богемістів виявляється у їхній підсвідомій орієнтації на систему рідної мови під час звукової реалізації чеської мови, тобто у застосуванні власної артикуляційної бази і вимовних навичок рідної мови. На граматичному рівні інтерференція рідномовних особливостей полягає в неправильному використанні відмінкових закінчень і побудові дієслівних конструкцій. У межах синтаксичної інтерференції поширене ненормативне вживання керованих форм іменників з прийменником або без нього. На лексико-семантичному рівні інтерференція призводить до вживання слів невідповідної в певному контексті семантики.

Для швидкого та правильного засвоєння чеської мови студентами-іноземцями, українцями зокрема, необхідно, щоб викладачі, особливо носії мови, мали базові знання про типологічні особливості рідної мови студента, про його мовну систему, схожість і відмінність чеської та української мов.

Ключові слова: інтерференція, фонетична інтерференція, граматична інтерференція, лексична інтерференція, українська мова, чеська мова, студенти-богемісти.

TYPICAL MISTAKES UKRAINIAN STUDENTS MAKE WHILE STUDYING THE CZECH LANGUAGE: THE PROBLEMS OF INTERFERENCE

VASHCHENKO Olena Oleksiivna
PhD in Linguistics, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University
elenav2011@seznam.cz

GARBUZOVÁ Radka
PhD Student
Kyiv National Linguistic University
rada.garbuzova@gmail.com

Introduction. The topicality of the work is determined by the direction of present-day linguistic researches on the study of the influence of the Ukrainian-language interference on the structure of the Czech language, the establishment and interpretation of the causes of interference and the disclosure of the mechanisms of its generation, the establishment of regularities of functional changes that accompany this phenomenon.

Purpose. The aim of the article is to focus on analysis of the most common mistakes while studying the Czech language by Ukrainian students for taking them into consideration in the teaching process.

Methods. The investigation is grounded on the observation method, descriptive method, contrasting method and the method of structural analysis.

Results. The results of the investigation showed that students make the biggest mistakes in grammar and spelling. Studying the ways of teaching the Czech language as foreign one approved the necessity of applying of such complex methodology of teaching, which covers translation, comparison, audio-linguistic and audiovisual practice, as well as communicative method.

Conclusions. The interference of the features of the Ukrainian language takes place at all levels of the language skills of the Czech language. The interference in the phonetic level in the speech of the Bohemian students is manifested in their subconscious orientation towards the system of the native language during the implementation of the Czech language, that is, the application of its own articulation base and the spoken language skills of the native language.

At the grammatical level, the interference of native-language peculiarities lies in the misuse of case endings and in incorrect construction of phrases. At the lexical-semantic level, interference leads to the use of words that are inappropriate in a particular context.

The inclusion of interference while studying the Czech language allows to prevent students' mistakes and reduce their number, thereby facilitating the learning process and identifying it, contributes to a more effective development of secondary linguistic competence, reduces the learning time to master the new material and allows to prevent the emergence of interference phenomena among students.

Key word: interference, phonetic interference, comparison of inflection system, Czech language as foreign, Ukrainian language, frequent accusative, verbal interference, types of errors.

Formulace problému a zdůvodnění jeho řešení. Aktuálnost problému je dána směřováním moderního lingvistického výzkumu na studium vlivu ukrajinského jazykového prostředí na strukturu českého jazyka, na vznik a odhalení mechanismů a příčin podobné interference, stanovení zákonitostí funkčních změn, které tento jev provázejí.

V současné době lingvisté mluví jak o pozitivním, tak o negativním dopadu vzájemného vlivu jazyků u bilingvních mluvčích. Interference jako proces a výsledek procesu je porušením nositele dvojjazyčnosti a vícejazyčnosti pravidel poměru kontaktujících spolu jazyků, jenž se projevuje odchylkami mluvčího od normy.

Je třeba poznamenat, že v jazykové literatuře byl termín "interference" zaveden členy Pražského lingvistického kroužku. Nicméně, širšího použití se dočkal až po vydání monografie U. Weinreicha *Jazykové kontakty*, kde je interference definována jako případy odchylky od norem některého z jazyků, vyskytující se v řeči bilingvních mluvčích jako výsledek skutečnosti, že znají více jazyků než jeden (1979, s. 22).

V současné době zájem o češtinu jako cizí jazyk roste i v zahraničí, česky se učí stále větší počet cizinců i v Ukrajině. S tím souvisí stále aktuálnější potřeba popisovat češtinu, její gramatickou stavbu, slovník i její fungování v komunikaci z hlediska cizince a také potřeba rozpracovávat a propracovávat lingvodidaktické postupy při výuce češtiny jako cizího jazyka. Hodně českých a ukrajinských učitelů zastávají názor, že moderní výuka češtiny jako cizího jazyka není možná bez znalosti gramatického systému cizího jazyka, "jež urychluje a upevňuje proces učení" (viz např. J. Hasil, O. Vaščenko aj.). Pokud se totiž zamyslíme nad obtížností gramatických struktur slovanských jazyků v porovnání např. s jazyky germánskými, je nanejvýš zřejmé, že při výuce slovanských jazyků, mezi nimiž je výuka češtiny jako cizího jazyka zcela jistě nejtěžší (např. nejsložitější deklinace, historický princip), nelze od počátku výuky upustit od systematického vyučování gramatiky. Na osvojování si cizího jazyka má vliv charakter jazyka prvního, zpravidla mateřského. Typologická klasifikace jazyků má tak nejen velký význam po stránce teoretické, neboť odhaluje rozdíly mezi jednotlivými jazyky ve stavbě slov a v označování slovtvorných i gramatických kategorií, ale má i značný praktický význam při výuce cizího jazyka, neboť může ukázat zásadní odlišnosti od jazyka mateřského a tím pomůže studentu-cizinci pochopit podstatu jeho systému ve srovnání se systémem mateřštiny. Podstatná je ale také role tradice a zvyklostí v metodice cizích jazyků v zemi původu studenta, v našem případě v Ukrajině.

Už VI. Skalička před čtyřiceti čtyřmi lety byl přesvědčen o tom, že: "Poznáme-li důkladně svůj vlastní jazyk, budeme mít možnost proniknout tím hlouběji do jazyků cizích. Tomu slouží především právě typologické zkoumání, neboť se stále zabývá srovnáváním jazyků" (1975, s. 57). Tato slova nabývají zejména v dnešní době na stále větším významu, kdy se zvyšuje důležitost jazyků jak mluvnicky příbuzných, tak i vzdálených, hledají se společná místa a průniky s ostatními jazyky, jež umožní vyzdvihnout společné rysy jednotlivých jazyků, a to nejen v evropském, ale i světovém kontextu. Student slovanského původu si osvojuje češtinu jako cizí jazyk podstatně rychleji než cizinec původu neslovanského, a proto lze Slovany orientovat již na samém počátku jejich studia češtiny na způsob prezentace české deklinace podle koncepce vertikální, celostní (prezentují se jednotlivé

deklinací vzory). Je však zapotřebí, aby si pedagog také uvědomil, že příbuznost jazyků může ve vyšším stadiu osvojování vést k negativnímu transferu. Ukrajínští studenti sice z vlastní jazykové praxe vědí, že např. v koncovce se mluvnické významy kumulují, mají však tendenci užívat koncovek svého mateřského jazyka (např. koncovky *-ami* v instr. pl. všech rodů, nebo genitiv po záporu apod.).

Prohlášení vědeckého problému. V současné době se stala normou znalost několika cizích jazyků. Nicméně, při studiu jiného jazyka vzniká jistá interakce cizí a rodné řeči, jejich vzájemné ovlivňování. Takový vliv může být jak pozitivní (transpozice), t.j. dříve ovládnuté dovednosti slouží jako základ pro tvorbu nových, ale může mít i negativní následky (interference), které se projevují snížením produkce a výskytem chyb v ústní i písemné řeči.

Zvláštní pozornost mnohých vědců přitahuje právě fenomén interference, protože do jisté míry vytváří obtíže v procesu osvojení cizího jazyka a vyžaduje vypracování účinných způsobů, jak je překonat.

Nálev článku je zaměřen na minikomparatistiku, porovnání ukrajinštiny a češtiny při výuce zvláště rozdílných momentů – co pomáhá a co naopak, ztěžuje osvojení studenty-bohemisty materiálu a na krátkou analýzu nejčastějších chyb.

Prezentace hlavního výzkumného materiálu. Většina studentů, kteří se dnes v Ukrajině učí česky, jsou Ukrajinci, ovládající v podstatě dva jazyky – ukrajinštinu a ruštinu, které mají s češtinou příbuzné mluvnické systémy, proto musíme jako učitelé při výuce češtiny brát v potaz jak společné aspekty, tak i rozdíly mezi našimi jazyky.

Ukrajinština a čeština mají hodně společného ve **fonetice**, lexikologii, morfologii. Jen jako příklad můžeme uvést společné lexikální elementy jako např.: *náš / наш; váš / ваш; pes / пес, syn / син*; ve fonetice jsou to pohyblivé hlásky jako: v ukrajinštině: *жати – жну, взяти – візьму*, česky: *žít – žnu, vzít – vezmu*, dále např.: alternace souhlásek h, ch, g, k: v ukr. *рука – в руці, нога – на нозі*, stejně jako v češtině *ruka – v ruce, noha – na noze*. V gramatice máme stejný princip tvoření slovesného vidu, dokonavý a nedokonavý, totožnost nebo blízkou podobu některých forem futura. Všechny tyto aspekty, z našeho hlediska, ulehčují proces osvojení českého jazyka, protože studenti se mohou opírat na svoje znalosti ukrajinštiny.

Jsou, samozřejmě, ve struktuře našich jazyků i odlišnosti, které mají své historické zdůvodnění. V praxi je to např. v ukrajinštině *голова, берег*; proti českému *hlava, břeh*. V gramatice pak je to např. užívání jiných pádů s významově stejným slovesem, jiný rod substantiv, které přivádí k chybám při skloňování, např. *tramvaj* – v ukrajinštině je to maskulinum, v češtině femininum; *program* – femininum v ukrajinštině, kdežto maskulinum v češtině. Jako další příklad můžeme uvést neutra cizího původu, která jsou neskloňná v ukrajinštině, ale skloňují se v češtině, např. *metro, kino*. Samostatnou kapitolou jsou homonyma, díky kterým se ale rychle zapamatovává česká varianta (např.: *голка – Jehla, holka – дівчина; нагода – příležitost, náhoda – несподіванка* apod.).

Ve svém příspěvku analyzujeme některé nejčastější chyby a problémy ukrajinských studentů češtiny.

Z hlediska **grafiky** je na rozdíl od české abecedy základ ukrajinské abecedy (abetky) utvořen z cyrilice. Ukrajinská abeceda má třiatřicet písmen, přičemž jednotlivé grafémy označují konsonanty a vokály. Šest vokálů (a, e, и, i, o, y) označuje jednu hlásku, a písmena *є [je], ю [ju], я [ja]* označují jeden foném pouze po měkkých souhláskách a na začátku slova, po samohláskách, po apostrofu dvě hlásky *є [j + e], ю [j + u], я [j + a], ї [ji]*; zde se velmi často setkáváme s chybami – záměnou českého *e* na *je* například ve slovech *Eva, Evropa* na ukrajinské *Jeva, Jevropa*. V ukrajinském písmu se využívá též apostrofu, který pak ukrajínští studenti v českém písmu používají u konzonantů *d, t, n* místo háčku, zde ovšem má místo i současná tendence psaní na počítači, kde je nad těmito souhláskami na klávesnici apostrof.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat tomu, že některé české grafémy v psané podobě odpovídají psacím písmenům ukrajinským, ale označují jiné hlásky, což může při učení se české abecedě vést k záměně písmen. To se týká grafické shody např. *p, c, u, y*; (k záměně může dojít např. v případě

českého slovesa *hádat*, které Ukrajinec může přečíst jako *nadat*, případně zaměnit s ukrajinským *іра́рніч*, což znamená “poskytnout, udělit”, sloveso *byl* je často čteno jako *bul*, *celer* jako *seler*, potažmo *selera*, což znamená v ukrajinštině “*celer*”). Podobně jako čeština má i ukrajinština *z [h]* a *r [g]*, u studentů často dochází k záměně těchto souhlásek, jako např., ve slovech *program* – vyslovováno jako *prohram*, *geometrie* jako *heometrie* apod.

Odlišná je i fonetika našich jazyků. Na rozdíl od češtiny, která má pět samohlásek, přičemž každá z nich je dlouhá a krátká (a, e, i/y, o, u – á, é, í/ý, ó, ú/ů), tedy deset samohláskových fonémů, v ukrajinštině se vyskytují pouze samohlásky krátké (a, e, i, o, и, y). Délka samohlásek v ukrajinštině není tedy na rozdíl od češtiny významotvorná, je pouze průvodní vlastností přízvukných samohlásek. Proto délka samohlásek v českém jazyce působí Ukrajincům potíže nejen při výslovnosti, ale především v psaném projevu.

Na rozdíl od stálého českého přízvuku na prvním místě ve slově je ukrajinský akcent dynamický, pohyblivý, navíc spojený s délkou a také významotvorný (např. srovnáme ukrajinské *п'л'ачу* (pláču) a *п'л'ачу́* (platím), *в'арення* (proces vaření) – *вар'ення* (marmeláda)). Při výuce je nutné hned na počátku klást důraz na to, že v češtině je přízvuk na první slabice a že není tak silný jako v mateřštině studenta.

Ve svém příspěvku rozebereme některé části české gramatiky a nastíníme, jak učíme uvedené rozdílné momenty:

Pády: Funkci pádů a jejich využití chápou studenti bez problémů, je třeba ale dávat pozor na jiné vazby i ve frekventovaných výrazech. Většina gramatických kategorií je v ukrajinštině a češtině shodná, liší se však v konkrétní realizaci. U jmen se to týká kategorií rodu, pádu a čísla, ale také konkrétní realizace koncovek při deklinaci. Vlivem své mateřštiny studenti často chybují v koncovkách jednotlivých pádů, např., v plurálu: *s kamarádami, doktorami, koťatami*. Osvědčují se asociace a signální slova při procvičování pádů.

Jedním z prvních pádů, se kterým se studenti seznamují, je vysoce frekventivní akuzativ. Ženský rod v Ak.sg. obvykle problémy studentům díky podobné deklinaci s ukrajinštinou nedělá: všichni pijeme ráno *kávu*, jíme *houšku, polévku, máme* (majemo – ukr.) *knihu, sestru* nebo *kolegu* (ač maskulinum, ale pomáhá zde feminitivní koncovka -a) atd. většinou se stejnými koncovkami. Stejně tak nedělá problém M i N, studenti si bez problémů *objednají v restauraci čaj, guláš, pivo nebo víno*. Studenti rozumí významu akuzativu jako přímému objektu. Kromě toho ukrajinština také používá verbum *мі́ти* (“ja maju”) s akuzativem. Větším a dost dlouhotrvajícím problémem se jeví přidávání k substantivům v akuzativu adjektiv, vzhledem k jejich nezvyklé pro Ukrajince formě koncovky (v ukr. *y, ū, e*) a délce a českému diftongu -ou ve femininu, např.: *chcete červenou halenu nebo bílou...*, srov. s ukr. *білу або червону*, je dlouhodobá tendence k vyslovování *červenů, bílů*. Dále např.: *Nepiji černý čaj, piji zelený...* (srov. s ukr. *чорний чай, зелений чай*, ve výslovnosti pak *černyj, zelenyj*). To je velké okno, srov. s ukr. *велике вікно*, zde se projevuje, stejně jako u maskulin častá chyba v písmu, tj. s krátkým *y, e*). Aby studenti dokázali správně a rychle přiřadili substantivum k deklinační skupině a potom k pádu, vytváří si každý student své signální slovo, slova mají být maximálně podobná v obou jazycích nejenom smyslem, ale i rodem. Jsou to např. slova jako *kavárna* – *кав'ярня*, *káva* – *кава*, *lektorka* – *лекторка*, *doktor* – *доктор*, *učitelka* – *вчителька*, *mobilní telefon* – *мобільний телефон*, *klub* – *клуб*, *knedlík* – *кнедлик*, *pivo* – *пиво*, *víno* – *вино*, *čaj* – *чай*, *guláš* – *гуляш*, *učitel* – *вчитель*, případně slova sice rodově rozlišná, ale dobře studentům známá z komunikačních situací, např. jinak jim blízká, jako např. neutrum *nádraží* (вокзал, M), *náměstí* (площа, F).

V případě akuzativu plurálu podobnost češtiny a ukrajinštiny spíše dělá komplikace. Jelikož v ukrajinštině akuzativ plurálu M a F označujících osoby má stejné formy jako i genitiv plurálu (*Бачу студентів та студенток* (ak. pl.) / *Було багато студентів та студенток* (gen. pl.)), často studenti i v češtině nesprávně používají formy genitivu plurálu místo akuzativu (*Vidím studentů a studentek*). Akuzativ plurálu M i N a F neoznačující osoby zvládají dobře, v ukrajinštině se totiž tyto formy shodují s nominativem plurálem. Problematický je nominativ plurálu maskulin životných s palatalizací (*kluk* –

kluci; lektor – lektoři, hoch – hoši, doktor – doktoři apod.). V těchto případech se osvědčuje komunikační metoda, studenti se učí celé fráze, potřebné pro život a komunikaci s lidmi. S interferencí se setkáváme i v případech spojení počítaného předmětu s číslovkami *dva, tři, čtyři* studenta místo českého studenti. Nebo např. při výpočtu několika předmětů: *Byli jsme v tvém a mém domech místo; Byli jsme v tvém a mém domě.*

Prezentace a porovnání systému skloňování některých substantiv hned na počátku studia pomáhá odstranit obavy studenta z příliš složité gramatiky, osvědčila se např. prezentace paradigmatu skloňování českého vzoru žena (který se dobře aplikuje na ukrajinštinu, a kde si studenti uvědomí příbuznost gramatických jevů a mnohé obavy tak odpadnou v samém počátku, kromě toho u tohoto vzoru je v ukrajinštině ukázková palatalizace v dativu.

Tabulka 1

pád	čeština	ukrajinština	čeština	ukrajinština
	sg.		pl.	
N	žena / matka	жінка	ženy	жінки
G	ženy / matky	жінки	žen	жінок
D	ženě / matce/dceři	жінцї	ženám	жінкам
A	ženu / matku	жінку	ženy	жінок
V	ženo! / matko!	жінко!	ženy!	жінки!
L	(o) ženě/ matce	жінцї	(o) ženách	жінках
I	(s) ženou / matkou	жінкою	(s) ženami	жінками

Samožřejmě to neplatí zdaleka o všech vzorech, ale pokud si student uvědomí tuto podobnost, naučí se rychle a bezpečně deklinovat.

Slovesa: Ukrajinština nepoužívá v préteritu při časování sloveso *být* jako čeština, proto ve výpovědích dost dlouho převládají věty typu *Já Ukrajinec, Ty Čech* nebo *ty Slovák?*, místo *Jsem Ukrajinec. Jsi Čech nebo Slovák?* Nebo mnozí je naopak používají podle vzoru préterita v jiném čase a často se nám promítají do výpovědi typu *Já jsem pracuji, Ty jsi studuješ, Já jsem budu číst.* V tomto případě poukážeme studentu na ukrajinské *Я працюю, Ти навчаєшся, Я буду читати.* Tudiž stejný přezens jako v češtině.

Čeština používá v préteritu auxiliár *být*, zatímco ukrajinština má jednoduchou formu, např. *Я прийшла – přišla jsem, ми сказали – řekli jsme.* Poměrně dlouhou dobu studia, můžeme se s tím setkat dokonce v posledních ročnících, studenti o sobě v minulém čase mluví bez slovesa *jsem*. Např. u věty (studentka mluví o sobě) *“Včera celý den pracovala a večer se dívala na televizi”* je potřeba studenta zastavit a zeptat se *“kdo pracoval?”* Většinou to stačí, aby si člověk chybu uvědomil a dál pokračuje už se slovesem *jsem*. Tato situace nám ilustruje, že student materiál zná a orientuje se v něm, ale výše zmíněné rozdíly v gramatice a zakořeněný zvyk to říkat ve svém jazyce sice podobně, ale přece jenom jinak, dlouho v podvědomí převládají. V podobných případech studenty prosíme nehledat nějaké asociace v ukrajinštině, ale prostě se daný gramatický jev naučit na potřebných konstrukcích. Ať už *“Ráno jsem snídala”, “Ráno jsem se nasnídala”, “Včera jsme hráli fotbal”* apod. I tady se snažíme používat věty, které potřebujeme v životě.

Problematickým jevem je zvrtné zájmeno *se / si*, přičemž jak při používání ve zvrtných slovesech, tak i ve slovosledu. Díky tomu, že studenti v podstatě už na začáteční úrovni víceméně česky rozumí, ale nedokáží ještě správně používat a v podstatě pochopit používání zvrtných zájmen, učí se pomocí schémat, jako např.: *Ráno vstanu z postele. Co udělám – Umyju se* (koho? – sebe = se) a *Vyčistím si zuby* (komu? – sobě = si). *Obleču se* (koho? – sebe = se). *Pak se nasnídám* (koho nakrmím? – sebe = se). *Co si dám k snídani?* (komu – sobě = si)? *Dám si kávu a jogurt. Pak se obuju* (koho – sebe = se). *Co si dnes obuju?* (komu? – sobě = si)? *Je teplo, obuju si tenisky.* (komu? – sobě = si). Důležité je, že se jedná o klasický model jejich ranního rituálu, který pak zůstává v paměti spolu s druhou pozicí

zájmen se/si. Kromě toho různé větné konstrukce pomáhají omezovat nadužívání osobních zájmen, která se v češtině používají jen jako element zdůraznění. S problémy se Ukrajinci potýkají i v psaní záporu – záporná částice *ne* se na rozdíl od ukrajinštiny píše v češtině dohromady se slovesem – *nejsem, nebudu, není, nebyl*.

Delší procvičování vyžaduje také konstrukce “*mít rád*” a “*rád dělat*”. Jestliže konstrukce “*mám rád*” + akuzativ (podobně ukrajinské “*ljublju mamu, zelenyj čaj*”) se studenty zvládá víceméně rychle, výraz “*rád dělám*”, je dost problematický a často z prostého “*rád čtu*” vzniká “*mám rád číst*” či dokonce “*mám rád čtu*”. Matoucím faktorem je tady ukrajinské “*ljublju ščos robyty – čitati, hraty futbol*”, tudíž dvě slovesa, z nichž jedno je v infinitivu. Je třeba poukázat studentu na druhou ukrajinskou konstrukci typu “*із задоволенням читаю*”, podobnější českému “*rád čtu*”. Jde jen o to, aby signální slovo či věta, případně nějaký asociativní obraz byly člověku blízké, proto studenty vyzýváme, aby si je vymýšleli sami nebo aspoň navrhneme na výběr to, co by mohlo být podle nás vhodné.

V kondicionálu se setkáváme s problémem nesklonného v ukrajinštině univerzálního pomocného slovesa “*б*” (“*я б хотіла*”), které je v češtině nahrazeno měnicím se “*bych, bys, by, bychom, byste, by*”, kde navíc pomocné slovo “*by*” používá v češtině třetí osoba singuláru i plurálu na rozdíl od minulého času, v němž třetí osoba singuláru a plurálu pomocné slovo nemá. Stejný problém nastává u českých vět s měnicím se “*kdybych, kdybys, kdyby...*” a “*abych, abys, aby...*” v závislosti na osobě, na rozdíl od ukrajinského “*koló b*” a “*ščo b*”, které má vždy stejnou formu.

Dalším projevem interference jsou “ukrajinizované” slovesné vazby, jako např. “*Nad čím pracuješ?*” místo “*Na čem pracuješ?*” a odtud samozřejmě odpověď – “*nad projektem*”; “*Od čeho to závisí?*” místo “*Na čem to závisí / záleží?*”, “*Vidím jich*” místo “*Vidím je*” apod. Tyto vžitě vazby se odstraňují někdy dost obtížně, nezbyvá než vymýšlet přijatelné signální konstrukce, přitom u těch vzorů, kde se neopakují koncovky, neboť např.: “*Proti domu, stolu*” nepomůže, gen. i dat. mají stejnou koncovku, přijatelný je výraz “*naproti ženě, matce nebo oknu*”.

Ze slovesných vazeb je velmi zajímavá práce s konstrukcí “*nechat se ostříhat*”, “*nechat si ušít šaty*” aj. Podobný výraz ukrajinština nemá apriori a překlad zní kostrbatě. Tady nezbyvá, než vybrat přehled služeb, které může člověk využívat a drilovat, co a kde si může nechat udělat.

Častou chybou ukrajinských studentů je užívání českého slovesa *jít* (укр. “*їти*”) v préteritu *šel, šla, šlo, šli, šly, šla* s prefixem *po-*. Ukrajinci podvědomě užívají výraz “*Pošel do divadla*” (“*Пішов у театр*”). To je ovšem potom nesmysl. Sloveso *pošel* má několik významů: neutrální (o zvířeti) zhynout, dodělat (o zvířeti – zdechnout) a expresivní zhrubělé (o člověku) zemřít, zahynout (ukrajinsky згрубіле (про людину) – вмерти, здохнути). Proto český výraz “*Pes pošel hladem*” překládáme do ukrajinštiny jako “*Собака здох від голоду*” (“*Pes zdechl od hladu*”), a český výraz “*Pošel jako pes*” překládáme do ukrajinštiny jako “*Здох наче собака*” (t.j. doslovně) (Vaščenko 2018, s. 58).

Předložky: odlišné užívání pádů s některými předložkami přivádí ke komickým, ale bohužel dlouho přetrvávajícím konstrukcím typu “*jít do lékaře*” místo “*k lékaři*”, “*jet do babičky*” místo “*k babičce*”, atd. V těchto případech je nutná vynalézavost pedagoga, např. vysvětlit, že nemůže vlézt babičce nebo doktorovi do krku, což je dost působivé a zapamatovatelné. Podobné chyby vznikají v situacích “*jít v banku*” místo “*do banky*”, “*do domu*” místo “*domů*”, “*studuji v univerzitě*” místo “*na univerzitě*” apod.

Na rozdíl od češtiny, kde po kombinaci dynamických sloves a předložek *nad, pod, před, za* a *mezi* používáme vždycky formu akuzativu, v ukrajinštině akuzativ po dynamických slovesech je jenom po předložkách *za* (*auto zajede za dům / машина заїде за дім*) a *pod* (*dám tašku pod stůl / покладу сумку під стіл*), po předložkách *nad, před, mezi* jsou v ukrajinštině formy instrumentálu stejně jako i po statických slovesech (*картина висить над полицкою* (kde? – instrumentál) / *повішу картину над полицкою* (kam? – instrumentál)). Proto se objevují chyby typu “*pověším obraz nad poličkou*” místo “*nad poličku*”.

Závěry a perspektivy dalšího výzkumu. Ve svém příspěvku jsme uvedly několik ilustrativních příkladů typických chyb, kterých se dopouštějí ukrajinští studenti bohemistiky a nastínily způsoby a možnosti práce s chybou. Pokud si student od počátku uvědomuje všechny uvedené rozdíly a společné rysy, rozvíjí tak své gramatické myšlení a snadněji zvládá úskalí české gramatiky. Z daného příspěvku také vyplývá, že k rychlejšímu a správnému osvojení českého jazyka studenty cizinci, v našem případě Ukrajinci, je nutné, aby pedagog, pokud mluvíme o rodilých mluvčích hostujících na ukrajinských univerzitách, byl vybaven základními znalostmi o typologické charakteristice mateřského jazyka studenta, o jeho jazykovém systému, o shodách a odlišnostech jazyka cílového a výchozího vzdělávání. Současně je ale třeba si uvědomit, že příbuznost jazyků může ve vyšším stadiu osvojování působit negativně, tedy vést k negativnímu transferu.

LITERATURA

- Hasil, J. (2003). Čeština jako cizí jazyk očima Milana Hrdličky. *Naše řeč, ročník 86 (2003), 5, 260-262.* – Přístup k článku: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7750>.
- Skalička, V. (1975). *Lingvistické čítanky III: Typologie. Svazek 1.* Sestavil Bohumil Palek. Překlad cizojazyčných prací Gero Fischer. Universita Karlova v Praze. Fakulta filosofická. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, "Typ češtiny" (1951a), 55-108.
- Сокіл, Б. (2007). Методи вивчення української мови як іноземної та їх характеристика. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної, 2, 14-18.*
- Вайнрайх, У. (1979). *Языковые контакты.* Киев: Вища школа.
- Ващенко, О.О. (2018). Особливості чесько-українських мовних контактів. *Україна і світ: діалог мов і культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 57-59.*

REFERENCES

- Hasil, J. (2003). Čeština jako cizí jazyk očima Milana Hrdličky. *Naše řeč, ročník 86 (2003), 5, 260-262.* – Přístup k článku: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7750>.
- Skalička, V. (1975). *Lingvistické čítanky III: Typologie. Svazek 1.* Sestavil Bohumil Palek. Překlad cizojazyčných prací Gero Fischer. Universita Karlova v Praze. Fakulta filosofická. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, "Typ češtiny" (1951a), 55-108.
- Sokil, B. (2007). Metody vyvchennia ukrains'koi movy iak inozmenoi ta ikh kharakterystyka. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrains'koi movy iak inozemnoi. 2007, 2, 14-18.*
- Weinreich, U. (1979). *Yazykovyye kontakty.* Kiyev: Vyshcha shkola.
- Vaščenko, O.O. (2018). Osoblyvosti ches'ko-ukrayins'kykh movnykh kontaktiv. *Ukrayina i svit: dialoh mov ta kul'tur: Materialy mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi, 57-59.*

*Дата надходження до редакції 15.03.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.*

ІНФОРМАЦІЯ (хроніка)

СЬОГОДЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ЦІННОСТІ VS ТРУДНОЩІ

27–28 березня 2019 року Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка вітав учасників **Першої міжнародної конференції “Переклад і мова: компаративні студії”**.

До організації заходу долучилися Проект ЄС “Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС”; Міжнародний фонд Івана Франка; Австрійське бюро кооперації у Львові. Офіційними партнерами стали також Варшавський університет; Українська спілка германістів вищої школи; Асоціація українських германістів.

Заявки на конференцію надійшли від понад ста фахівців. Її відвідали гості з Білорусі, Польщі, Австрії, Німеччини, Франції, Об’єднаних Арабських Еміратів. Доповідачі з України представляли провідні освітні заклади і наукові інституції Києва, Луцька, Львова, Миколаєва, Одеси, Рівного, Тернополя, Харкова, Хмельницького та інших міст.

В урочистому **відкритті конференції** взяли участь проф. **Петро Бех**, канд. філол. наук, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв’язки) Київського національного університету імені Тараса Шевченка; доц. **Сергій Скрильник**, канд. філол. наук, заступник директора з навчально-методичної роботи Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Фабріс Пето**, аташе з питань співробітництва в галузі французької мови Посольства Франції в Україні; **Олексій Тертичний**, старший експерт з перекладу законодавства ЄС у проекті “Association4U”; **Ігор Курус**, директор-розпорядник Міжнародного фонду Івана Франка. Усі вони відзначили важливість події, актуальність обговорюваної теми, цінність поміркованих, конструктивних дискусій у колі теоретиків і практиків. Звучали солідарні думки про те, що у світі IT-технологій завжди буде місце людині-перекладачеві високої кваліфікації.

Пленарних доповідей на конференції було десять. Їх розподілили на різні робочі дні.

Першу доповідь виголосив **Жозе Вієйра**, представник Посольства Португалії в Києві, співробітник Центру португальської мови в Інституті Камоенса (Португалія). Для свого виступу португальською автор обрав художньо-філософську тональність і символічну назву – “*Мова створена з різних світів і красивих речей. Вавилонська вежа як можливість*”. Ішлося про категорії “вічного”, “корисного”, “прекрасного”. Доповідач міркував про мову як “батьківщину”; про вивчення іноземної мови – як “пригоду”; про літературу – як “інструмент, що здатен зближувати дуже різних людей”; про переклад – як “реальність, життя без якої неможливо уявити”. Людині належить спорудити Вавилонську вежу краси. “Краса в її численних формах і проявах є універсальною мовою”. Ця теза-висновок переконала слухачів у тому, що й переклад має бути красивим, тобто якісним, адекватним, природним.

Акад. **Олександр Череди́ченко**, д-р філол. наук, проф. кафедри теорії і практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, порушив питання про *переклад і перекладознавство в добу глобалізації*. Та відразу констатував: прогнози щодо неминучого забуття перекладу, озвучувані на початку 2000-х рр., не справдилися. Він розвивається в усіх своїх формах, реалізуючи всі свої функції, зокрема комунікативну, когнітивну, креативну, охоронну. На тлі активізації міжнародного спілкування зростає потреба в усних перекладах; збільшуються обсяги різножанрової перекладної літератури – художньої, наукової, конфесійної. Це закономірно сприяє утвердженню і збереженню мовно-культурного розмаїття світу. Ознакою нашого часу

є інтенсивна розбудова часткових (спеціальних) теорій перекладу, а саме: юридичного, економічного, медичного, військового. У професійному спілкуванні цікавим феноменом є автопереклад: учені дбають про належний наукометричний рейтинг, а тому поширюють результати своїх досліджень іноземними мовами. Нинішня динамічна дійсність виявилася сприятливою для розвитку громадського перекладу, коли зростає попит на оперативні лінгвістичні послуги. Компетентність сучасного перекладача формують знання, уміння, навички не лише інтралінгвістичного, а й екстралінгвістичного спрямування – культурологічні, референційні (надважливі у виконанні галузевих перекладів), технологічні тощо. Отже, глобалізація не стала перешкодою для теорії і практики перекладу. “Доки існують національні мови і культури, перекладу нічого не загрожує і він їх буде охороняти”, – підкреслив доповідач.

Виступ **В'ячеслава Карабана**, д-ра філол. наук, проф. кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, мав імперативний заголовок “*Методологія українського перекладознавства потребує більшої уваги*”. Учений нагадав, що самостійний статус будь-якої науки передусім залежить від тих способів пізнання, до яких вона вдається. Для теорії і практики перекладу поняття методу так само є ключовим, щоправда, з боку вітчизняних фахівців воно не дістає належного осмислення. А брак знань із методологічної проблематики спричинює суттєві помилки в перекладах надважливих документів. У світі – інакше: методологія перекладознавства послідовно утверджується як провідна його галузь. Показовий досвід узагальнено, наприклад, у колективній монографії “*Research Methodologies in Translation Studies*” (2013; 2-ге вид., 2014). Традиційною стала спеціалізована конференція “*Theoretical Frameworks and Methodologies: Research in Translation Studies*” (Велика Британія). Натомість в Україні залишаються майже не актуалізованими комп’ютерні методи дослідження перекладу, корпусні стратегії, психокогнітивний, синергетичний, соціологічний, статистичний підходи. В.І. Карабан наголосив на тому, що “невизначеність центральних термінів через нерозрізненість та / або змішування понять неприпустима, бо руйнівна для перекладознавства та підступна для дослідників-новачків”. Він запропонував ширше використовувати в науковому обігу термінопоняття “прийом перекладу”, “техніка перекладу”, “типовий / нетиповий об’єкт дослідження”, “переклад з узусу вихідної мови”, “переклад узусом цільової мови”. Принцип розрізнення діяльності (процесу перекладу) та статичних об’єктів (перекладу як продукту, результату діяльності) – засадничий у методології перекладознавства. Водночас діяльність первинна, тому й вагоміша. Вона має бути чітко скерованою, а отже, “потрібно пропагувати методологію”.

Особливий інтерес викликала пленарна доповідь **Сергія Засєкіна**, канд. філол. наук, доц. кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Виступ мав назву “*Психолінгвістична комп’ютерна діагностика перекладу: перспективи та обмеження*”. Ішлося про досвід використання надзвичайно актуальних технологій, що дозволяють виявити в продуктах перекладу деформувальні тенденції, або мовні маркери т. зв. “третього коду”. Адже нерідко переклад спотворює оригінальні тексти, і це негативно впливає на декодування інформації кінцевим адресатом. Насправді ж етичний перекладач “має лише один обов’язок, а саме: відтворити з абсолютною точністю весь текст і нічого, крім тексту”. Пригадавши ці слова Володимира Набокова, доповідач презентував комп’ютерну програму Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC), автором якої є техаський соціальний психолог Дж. Пенебейкер. Зусиллями вітчизняних фахівців ресурс адаптовано до роботи з українськомовним матеріалом. Зокрема, програмне забезпечення LIWC 2015 і SPSS 21.0 було використано для контрастивного аналізу двох підкорпусів – оригінальної української художньої прози і перекладених українською прозових творів зарубіжних письменників (обсяг кожної вибірки – 100 текстів, або 2 млн слововживань). Об’єктом уваги стали службові, т. зв. “стильові”, слова, роль яких є показовою для розуміння концептуальної інформації, закладеної в тексті.

Результати аналізу засвідчили, що переклад творів українською містить деформації, що ускладнюють читабельність, сповільнюють сприйняття змісту, знижують природність мовлення. Статистично значущими відхиленнями від норми виявилися, наприклад, збільшення середнього розміру речень і зростання ступеня лексичного розмаїття тексту. Здобуті висновки потребують додаткової перевірки, оскільки заявлена технологічна розробка ще не стала поширеною в українській науці. Водночас можливості програми LIWC, що здатна аналізувати тексти й за лінгвістичними, і за психологічними параметрами, є надзвичайно великими.

Серед гостей конференції був проф. **Міхаель Мозер** з Інституту славистики Віденського університету. Відомий україніст озвучив доповідь на тему *“Дві писемні мови українців ранньомодерної доби й переклади між ними: “Лікарство на вспалый чмысль чоловѣчій» 1607 р.”*. Залучивши значний ілюстративний матеріал, автор проаналізував церковнослов'янську і простомовну (українську) версії тексту поч. XVII ст. Зокрема, зауважив, що в українському варіанті давнього твору високочастотними одиницями виявилися полонізми. До такої стратегії активно вдавалися тодішні перекладачі. Українські інтелектуали добре усвідомлювали, що слово має бути зрозумілим реципієнтові. Саме тому твори часто поширювали “у двомовних друках”. Важливо, що мовно-мисленнєвий досвід українства мав великий вплив на інші слов'янські православні культури (і не тільки на них).

Сергій Скрильник, канд. філол. наук, доц. кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, свою доповідь *“Зміни концентрації при синхронному перекладі”* озвучив англійською. У чому полягають ці зміни? Вони стосуються когнітивних завдань, які виконує перекладач, і безпосередньо пов'язані з розподілом його уваги. Щоб керувати інформацією, яка надходить від адресанта, перекладач мусить належно її сприйняти (1), опрацювати (2) та, зрештою, відтворити цільовою мовою (3). Якість перекладу цілком залежить від умінь фахівця зосереджуватися на кожній дії. Утім, досягти абсолютної концентрації щодо всіх когнітивних завдань перекладач не зможе – 100 % своєї уваги він здатен скерувати тільки на якийсь один процес.

Із результатами дослідження **Анни Кізінської**, PhD, доц. кафедри українознавства факультету прикладної лінгвістики Варшавського університету, аудиторія ознайомилася у форматі скайп-презентації англійською мовою. Доповідач привернула увагу до *питання про переклад термінів кримінального законодавства в польській та британській правових системах*. Проблема еквівалентності польсько-англійських юридичних термінів постає насамперед тому, що у Великій Британії на сьогодні співіснують три правові системи. Для кожної з них вироблено певний фаховий лексикон. А отже, добираючи англійський відповідник до польського терміна, спеціаліст має врахувати регіональні особливості британського законодавства. Свого часу А. Кізінська розробила методіку польсько-англійського перекладу на матеріалі термінопонять цивільного права. Об'єктом нинішнього аналізу стала лексика кримінального законодавства. Джерельною базою слугували оригінальний текст Кримінального кодексу Польщі, а також різні переклади цього документа англійською мовою. Доцільність використання тих чи тих відповідників, ступінь еквівалентності термінів було визначено послідовно. Робота передбачала такі етапи: 1) аналіз дефініції польського терміна; 2) облік англійських еквівалентів і порівняння їхніх тлумачень зі змістом вихідного поняття; 3) перевірка наявності одиниці-відповідника в актуальних джерелах британського права – в електронній базі даних законодавства і в корпусі англійської мови; 4) характеристика прийомів, застосованих перекладачами для створення термінів-еквівалентів.

Експерт **Олексій Тертичний** доповів про *виклики та перспективи перекладу законодавства ЄС українською мовою (досвід проекту Association4U)*. Як відомо, правові норми ЄС викладено офіційними мовами всіх держав-учасниць організації. Мовно-культурне

розмаїття загалом є підвалиною існування ЄС. Тому популяризації етнічної самобутності, зокрема через переклади, приділяють величезну увагу. Відтоді, як Україна стала асоційованим членом ЄС, загострилася потреба в ознайомленні громадськості зі специфікою загальноєвропейської законодавчої системи. За підтримки міжнародної спільноти розпочалася підготовка фахівців із перекладу законодавства ЄС українською. На сьогодні це одне з завдань проекту “Association4U”. Вважається, що створювати треба не численні адекватні переклади, а однозначний уніфікований варіант, у якому було б репрезентовано й особливості євролекту, його терміносистем, і самобутню природу української мови. Це здатні забезпечити висококваліфіковані лінгвісти, які до того ж розуміються на вузькоспеціальній юридичній проблематиці. Держава має сприяти їхній роботі.

Продовжила розпочату тему й наступна доповідь – *Еліна Палійчук*, канд. філол. наук, ст. викл. кафедри германської філології та перекладознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, асоційований експерт з питань перекладу (проект “Association4U”). Її виступ мав назву “Переклад законодавства ЄС: когніція – стиль – дискурс”. Ішлося про необхідність вироблення єдиних підходів до перекладу актів ЄС українською мовою, а також про шляхи формування стандартизованої наднаціональної мови законодавства на тлі євроінтеграційних процесів. Усе починається з пізнання. Тому один із ключових етапів роботи з текстами – когнітивний аналіз, що має забезпечити абсолютне розуміння змісту вихідного документа, нейтралізувати ймовірні ментальні пастки, оптимізувати узгодження фонових знань і пошук концептів-аналогів. Потреба в уніфікації стилю передбачає створення власне українського євролекту – з цілком певними лексико-граматичними маркерами. Для процесу перекладу важить дискурсивність, а зокрема, фахова комунікація на різних етапах роботи з текстом – редагування, термінологічної експертизи, вибіркової перевірки тощо. Усвідомлення вказаної трихотомії (когніція – стиль – дискурс) є важливою передумовою для формування системи якісних сертифікованих перекладів законодавства ЄС.

До обговорення актуальної проблематики долучилася *Наталія Павлюк*, канд. філол. наук, доц. Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Англійською мовою прозвучала доповідь “Угода про асоціацію між ЄС та Україною: виклики перекладу”. Авторка підкреслила, що текст Угоди має виразні ознаки юридичної англійської мови – лексичні, зокрема на рівні термінології; граматичні; стильові. Водночас ідеться про євролект, що виник на теренах Європи в результаті потужної взаємодії мов. У ЄС оперують спеціальним словником – на позначення конкретних інституцій, певних видів діяльності; із метою уніфікації різних правових систем; для вербалізації нових наднаціональних концептів. В українському перекладі міжнародного документа (Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) це має бути враховано. Адаптації унікальних термінопонять, відсутніх у цільовій мові, варто приділяти особливу увагу. Результат безпосередньо залежить від ефективності перекладацьких стратегій.

Під час роботи Першої міжнародної конференції “Переклад і мова: компаративні студії” відбулося чимало *секційних засідань*. Вони стали основною платформою для тематичних дискусій про нові досягнення в галузях перекладознавства і дотичних дисциплін.

Питання теорії і практики перекладу обговорювали в п’яти різних секціях.

Секція (1) імені Миколи Лукаша “Художній переклад: методи і сучасні теорії” об’єднала численних шанувальників мистецтва слова. Доповідачі осмислювали актуальні наукові концепції, аналізували твори українських і зарубіжних письменників, порівнювали перекладацькі стратегії. Серед проблем, які цікавили фахівців, такі: переклад як ідеологічна маніпуляція (д-р філол. наук, доц. *Іваницька М.Л.*, Україна); автентичний переклад (канд. філол. наук, доц. *Радчук В.Д.*, Україна); колективний переклад поезії в прозі (канд. філол. наук, доц. *Калустова О.М.*, канд. філол. наук *Шиянова І.М.*, Україна); особливості арабсько-англійського художнього перекладу (PhD *Zagood M.*, ОАЕ); специфіка відтворення графічного роману (канд. філол. наук

Підгрушина О.Г., Україна); образна фразеологія в перекладі (канд. філол. наук Мовчан Б.В., Україна); передача біблійних пропріатем (д-р пед. наук, проф. Черноватий Л.М., Україна); художні порівняння як перекладознавчий феномен (канд. філол. наук, доц. Молчко О.О., Україна); культурологічні та мовні впливи Пантелеймона Куліша на творчість Миколи Лукаша (канд. філол. наук, доц. Савчин В.Р., Україна); переклад історичного художнього фільму (канд. філол. наук, доц. Павлик В.І., Україна).

На засіданні **секції (2) імені проф. Тараса Кияка “Переклад фахових текстів”** виступали дослідники бізнес-комунікації, юридичного дискурсу, спеціалісти з іміджології, політичної лінгвістики. Ішлося про функціональну еквівалентність у галузевому перекладі (д-р філол. наук, доц. Славова Л.Л., канд. пед. наук, доц. Антонюк Н.М., Україна); маніпулятивні стратегії в текстах спеціальної тематики (д-р філол. наук, проф. Коломієць Л.В., Україна); специфіку англо-арабського фахового перекладу (lecturer Moneus A., ОАЕ); явище канцеляриту в німецькій та французькій мовах (Dr., Prof. Fluck H.-R., Німеччина); техніки англо-українського перекладу міжнародних документів (канд. філол. наук, доц. Борисова О.В., Україна); культурологічні аспекти перекладу французької юридичної термінології (канд. філол. наук, проф. Соломарська О.О., Україна); відтворення аудіовізуальних культурем (асист. Марчук М.С., Україна); труднощі перекладу неологізмів в американських фільмах (канд. пед. наук, доц. Сергєєва О.В., Україна); способи відтворення політичної сленгової лексики (д-р філол. наук, доц. Бойко Ю.П., Україна); ідіоматичність перекладу як мірило його якості (канд. філол. наук, доц. Набережнева Т.С., Україна).

Актуальну проблематику обговорювали на **секції (3) “Соціальний переклад і переклад конференцій. Машиинний переклад і корпусні дослідження в перекладознавстві”**. Учасників було порівняно небагато, утім, очевидно, що заявлений тематичний діапазон цілком корелює з реаліями інформаційного суспільства. А отже, потреба в підготовці фахівців, здатних реагувати на запити сьогодення, існує. Сучасників цікавлять, зокрема, засади громадського перекладу і його місце в системі освітніх спеціалізацій (д-р філол. наук, доц. Поворознюк Р.В., канд. філол. наук, доц. Колодій Б.М., Україна); передумови якісного синхронного перекладу (ст. викл. Маркелова А.А., Україна); роль перекладача у психотерапії (Dr. phil. Dabіж M., Австрія); лексичний квантор як інформаційно-енергетична сутність (д-р філол. наук, проф. Бялик В.Д., Україна); актуальні тенденції в розвитку електронної перекладної лексикографії (канд. філол. наук, доц. Фокін С.Б., Україна).

Секція (4) “Історія і методологія перекладознавства” також стала місцем зустрічі вітчизняних і зарубіжних фахівців. Вони приділили увагу перекладацькій особистості Івана Франка (асист. Мольдерф О.Є., Україна); викладанню англійської мови в Харківському імператорському університеті (канд. іст. наук Григор’єва М.В., Україна); результатам вивчення кирилических транскрипцій з китайської мови (канд. філол. наук, доц. Кірносова Н.А., канд. філол. наук, доц. Цісар Н.З., Україна); перекладу в контексті медієвістики (Dr. Volkmann V., Німеччина); техніці досконалого перекладу (д-р філол. наук, проф. Терехова С.І., Україна).

Учасники **секції (5) “Методика навчання перекладачів”** актуалізували важливі аспекти заявленої теми. Ішлося, наприклад, про критерії перекладацької компетентності (канд. пед. наук, доц. Король Т.Г., Україна); функцію критичного мислення та її важливість для перекладача (канд. пед. наук, доц. Конаржевська В.І., ст. викл. Підлужна І.А., Україна); переваги іпсативного оцінювання діяльності студентів-перекладачів (д-р пед. наук, доц. Скиба К.М., Україна); методику навчання усного послідовного перекладу (канд. пед. наук, доц. Ковальчук Н.М., Україна) і письмового перекладу (асист. Богайчук О.С., Україна); особливості викладання судового перекладу (канд. філол. наук, доц. Лобода Ю.А., Україна), перекладу у сфері реклами (канд. філол. наук Гриценко М.В., Україна), художнього перекладу (викл. Ласінська Т.А., Україна); потенціал лінгвокраїнознавчого навчального курсу (канд. філол. наук, доц. Борисенко Н.Д.,

викл. *Кодубовська О.О.*, Україна); доцільність використання CAT-інструментів (канд. філол. наук, доц. *Івашкевич Л.С.*, Україна); гейміфікацію в освітньому процесі (асист. *Суханова Г.С.*, Україна); методологію укладання багатомовних термінологічних словників (канд. філол. наук, доц. *Качановська Т.О.*, канд. філол. наук, доц. *Іванова Н.Г.*, Україна).

Для тих, хто цікавиться сучасними тенденціями в розвитку контрастивної лінгвістики, працювало дві секції.

На засіданні **секції (6) імені проф. Ніни Клименко “Контрастивна граматики і лексикологія”** обговорювали наукові інтереси проф. Н. Ф. Клименко та її внесок у розбудову лексикологічних досліджень (д-р філол. наук, проф. *Голубовська І.О.*, Україна); дискутували про текстову граматику, семантику і переклад (д-р *Chinkarouk O.*, Франція), контрастивну лексикологію (д-р філол. наук, проф. *Андрейчук Н.І.*, Україна); аналізували явище семантичної деривації лексики в зіставно-типологічному аспекті (д-р філол. наук, проф. *Деменчук О.В.*, Україна); з’ясували особливості вербалізації концепту ПРОТИСТОЯННЯ в різномовному політичному дискурсі (магістр. *Анісімова М.А.*, Україна).

Тематика виступів на **секції (7) “Контрастивна поетика, риторика і стилістика”** засвідчила безпосередні зв’язки перекладознавства з лінгвістикою тексту, лінгвокультурологією, лексикографією, поетологією, філософією мови. Предметом наукової дискусії були різні питання, а саме: ідіостиль як критерій успіху письменників-мігрантів (д-р філол. наук, проф. *Іваненко С.М.*, Україна); роль перекладача в кар’єрі літератора (канд. філол. наук, доц. *Назаркевич Х.Я.*, Україна); відтворення паралелізму засобами перекладу (канд. філол. наук, доц. *Ємець О.В.*, Україна); деконструкція поетичного знака в тексті-перекладі (канд. філол. наук, доц. *Дубенко О.Ю.*, Україна); стилістичний синтаксис парламентських дебатів (д-р філол. наук, доц. *Борисов О.О.*, канд. філол. наук, доц. *Васильєва О.Г.*, Україна); маніпулятивний дискурс античних авторів у світлі сучасної лінгвопрагматики (канд. філол. наук, доц. *Поліщук А.С.*, Україна); теоретико-методологічні засади укладання двомовних словників порівнянь (д-р філол. наук, проф. *Смуцинська І.В.*, Україна).

Багатовимірність міжкультурної комунікації висвітлювали на **секції (8) “Лінгвокультурологія і переклад. Когнітивні й дискурсивні дослідження у міжкультурному аспекті”**. Учені-теоретики і фахівці-практики презентували результати своїх досліджень із залученням широкого фактичного матеріалу – германських, романських, слов’янських, східних мов. Ішлося про типи мовленнєвих актів і поліпрагматичність висловлювань (канд. філол. наук, доц. *Мосейчук О.М.*, Україна); методологічні перспективи у вивченні міжмовної еквівалентності (д-р філол. наук, проф. *Мізін К.І.*, Україна); українське перекладознавство поч. ХХ ст. (канд. філол. наук, доц. *Борбунюк В.О.*, Україна); традиції перекладу шекспірівських сонетів східнослов’янськими мовами (канд. філол. наук *Хорсун І.О.*, Білорусь); специфіку османсько-українського перекладу (канд. філол. наук, доц. *Підвойний В.М.*, Україна); адекватність непрямого перекладу (канд. філол. наук *Ковальчук Ю.А.*, Україна); дискурс епідемій у перекладацькій площині (канд. філол. наук, доц. *Гнатюк Н.Г.*, д-р філол. наук, доц. *Поворознюк Р.В.*, Україна); семантичну типологію метаінтертекстуальних маркерів (канд. філол. наук, доц. *Стасюк О.С.*, Україна); явище гібридизації в різномовних текстах сучасних реп-виконавців (викл. *Вронська О.М.*, Україна); способи і засоби кіноперекладу (магістр. *Мільчевська А.Ю.*, Україна).

Організатори конференції передбачили ще один актуальний захід – проведення **тренінгу “Практичні аспекти використання CAT-інструментів у галузевому (юридичному) перекладі”**. Модератором став *Олексій Тертичний*, старший експерт з перекладу законодавства ЄС у проєкті “Association4U”. Слухачі здобули базові відомості про спеціальне програмне забезпечення, яке дозволяє істотно оптимізувати роботу перекладача. Виконуючи конкретні алгоритмічні дії, усі мали можливість оцінити ефективність новітніх технологій і переконатися в їхньому значному потенціалі.

На завершення конференції відбулася зворушлива подія. **Круглий стіл пам'яті д-ра філол. наук, проф. Тараса Кияка** (1944–2018) зібрав студентів, аспірантів, колег талановитого педагога. Теплі, щирі слова звучали про яскраву особистість, свідомого громадянина, авторитетного вченого. Із думкою про натхненного патріота заспівали Державний гімн України.

Закриття конференції було нетривалим, проте велелюдним. Учасники відзначили її високий фаховий рівень, підкреслили важливість таких зібрань для обміну актуальним досвідом, запевнили в готовності до подальших зустрічей. Завершальним акордом стали слова взаємної вдячності.

Тези доповідей опубліковано; див.: *Переклад і мова: компаративні студії : матеріали Першої міжнародної конференції, 27–28 березня 2019 р. Київ : Логос, 2019. 168 с.*

Леся Гливінська
кандидат філологічних наук, доцент Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дата надходження до редакції 09.04.2019 р.
Ухвалено до друку 19.04.2019 р.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ У ВІСНИКУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ ФІЛОЛОГІЯ

Редакція Вісника КНЛУ. Серія Філологія приймає до друку матеріали (статті, огляди, рецензії та ін.) від фахівців у галузі лінгвістики за умови, що подані рукописи не публікувалися раніше, відповідають проблематиці Вісника й оформлені відповідно до його вимог. Матеріали мають відображати сучасний стан розробки досліджуваної проблеми й містити нові результати її вивчення. Теоретичні положення повинні бути аргументовані відповідним ілюстративним матеріалом.

Наукова праця має бути написана на актуальну тему, містити виклад кінцевих або проміжних результатів дослідження, виявляти пріоритети автора в його наукових пошуках.

Редакція проводить внутрішнє та зовнішнє рецензування поданих до друку матеріалів, відхиляє або повертає на доопрацювання статті, які не відповідають вимогам збірника.

Редколегія Вісника КНЛУ. Серія Філологія послідовно дотримується міжнародних видавничих стандартів COPE Code of Conduct, затверджених COP (Committee on Publication Ethics).

Мови публікацій – українська, російська, чеська, польська, англійська, німецька, французька, іспанська, грецька.

Рекомендований обсяг публікацій: обсяг статті – 10–12 сторінок з таблицями, схемами та малюнками; обсяг рецензії – 5–6 сторінок; обсяг хроніки – 3–4 сторінки.

Вимоги до змісту, структури й технічного оформлення наукових статей

Стаття повинна обов'язково містити всі структурні елементи відповідно до п. 3 Постанови ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р.:

- **формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання;**
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання окресленої проблеми і на які спирається автор (*важливо не перерахувати авторів чи їхні публікації, а саме проаналізувати доробок дослідників, вказати, у чому вони мають рацію, а в чому – ні; зазначити, які питання залишаються невирішеними*);
- **мету статті та її завдання;**
- **виклад основного матеріалу дослідження** з обґрунтуванням здобутих результатів;
- **висновки й перспективи подальших досліджень** у цьому напрямі;
- **список використаних джерел, список лексикографічних джерел і / або список джерел ілюстративного матеріалу**, оформлених стилем APA.

Структура статті

1. УДК (універсальна десяткова класифікація) – вказувати на початку статті в лівому верхньому кутку першої сторінки.

2. Назва статті (великими літерами по центру, 14 кеглем, напівжирним шрифтом).

3. Прізвище та ініціали автора / співавторів друкувати по центру, 14 кеглем, звичайним шрифтом, великими літерами.

4. Відомості про автора українською мовою: науковий ступінь, звання, місце роботи, електронна адреса. Друкувати через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 12 кеглем, вирівняти за правим краєм.

5. Анотація українською мовою та ключові слова (обсяг 800–900 знаків, 5–6 ключових слів), оформлена через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 10 кеглем.

6. Відомості про автора англійською мовою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, звання, місце роботи, електронна адреса. Друкувати через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 12 кеглем, вирівняти за правим краєм.

7. Назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Анотація має стисло відображати зміст статті (**1800–2000 знаків**) і відповідати вимогам міжнародних наукометричних

баз. Зокрема, вона повинна містити такі структурні елементи: **Introduction, Purpose, Methods, Results, Conclusion**. Друкувати через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 10 кеглем.

8. Текст статті (без літератури) повинен становити не менше 8 сторінок формату А4 (усі поля – 1,5 см, абзацний відступ – 5 знаків (1,25 см), основний шрифт – 12 кегль, шрифт – Times New Roman, інтервал – 1,5).

У тексті статті не використовувати стилі тексту, сторінки не нумерувати, дотримуватися абзацних відступів (5 знаків – 1,25 см).

Цитати й визначення (дефініції) термінів потрібно брати лише в заокруглені лапки (“слово”); розмежовувати знаки дефіса (-) і тире (–), наприклад: “Дискурс – це...”, але “лексико-синтаксичні характеристики”; не замінювати знак апострофа (’) чи лапок (“слово”) іншими знаками; фрагменти рукопису, що містять ілюстративний матеріал, друкувати курсивом; світлим шрифтом із підкресленням подавати розкриті у вступній частині позиції: актуальність, мета, завдання та ін.; пропуски в наведених цитатах позначати так: [...]; підрядкові покликання не припустимі. Скорочення на зразок *т. д.*, ініціали при прізвищах (напр., *І.І. Петренко*). Указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (*м. Київ*) друкувати через нерозривний відступ (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+відступ).

Покликання на використану літературу в тексті просимо оформлювати стилем APA: у круглих дужках потрібно вказувати прізвище автора, рік видання, сторінку, пор.: (Вихованець, 1987, с. 96). Докладніше див. <https://www.library.cornell.edu/research/citation/apa>.

9. Література (для оформлення списку джерел використовується APA стиль. Інформація щодо міжнародного стандарту APA є на сайті НБУВ: <http://nbuv.gov.ua/node/929>. Також див.: APA Citation Style (<https://www.library.cornell.edu/research/citation/apa>). Оформити цитування відповідно до стилю APA можна на сайті онлайнного автоматичного формування посилань: <http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>; <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

Заголовок ЛІТЕРАТУРА друкувати після основного тексту великими літерами ліворуч з абзацного відступу. Праці подавати в алфавітному порядку (12 кегль, шрифт звичайний, інтервал – 1,5). За необхідності можна навести ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА й ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ з продовженням нумерації.

10. REFERENCES (транслітерований латиницею перелік літератури, за винятком англomовних праць, які наводити мовою оригіналу). Для транслітерації латиницею українсько-і російськомовних текстів рекомендуємо скористатися програмою з таким режимом доступу: <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>.

Правила подання матеріалів

Редакція приймає від авторів зібрані в окремій, підписаній папці документи:

– два роздруковані примірники тексту;

– довідку про автора двома мовами (одна – мовою, якою написано статтю, друга – англійською мовою) на окремому аркуші (*ПІБ, науковий ступінь, учене звання, назва навчального закладу чи наукової установи, посада, поштова адреса (з індексом) для надсилання примірника збірника, особистий e-mail автора, номер телефону для зв'язку*);

– рецензію або витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку.

Електронний варіант статті, довідку про автора, а також відскановані рецензію, витяг з протоколу або рецензію наукового керівника надсилати на адресу: **knlu-pzs@ukr.net**. Усі файли (стаття, довідка про автора, рецензія (витяг) називати англійськими літерами (Article_Radziyevska, Author_Radziyevska_Review_Radziyevska, Extract_Radziyevska).

Редакція не повертає авторіві (авторам) матеріали, зокрема й не прийняті до друку.

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук

Мінчак Галина Богданівна, тел. моб.: +38 (050) 571-32-78, (068) 554-23-79.

VISNYK OF KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY
SERIA *PHILOLOGY*
SUBMISSION GUIDELINES

Visnyk welcomes papers (including but not limited to **research articles, review articles and book reviews**) by scholars in the **field of linguistics and translation studies**. Papers are accepted for publication provided **they have not been published elsewhere, their topics are relevant for *Visnyk's* research focus and the submitted manuscripts conform to *Visnyk's* style sheet.** The authors are expected to critically appreciate the state of the art of a given problem and report on new findings. Theoretical claims should be supported by evidence from the appropriate data.

A submitted paper should focus on an up-to-date topic, include final or preliminary research results and it should make the author's priorities in the given research area explicit.

Submitted papers are subject to peer review by domestic and international referees. Based on the review results, the papers may be rejected as unsuitable for publication or returned to the authors for revision.

Visnyk's Editorial Board adheres to international publishing standards based on the Code of Conduct developed by COPE (Committee on Publication Ethics).

Language of the paper: Ukrainian, Russian, Czech, Polish, English, German, French, Spanish, or Greek.

Length of the paper: research articles should be 10–12 pages including tables and figures; reviews 5–6 pages; event reports 3–4 pages.

Contents, structure and formatting of research articles

Submitted papers should include the following structural components:

- a clearly stated **research problem (and / or research question)** and its theoretical or practical relevance to the area of concern;
- a **critical overview of the recent literature** pertaining to the research topic (please refrain from simply listing works by other authors, instead evaluate their arguments and evidence and point to unresolved issues);
- **the goal of the research article and its objectives;**
- **research results and their discussion;**
- **conclusions and implications for further research** in the field;
- **a list of references including cited works (printed and electronic sources), and further sources such as dictionaries and / or literary sources.**

Article structure

1. **UDC** (Universal Decimal Classification index): in the top left corner of the front page.
2. **Title of the article:** all capital letters; centre alignment; font size 14pt in bold.
3. **The given name(s) and surname of the author(s):** all capital letters; centre alignment; font size 14pt.
4. **Affiliation:** centre alignment; font size 14pt in italics.
5. **Abstracts and key words in Ukrainian and English:** the abstract in Ukrainian of approximately 800–900 characters and 5–6 keywords (if you do not speak Ukrainian, the Editorial Board will kindly assist you with the abstract in Ukrainian once your paper is accepted for publication) and the abstract (a brief summary of your article) in English of approximately 1800–2000 characters. The abstract in English should comply with academic journal indexing databases and include the author's name, the article title, as well as ***Introduction, Purpose, Methods, Results, Conclusion***. The layout of the abstracts is as follows: indented first line in the paragraph, single line spacing, regular font, font size 10pt.

8. The main text of the article should not be less than 8 pages in A4 format: all margins are 1.5 cm, the first line in every paragraph is indented by 1.25 cm, the default font is Times New Roman 12pt, spacing is 1.5 lines.

Please refrain from using any text styles, do not add page numbers, make sure that paragraphs have first line indents (5 characters – 1.25 cm).

Quotations and word definitions should be enclosed in double quotation marks (“word”). A hyphen (-) must be clearly distinguished from an en dash (–), e.g.: “academic discourse – especially its pedagogical aspects ...” but “lexico-grammatical meaning”. Do not replace an apostrophe (’) or quotation marks (“word”) with other symbols. Linguistic examples should be typed in *italics*. Topicality, purpose, and objectives of the study should be underlined and included into the introductory part of the paper. Ellipses in quotations are indicated by [...]. Footnotes are not allowed. Shortenings like e.g., initials like I.I. Petrenko, references to pages like p. 34, etc. should be typed as non-breaking spaces (press Ctrl+Shift+Space).

9. References

References List and in-text citations are organized in accordance to the **APA style** (American Psychological Association Style). Information about the usage of the international standard APA is available at NBUV portal: <http://nbuv.gov.ua/node/929>. Also look at: APA Citation Style (<https://www.lidrary.cornell.edu/research/citation/apa>). It is possible to format references in accordance with APA at the following online automatic sites <http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book> ; <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

The word REFERENCES is typed after the main text in all capital letters; it is aligned on the left and indented by 1.25 cm. The references are listed alphabetically (regular font, size 12pt, spacing 1.5 lines). When needed, a list of DICTIONARIES or LITERARY SOURCES is included with the numbering continued from the previous list, e. g.:

10. REFERENCES (a list of literature transliterated to the Latin script, except for works originally published in the Latin script). To transliterate the Cyrillic script to the Latin script use the software available at: <http://litops.org.ua/links/intrans.htm> .

Paper submission

Please submit to the Editorial Board:

- your paper, which conforms to *Visnyk's* style sheet;
- information about the author(s) in a separate file including: full given name and surname, academic degree, academic rank, affiliation (postgraduate students should mention their year of study), the position held, and contact information (phone number, postal address and e-mail address);
- your Department's or Academic Council's recommendation to publish your paper.

All files are sent to: **knlu-pzs@ukr.net**. Each of these files should be named in English: Article_Radziyevska, Author_Radziyevska Review_Radziyevska, Recommendation_Radziyevska

Papers submitted to the Editorial Board, including rejected ones, are not sent back to the authors.

Executive Secretary – Halyna B.Minchak, Candidate of Sciences (Linguistics).

Tel: +38 (050) 571-32-78, (068) 554-23-79. **Editorial Board**

Комп'ютерна верстка: *Руденко М.В.*
Підписано до друку 22.04.2019 р. Формат 70x108 1/16
Папір друк. № 1 Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 19,76
Умовн. фарбо-відб. 19,87 Обл.-вид. арк. 19,87
Тираж 100. Зам. № 19 - 242

Видавничий центр КНЛУ
Свідоцтво: серія ДК 1596 від 08.12.2003 р.

Віддруковано "Видавництво Ліра-К"
03115, Київ, вул. Ф. Пушиної, 27
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
Серія ДК № 3981.